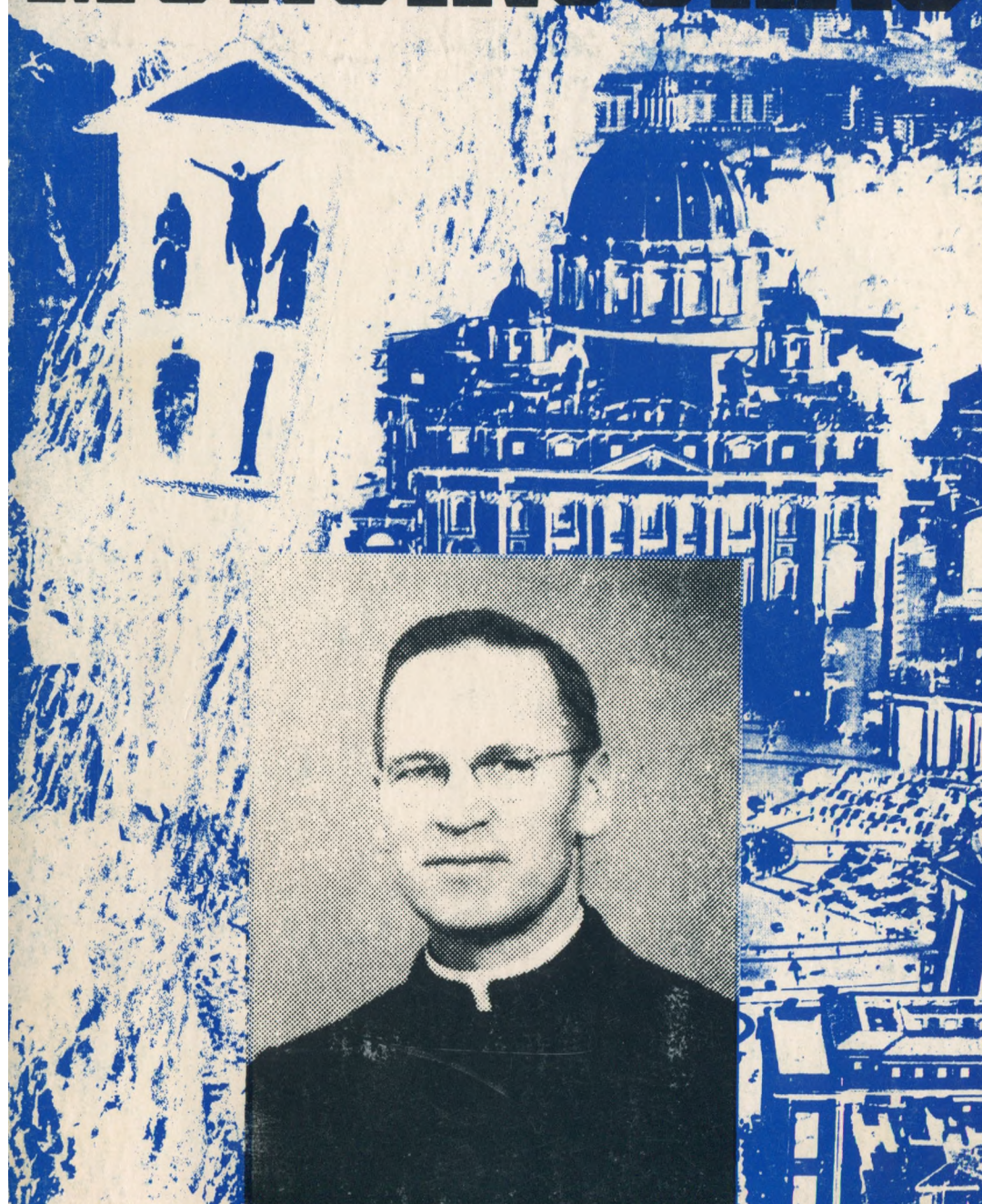

Klemensas Jura

MONSINJORAS

KLEMENSAS JŪRA

MONSINJORS

Ks. Egidijus Juodis, Rom. 2.
Ignatavičius aštresnių teisų
paveldėjas, sutinku, kad šis
knyga būtų šito geram tikslui,
atitinkantiu rom. 2. Ignatavičius
gyvenimo žiedais,
skaitinimai internete

Silvija 2000 13 Vies

LEIDĖJAS – BRONIUS IGNATAVIČIUS

*Visą gausimą MONSINJORO knygos pelną
leidėjas skiria Brazilijos lietuvių
jaunimui, kurį Velionis taip labai
mylėjo. —*

SPAUDĖ: Pranciškonų spaustuė
341 Highland Blvd.,
Brooklyn, N.Y. 11207
TIRAŽAS: 1.000 egz.
METAI: 1979

MONSINJORAS
— ZENONAS IGNONIS —

Et lux perpetua luceat ei...

IN MEMORIAM

Lietuviai, laiko vingiuose, gyvenimo vargų painėse buvo ir yra Viešpaties maloningumo apdovanoti didžiai šviesiomis asmenybėmis. Jų neišskaičiuojamus nuopelnus tautos kultūriniam, religiniam-tautiniam susiformavimui tegalėtume tinkamiau aptarti tik daugelyje tomų.

Dvasios milžinų galerijoje stabtelėjam ir, giliai susimūstydami, regime juos tebešviečiančius kartų kartoms.

Vienu iš pirmųjų išnyra didinga kunigo Mackevičiaus asmenybė. Vėliau — Baronas, Donelaitis, Valančius, Vienažindis, Strazdelis, Tatarė, Jakštas, Vaižgantas, Maironis, Prapuolenis, Krupavičius ...

Šviesiųjų vardų galerijoje atrasime ir užsienio kraštuose savo darbais giliai įsibrėžusius — Matulaitį, Anglijoje; Milukų, Pr. Jurą, Albavičių, Balkūną, Končių — Amerikoje; Tulabą, Razminą — Romoje; Sugintų — Brazilijoje ir Amerikoje; Bružiką — Lietuvoje, Amerikoje, Urugvajuje ir — užbaigusį savo šviesių tikėjimo ir lietuviybės misijų — Brazilijoje ...

Tik vieną kitą paminėdamas vardais — nesumažinu nuopelnų ir tų daugelio tūkstančių nepaminėtų, kurie kiekvienas savo darbais nusipelnę atskiros monografijos. Ir ne jų veiklos pagerbimui, bet mūsų dėkingumo, pagarbos ir nuostabos išreiškimui, kad būsimoms kartoms tebešviestų kelrodžiais, nenuilstamų tautos kovų ir vargų grandinėje.

Šitoje knygoje noriu pavaizduoti įvykius, košmarinės epochos siaubingus išgyvenimus, kurie sukrečia, bet yra tikslūs ir teisingi.

Autorius naudojosi gausiais pasikalbėjimais su Garbinguoju Monsinjoru Zenonu Ignatavičium-Ignoniu, ilgų metų korespondenciniu kontaktu ir išskaitytomis mintimis, ilgų dešimtmečių išblukintuose jo dienoraščio lapuose ...

Dalis aprašomų faktų ir įvykių jau buvo anksčiau skelbta italų ir ispanų kalbose.

Vėlus ir drėgnas tropikų didmiesčio vakaras. Nuleidęs galvą ir giliai susikaupęs stovėjau Rio de Janeiro katedros

mažame kambarėlyje, su sieksnio storumo sienomis, aukštai palubėje mažu ir siauru langeliu. Asketiškai kieta geležinė lova, stalelis ir viena kėdė. Kampe didžiulė senobinė knygų spinta.

Čia per daugelį metų gyveno ir darbavosi asketiniai švento pavyzdžio Rio Kunigų Seminarijos profesorius Zenonas ...

Senelis Katedros sargas, matydamas mane giliai užsi-mąsčiusį, tyliai pasakė:

— Senhor... kai panorėsite išeiti — raktą malonėkite palikti sargo kambarėlyje. Boa noite.

Tai čia jis darbavosi...

Anų tolimų laikų Kauno kunigų seminarijos prefektas. Vaistinininkas Kaišiadoryse — rusų pirmosios okupacijos metais. Sunkiausiu ir pavojingiausiu metu — Kristaus apaš-talas Gudijoje. Tremtinis — Vokietijoje. Švento Kazimiero Lietuvių Kolegijos organizatorius-kūrėjas ir pirmasis jos vi-cerektorius — Romoje. Gregorianumo universiteto teologijos mokslų daktaras. Belo Horizonte — Diecezinės kunigų se-minarijos profesorius. Rio de Janeiro lietuvių kolonijos il-gametis spiritus movens; Lietuviško Rio radijo organizato-rius ir išlaikytojas; Generalvikaras Brazilijos lietuvių rei-kalams, jų krikščioniškai lietuviškos dvasios gaivintojas ir stiprintojas.

Šitoje rūsčioje viduramžių celėje jis ruošė memorandumus Brazilijos vyriausybei Lietuvos laisvinimo reikalais. Čia jis gyveno. Ilsėdavosi po sunkių dienos darbų ir begali-nių rūpesčių. Čia jį aplankydavo Rio de Janeiro kardino-las, vyskupai, senatoriai ir deputatai, kuriuos vaizdingu žodžiu ir gausiais raštais informuodavo apie pavergtos tėvynės kančias, vargus, problemas. Iš čia jis vedė gausią korespondenciją su pasaulio lietuviais. Čia prabėgomis rašė dienoraštį, kurio lapuose radau nemažą medžiagos knygai.

Buvo silpnos sveikatos, gyvenimo vargų nualintas. Bet visada jį sutikdavau kukliai besišypsantį. Visada spinduliuo-jantį vidine šiluma, trykštantį giliu dvasingumu.

Jis — vienintelis lietuvis, gavęs teisę raustis Brazili-jos prezidentūros archyvuose, kur ieškojęs nors menkiausių žymių iš lietuvių kūrimosi Brazilijoje — praeitais šimt-mečiais.

Atsimenu — šypsodamasis guodėsi, kad tai esąs keblus darbas, nes senais laikais lietuviai atvykdavę su iškraipytomis pavardėmis, būdami Rusijos, Vokietijos ar Austro-Vengrijos piliečiais.

Labai rūpestingai rinko medžiagą jo ruošiamam istoriniam veikalui apie Brazilijos lietuvius, nuo seniausių laikų iki dabar. Visokią lietuviškai istorinę medžiagą rinko ir Vatikano archyvuose, paskutiniaisiais gyvenimo metais būdamas Romoje.

Gaila... nelauktai pervargusi jautri širdis nustojo plakusi. Visur surankiotoji istorinė medžiaga išsiblaškė ...

Monsinjoras Zenonas ir knygos autorius 1973 metais Brazilijoje

Atsimenu... šitame niūriame Rio Katedros kambaryje, mums besikalbant, man kilusi mintis rašyti jo nuotykingo, įvairaus ir turiningo gyvenimo monografiją. Ilgiau pagalvojęs, jis nuoširdžiai pritarė. Tik pageidavo kuo mažiau išskirti jo asmenį, rūpestingiau nusakant laiko ir vie-

tos įvykius, kuriems skyrė daugiau reikšmės, negu tų įvykių dalyviams.

Supratau jo begalinį kuklumą, bet, kaip istorijos mylėtojo, nenugalimų norą, kad nenueitų užmarštin išgyventų dienų baisumai, pavojai, istorinės reikšmės faktai. Ir pabrėžtinai pageidavo galimai plačiau aptarti jo apaštalavimo laikus karo metu Gudijoje.

Vykdydamas brangaus bičiulio Velionies Zenono valių, stengiausi, kiek tik mano silpnos jėgos leido, tolimos praeities dienų išgyventus baisumus perkelti į šitos kuklios knygos lapus.

Savo pažadų, lyg ir įsipareigojimų, dar kartų patvirtinau, aplankydamas, dabar jau apleistų, siaurą ir niūrų Rio Katedros kambarėlį, kuriame dar jaučiau šalia savęs Jo artumą ... Užmerkiau akis, lyg laukdamas — staiga išgirsti Mielojo Monsinjoro švelniai malonų balsą... Ieškojau tik dvasinio kontakto, gerai žinodamas, kad jo kūnas ramiai po visų ilgų vargų ilsisi Amžiname mieste — Romoje, Campo Verano kapinyne.

A u t o r i u s

1978 — Brazilija

METEORU SUŠVITĖS ...

Šviesus ir šiltas, kaip gaivinantis saulės spindulys, kaip Šviesa iš Šviesos — toks buvo a.a. prelato Zenono Ignatavičiaus asmuo Brazilijos lietuvių bendruomenėje.

Kunigas, kanauninkas, prelatas, visuomenininkas ir visų draugas, velionis buvo mums, lietuviams, visai mūsų tautai, šviesiausias krikščioniškojo pasaulio apaštalas. Kuklus kasdieniniame gyvenime, vis mėtomas ir mėtomas tarp Brazilijos ir Romos, jis įrėžė gilią kultūrinę vagą ypač Rio de Janeiro lietuvių suskrydusioje kolonijoje. — Neužmirštamai ir nepamainomai mielas kiekvienam, kas jį pažinojo, kas girdėjo jo pamokslus, lietuvių tautos lobių iškėlime, jis buvo visų laukiamas ir savas.

Mielas ir mylimas, kaip brolis, tėvas, sielos vadovas, gerasis patarėjas, aristokratiškos laikysenos ir kartu nepalaužiamai tvirtas katalikas — Šventojo Kazimiero pats iškiliausias 500 metų sukakties garbintojas. Šiluvos Marijos apsiųreiškimų puoselėtojas — šventasis mūsų tarpe gyvenęs.

Kaip tylus apaštalas tarp kalinių, karo belaisvių, svetimos žemės — nevilties apimties, jis nešė Kristų savo gležnose rankose, savo degančioje širdyje — vienintelę Viltį skausmų mariose.

Brazilijos lietuvių tarpe velionis Zenonas Ignatavičius stengėsi kelti apsnūdusį lietuvių tolyn nuo “čerkos”, artyn — prie gyvos lietuvių tautos žaizdos, kad tą pulsuojančią kančios ritmą atlieptume visi drauge, savo širdyse prikeldami šauksmą: “Lietuva, tėvyne mūsų ...”

Ir jis sugebėjo. 1958 metais Rio de Janeiro lietuviai iškilmingai atžymėjo Šventojo Kazimiero 500 metų jubiliejų. Ne tik scenoje, viešame susirinkime, bet ir per Vera Cruz radiją portugaliskai buvo suvaidinta Šv. Kazimiero gyvenimo inscenizacija.

Ir rodos, tik neseniai mielas kun. Zenonas ateina pas mane ir kalbina, ragina — “panaudokite savo plunksną ...” — įsijautus į jo pasiūlymą, parašiau tą kuklią inscenizaciją, bet ją rašant, lyg girdėjau šauksmą iš tos Šv. Kazimiero koplyčios Vilniuje, kurioje ir šiandieną kaip gyvą matau visą sidabru nulietą Lietuvos Šventojo relikviją.

Deja, viskas dabar jau liko praeity. Per greit nuskuba pas Praamžių visi mieli, savi, geri žmonės, — tie nuosta-

būs žmonės, kurie ėjo gyvenimo grumstais tokį sunkų ir nedėkingą kelią — savo paskirtyje tylūs ir ramūs, bet nesuklupe savo idealuose.

Prelato Zenono Ignatavičiaus kelias Brazilijoje nebuvo “šilkais klotas”, bet savo kantrumu, saulėta nuotaika, jaunatvišku entuziazmu ir žmogaus pažinimu jis sugebėjo prikelti lietuvių, užsnūdusį tropikų palaimintoje šilumėlėje. Pasišaukė pagalbos ir iš São Paulo — tai visi talkinome.

Ir rodos, tai buvo taip neseniai...

Mes visi tada buvome pilni entuziazmo ir visokių išmonių pilni. Rio de Janeiro dar yra likę velionio bendradarbių, kurie atsimena prelato veiklą jų tarpe. Asmeniškai, o gal ir daugelio S. Paulo lietuvių vardu pasakysiu, kad prel. Zenono laukdavome, kaip šviesos, taikos ir ramybės šauklio.

Jis nebeateis.

Jo gerosios rankos nebelaimins mūsų. Jis švystelėjo Brazilijos lietuvių gyvenime, kaip švytintis meteoras ... Bet jo taurios sielos spinduliai ilgai šildys ir žerės mumyse, jo pavyzdžiu mes statysime toliau tautos paminklą — laisvą lietuvių — Laisvajai Lietuvai.

Ilsekis ramybėje, arti krikščionybės lopšio palaidotas, toli nuo tėvų kapų, bet Amžinybėje su jais, Šventojo Kazimiero artume ...

Halina Didžiulytė-Mošinskienė

1975.VI.12

Brasil

PIRMOJI DALIS

L I E T U V O J E

PIRMUOJU KELIU

Siuvėjas rūpestingai matavo ir karpė labai įmantriam drabužiui medžiagą. Retkarčiais jis pertraukdavo darbą, pasiklausydavo svečio kalbos — nei pritardamas, nei paneigdamas palinguodavo galva.

— Tai aišku... Tai gražiausiai aišku, pane meistre: gyvenimas nesitaiso. Smunka. Tai aišku. Va, pane: manifestai, revoliucijos, litvomanija, visokios laisvės, spauda...

Ignonis patempė lūpą, bet nieko nepasakė.

— Va, žiūrėk, pane, kaip viskas brangu. O kaip tie jauni žmonės pramuštalgiškai vaikosi madas, pane? O tie tiligentai — tiesiog gadina žmogų. Mano dvare, pane, net kumečiai laikraščius skaito ... Tegu sau, jeigu skaitytų žmoniškus: iš Varšuvos. Bet, pane, jie skaito lie-tu-viš-kus. Tai kas gi mes, pane? Ar jau ne Rzeczpospolitos palikuonys?

Sausas ilgaūsis apylinkės bajorėlis Večerskis metė klausiamą žvilgsnį į siuvėją.

— Aš taip pat gaunu lietuviškų laikraščių iš ... Amerikos, — šypsodamasis taikiai pastebėjo siuvėjas, žiūrėdamas į svečią.

— Aha? . . Iš Amerikos, tai jau kita diela. O tie separatistai, pane, drukavoja lietuviškus, čia pat — Vilniuje, Kaune ir dar bala žino kur. Sakysi, kad mums, pane, neužtenka poteriauti, skaityti ir mokintis iš lenkiškų knygų?

— Jūs sakote ...

— Nesakau, pane, ne: esame visi lietuviai. Aš esu lietuvis, toks kaip ir tu. Bet, pane, mokslas, spauda, kultūra turi reikštis gražioje kultūringoje lenkų kalboje. Ar seniai čia mes turėjome bendrą abiejų tautų valstybę? Ir sugyvenome gražiai, pane. Savo seimus turėjom. Lenkiškai mūsų valdovus karūnuodavome Vilniuje. Abi tautos, kaip broliai, pane, vieni kitus mylėjom. Dvi tautos — viena valstybė. O dabar... tie separatistai jaunimą gadina su savo išsigalvotam nacionalinėm problemom ...

— Bet, ponas Večerski ...

— Palauk, palauk, pane. Pats girdėjai, net ir prabaščius iš ambonos tuos litvomanus iškoneveikė. Pono Dievo vardu iškoneveikė, pane ...

Susirūpinusi Ignonienė tyliai įslinko į kambarį. Siuvėjas padėjo žirkles ir pakėlė galvą.

— Vaikai ... — ji nedrąsiai pažvelgė į svečią, lyg atsiprašydama, — vaikai su kaimynų pramuštgalviais gal net į Jaučiakių piliakalnį nusibogino. O gal ir ant Svimakalnio bus užsikraustę. Vakaras netoli, sakau, bėgsiu ieškoti ...

Vyras pritariamai palingavo galva, o svečias paskubėjo atsisveikinti.

— Palauk, geriau eisiu aš pats vaikų ieškoti. Reikia ir man truputį pamiklinti kojas, — pakilo nuo darbo stalo, nusiųpurtindamas apkritusius siūlagalius ir užsidėdamas kepurę.

Apsikrovęs darbu ir gausios šeimos rūpesčiais, pats sau nenorėjo pripažinti, kaip giliai buvo suaugęs su savo gimtojo miestelio apylinkių gamta. Nors kilmė dar tais laikais tebevaidino gana reikšmingą vaidmenį — jis pats, kaip ir jo tėvas, net ir saviesiems nesigirdavęs bajoriška kilme. Liūdnai ir skaudžiai pasibaigusio 1863 metų sukilimo prieš rusus metu, praradę visą turtą, prisiglaudė mažame panemunės miestelyje ir savo rankų darbu pelnėsi duoną. Senelis prie sukilimo prisidėjęs, kovodamas, kaip lietuviškos žemės gynėjas, nors lietuvių-lenkų bendros valstybės atstatymas visai neviliojo. Visada jautėsi lietuvis ir separatistinė idėja jį žavėjo, nors su apylinkės lenkomanais niekada nesiginčijo. Retomis progomis ir tik savo šeimoje atsargiai prasitardavęs, kad didžiausia Lietuvos nelaimė buvo gėdinga Lietuvos-Lenkijos unija.

Gilus religingumas, sąžiningas darbštumas, ramus švelnumas šeimoje ir su svetimaisiais — įgimta Ignonių šeimos savybė. Prisiimtą darbą atlikdavo kuo rūpestingiausiai, todėl ir turtų nesukrovė, bet šeima nejautė materialinių trūkumų. Kaimynai — įvairiaučiai miestelio gyventojai — jiems reiškė pelnytą pagarbą ir palankumą.

Ignonis visada jautė gilų prisirišimą prie savo apylinkių gamtos. Bent retkarčiais mėgdavo pamiklinti kojas žvingomis Nemuno pakrantėmis.

Dažnai sekmadienių pavakarėmis stebėdavo tingiai slenkantį Nemuną, apylinkių kalnus, piliakalnį, apipintą senovės laikų padavimais — tolyn — užnemunėje dunksančias padūmavusias girias, neapprėpiamai nusidriekiančius šilus ... Tenai, kur broliai Kazlai, kasdami rūdą, davė vardą ir pradžių naujai gyvenvietei — Kazlų Rūdos miesteliui.

Švelnus vakarėjantis vėjelis linksmi žaidė Nemuno pakrantės melduose. Nuo ilgų valandų darbo įvargusios akys

ilsėjosi ant raibuliuojančių ir gaiviai teliūškuojančių Nemuno bangų. Miestelio triukšmas tilo ir medžių šešėliai Nemuno krantuose ilgėjo.

Nemunas,

Teliūškuoja, plakasi neįtilpdamas savo ankštai suspaustuose krantuose. Kalno plikės, rausvi lopai samanotais akmenimis nukloti, leidžiasi žemyn — iki mirgančio neberimstančio vandens. Akmenys bangų glostomi, laižomi ir švelniai glamonėjami šlapiomis šaltomis rankomis. Laiko tėkmė neegzistuoja. Jie ramiai dunkso, nepastebėdami slenkančių amžių. Šimtmečiai, o gal ir tūkstančiai metų pro juos vienodai praslysta. Kadaise, prieš daugelį amžių, Nemunas yra buvęs keleriopai vandeningesnis ir šitie akmeniniai kalno krantai buvo aštresni, mažiau nuglaistyti, nors daug stipresnės srovės glamonėti...

Pavasariais gramozdiški ledų luitai gūdžiai riaumodami daužo rausvai pilko akmens briaunas, kristalinėmis žvaigždutėmis tyška ir byra į drumzlinas bangas.

— Op, op, Nemunėli... Ignonis pusbalsiu užniūniavo populiarią Argentinoje besiilsinčio aušrininko Vištelio dainą.

Ir vėlesniais laikais daugelis Lietuvos įžymių poetų skyrė Nemunui savo kūrinius.

Nemunas — Lietuvos gyvybės pulsas ir simbolis.

Amžių Tėvo sumanytas
Nemunėlis teka, ritas ...

Ar saulutė, ar šešėlis,
Teką vingiais Nemunėlis, —
Ritas vilnys, sukas srovės,
Nuo gilios žilos senovės ...
Blizga, žirba, spindi, teka,
Amžių kilnią sakmę seka ...

J. Baltrušaitis

Sakoma, kad senais tolimesiais amžiais jis buvęs vadinamas graikų laiko dievo Chronos vardu. Lietuviams visada gyvas. Lietuviai jaučia jo sielą ir myli jį, lyg gyvą būtybę. Girdi jo balsą tyliame bangų šnarėjime. Mato jo gyvybę purslostame žerėjime, rūsčiai tamsiuose verpetuose.

Nemunas Lietuvos upių ir upelių tėvas, priima į savo švelnų glėbį, maloningai sūpuoja ir neša į senutę Baltiją ...

Jis matė Lietuvos proistorinius laikus, valstybės formavimąsi, Praamžiaus Lietuvą, kuriam pasenus, pamatė ją jau

katalikišką, persiėmusią Kristaus Religijos šviesa ir spindėjimu.

Ir dabar — senelis Nemunas, pavargusiais mostais lėtai siūbuoja į Baltijos pusę: neša sunkią ir karčią pavergto lietuvio ašarą ...

Parafrazuojant poetą J. Baltrušaitį, tenka sutikti, kad Nemunas — Amžių Tėvo sumanutas — mūsų tautai — amžinybės pranašas ir simbolis.

Labai jaunas — tik 14 metų berniukas, pirmą kartą perplaukęs Nemuną (jo plotis siekia per 360 metrų), skubėjęs namo pasigirti — vyru esąs — nugalėjęs Nemuną. Namuose liko gaudžiai tylus ir niekada nesigyrė. Tą pačią popietę (gal net tuo pačiu metu), kai silpnas jaunuolis skrodė Nemuno platumas — kitas tėvas, su savo vieninteliu 15 metų sūneliu — maudėsi. Jaunuolis patekęs į sūkurį ir — daugiau nebeiškilęs ...

Kaimynai ir pažįstami nuskubėjo prie kranto. Nelaimingas tėvas šimtąjį kartą pasakojosi savo nelaimę, liedamas gaudžias ašaras. Luotais ir valtimis išraižė paslaptingąjį Nemuno paviršių — veltui ...

Artėjo vakaras. Žmonės tylūs ir susikaupę stebėjo švelnų Nemuno (šnarėjimą. Bangos, ką tai kuždėdamos plakėsi į akmenis, užliejo pakrančių smėlį. Daugelis nepajėgė su laikyti skausmo ašarų, kad Nemunas, kaip anų senųjų laikų dievaitis Chronos, vėl pareikalavo naujos gyvybės aukos — jaunos gražios gyvybės.

Sekančio ankstyvo ryto tylumoje — Nemuno monotonią drumstę karti nelaimingos motinos aimana. Lyg anų senobinių laikų širdį plėšianti rauda, klostėsi improvizuotais rimais ir grimzdo verpetuose:

“... o, Nemune, Nemunėli ...
kur paslėpei mano sūnužėlį? . .

Aš išsemčiau rankom tave, Nemunėli,
kad surasčiau mano sūnužėlį ...

O, šaltasis, mėlynasis Nemunėli ...
atiduoki, sugražink, mano mažutėlį . .

Ilgai praeiviai klausėsi užkimusios nelaimingos motinos raudos ir dažno akys sruvo ašaromis.

Sekančią dieną dar panemunėje aidėjo prislėgtos motinos širdį draskanti rauda. Jos balsas buvo užkimęs ir kurtus.

Nemunu prastūgavo keleivinis garlaivis, išdidžiai taškydamas sidabrinėmis purslomis. Į krantą skubėjo menkas žvejų laivelis — pagaliau atradęs paskendusio berniuko kūną.

Nemunas išgirdo motinos aimanas ir pagaliau sugrąžino jos sūnužėlį...

Žiemomis Nemunas užmiega šaltu lediniu miegu. Jo sidabru blizgantis asfaltas žvilga ir žėri, nusidriekia per neapmatomas tolumas.

Klykauja ir mirga, lyg mažos skruzdėlytės, būreliai ir grupės ledo sporto mėgėjų ir visokių pramogautojų.

Pavasaris išbudina sustingusį senelį. Pratrynęs akis, pasveikinęs šnarančia malda Visatos Kūrėją, pasiskubina ruoštis ilgų mėnesių nepavargstančiai kelionei. Jis laužo ir griaua, griauja ir laužo per šimtus kilometrų nusitiesusį ledinį tiltą. Jo rūšcios pastangos griaustinio dundėjimu, lyg daugelio tūkstančių pastatų griuvimo aidu, grūmojamai ritasi per tebemiegančius, juodais lopais išmargintus laukus. Skubėdamas pasirengti pavasario kelionei, šalina iš kelio kliūtis: rauna pakrančių medžius ir krūmus, suardo lieptus ir tiltus, net vieną kitą pakrantės bakūžėlę. Kritusių gyvulių lavonus ir visokią šlamštą jis krauna ant ledinių plaustų ir paskubomis stumia į Baltiją.

Praeina savaitė, kita — atgijęs, atsinaujinęs, vėl ramiai ir skaidriai mėlynuoja. Vėl žėri ir švyti sidabro purslomis, tyliai niūniuodamas amžiną būties giesmę ...

Ir šiandieninis Nemunas surankioja iš visų Lietuvos upių ir upelių dešimtmečiais pavergtos tautos skundus, kančias ir aimanas, sūrias ir karčias vergijos ašaras — neša į Baltiją. Neša plačiam pasauliui skundą ir šauksmą, kad lietuvis myli laisvę labiau negu savo gyvybę.

Nemunas nežino, kad laisvasis pasaulis yra aklas ir kurčias lietuvių kančioms, lietuvių skundams ir pavergtos tautos laisvės šauksmui.

Užsimastęs Ignonis, palengva žingsniuodamas Nemuno krantu, išgirdo toluoje krykštaujančių vaikų balsus. Nustebėję, lyg atsibudo iš gilaus įsiliejimo į gamtos harmoniją. Gaivi vakaro vėsa ir melsvas rūkas sklaidėsi pakrančių krūmais.

Vaikai, pamatę artėjantį tėvą, aptilo, nors iš jo dirbtinai surauktų antakių suprato — nebus subarti — vėl suskambejo sidabriniais balseliais, gyvai pasakodami patirtus įspūdžius.

Grįžusius motina švelniai apibarė ir tuoju paėmė ant rankų mažąjį Zeniuką, vyresniojo broliuko vedamą, kruvinai subraižytomis blauzdomis į kietus sausuosius virbus ir žolių stagarus — daugiausia išvargusį kelionėje, bet kantrų ir linksmą.

— Pasiruoškite vakarienei. Tik apiprausiu Zeniuką ir sėsime prie stalo.

Po Vakariinės vaikai suklaupė vakarinei maldai. Motina talkino mažajam prisiminti maldos žodžius.

— Mamyte, aš mačiau kalne žibančias jaučių akis, — pertrauką maldą mažasis, suplodamas rankutėmis.

— Ak, tu ... žinai, kad negalima maldos pertraukti? — pusiau piktai priekaištavo vyresnė sesutė, pirmoji pabaigus melstis ir plačiai persižegnojusi.

Motina nusišypsojusi padėjo keturių metų sūneliui dar kartą sukalbėti vakaro maldą.

Visi buvo kupini įspūdžių — miego dar nesinorėjo. Vaikai prašė tėvą papasakoti kokią nors padavimą, apie jų ką tik aplankytą piliakalnį. Tėvas suraukė kaktą, valandėlę tylėjo ir giliai atsikvėpęs pasakojo:

— Visi gerai žinome, kad piliakalniai neatsirado savaime. Senovėje ant jų stovėjusios (gal ir ne ant visų) stiprios apsigynimo pilys. Piliakalniai buvo darbščių, rūpestingų lietuvių rankomis supilti. Pilis tada statydavo apsigynimui nuo piktų ir neteisingų kaimynų. Piliakalniai, senų pilių griuvėsiai, mums yra gyvi ir vaizdingi liudininkai, kad mūsų protėviai jau labai senais laikais turėję savo kultūrą ir jautrią dėkingą širdį, nes savo mylimiems asmenims supildavę kapų piliakalnius. Ant kitų jie statydavę stiprias pilis — apsigynimui nuo nelauktų svečių, kurie vis užpuldinėdavę mūsų šalį. Praėjo daugelis šimtų metų, bet ir šiandien Lietuvos žemėje priskaitome šimtus, jeigu ne tūkstančius didesnių bei magesnių piliakalnių. Prieš daugelį metų ant mūsų piliakalnio (nežinau, kodėl dabar jį Jaučiakiu vadina?) stovėjusi stipri pilis. Kalnas, nuo Nemuno pusės, turėjęs didelių akmenų sutvirtinimus, o iš trijų šonų buvęs sunkiai peržengiamais miškais uždengtas. Pilyje gyvenęs senas barzdotas kunigaikštis Joteika. Dar stiprus buvęs. Vienu kumšties smūgiu stumbrą partrenkdavęs ...

— Ar stumbras buvo ožys? — įsikišo mažasis.

— Ne. Stumbras buvęs labai didelis miškų jautis. Storas ir labai piktas. Bet Joteika plikomis rankomis eidavęs grumtis su meškėmis ir jas visada nugalėdavęs ...

Tėvas valandėlę tylėjo.

— Jūs šiandien matėte kairiame kalno šone didelį apsamanojusį akmenį. Joteika pats vienas jį tenai atnešė. Padavimas sako, kad kai jis tą akmenį nešęs — kojos į kietą žemę klampusios, lyg į samanas. O kada jis pusėje kalno atsisėdęs ilsėjosi, jo kvėpavimas priminęs galingo vėjo šniokštimą ...

— Atsitiko, kas dažnai tais laikais būdavo: pilį užpuolė nebeatmenu kokių priešų labai stipri kariuomenė. Jų buvę tiems laikams nesuskaitoma daugybė. Kaip amalas jie gultė apgulė Joteikos pilį. Žiaurios kautynės tęsėsi per tris dienas ir tris naktis, be poilsio, be atsikvėpimo. Priešai krito, kaip musės. Tik labai mažėjo ir tirpo Joteikos kariai. Veltui ant aukštų pilies kuorų naktimis liepsnojo laužai — kitų pilių valdovai nesiskubino į pagalbą, nes visi tikėjo, kad toks didvyris, kokiu buvo Joteika, pats pajėgsias apsiginti. Kaimynai stiprinosi savo pilyse, o Joteikos kariai griuvo, kaip pakirsti ąžuolai — jaunuoliai ir žilaūšiai didvyriai...

— Nuliūdo Joteika, matydamas, kad teks atiduoti priešams amžiais liūliuojantį šnarantį Nemuną, ošiančias girias, šventąsias ramoves ir — brangiausią lietuviškos žemės kampelį.

Žaibuojančiomis akimis pervedė vos keletą beišlikusių gyvų savo didvyrių.

— Ant žirgų, mano galiūnai, — suriko jis balsu, kurį išgirdę nutildavę net pikčiausi miškų žvėrys. — Parodykim priešams, kaip ramus ir švelnus lietuvis moka ginti savo gimtąją žemę.

Atsivėrė pilies vartai ir į priešų kariuomenės sukūrę drąsiai metėsi būrelis milžinų su pačiu Joteika priešakyje.

Sumišo ir baisiai išsigando užpuolikų gaujos. Vieni traukėsi, bėgo, kiti gi atkakliai kovojo ir gynėsi. Nors labai narsiai kovojo priešų būriai, bet Joteika juos su savo vyrais lyg mūru stumte stūmė į rūsčiai ištvinusį Nemuną ...

Tėvas nutilo. Vaikai sulaukę alsavimą klausėsi.

— Atrodė, kad kova bus laimėta, kai staiga priešų vadas pasalūniškai paleido ietį, kuri pervėrė didvyrio Joteikos širdį ...

Jo kariai paėmę žuvusį vadą sugrįžo į pilį. Tuo metu rūsčiai sugrūmojo perkūnas ir pilis, kartu su dar likusiais

jos gynėjais, nugrimzdo į žemės gelmes. Padavimas sako, kad ji vėl iškilsianti tik tada, kai Lietuvai išauš nauja prisikėlimo ir laisvės valanda.

Priešai užkopę ant kalno viršūnės terado tik juodą kiau-rymę pilies vietoje ...

Tėvas nutilo. Visi sulaukę alsavimą tylėjo tik Zeniukas pradėjo vos girdimai šniurkščioti.

— Praėjo daugelis šimtų metų, bet ir dabar žmonės pasakoja, kad vieną kartą per metus Joteika išeina iš kalno gelmių, ramiai atsisėda ant milžino akmens ir, pasirėmęs sunkiu kardu, atsidūsta žiūrėdamas į Nemuną. Jo galingas atodūsis sukelia sušiurpina blizgantį veidrodį — ramiai tyvuliuojančias vilnis — lyg audra per jas būtų nuūžusi ... Ir taip tęsiasi amžiais, kol vėl ateis diena, sugriaus perkūnas ir senoji pilis iškils į kalno paviršių. Jūs šiandien matėt akmenį — Joteikos akmenį — tik negirdėjot dūsavimo, kuris pagaugais nueina per kūną. Nelipinėkit, vaikučiai, dažnai ant pilies kalno, leiskite milžinų dvasioms ramiai ilsėtis. Ir — pavojinga: galite neatsargiai nusprūsti ir nuriedėti į Nemuną. Svarbiausia — žinokite — lietuvis visada mokėjo gerbti savo buvusių didvyrių amžinos ramybės vietas. Ne visada padavimai kalba teisybę, bet tegu jie sau ramiai ilsisi, nors iki amžių pabaigos, jei tokia bus Viešpaties Dievo valia ...

Ignonis nutilo ir giliai užsimastė.

Visų išvargusios akys jau merkėsi, o mažasis ramiai miegojo ant motinos kelių.

I STEPPES

Entre chien et loup ...

Ignoniai keldavosi anksti, kas buvo neįprasta miestelėnų tarpe. Tėvo ir motinos darbštumo bei rūpestingumo dėka — vaikai augo sotūs ir linksmi. Vyresnis sūnus Bronius nuo mažų dienų stengėsi būti tėvo talkininkas, o pačiam mažajam, lyg juokais, krikštatėvio numatyta siekti mokslo — priklausant nuo būsimų gabumų ir noro. Dar teks pridėti gerą glėbį valios, darbštumo, įtemptų pastangų ir pasišven-timo, siekiant pasirinktojo kelio ...

Zeniukas, nuo mažų dienų, mėgo daugiau negu žaidimus — rymoti tylioje vienuoje ant raibuliuojančio Nemuno kranto ir senio rimtumu apmąstyti nuostabų Dievo pasaulį.

Savo augančiu pažinimu stengėsi įsiskverbti į amžių gelmėse nugrimzdusias tolimų laikų paslaptis, glūdinčias Lietuvos piliakalniuose, apie kuriuos tėvas retkarčiais pasakodavo ...

Vyresnieji vaikai, motinos pastangų dėka, mokėjo lietuviškai skaityti ir sekmadieniais eidavo į bažnyčią su maldaknyge rankose. Apylinkėje lietuviškos mokyklos nebuvo. Tik rusiškos, viena žydiška ir viena lenkiška. Pati motina, kaip ir tūkstančiai kitų Lietuvos motinų, savo vaikus mokslino Vargo Mokykloje — prie ratelio ar dirbdama kitus dienos darbus. Tokią “mokyklą” lankėme visi anos kartos lietuviai, todėl nors ir labai okupantų slegiamam krašte analfabetų procentas pavergtoje Lietuvoje buvo net keleriopai mažesnis, negu laisvoje Rusijoje. Mūsų motinos nenorėdamos, kad vaikai pirmąsias švietimo pamokas gautų iš “burliokų” ar lenkuojančių — pačios stengdavosi lietuviškumo meilę įkvėpti iš “Šaltinio” ar dažniausiai iš “Aukso Altoriaus”.

Miestelio gyvenimas ritosi, kaip tingiai tyvuliuojančio Nemuno bangos, kol ramią monotoniją staiga sudrumstė nelaukti įvykiai: 1914 metais prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas.

— Ui, Ignoni, tu dar nežinai navynos? — uždusęs įpuolė kaimynas, odų pirklys, Peiškus.

— O, kas? — ramiai pakėlė galvą, — ar skūrų kainos pakilo?

— Ui, žmoguli, palik tu mano skūras. Jau čia ne juokas. Prasidėjo “vainos”. Ruskis prieš germaną išėjo. Tai “žertas” žmoguli. Mano Sorė iš galvos kraustosi. Ui, kas dabar bus?

Ignonis sumirkčiojo ir, padėjęs darbą į šalį, įsmeigė rimtas akis į kaimyno veidą:

— Esi lengvatikis, Peiškau, štai kas. Žinai, kad bus taip, kaip Viešpats Dievas norės. Pamiršai, kad tavo tautą net per 40 metų laimingai išvedžiojo po tyrumas? Pamiršai, kad be Dievo valios žmogui net plaukas nuo galvos nenukrenta. Kas bus — tebūnie Jo šventa valia ...

— Ui, tebūnie Jo šventa valia ... — pakartojo Peiškus, skubiai užsimaukšlindamas ausinę kepurę. — Tu laimingas žmogus, Ignoni. Turi didelį tikėjimą. Aš menkas žydėlis užmiršau, ką rabi mokino. Ui, tu net rabi galėtum būti ... — Peiškus plačiai šypsojosi.

— Nusiramink, žmogau, ir pasakok: tikrai jau prasidėjęs karas?

Motina, vaikai ir kai kurie kiti kaimynai, susigrūdę prie dirbtuvės durų, susirūpinę sekė pasikalbėjimą. Visi pagarbiai stebėjo ramų ir besišypsantį Ignonio veidą.

— Ui, ruskis smertelnei susipyko su savo gimine niemičium. Sako, jau pliekiasi. Ui, dar sako, kad bus labai striuka su valgymu, kad viską reikės vaiskui atiduoti ... Visi gešeftai pagal valdžios zokoną bus uždrausti. Ui, gevalt... Nu, tu ir sakyk, Ignoni: gi iš ko biednas žydėlis paims duonos plutą savo Sorei ir tiems cypiantiems cibukams? Iš kur, a?

— Atsiminkite dangaus paukščius: jie nei sėja, nei piauna ...

— Ui, žinau, žmoguli, žinau. Tą aš jau daug sykių girdėjau. Tu nejuokis. Žmogus yra kitoks sutvėrimas. Jam ne paukštis. Jam ne gana kirminėlio, vabalėlio. Jam reikia duonos prikimšti pilvą. Oi, pamatysim, duona bus kaput...

— Tai tada ir rėk, kai bus “kaput”, ko gi dabar čia plėšaisi iš anksto? Ar tu nematai, kiek žmonių be “gešefto” gyvena ir nė vienas badu nemiršta. Žmogus ne vabalas, bet jis toks, kaip čigonas — ir kariamas pripranta ...

— Teisingai Ignonis šneka, Peiškau, — įsikišo kitas kaimynas. Ir kiti tik ramiai šypsojosi. Peiškus beviltiškai numojo ranka ir buvo jau beišeinąs, kai Ignonis jį sulaikė:

— Žmogau, lengvatiki. Eik, geriau į savo sinagogą, pasipoteriauk ir nusiraminsi. Dievas visais vienodai rūpinasi,

net ir tokiais netikėliais, koks pats esi. Ir vieną sykį įsikalk į savo kietą galvą: Dievas tik tiems padeda, kurie juo šventai pasitiki. Jo valią ne žmogui pakreipti. Karas? Kam jis reikalingas? Lieti nekaltų žmonių kraują ir ašaras? Esu tikras, kad už šitą karą Dievas skaudžiai nubaus pirmutinius karo kaltininkus: carą ir keizerį ...

Peiškus, gerokai sugėdintas, išsinešdino, o likusieji dar ilgai komentavo ir nuogąstavo: kas gi dabar bus? Visi širdyse nujautė, kad mūsų kraštas bus pirmiausia nusiaubtas ir sunaikintas.

— Tai ir atsitiko ... — burbėjo vienas kaimynas, — iš vienos pusės pakvaišęs šuo, iš kitos — kauškina dantimis vilkas. Kur gi, biednas žmogeli, pasislėpsi? Kur tu čia nubėgsi?

— Ne vilkas ir šuo, Jurkau, bet vokiškas vanagas ir rusiška meška. Aišku, kad vanagas nenugalės mešką, nors gali jai įkirsti, gali apipešioti, bet meškos niekas nenugalės, nes ji turi tokius laužus pasislėpti, kur jokio vanago nagai nepasieks ... Bet — mūsų žemelę jie taip “išpurenės”, kad joje per šimtą metų rugelio nepasėsi, duonelės neužauginsi ...

— Žmoneliai, žmoneliai... — įpuolė uždususi sausa moterėlė. — Girdite, bažnytėlės zvanai jau šaukia. Skubėkime mišparams. Pasipoteriausime, nusiraminsime. Gal prabaštėlis pasakys, ką turime daryti? Kaip nuo tos vainų rykštės išsigelbėti...

— Protingai sakai, kaimyne, — pritarė Ignonis, apsilvildamas švarką ir su visu būriu nuskubėjo į bažnyčią, iš kur sklido toks graudus, gedulingai pavargęs varpų gaudesys, lyg jau dabar apraudodamas kare nekaltai žūstančius ...

Pamaldos pasibaigė. Bažnyčia buvo prisigrūdusi, kaip per didelius atlaidus. Niekas nesiskirstė. Visi ko tai laukė.

Klebonas, tiesiog nuo altoriaus kreipėsi į parapijiečius. Sujaudintu, virpančiu balsu jis mėgino raminti žmones, kurių dažno akyse spindėjo nenoromis ištryškusi ašara.

— Nebijokite, nenusiminkite, vargo žmoneliai: visi esame Viešpaties Dievo rankoje. Melskitės ir pasitikėkite Visagalio malone. Motinos, taupykite savo ašaras: jų prisireiks tada, kai išlydėsite savo jaunos sūnelius į karą. Niekas karo nenori. Jis tik mirtį ir nelaimės neša. Bet priimkime, kaip Viešpaties bausmę už mūsų ir ne mūsų nuodėmes. Gal šis karas bus aušra pavergtai tėvynei? Gal, pagaliau, vėl prisikels mūsų nelaimingoji, tiek daug iškentėjusi Lietuvos-Lenkijos

Rzeczpospolita, kada dvi broliškos tautos laimingai gyveno vienoje valstybėje. Taigi, sesės ir broliai, pasimelskime, kad karas sugrąžintų mūsų kraštams laisvę ir ramybę ...

Visi dar kartą klupo ant kelių ir karšta malda veržėsi iš širdies gelmių. Žinoma, klebonas, kaip ir daugelyje to meto Lietuvos bažnyčių, kalbėjo — ir ne tik kalbėjo, bet ir jautė — lenkiškai.

Paprasti vargo žmoneliai nuoširdžiai tikėjo, kad taip ir buvo reikalinga: tikėjimas, sako, atėjęs iš Lenkijos, taigi to tikėjimo Dievas tik lenkiškai tesupranta. Lenkų kalba buvo ne tik “ponų”, bet ir “maldos kalba”. Per ilgus šimtmečius vargo lietuviai buvo įtikintasi.

Nelaimė viena nevaikšto: ji eina su palydovais. Senas lietuvių priežodis sako: “viena bėda — ne bėda”: nespėjo nuaidėti jaunų vyrų mobilizacija, rekvizavimas arklių ir vežimų — prasidėjo skubi gyventojų evakuacija į Rusijos gilumą.

Rusų karinė valdžia įsakė kazokų kariuomenės daliniams kuo skubiau iškeldinti iš daugelio Lietuvos sričių visus gyventojus, kadangi tos vietos numatytos svarbioms karinėms operacijoms.

Ignonis, giliai susigyvenęs su gimtuoju kraštu, sunkiai slopino ir slėpė ištikusią nelaimę.

Iškeldinimas iš gimtojo krašto, atrodė, skaudesnis, negu karo paskelbimas. Susigrauzimas buvo toks gilus, kad jo visada ramų besišypsantį veidą uždengė rūpesčių šešėlis. Visais būdais tą slėpė nuo šeimos, bet motina, vaikai ir kaimynai jautė, kad jis su šituo Viešpaties bandymu labai sunkiai susigyveno.

Nieko nepadarysi: reikėjo skubiai krauti į vežimą būtiniausio reikalingumo daiktus, drabužius ir paskubomis atsisveikinti per ilgus dešimtmečius žvilgsniu nuglamonėtus Nemuno krantus ir kartu su visa šeima leisti į svetimą kraštą, į tamsią neaiškią nežinią, iš kurios ar visiems pavyks besugrįžti.

Vaikams — įdomi pramoga. Tėvo skausmas, motinos apsiašarojęs veidas — jiems nesuprantamas ...

Į nežinią.

“Toks yra gyvenimas, tokia žemiška žmogaus dalis ...” tylomis mąstė Ignonis, mėgindamas slopinti lyg replėmis surakinusį, širdyje besikaupiantį nerimą.

Praeitis pasilieka už nepasiekiamų laiko piliakalnių. Už pilkų smėlėtų tolimų dienų kurgonų susiklosto marga įvairi gyvenimo lapų knyga — talentingiausio Visatos Rašėjo ranka nuostabiai rašyta.

Rūpestingai ir kruopščiai skaitau tuos laiko išmargintus lapus ir blankų šešėlį jų tesugebu čia atpasakoti.

Su Viešpaties pagalba mėginu pasekti anais kreivais vaikiškais žingsneliais, per kvapiai gėlėtus žydrios vaikystės takus, margažiedes tėvynės lankas, duobėtas mažo miestelio gatvėliukštes ... Vis tolyn, tolyn — į plačiosios Ukrainos stepes — tyrumas, kurios kaip marios — akimis neapmatomos.

Ak, sunku netekti gimtojo krašto. Bet žmogus yra toks gajus gyvis, kad labai greitai sugeba visus nemalonumus pamiršti, atleisti, prie sunkiausių sąlygų prisiderinti ir — maldos stiprinamas — pajusti gyvenimo prasmės trupinėlį, net po svetimos šalies stogu.

Begaliniai ilgos visokia manta pakrautų vežimų kolonos lėtai slinko rudenėjančiais laukais. Per neapmatomus klonius, plačias lankas, didžiules lygumas; per rūsčiai šniokščiančias upes, didelius nepažįstamus miestus — rytinės Lietuvos ir vakarinės Gudijos kraštą. Akimis neapmatoma vežimų kolona praslinko plačiąją Gudijos šalį, kuri tik prieš du šimtus metų yra buvusi integralinė Lietuvos dalis. Algirdo Didžiojo imperijos plotai — po Jogailaičių dinastijos žlugimo — nepasotindamos Rusijos praryti.

Ar mažasis penkiametis Zeniukas, tūnantis ant savo tėvelių vežimo, galėjo nujauti, kad vėl po daugelio metų jam teks sugrįžti šitais keliais, gal kita susisiekimu priemone ir su kita — jau pastoracine misija.

Išskeldinamieji ilgainiui pametė kelionės dienų skaičių. Diena iš dienos jų vis daugėjo. Sunkiai pakrautų vežimų virtinės negalėjai akimis aprėpti.

Pagaliau ...

Gudijos mieste Šklov visi buvo sodinami į traukinius ir išsklaidomi po plačiąją Rusiją.

Ignoniai pateko į Saratovo sritį. Traukinys juos išlaipino Ielan stotyje. Iš Lietuvos buvo iškeliavę vos prasidėjus rudeniiui, čia rado gilią ir šaltą žiemą. Aplinkui stotį jau laukė virtinės rekvizuotų rogių, traukiamų žemų kudlotų arkliukų.

Išsikraustę iš traukinio, su visa manta paskubomis talpinosi rogėse — laukė ilga kelionė per neapmatomus sniegynus.

Vaikams — nenusakomas malonumas lėkti per laukus plačiose patogiose rogėse ir jausti aštriai švilpiančią vėją ir sniegą pro ausis. Tėvų neramūs rūškanoti veidai juos mažai domino.

— Puiki, nuostabi kelionė ... — džiūgavo vaikai, kurių mintys dar nesiekė rytojaus dienos.

Ignoniai buvo “įkurdinti” Wolkovo kaime, Ukrainos stepių gilumoje. Molinėje lūšnoje reikėjo kartu gyventi su trimis ukrainiečių šeimomis, gausiomis vaikais ir vaikaičiais.

Ukrainiečiams tebegaliojo senobiniai patrijarchaliniai įstatymai - papročiai - tradicijos. Naujai įkurdintiems atvykėliams jie buvo širdingai draugiški ir labai vaišingi.

Vaikai greit susidraugavo su vietiniais vaikais, kurie buvo linksmi ir esamu gyvenimu patenkinti. Tvartų ukrainiečiai neturėjo ir jų vargšai gyvulėliai kentėjo šaltį ir vėją menkose užtvarese. Jie buvo gauruoti ir atsparūs rūsčiam klimatui.

Nauji ateiviai labai stebėjosi, kad niekur apylinkėse nesimatė nei vieno menkiausio medelio. Jų klausinėjami vietiniai juokdamiesi atsakinėjo, kad čia esančios stepės — medžiai negali augti.

Gražu stepėje — nuklotoje storo žvilgančio sniego klotu. Atrodo, saulėje sidabru žėrinti, akimis neapmatoma dykuma ...

Šaltis — nelietuviškas: aštrus, geliantis. Lūšnų vidus apšildomas į plytas sudžiovintu gyvulių mėšlu, sumaišytu su moliu ir šiaudais. Vienintelis stepės kuras, vietos gyventojų sumaniai pasigaminamas. Maistas išvirtas ant šitokios ugnies turi neįprastai keistą skonį, bet žmogus prie visko pripranta. Po vieno kito mėnesio laiko valgai su tokiu apetitu, lyg jis būtų gamintas modernioje prancūziškoje virtuvėje.

Ukrainiečiai — nuotaikingi, ramūs, geros širdies žmonės. Ignoniui, kaip darbščiam ir geram siuvejui, Wolkovo kaime darbo buvo pakankamai. Ir jo šeimai skursti neteko.

Jaunimas mėgsta dainas, susibūrimus ir šokius. Net paugliai ir maži vaikai traukė senas ukrainiečių liaudies dainas iki užkimdami. Ateivių vaikai greit įsijungė į kaimo jaunimo dainininkų būrius. Išmoko dainų ir vietinės kalbos. Tėvams, kaip mokantiems lenkų kalbą, buvo lengva susikalbėti su vietiniais gyventojais.

Temperatūra žiemos metu krisdavo iki 40°, kai Lietuvoje net labai šaltų žiemų metu retai tepasiekdavo 30°.

Vos apsipratus su pirmaisiais išpūdžiais, naujus gyventojus prislėgė neatskiriamas lietuvių-išėivio palydovas — ilgesys. Gimtojo krašto nostalgija. Patekęs svetur lietuvis — per visą gyvenimą jaučia nenuslopinamą ilgesį Lietuvos miškų šlamėjimo, paukštelių čiulbėjimo, žiedų žiedais išmarginto pievų kilimo, savos kalbos skambėjimo, savos aplinkos. Viso to negali duoti net geriausios gyvenimo sąlygos. Todėl sakoma: Lietuvoje ir vargas buvo saldus.

Ukrainos žemė labai derlinga. Javai auga kaip mūras didžiulėmis varpomis, pilnomis gražiausių grūdų. Daržovės puikiausios. Stebėtina, kad tokių derlingų laukų gyventojai buvo prie savo nuolatinio vargo ir skurdo pripratę, užsida-rę primityvumo rutinoje. Vistiek žmonės buvo linksmi ir geraširdžiai, nuotaikingi ir paslaugūs. Patrijarchalinis gyvenimo būdas, konservatyvizmas — per ilgus šimtmečius įsišaknijęs. Žemė purenama ir derlius suvalomas primityviomis priemonėmis, todėl ir vargeliai visada keroja ...

Wolkovo gyventojai ortodoksai turėjo savo cerkvę ir popą, kuris rūpinosi savaisiais, o katalikai per tris metus neturėjo jokios galimybės atlikti savo religines pareigas. Vaikai nuolatos imdavo klausinėti motiną:

— Mamyte, kodėl mūsų kaimynai nėra mūsų tikėjimo žmonės?

— Jie yra ortodoksai ...

— O kas yra "ortodoksai"?

— Jų tikėjimas yra truputį kitoks negu mūsų ... — motina nenorėjo vaikams plačiau aiškinti tikėjimo skirtingumų. Viename lūšnos kampe buvo įrengta Ikona, kuri vaikams keldavusi daug klausimų — neatsakomų ir nepaaiškinamų. Užteko jiems to, kad vieną kartą tėvas labai rimtai pasakė:

— Esame svetimoje žemėje. Neturime savo tėvynės. Viską palikome savame krašte. Neturime teisės nieku stebėtis nei klausinėti. Mes išsinešėme širdyse tik mūsų didžiausią brangenybę — katalikišką tikėjimą ir turime jį saugoti labiau negu mūsų gyvybę. Reikia gera daryti kitiems, jų neužgauti, nesistebėti ir nepajuokti. Neužmirškime maldos ir kiekvieną dieną prašykime Dievo, kad suteiktų malonę — greičiau sugrįžti į savo tėvynę ...

Vasaros metu visi kaimo gyventojai plušėjo laukuose. Po rytinės maldos, po gilaus nusilenkimo Dievo Motinos paveiksliui — kuris buvo labai didelėje pagarboje laikomas visuose ortodoksų namuose — visi sunkiai dirbo. Dideli

ir maži, seni ir jauni: visi pagal savo jėgas susirasdavo atitinkamo darbo. Sunkiai atvargę darbo dieną — visi buvo tylūs ir tuojau po vakarienės skubėdavo ilsėtis, kad atnaujintomis jėgomis, dar su aušra galėtų tęsti sunkų laukų darbą.

Dienų monotonią sušvelnindavo sekmadieniai, kurie iš-tisai buvo skiriami maldai ir poilsiui.

Arklius kaimo gyventojai laikydavo žarduose, po atviru dangumi, kur juos dažnai aplankydavę alkani vilkai — neretai nutverdami jaunos kumeliukus. Arkliai gindavęsi aštriomis kanopomis, bet ne visada jiems pavykdavę apsiginti. Kartais vilkai tiek jiems įvarydavę baimės, kad, palikę mažuosius, patys gelbėdavosi pabėgimu. Stepių vilkai būdavo pavojingi per ištikus metus, bet kur kas labiau žiemą — susibūrę skaitlingomis gaujomis — alkani ir plėšrūs. Nutolti nuo kaimo žiemos metu, vistiek ir greitoje “troikoje”, buvę pavojinga. Alkanų vilkų kojos kartais būdavo greitesnės už eikliausius žirgus. Kaimo gyventojai tą labai gerai žinojo.

Fantastiškai baugūs vilkų užpuldinėjimai stepėje — nuolatinė vietos gyventojų pasikalbėjimų tema. Pasakotojai pastiprindavo įvykių apsakymus, pagražindami, įpindami lakios vaizduotės dalį. Vaikai klausydavo tų apsakymų ištempę ausis, su nuostaba, tarsi įdomiai bauginančių pasakų.

Vienas kaimynas gavęs pranešimą, kad iš kariuomenės atostogoms grįžta sūnus — žiemos metu išvyko į geležinkelio stotį jo parsivežti. Važiuodamas iš kaimo pastebėjęs stepėje stūgaujančias vilkų rujas. Sugrįžtančius pasitiko gana didelė banda. Alkani ir plėšrūs stepių žvėrys drasiai užpuolė keliautojus, kurie uždegė smaluotas tošas, kad ugnimi juos nubaidytų: nieko nepadėjo. Akiplėšiškai įžūlūs, nors privengdami ugnies, metėsi prie vėju skrendančių rogių. Kelias ilgas, tošos išsibaigė. Užgeso paskutinis degtukas. Tiršta ir slopi stepės naktis užgulė visu sunkumu. Aštrūs vilkų dantys pasibaisėtinais piktais kaukšėjo prie pat keleivių veidų. Kareivis, vis drąsindamas tėvą, gynėsi kardu. Buvo drąsus ir vikrus vyras. Kiekvieną į roges puolantį vilką — smogdavo kardu ir nurisdavo žemėn, lauikdamas sekančio priešo ...

Arkliukai nepaprastu greičiu nėrė į tirštą tamsą. Baimė jiems davė sparnus. Vilkai neatsiliko. Jų ruja vis augo...

Daugiau negu 30 km skriste praskrido rekordiniu greičiu. Kareivis kovojo neatsikvėpdamas. Sukandęs dantis gynėsi ir gynė savo tėvą nuo alkanų išėlusių žvėrių, kol pagaliau, artėjant prie kaimo, vilkai pradėjo atsilikti. Laimingai pasiekė namus. Tik jau namuose kareivis pastebėjo, ko per

visą kovos kelią nejautė: kapodamas žvėris buvo nusikirtęs vienos kojos pirštus. Būti, ar žūti — kovos įkarštyje, viršžmogiškame įsitempime, nejučiomis buvo praradęs jautrumą skausmui.

— o —

Vasarai baigiantis — kaimas dar stropiau plušėjo, dirbo, skubėdami nuimti nepaprastai gausų derlių. Kviečių varpos sunkios, o grūdai nematyta gražūs ir stambūs.

Nenoromis tenka palyginti, kad tik prieš 60 metų Ukraina, su jos neaprėpiamomis stepėmis, buvo visos rusų imperijos pasididžiavimas — javų aruodas. Neatsižvelgiant, kad tada laukai buvo dirbami ir jų derlius nuvalomas primitiviausiomis priemonėmis.

Tais laikais Rusija lengvai galėjo aprūpinti duona visą Europą.

O dabar?

Praslinkus jau šešiams dešimtmečiams: didžioji sovietija priversta dasipirkti duonos tūkstančiais tonų iš tolimiausių pasaulio kraštų.

Kodėl?

Ar sovietijos “laimingo rojaus” gyventojai jau nebemyli žemelės ir jos tinkamai neišdirba?

Jų propagandoje skelbiama, kad dykaduonių, darbo parazitų klasė su-nai-kin-ta. Nėra veltėdžių aristokratų. Nėra buvusių gausių vienuolynų, bažnyčių. Iš daugelio tūkstančių dvasiškių vos vienas kitas tėra gyvas teislikęs. Garsiai skelbiama, kad visi dirba, o kas nedirba, tegu ir nevalgo. Žemės ūkis — gausių agronomų priežiūroje. Dirbama moderniausiomis priemonėmis. Derlius nuimamas kombainais, žemė kultivuojama traktoriais, o ... duonelės trūksta. Vis ir vis jos tenka dasipirkti iš tų keikiamų kapitalistų. Tą pastebime ne tik sovietijoje — visur, kur tik įsigali raudonoji “demokratija”, tuojau prisipildo kalėjimai “liaudies priešais”, o paprastam darbo žmogui tenka susiveržti diržą, daugiau negu vargingiausiose kapitalistinėse šalyse.

Tas įvyksta visose tariamose “liaudies respublikose”, neišskiriant net Kubos, kurioje cukraus produkcija katastrofiškai krito, o kalėjimai jau keliolika metų nebesutalpina “liaudies priešų”. Darbo žmonių gyvenimas jau keleriopai sunkesnis, negu tų keikiamų batistų laikais ...

Kodėl?

Wolkovo kaime javų kūlimas buvo daug primityvesnis, negu Lietuvoje prieš daugiau kaip šimtą metų. Nesinaudojo net spragilais, nors molio suplaktas grindinys buvo seno lietuviško kluono pavidalo. Neturėjo primityviausio medinio arpo (grūdams vėtyti priemonė), pelams išskirti nuo iškultų grūdų, kurie Lietuvoje nuo senų laikų naudojami. Wolkoviečiai grūdus valydavo ilgu, varginančiai nuobodžiu vėtymu. Dulkės ir pelų akuotai kankino vėtytojų akis, kurios per dienas ašarodavusios ...

Ignonis siuvo, aprengdamas didelio kaimo gyventojus. Motina rūpinosi šeimos išmaitinimo problemomis ir vaikų mokslinimu. Zeniukas greitai susidraugavęs su savo vienamežiais, jiems noriai talkindavęs laukų darbuose. Piemenėliams padėdavęs ganyti. Iš jų išmokęs įvairių vietos žaidimų, pamokindamas lietuviškų, kurių vieną kitą žinojo.

Vietos gyventojai darbštūs ir geraširdžiai, tik tamsūs ir prietaringi. Kaimo pakrastyje buvo kelios nuskurusios trobelės, kurių visi vengdavę. Ten, esą, gyvenusios raganos, kurios turinčios galią iššaukti nelaimės, ligas, nepasisėkimus. Naktimis jos skraidančios ant šluotų, galinčios žmogų paversti gyvuliu, akmeniu ar augalu. Vaikai bijodavę praeiti pro tų tariamųjų raganų namelius. Jei kurią pamatydavę — apimti paslaptingos baimės — bėgdavę nuo jų kuo toliausiai. Atrodžiusios lyg ne šio pasaulio būtybės: susivėlusios, pasišiaušusios, piktomis žaibuojančiomis akimis. Jos taip pat labai vengdavusios žmonių. Kartu su “raganomis” gyvenęs ir vienas senelis — taip pat įtariamas burtininku-raganiumi ...

Vietos ortodoksų dvasininkai visai nesirūpino kovoti su žmonių fantazija ir prietarais.

Kiekvieną sekmadienį popas laikydavo mišias, ortodoksų apeigomis, kurios užtrukdavusios bent dvi valandas. Tiktieji savo religija domėjosi tik paviršutiniškai — iš įpročio ir senos tradicijos. Ryšio tarp dvasininko ir žmonių — jokio ...

— o —

Mėnesiams ir metams slenkant, Ignoniai apsirato su kaimo monotonija. Žinios, apie Vakaruose verdantį karą kaimo beveik nepasiekdavo. Mažai tesigirdėjo ir apie pačioje Rusijoje įvykusią kerenskinę revoliuciją, caro ir jo giminės išžudymą. Tolimi įvykiai nedrumstė ramaus Wolkovo gyvenimo.

Vaikai mėgindavo klausinėti tėvus: kada gi pagaliau sugrįšime į mūsų kraštą?

— Kada pasibaigs karas, vaikučiai... — tėvas liūdnai linguodavo galva. Visus labai slėgė gimtinės pasiilgimas.

Laikas, kaip upė, vis ritosi į tolius.

Vaikai augo. Jiems atsirado pastovaus darbo. Mažasis persirgo ilgą ir sunkią ligą, buvęs jau arti mirties slenksčio. Pagijęs, tapo dar daugiau rimtesnis ir vyriškesnis.

Ėjo 1917 metai, atžymėti Didžiosios rusų revoliucijos vardu. Įsisiūbavus revoliucijai, ir stepės jau nebuvo labai tuščios nei užmirštos. Horizontai susitraukė, atstumai sumažėjo. Dažniau pradėjo rodytis naujų, iki šiol nematytų veidų ...

Nuolatos pražygiuodavo kariuomenės daliniai, įvairių spalvų uniformomis. Jie atnešdavo daug tikrų ir netikrų žinių, gandų ir spėliojimų, apie revoliucijos eigą ir pasisėkimus frontuose. Atvykėliai apsirūpindavę maistu, liepdavę visiems laikytis ramiai ir išvykdami užtikrindavę, kad tik jie būsia karo ir revoliucijos laimėtojai.

Ignoniai tyliai stebėjo įvykius, nesimaišydami į rusų vidaus politikos reikalus. Buvo labai neaiškios, miglotos ir baugios politinės dienos. Vietinė valdžia keisdavosi pagal kariuomenės dalinio atvykimą. Raudonieji skelbė bolševizmą, baltieji — carizmą, o stepės gyventojai virto kosmopolitais.

Ukrainiečiai — ramūs, sunkaus darbo žmonės, užsigrūdinę kieto gyvenimo varguose, įpratę kovoti su vilkais ir dienų sunkumais — palengva prarado nerūpestingą nuotaiką. Anksčiau buvę taikūs, mylėję ramybę, savarankų darbą, savo senąją religiją — pradėjo keistis. Nors tarpe 2.000 kaimo gyventojų komunistinio elemento nebuvo, bet “nauji vėjai” jau drumstė jų taikias dienas.

Po spalio revoliucijos — caristinės kariuomenės likučiai pradėjo kriksti. Raudonieji stiprėjo ir dominavo kraštą. Tik dabar Ignoniai sužinojo, kad Lietuva jau keletas metų vokiečių kariuomenės okupuota. Jie rimtai subruzdavo ruošis grįžimui.

— o —

Pagaliau išaušo neapsakomai pasiilgtoji iškeliavimo diena. Keturis metus trukęs ištrėmimas artėjo prie galo. Ignonių šeima labai susigyveno su ukrainiečiais, su savo buvusiais šeimnininkais, kad visi jie ašarodami išlydėjo toli už kaimo ribų.

Paskutinėmis Wolkove buvimo dienomis tenai rodydavęsi tik raudonųjų kariuomenės daliniai. Vieną dieną atvyko naujosios valdžios paskirtas kaimui valdyti komisaras. Jis dar tą pačią dieną paskelbė, kad daugiau nebus reikalingi po-

pai nei cerkvės: Dievo nėra, o religija — nusikaltimas prieš valdžią.

Ukrainiečiai liūdėjo atsisveikindami sugrižtančius į Lietuvą, o buvo daugelis ir tokių, kurie norėję kartu su jais išvykti.

Vėl ilga vežimų kolona nusidriekė per plačiąsias stepes. Kaimo gyventojai jiems ilgai mosavo rankomis ir šluostėsi ašarotas akis. Jie ilgai stebėjo tolstantį karavaną, kol galutinai ištirpo stepės toliuose. Keleiviai vėl jautė atsiskyrimo liūdesį, nežinodami, ką atras prieš keturis metus paliktoje tėvynėje.

Sugrižimo kelias prailgo daugiau negu du mėnesius. Keturi metai ištirpo, pasiliko giliai užkasti stepės platybės svetimos tautos žmonių tarpe. Ilgą kelionės dalį reikėjo važiuoti per vokiečių kariuomenės okupuotas rusiškos imperijos sritis. Keliautojai buvo nuolatos stabdomi sveikatos tikrinimui — vokiečiai labai bijojo tuo metu išplitusių apkrečiamų epideminių ligų. Visur matėsi vokiečių pastatytų laikinų provizorinių ligoninių — paprastų lentinių barakų — kurių visi net koridoriai buvo kimšte prikimšti ligonių. Didelė jų dauguma tuose karantinuose užbaigė žemės vargų kelionę. Karo frontuose kulkos neišskynė tiek gyvybių, kiek jų nurovė artimo pokario epidemijos ...

Išplitusi šiltinė — sakytum — giltinės dalgiu tūkstančiais šienavo jaunos ir senus — karo nusiaubtose srityse. Ji persimetė į vokiečių pavergtą Lietuvą ir jokie “karantinai” negalėjo užkirsti kelio šiam siaubui. Epidemijos suguldė į nelaiku supiltus kapus nesuskaitomą daugybę Lietuvos žmonių. Šimtai ir tūkstančiai kaimų ir miestų kiekvienuose namuose skaičiavo po vieną ar net po keletą mirusių.

Žiaurus ir baisus karo molocho atsisveikinimas. Jo atvertas žaizdas niekada ir niekas neužgydys.

LIETUVA KELIASI

*Naujaisiais eikim vieškeliais,
Atgimti metais vėl žaliais ...*

Ad. Mickevičius

Apniūkusio ir liūdno vėlyvo rudens naktį ilgos tremtinių gurguolės pasiekė gimtąjį kraštą. Sugrįželiams, rodės, sunkus slegiantis akmuo nusirito nuo krūtinių. Moterys plačiai žegnojosi ir balsu meldėsi. Stambiausiai, gyvenimo užgrūdinti vyrai, išsiritę iš ratų, prisiglaudė prie žemės. Prie šlapios purvinos žemės, ją bučiuodami ir prisiekdami, nors ir koks pavojus bebūtų — niekados iš savo gimtojo krašto nepasitraukti ...

Lietuva dar nebuvo laisva nuo paskutinių vokiečių kariuomenės likučių, bet jau prieš keletą mėnesių paskelbusi savo Nepriklausomybę.

Laisvo gyvenimo vėjai vis švelniau dvelkė rudenėjančiais tėvynės laukais.

Košmarinė povytautinė federacija su lenkais ir 123 metų vergija rusams — pasiliko praeityje. Vergijos laikus bus stengiamasi užtrinti. Žaizdas užgydyti, kad laisvėje gimusi karta, pasimokiusi iš istorijos klaidų ir smūgių, nepailsdama kurtų šviesų, laisvos, laimingos tautos gyvenimą.

Laisvę — brangiausią žmonijos turtą — tepajėgia tinkamai vertinti tik tas, kuris jau kartą yra jos netekęs ... — kadaise skelbė A. Mickevičius.

Senutė, rami ir tyli Vilkija, plačiai atvertomis durimis, meiliai pasitiko sugrįžtančius. Miestelis, niekada neregėjęs jokio karinio tranzito, jokios strateginės reikšmės, buvo, sakytum, sustojęs laike. Daugiau negu keturi vargų metai — nepakeitė aplinkos. Toji pati senoji miela bažnytėlė, į kurią sugrįžėliai skubėjo padėkoti Visatos Kūrėjui už suteiktą laimę — vėl gyviems ir sveikiems pasiekti gimtąjį lizdą. Senų ir jaunų krūtinės prisipildė palaimos, dėkingumo ir džiaugsmo.

Visada tas pats ramiai teliuskuojantis, amžių pasaką murmantis senelis Nemunas. Tie patys padūmavę, susnūdę pilialkalniai, didingai ošiančios ir šlamančios girios ...

Tremties (iškeldinimo) būties iškarpa neilgai trukus uždengs mirgančių naujų dienų lapai: senieji links prie žemės,

jaunieji stiepsis į saulę, į gražesnes dienas; praskins naujus takus, sieks naujų idealų. Veržtis į laimėjimus ir pulti į nesėkmes; patirti džiaugsmo ir dar daugiau sielvartų, kurie visada yra, ir bus, neatskiriami žmogiškos būties palydovai.

Keturi metai...

Suaugusiam žmogui kartais palieka menkai pastebimą žymę, bet vos pradėjusiai formuotis jaunuolio asmenybei — neišdildomi visam gyvenimui.

Mažojo Zeniuko akys buvo pripratusios klysti neaprėpiamų stepių platumose — čia rėmėsi į pamirštus vaizdus. Jo žvilgsnis užlūždavo namų, medžių, kaimų ir miškų kontūruose. Nebuvo laiko gėrėtis gamtos grožiu, primirštos gimtinės vaizdais — reikėjo labai skubėti, kad neatsiliktų nuo vienaamžių draugų mokyklose.

Jo darbštumas ir valia greitai ištrynė skirtingumus, įsivavintus svetur, nors gerai išmoktos ukrainiečių kalbos niekada nepamiršo.

Praslinko dar vieneri metai.

Vieną popietę vaikai skubėdami iš mokyklos apstojo skelbimų lentą ir sujaudintais balseliais, vienas per kito petį, garsiai skaitė vyriausybės paskelbtą Manifestą:

“Lietuviai, prie ginklo!

Tėvynė pavojuje! Tėvynė reikalinga gyvybių ir kraujo aukų! Laisva ir garbinga lietuvių tauta turi būti apginta nuo svetimųjų jungo. Lietuviai! Įrodykim, kad mes esame didvyrių tautos ainiai!

Dar kartą rusai — dabar jau bolševikai — vėl nori atimti mūsų laisvę. Iš kitos pusės vokiečiai-bermontininkai veržiasi pavergti kraštą.

Lietuviai, prie ginklo! Visi šaukiami į kovą!

Tegyvuoja laisvė!

Tegyvuoja LAISVA LIETUVA!”

Vaikai ir suaugusieji skaitė Manifestą ir garsiai komentavo. Visi virpėjo patrijotiniu nusiteikimu. Mažose vaikų širdelėse, taip pat, kaip ir gyvenimo vargų užgrūdintų žmonių, buvo jaučiamas artėjantis tėvynei pavojus. Visi galvojo, kad šventa lietuvio pareiga paaukoti savo gyvybę už tėvynės laisvę ir ką tik atgautą Nepriklausomybę.

Praslinkus keletui dienų, visais keliais žygiavo karių-savanorių būriai, su patrijotinėmis žygio dainomis lūpose. Žilaušiai vyrai ir mažamečiai jaunuoliai: įvairūs amžiumi, drabužiais ir apsiginklavimu — su šventa laisvės idėja širdyse — žygiavo į kovą su neapskaičiuojama priešų kariuomene.

Lietuviai pajuto laisvo gyvenimo dienų dvelkimą ir skubėjo gintis nuo pasikėsintojų, kurie vėl nešė sunaikinimą, mirtį ir naują vergiją ...

Ir vėl karas!

Karas nusitęs beveik tris metus. Kruvinas. Žiaurus, kaip ir visi karai. Jis pareikalaus daug aukų, daug ašarų motinoms ir sesėms, labai daug vargo ir sunaikinimo ...

Nuo 1918 metų gruodžio 12 dienos iki 1919 metų sausio 27 dienos, per truputį daugiau kaip vieną mėnesį laiko bolševikai užėmė 2/3 Lietuvos teritorijos. Jie ginkluoti gausia artilerija ir visomis pagalbinėmis ginklo rūšimis, dešimtimis tūkstančių armijomis griuvo į Lietuvą. Baisi, viską naikinanti raudonoji lavina staiga užliejo ramų ir tylų rūpintojėlių saugomą žemdirbių kraštą.

Priešai Vilniuje sudarė raudonųjų komisarų sovietą Lietuvai valdyti. Jų armija nuo pirmųjų dienų turėjo per 30.000 gerai ginkluotų kareivių ir vis plaukė jų nauji pulkai iš Rusijos gilumos.

Lietuviai pradžioje tesuspėjo suorganizuoti vos 3.000 savanorių, menkai ginkluotų ir tinkamai neparuoštų karui.

Laisvės troškimas ir meilė tėvynei visur ir visada daro stebuklus. Lietuvos kariai užpuolė raudonąją siaubą su jokio pavyzdžio neturinčiu ryžtumu ir drąsa, kurią dar praeitame šimtmetyje aušrininkas poetas Petras Arminas-Trupinėlis buvo teisingai aptaręs savo kūrinuose:

Švelnūs, kaip vaikai,
Kai sau žemę aria;
Baisūs, kai veda —
Su kaimynais karę ...

Sunkiai besulaikoma bolševikų kariuomenė atkakliai veržėsi prie Kauno, su kurio paėmimu tikėjosi galutinai užgniaužti beatsikuriančios Lietuvos Nepriklausomybę.

Kauno miestas jų buvo supamas iš šiaurės ir pietų pusės. Gerai ginkluotos Pskovo divizijos staiga priartėjo prie Kėdainių, Alytaus, Jezno ...

Kėdainių miestą gynė vos 150 lietuvių savanorių. Su

nedidele į pagalbą atskubėjusių savanorių panevėžiečių tal-
ka — drąsiai atrėmė daugelio tūkstančių bolševikų puolimą.
Raudonieji, tiesiog stebuklu, buvo nuo Kėdainių nustumti.
Tai vyko vos vieneriems metams praslinkus po Lietuvos
Nepriklausomybės paskelbimo. Palaužus bolševikų armijų ver-
žimąsi, dar sėkmingesnės kautynės vyko prie Jezno ir Alytaus.
Raudonieji visais frontais atstumti. Demoralizuota jų “nenu-
galimoji” armija visu frontu traukėsi. Kaunui grėsęs pavo-
jus, po šitų trijų aršių kautynių, buvo pašalintas. Lietuviai
skubiai didino ir ginklavo savo kariuomenę, skubėdami galu-
tinai išstumti priešus iš okupuotų Lietuvos sričių.

Žemaitijoje bolševikai turėjo septynis pulkus kareivių
ir jau valdė visą eilę Žemaitijos miestų, kur didžiausiomis
pastangomis gynimą vykdė Plechavičiaus suorganizuoti par-
tizanai ...

Kelios pėstininkų kuopos, narsiai talkinamos vietinių
partizanų, ryžtingais puolimais atsiėmė Kuršėnus, Šiaulius,
Radviliškį ir Šeduvą. Be atodairos drąsiai lietuvių puolami
priešai buvo priversti trauktis iš Žemaitijos.

Raudonieji staiga pasijuto stumiami visais frontais. Lie-
tuviai tikėjosi greitai atsikovoti Vilnių, Amžinąją Lietuvos
sostinę. Bolševikai tų laikų Lietuvoje turėjo per 20 pulkų
kariuomenės ir daugelį specialių kovos dalinių. Lietuvos ka-
rinės pajėgos teskaičiavo truputį daugiau 5.000 vyrų.

Lenkija — vokiečių fronto dengiama — labai gerai ir
tinkamai susimobilizavo dar 1918 metais. Gi lietuviams des-
peratiškai kovojant dėl Kauno apgynimo ir beveik raudo-
nuosius iš Žemaitijos — lenkų kavalerija, staigiu puolimu,
išstūmė bolševikus iš Gardino, Lydos ir Vilniaus. Prie Šir-
vintų lietuvių kariuomenė susidūrė su lenkais ir visi bend-
romis jėgomis išstūmė bolševikus iš Giedraičių ...

Per labai ilgą eilę sunkių ir sėkmingų kovų Lietuva
atkariavo kaimą po kaimo, miestą po miesto, kol pagaliau
bolševikai buvo nustumti už Dauguvos upės. Tik čia dar
mūsų vargai nepasibaigė ...

Iš senosios rusų kariuomenės likučių ir atitrūkusių vo-
kiečių kariuomenės įvairių padalinių buvęs caro laikų pul-
kininkas Bermond-Valov 1919 metais Mintaujoje (Latvijo-
je) sukūrė vadinamą bermontininkų kariuomenę. Staigiais
puolimais užėmė didelius Žemaitijos plotus: Kuršėnus, Šiau-
lius, Biržus, Radviliškį — išžudė silpnas Lietuvos kome-
dantūrų igulas, apiplėšdami miestus ir kaimus.

Lietuva buvo priversta prie Dauguvos, bolševikų fronte

palikti tik silpnas pajėgas, o didžiumą savo kariuomenės metė prieš Bermonto armiją Žemaitijoje. Latviai, suspėję susiorganizuoti, puolė Mintaują, ir taip iš dviejų pusių suremti, po eilės aršių ir kruvinų kovų — bermontininkai pasitraukė į Vokietiją, kur buvę išformuoti.

Du karai per labai trumpą laiką, nors su didelėmis aukomis, laimėti. Lietuva išgelbėta. Atrodo, dabar galėjo pradėti ramų, kūrybingą ir laisvą gyvenimą savo nepriklausomoje valstybėje.

Dar ne ...

Kas galvoja, kad lenkai gali pamiršti Lietuvos-Lenkijos konfederaciją, tas nepažįsta istorinio lenkų charakterio, ar naivus mūsų tautos kaimynų atžvilgiu. Lenkija šimtmečiais svajoto ir kovojo siekdama bendros lietuvių-lenkų valstybės, o kartą to pasiekę — niekada neatsisakys nei dabar, nei ateityje. Todėl tuojau po Pirmojo pasaulinio karo jėga veržėsi vėl primesti lietuviams daug kančių ir vargo suteikusių Uniją.

Kilo karas su Lenkija.

Vėl liejosi nekaltas kraujas su vienos ar kitos pusės laimėjimais ar pralaimėjimais. Karas truko iki 1921 metų galo, kol pagaliau Santarvininkų karinė misija, vėliau — Tautų Sąjungos kontrolės komisija nustatė tarp lietuvių ir lenkų vadinamą „demarkacinę liniją“, kuri (kaip Lietuvos-Lenkijos siena) išsilaikė iki 1939 metų rudens, beveik pusę Lietuvos teritorijos priskyrė Lenkijai...

Kalbant apie Lenkiją, be pykčio ir be antagonizmo tenka mesti vieną mirksnį į tolesnę praeitį.

Lenkai naudoja klastą (lietuvio prigimčiai labai svetimą) nuo senų istorinių laikų.

XIV amžiaus Lenkija dengėsi tuometinės didelės ir galingos Lietuvos imperijos militarine jėga. Vėliau, išnaudodama valdovų susigiminiavimą, panoro abi valstybes sujungti į federaciją, nors Lietuva tais laikais buvo daugelį kartų didesnė už Lenkiją. Lenkams „pagreitinusi“ Vytauto Didžiojo mirtį, jie pasiekė išsvajotos unijos. Tas įvyko tik XV a. Tada jie „kūrė istoriją“ — priskirdami sau Lietuvos krikštą, Žalgirio kovų laimėjimą, Lietuvos bajorijos „sukultūrinimą“. Visos senosios priemonės buvo geros ir teisingos ir 1920 metais, kada Lietuvių-Rusų Taikos sutarties pasirašymo metu, Lietuvos Brastoje, sau įžūliai reikalavo mūsų Amžinosios sostinės Vilniaus. Lenkai savo „tradicinį“ teisingumą

apvainikavo dar tais pačiais metais Spalio Devintosios su-
tartimi Suvalkuose. Visa Lenkijos delegacija prieš kryžių
prisiektė būti amžinoje taikoje su Lietuva ir vos po kelio-
likos valandų užpuolė Vilnių ir, lietuviams nesusėjęs atsi-
peikėti nuo nustebimo, „užkariavo“ visą rytinę Lietuvos te-
ritoriją ...

Skausmo kupina širdimi Lietuva pakluso Tautų Sąjun-
gos kontrolės komisijos primestai „demarkacinei linijai“, nu-
traukė atvirą karą prieš lenkus ir skundėsi Tarptautiniam
Tribunolui Haagoje. Byla truko net iki 1931 metų. Sprendi-
mas buvo palankus Lietuvai. Lenkai jo nepaisė. Kaip ly-
giai nepaisė rusai — Suomijos karo metu. Paprastai, nėra
paisomi ir dabar Jungtinių Tautų sprendimai, jeigu jie nėra
palankūs „didesniems“ ir stipresniems ...

Lietuvai niekada nepavyko atgauti Rytinės Lietuvos
sritis, kurios per 20 metų buvo lenkų valdomos, o šian-
dien priklauso rusams. Per dvidešimt metų lenkai tenai
skriaudė ir visais būdais persekiojo lietuvių žemdirbį, moks-
leivį, inteligentą ... Kankino kalėjimuose už savo tėvų kal-
bos meilę ir įtikinėjo, kad lietuvis tik „priimdamas lenkiš-
kumą“, tik išsižadėdamas lietuviybės, tapdamas Lenkijos pa-
bijotu, tegali būti laimingas. Jie niekada negaili lietuviams
aukštų vietų gyvenime ir politikoje, jeigu jie sutinka išsi-
žadėti lietuviškumo.

Maršalas Pilsudskis Juozas buvo lietuvis. Asmeniškai
pažinau jo tikrą brolių (ir labai panašų) kaip lietuvių ūki-
ninką, II pasaulinio karo metu išgarsėjęs generolas Anders
buvo mūsų žinomo pulk. Andriaus brolis, Lenkijos gen.
štabo pulkininkas Witold Brazuliewicz buvo mūsų žinomo
teatrologo pulkininko Vlodo Braziulio brolis. Tų giminingų
nutautėlių sąrašas nusitęstu su rondonais, skirgailomis,
vaitiekaiss ir daugeliu kitų, kurie mažiau žinomi, bet akty-
viai pasireiškė Lenkijoje.

Jau pokario (komunistinė) Lenkija taip pat mirgėte
mirga lietuviškomis pavardėmis — žemės ūkio ministeris
Kejstutis Žemaitis, generalinis Lenkijos konsulas Brazilijai
Miaczislav Klimas ir daugelis kitų nuolatos sutinkamų kil-
me aiškių lietuvių, nuėjusių tarnauti Lenkijai. Sutinkame
pasaulyje išsibarsčiusius Lenkijos išeivius, bet per savo ilgą
amžių niekur nesutikau nei vieno, su kuriuo nebūtų tekę
aštriau susiremti dėl Lietuvos ateities sienų, o ypačiai dėl
Vilniaus krašto problemos. Lenkas, kokių pažiūrų jis bebūtų,
kur jis begyventų, visada svajoja apie Lietuvos „inkorpora-

vimą” į didžiąją ir nedalomą savo tėvynę. Gėriuosi lenkų patrijotizmu, bet nepajėgiu suprasti jų šovinizmo, su kuriuo dar ateities lietuviui teks skaudžiai ir labai aštriai susidurti. Jų saldūs žodžiai mus jau šimtmečiais užliūliuodavo ir nustumdavo į tautinę pražūtį...

Metai riedėjo į užmiršimą. Lietuva gyveno išorės pavojų supama, rytojaus netikrume ir nuolatinėje baimėje. Valsitybė buvo atkurta ir nepriklausomybė pasiekta — miniatūroje: — maža ir silpna, išprausta tarpe netaikiai nusiteikusių kaimynų. Į kurią pusę besiorientuotum — pavojus grėsė iš priešingos pusės.

Skaudų ir nuolatinį tautos nerimą dar jautriau išgyveno jaunoji, priauganti karta. Skaitlingai veržėsi į mokslą. Didžiausiomis pastangomis buvo gydomos karų bei okupacijų žaizdos. Lietuviško darbštumo ir rūpestingumo rezultatai greitai ryškėjo.

Lietuviai nuo seniausių laikų buvo giliai religingi. Ir Nepriklausomoje Lietuvoje religinis švietimas buvo visiems privalomas ne tik pradžios, bet ir vidurinėse mokyklose. Religijos dėstytojais buvo kunigai-kapelionai. Bet... daugelis senesnės kartos mokytojų, mokslus ėjusių Rusijoje, jos didžiųjų sukrėtimų metu, sugebėjo ir stengėsi jaunimo tarpe paskleisti ateistines-antireligines idėjas. Nerami bręstančio jaunolio siela visada veržiasi į naujoves, į tai, kas nežinoma, nesuprantama. Į visus klausimus jaunas žmogus stengiasi surasti aiškų, protu suprantamą atsakymą. Todėl — nors ir negausiai — antireliginis sąjūdis Lietuvoje palengva plėtėsi ir augo. Atsirado gausi antireliginė literatūra, dažniausiai verstinė iš rusų kalbos. Plačiai paplito Rubakino raštai. Kaip jau minėjau, Rusijoje mokslus ėjusieji mokytojai buvo prisiėgę nihilistinių idėjų, jas sustiprinę revoliucijos metu jau sovietinėse mokyklose — į tėvynę sugrįžo aiškiais religiniais skeptikais ar net jos priešais. Jie buvo užsidegę “naujoviškumu” ir sugrįžo į Lietuvą kaip ateizmo “apaštalai”. Ne tik mokyklose, lankydamiesi mokinių namuose, šiaip draugiškuose pasikalbėjimuose išnaudodavę progas pabrėžti, kad religija nėra rimtas klausimas, kad nėra Dievo ...

Tie pedagogai laisvoje Lietuvoje dažnai nebuvo skeptikais, bet ateizmo propaguotojais: jaunutėse, visko žinojimo trokštančiose sielose, kurstė nepasitikėjimą ir lašino į jas antireliginius nuodus.

Aršiai kritikuodavo, šmeiždavo kunigus ir katalikų tikėjimą. Petras Cvirka (Zenono gimnazijos dienų draugas) dar būdamas Vilkijos vidurinėje mokykloje garsėjo ateistinėmis, prokomunistinėmis nuotakomis. Vėliau — bręsdamas tapo įžymiu komunistu ir garsiu rašytoju.

Zenonas atidžiai klausydavosi mokytojų ir mokslo draugo Cvirkos išvedžiojimų, skaitydavo iš Amerikos gaunamą antikatalikiškų tendencijų “Keleivį”, kurio kiekviename numeryje buvo įrodinėjama: Dievo nėra, o religija — apgaulė ...

Mitingai, diskusiniai susirinkimai, knygos, spauda ir mokslo draugai — drumstė ir audrino busimojo Gudijos apaštalo sielą...

Persilaužimas įvyko viename gausiame jaunimo susirinkime, kur buvo paskelbta diskusinė tema: “Dievo egzistencija”.

Paskaitininkas, studentas Ignas Pacevičius, kalbėjo labai santūriai, ramiai ir aiškiai. Mintis dėstė logiškai, pagrįstai, jokiais pigiais šūkavimais nesugriaujamai. Jo oponentas, pašto valdininkas Petrikas, labai karščiavosi. Agresyviai ir arogantiškai šaukė, kad — “Dievo nėra! Viskas — medžiaga! Amžina yra medžiaga, kuri atitinkamu laiku keičianti savo formas. Žmogus — medžiagos gabalas, kaip ir viskas yra tik medžiaga ...”

Zenonas — ketvirtos klasės gimnazistas — buvo sukrėstas studento P. giliu tikėjimu, jo skelbiamų tiesų aiškumu, nekeliančiu klausytojui mažiausios abejonės. Studentas argumentavo ramiu ir švelniu balsu, atremdamas ir galutinai sugriaudamas ateisto teiginius.

Šis diskusinis susirinkimas Zenoną giliai paveikė. Ištirpo varginančių abejonių migla. Dingo indiferentiškumas. Gilaus tikėjimo jausmas apėmė visą būtybę. Daug mąstė. Dar daugiau skaitė. Tikėjimo paslapčių gilumas, turiningumas veikė ir jaudino. Gyvenimas įgavo giliausią prasmę, ko anksčiau nemokėjo tinkamai suprasti ir vertinti.

— o —

Baigiant ketvirtą klasę, iš Italijos atvyko salezietis kunigas dr. Puišys, kuris vienos paskaitos metu plačiai nupasakojo apie Italiją nuostabiausių dalykų. Zenonas įsidrąsinęs kreipėsi į svečią su įvairiais klausimais, kuris jam konkrečiai atsakęs, kad ir jis gali vykti Italijon į lietuvių saleziečių institutą, kur ramiai galėsiąs siekti aukštesnio mokslo. Tik vėliau sau pasirinkęs patinkamą profesiją. Tas jį labai sudomino.

Zenonas pradėjo rimtai ruoštis kelionei. Svajoto pamatyti Amžinąjį miestą — Romą.

Namiškiai mielai pritarė, tik juos baugino tolimas ir svetimas kraštas. Mokslo draugai, mokytojai ir pažįstami mėgino atkalbėti.

Kartą prie Nemuno sutiktas mokytojas tuojau paklausęs:

— Ar tiesa, Zenonai, kad nusprendei stoti į vienuolyną? Tapsi vienuolis?

— Ne į vienuolyną, mokytojau, bet į aukštesnio mokslo instituciją, kadangi čia, Vilkijoje, tokios mokyklos mes neturime..

— O, taip: mokinsiesi būti vienuoliu, — mėgino pašiepti mokytojas.

— Galvoju profesiją pasirinkti tik užbaigęs aukštesnį mokslą, o tas dar toli...

— Aišku, būsi vienuolis...

— O, kad ir taip: kodėl turėčiau paneigti? — karštai atsakė jaunuolis, atsikirsdamas į mokytojo tyčiojimąsi.

— Ech, jaunas žmogau... sunkus vienuolio gyvenimas. Tu dar nežinai, kas yra tie vienuolynai ir kaip juose gyvena šitos nelaimingos būtybės? Tai yra pasibaisėtini kalėjimai. Tai — darbovietės, su nepaprastais ir daugeliui nežinomais žiaurumais. Ten drausmės kietumas niekada neleids žmogui laisvai alsuoti oru, gyventi priprastu gyvenimu.

— O, jūs, mokytojau, ar jau buvote šitame “pasibaisėtinaame kalėjime?”

— Būti nebuva, jaunuoli, bet žinoti — gerai žinau. Tu taip pat nebuvai klerikalų sukurtame pragare, bet vistiek nenorėtum į jį patekti, ar ne?

— Pragarą susikurti savo darbais, savo sieloje, gali kiekvienas žmogus, mokytojau...

— Išmintingas esi, jaunas žmogau. Ir greitos orientacijos. Ką beveiksi — važiuok. O jeigu kada ištruksi iš tų žabangų, vėl turėsime progos plačiau pasikalbėti. Tada gal jau būsi subrendęs... Laimingos tau kelionės.

— Dėkoju, mokytojau. Jums taip pat linkiu daug laimės. Ir nesijaudinkite, jeigu sugrįžčiau su vienuolio habitu...

Mokytojas palingavo galva ir susikūprinęs nulingavo Nemuno krantu.

Zenonas pajuto sieloje giedrą linksmumą ir savo sprendime nei minutei nesusvyravo.

— o —

Sesutė ruošėsi stoti į vienuolyną. Tėveliai, atrodo, nela-
bai tam pritarrė. O dėl jo vykimo Italijon vien motina,
labai nuogaustadama, slopino ašaras...

Zenonas, labai dar jaunas amžiumi, nors rimtumo turėjo
daugiau už kitus mokslo draugus. Bet... išvykti į tolimą
šalį gyventi, dirbti, mokintis. Gyventi vienuolyne. Mokintis
svetimos kalbos ir kartu tęsti mokslą... Motinos širdis la-
bai nuogaustavo.

Atsisveikindamas su namiškiais, draugais, pažįstamais
— pajuto, kaip giliai buvo įaugęs į lietuvišką aplinką. La-
bai pamilęs gimtinės apylinkių gamtą, gražiąsias Nemuno
pakrantes, gėlių kilimais nuklotas plačiąsias lankas, kvepian-
čius apylinkių miškelius, įvairiabalčius paukščių alasus...

Viskas net nesutelpa kuklaus jaunuolio krūtinėje —
dabar tenka palikti ir vykti į tolimą nežinią. Vienam, be
artimųjų, kur tikrai sunku suvokti — ką besurasiąs? . .

Nuskubėjo į seną ir mielą bažnytelę ir, karštai mels-
damasis, stengėsi slopinti krūtinėje vis augantį nerimą ir rū-
pestį. Atsisveikino ir senąjį kleboną. Širdyje nepritardamas
jo prolenkiškoms pažiūroms, kleboną tikrai nuoširdžiai gerbė.

Kažkas nutrūksta krūtinėje, kai piktai šniokšdamas trau-
kinys lekia per visa širdimi pamiltus Lietuvos laukus, pra-
švilpia sieną, nunešdamas į dienų nežinią...

Vyriškai sukanda lūpas, kad kartu su juo vykstantis ki-
tas jo parapijos jaunuolis, Girčius K., nepastebėtų stai-
gaus susigraudinimo. Pasijuto dar daugiau suaugęs ir žy-
miai subrendęs.

Laikas skubėjo kartu su bėgančio traukinio ratais. Net
nepastebėjo, kad jau važiuoja per Italijos žemę. Po trijų
dienų — buvo Paduvoje. Tėvų kraštą paliko dar tebesnau-
džiantį po giliu žiemos sniegu, čia rado dar vasariškai ža-
liuojančius laukus.

Gerokai stebino Italijos gamta ir gyventojai. Čia viskas
taip labai svetima, nauja, nematyta, bet tikrai gražu ir įdomu.

Nauji atvykėliai buvo maloniai priimti ir apgyvendinti
Tėvų Saleziečių institute, kur jau rado anksčiau atvykusių
apie penkiolika lietuviukų.

Pirmoji visų svajonė — sulaukti progos ir pamatyti Romą.
O kol kas reikėjo pamiršti svajones ir po neilgo poilsio,
įsitraukti į darbą ir mokslą, kuris buvo teikiamas veltui,
bet už pragyvenimą reikėjo atsilyginti nesunkiais instituto
darbais.

Pačiomis pirmomis dienomis keli anksčiau atvykę moks-
leiviai pradėjo naujuosius bauginti:

— Pakliuvai, tai pakliuvai, broleli! . .

— Kodėl? — Zenonas išplėtė akis.

— Matai, čia, vyruti, tikras kalėjimas! Palauk, pagyvensi, pamatysi. Sunkią naš tą čia teks pakelti. Pažinsi vargą, kokio sapne nesi sapnavęs...

— Bet... kodėl? — su dar naivesniu veidu klausė, lyg nieko nesuprasdamas.

— Kodėl? Na, jis dar klausia. Pagyvensi ir sužinosi. Svarbiausia: maisto duoda per mažą. Visas dienas čia mes gyvename pusalkaniai. Visi tik apie duoną svajojam. Koks čia gali būti darbas ir mokslas, kada per visą laiką pustūstis pilvas burzgia, protestuoja... O, jeigu tu žinotum, kaip jie mus traktuoja? Kaip vertina? Gi kaip tikriausius vergus! Turi dirbti ir vis dirbti. Neduoda pakankamai laiko mokintis. Et, ką čia tau bepasakosi: tik laikas pamestas. Pats pamatysi...

— Tai ar tikrai čia jau taip baisu? — dar vis abejoja Zenonas, o kiti draugai linguoja galvomis ir šypsosi.

— Ar baisu? Štai, jis dar netiki! Palauk, broleli, pamatysi — pats įsitikinsi: esame apgauti. Jau geriau tuoj grįžtumei atgal, į tėvynę...

Panašūs pasikalbėjimai su anksčiau atvykusiais kolegomis darė stipriai neigiamą įspūdį nuo pat pirmųjų atvykimo dienų. Dauguma moksleivių labai nenoromis rodė šiokį tokį klusnumą vyresniesiems. Disciplinuosumas buvo menkas, o vadovybė stengėsi švelnumu ir gerumu juos paveikti — tas tikrai ne visiems tiko. Dauguma vis ieškojo priežasčių reikšti savo pasipūtimui ir nepasitenkinimui.

Zenonas pasijuto vidiniai sukrėstas. Aiškiai jautė ir stebėjosi, kad jo kolegos nerodė geros valios ir pasišventimo savo siekiuose. Jis daug meldėsi ir laukė progos plačiau išsikalbėti ir išsiaiškinti su tiesioginiais instituto viršininkais. Tuo metu prisiminė savo tėvelio patarimą:

“Mano sūnau, kada visi šaukia, tu būk ramus ir stebėk: ar tam jie turi rimtą priežastį? O, kada visi galvo-trūkčiais bėga, tu stebėk ir galvok — ar ne geriau pasilikti vietoje?”

Taip save įtaigodamas ir ramindamas, pradėjo apsiprasti su aplinkuma. Su jautriu pasitenkinimu pažino giliai intensyvų religinį gyvenimą, šviesiai nuostabias liturgines apeigas, kurios jį jaudino ir žavėjo...

Kitas, kartu su juo iš Lietuvos atvykęs jaunuolis K.G., buvo nepajėgus prisiderinti prie naujos juos supančios aplin-

kos. Ipuolė į pesimizmą, naktimis skundėsi nugaros skaudėjimu. Ilgainiui — sulyso, prarado apetitą ir labai nusivylęs sugrįžo į Lietuvą, kur, pasirodė... jo laukusi sužadėtinė.

Zenono tėvai, patyrę, kad jo buvęs kolega jau vėl namuose, skubėjo teirautis naujienų iš Italijos. K.G. savo nupasakojimus taip puikiai "iliustravo", jog atrodė — visi tenai yra didžiausi kankiniai, sugrūsti giliausiame kalėjimo urve...

Žmonės net išsižioję klausėsi ir stebėjosi. Zenono namiškiai rimtai išsigando. Motina parašė graudų laišką, prašydama ir maldaudama kuo greičiausiai sugrįžti į Lietuvą. Studijas galėsiąs baigti Kaune, kur laisvai, nevaržomas, pasirinksiąs savo ateitį. Pagaliau, nors ir vienuoliu galėsiąs tapti, įeigu to pageidausi...

Instituto direktorius, malonios išvaizdos ir švelnaus būdo kunigas Antanas Skeltys, turėjo ilgą pasikalbėjimą su Zenonu. Vaikščiojo vienas greta kito didžiulėje terasoje ir rimtai šnekučiavo. Buvo pavakarė. Besikalbant įvairiais mokslo ir gyvenimo klausimais, pradėjo temti. Labai žydras Italijos dangus išsipuošė mirgančių žvaigždžių žibintais. Neužmirštinai mėlynas to krašto dangus...

Direktorius labai ramiu maloniu balsu komentavo įvykius iš šventojo Jono Bosko gyvenimo. Jautriai ir vaizdingai nupasakojo šventojo viziją, kurioje jis matęs nesuskaitomus legijonus religiniam gyvenimui pasišventusių jaunuolių — iš įvairių pasaulio kraštų skubančių į Romą...

— Tikriausiai — šventasis jų visų tarpe bus matęs ir tave, Zenonai... — pridūrė maloniai tėviškai šypsodamasis.

Zenonas staiga direktoriaus rankoje pamatė laišką. "Gal tai jam? Gal iš tėvelių?" pagalvojo ir visas sudrebėjo. Pakėlė akis į dangų: čia gi tos pačios žvaigždutės, kurios ir tenai toli, šiaurėje — šviečia viršum ramiųjų Lietuvos lygumų ir miškų.

Pajuto švelnų ir gilų ilgesį, gimtosios žemės šaukimą. Kažin kas stipriai suspaudė krūtinę. Atrodė, greitai pritruks oro ir nebegalės alsuoti svetimos šalies nakties dvelkimu ...

— Tai, kaip? — pagaliau paklausė direktorius.

— Kunige direktoriau ... noriu grįžti į mano tėvynę... — pasakė tyliu sujaudintu balsu.

Kunigas Skeltys nieko nepasakė.

Ilgai žiūrėjo į visą sujaudintą, virpantį jaunuolį ir ištiesė jam laišką.

— Tavo tėveliai siunčia tau kelionės bilietą, sugrįžimui

atgal, imk. Ir žinok, Zenonai, aš ir visi mes esame labai patenkinti tavo buvimu mūsų tarpe. Esu tikras, kad ir ateityje tu mūsų nepamirši.

Rytojaus dieną Zenonas išvyko atgal į Lietuvą. Italija pasiliko tik gražus prisiminimas.

1926 metų gruodžio 31 dieną jis vėl jau sveikino savuosius, kurie jį sutiko su dideliu džiaugsmingu pasiilgimu.

Ilsėtis negalvojo. Reikėjo vėl kibti į mokslą. Pritarė tėvelių norui, kad siektų mokytojo profesijos, kadangi atrodė turintis gabumą. Sunkiam dvasininko luomui, galvojo, esąs perdaug fiziniai silpnos sveikatos. Bet tikro, galutinio apsisprendimo laukė vėliau, kada užbaigs vidurinį mokslą.

Ruošdamasis egzaminams, ir vėliau, tęsdamas mokslą, negalėjo pamiršti Paduvos Tėvų saleziečių instituto. Daug dirbo ir dar daugiau mokėsi. Sveikata žymiai sustiprėjo, ir, baigdamas gimnazijos kursą, parašė jo neužmirštamam instituto direktoriui laišką, prašydamas nuoširdaus patarimo: ar jo manymu esąs vertas tapti kunigu?

Atsakymas greitai atėjo su dideliu TAIP!

Dar daugiau įtempė pajėgas, kadangi dabar buvo galutinai apsisprendęs ir turėjo prieš akis aiškų tikslą. Mokslą tęsė Kaune, pragyvenimą užsidirbdamas viename dienraštyje. Tas visas įsitempimas jį grūdino būsimam sunkiam apaštalinio darbo.

Iš prigimties turėjo švelnų ir malonų būdą: niekada nesierzindavo, niekam kietesnio žodžio netardavo. Prietelių ir pažįstamų turėjo įvairių pažiūrų žmonių tarpe. Seminarijon įstojimo egzaminų išvakarėse daugelis prietelių labai apgailestavo, kad užsidarysias nuo pasaulietiško gyvenimo. Reto rimtumo ir darbštumo jaunuolis kraštui buvo reikalingas visokiame pareigose, tik ne užsidarymu nuo pasaulio tarp sunkių ir storų seminarijos mūrų ...

Vienas žinomas kultūros darbuotojas aplankė jį kukliame kambarėlyje ir tuojau, po trumpo pasisveikinimo, pradėjo savo "misiją".

— Taigi... Zenonai, einu šito palaiminto Kauno gatvėmis ir stebiu krintantį lietutį. O jis krinta iš viršaus ant visų ir visko. Kada lyja, tai ir lyja ant visų: tikinčių ir netikinčių, ant besimeldžiančių ir ant tų, kurie niekada nesimeldžia, ant gerų ir blogųjų — be išimties. Aš galvoju, jeigu Dievas būtų teisingas, tai ir lietų turėtų siųsti ne ant visų vienodai. Tu, žinau, esi giliai tikintis — tau nereikė-

tų tampusi lietsargi, vaikščiotum sausas, kad net gražu būtų žiūrėti...

— Profesoriau, — švelniai šypsodamasis atsakė Zenonas,

— Evangelijoje yra skyrius, kuriame sakoma, kad ne tik lietu, bet ir ligas, nelaimės Dievas neišskirtinai siunčia lygiai visiems — geriems ir blogiems. Manychiau, kad ir jūs tai žinote, kodėl taip daro?

— Sutikim, kad kaip tik šito aš nežinau.

— Dievas taip daro lygiai, kaip ir jūs profesoriau. —

— Sakai, kaip aš?

— Aišku, profesoriau. Tik pagalvokite: ar jūs kiekvienais metais, per ištisus metus mokote vien tik gerus studentus? Ar nesistengiate teikti mokslo žinias ir blogiesiems? Egzaminų metu įvertinate geruosius ir paneigiate bloguosius. Aš galvoju, kad Dievas yra teisingas. Aš tikiu, profesoriau, kad jūs jau pradžioje mokslo metų pastebite, kurie studentai mokinsis gerai, o kurie tik laiką gaišins ir bus niekam tikę. Bet visais rūpinatės, visus mokote vienodai, kad gerieji dar daugiau stengtųsi, o blogieji pasitaisytų nors prieš egzaminus ir būtų įvertinti ir pastatyti greta gerųjų. Ar netiesa?

Profesorius išplėtė akis. Atrodė, staiga pritrūko žodžių ir argumentų. Nenoromis pasakė:

— Matau, jaunas žmogau, išsirinkai sau tinkamą kelią.

— Taip, profesoriau, tuo neabejoju.

— Užsidarysi sunkiam kalėjime.

— O, nesirūpinkite! Jau turiu ir “pančius”, — šypsodamasis parodė rožančių, tuo galutinai įtikindamas svečią, kad jo niekas nenukreips nuo pasirinkto kelio.

1928 metų rugsėjo mėnesyje Zenonas labai sėkmingai išlaikė įstojamuosius egzaminus į Kauno kunigų seminariją.

Norint aptarti seminarijoje praleistus įtempto mokslo šešeris metus, reikėtų kitos atskiros knygos. Autoriaus tikslas, pagal Velionies pageidavimą, jį nežymiu rateliu įpinti gaučioje dienų ir įvykių grandinėje.

1934 metais užbaigęs seminariją, būdamas 25 metų amžiaus, buvo įšventintas kunigu.

Dar prieš stodamas seminarijon, aktyviai bendradarbiaavo Lietuvos ir užsienio lietuvių perijodinėje spaudoje, tikėjimo ir lietuviybės klausimais.

Dažnai vakarais mėgo užsirašinėti reikšmingesnius dienos įvykius, nors daugelis jo dienoraštinių užrašų nuolatinėse kelionėse nesusekamai išsibarstė svetimose šalyse.

BŪTI AR NEBŪTI

*Pravirks net girios žalios,
Pravirks piliakalniai seni,
Brolelių lauks seserys-----
Motušės verks sūnų-----*

1939 metai.

Kovo mėnesio 21 diena ...

Nepriklausomos Lietuvos nelaimių grandinės pirmasis žiedas. Visi tą rytą atsibudome su jau pramatyto, bet nemažiau skaudaus spyglio įdūrimu lietuviškon krūtinėn. Ne vieno skruostą paslapčiomis suvilgė gaili ašara. Dažnas tik sunkiu atsidusimu nuslopino širdį režiančios skriaudos prakeikimą. Aišku, nujautėm, bet nežinojom, kad šio ryto nelaimė — kuklus žiedas nelaimių vaisiaus, kuris jau baigė prinokti.

Šį rytą “naujosios Europos” kūrėjas maloniai paprašė Lietuvos vyriausybę jam perleisti vienintelį Lietuvos uostą Klaipėdą (jo vadinamą Memel), už tai pažadėdamas visą gausybių ragą “savo malonių”.

Jokių derybų! Jokio pasirinkimo. Tik du atsakymai: taip ar ne.

Jeigu “ne” — Lietuva per porą valandų bus praryta ir suvirškinta.

Vienintelė išeitis:

Taip! Taip. Taip ...

Ir sekantį rytą — lietuviškas Baltijos krantas, lietuviškas pajūris, Klaipėda — mirgėjo rudmarškinių kolonomis, su kabliakryžium ant rankovių. Rudosios Vokietijos vėliavos mirgėjo ir plevėsavo lietuviškoje žemėje. Net pats “fuere-ris” teikėsi atvykti ir savo užkimusiais riaumojimais sustiprinti užgrobimo pasitenkinimą ir džiaugsmą.

Gilaus nerimo, didelių rūpesčių debesys nugulė visą Europą. Lietuva, gaudžiai ilgesingų dainų šalis, rami kuklių žemdirbių tauta, svajingų Rūpintojėlių žemė — pirmoji turėjo atiduoti duoklę būsimam Europos pavergėjui.

Lygiai prieš metus, sulaukę alsavimą sekėme, kada ang-lai ir prancūzai, baimės psichozės veikiami, tragiškai grubiai vokiečiams išdavė Čekoslovakiją, po to ilgai nelaukęs

Berlyno ryklys suvirškino Austriją (nepasigailėdamas savo gimtojo krašto, kaip Pilsudskis, kaip Stalinas). Prancūzai — teisūs, sakydami, kad apetitas ateina bevalgant. Visiems buvo aišku, kad kas nors turės būti sekančiu patiekalu diktatoriaus stalui.

Lietuvių tauta gerai žinojo, kad karinis pasipriešinimas būtų neprasmingas, tik pareikalautų daugelio nekaltų aukų. Žinome, kad nesipriešino net čekoslovakai, kurie turėjo savo krašte modernių ginklų fabrikus ir rinktinę kariuomenę. Nesipriešino austrai — jausdami kovos neprasmingumą...

O, mes?

Išskyrus tūkstančius žuvusių — nebūtume nieko pasiekę. Žinoma, žvelgdami iš laiko perspektyvos, galėjome būti "išmintingesni". Bet... politikų-pranašų mes neturėjom. Jų neturėjo nei austrai, nei čekoslovakai, prancūzai, anglai...

Netikiu, kad kiti savų kraštų politikos vairuotojus (po laiko) būtų tiek apkaltinę tautos išdavikais. Per daugelį dešimtmečių stebint kitų tautų gyvenimą, nenoromis prieini išvados, kad mes iš savų vadovų — praeityje ir šiandien — visada reikalavome beveik neįmanomo — tiesiog — stebuklo! Mes kiekvienas savo širdyje jaučiame, kad ir mes patys būdami vadovų vietoje — nebūtume įvykdę stebuklo. Nebūtume savo krašto išgelbėję nuo kančių ir golgotos kelio, kuriuo ir šiandien tebeeina dešimtmečiais kankinama tėvynė.

Lietuva darė viską, ką tuo atveju tegalėjo daryti. Daug nukentėjom nuo drastiniai aštrių prekybos sankcijų, o po "Mažojo Niurnbergo" (Lietuvos Tribunolo Kaune buvo nuteista visa eilė aršių Klaipėdos nacių, sukilimu norėjusių atskirti Klaipėdą nuo Lietuvos ir prijungti ją prie Vokietijos), per visą pasaulį nuskambėjusi naciams labai nemaloni sukilėlių byla. Ją sekė prekybinės sankcijos ir... pagaliau, vistiek netekome vienintelio Lietuvos uosto.

Lietuvis — kantrus nelaimėje. Perkentėjom sunkų ekonominį spaudimą, pergyvensim ir Klaipėdos pagrobimą. Švietimo, mokslo ir kultūros institucijas perkėlėm į Šiaulius ir kitus miestus. Kantrūs, kaip visada, savo rankomis kasėme naują, Šventosios, uostą! Tegu tik mums leistų ramiai gyventi, nors jau iš visų pusių sukarpytoje teritorijoje.

Bet rudojo pirato didysis brolis rytuose taip pat pajuto apetitą ir dairėsi — ką nors praryti. Nužiūrėjo savo artimiausią kaimyną — Suomiją. Pareikalavo, kad suomių Kare-

lijos plotai, “kaip reikalingi didžiosios sovietijos saugumui”, tuojau ir besąlyginiai būtų perleisti rusams.

Suomiai pasišiaušė. Jų tautinis didvyris maršalas Mannerheimas buvo seniai pramatęs pavojų ir pastatęs taip vadinamą “Mannerheimo gynybos liniją”. Suomiai gynėsi tikrai didvyriškai. Jėgų santykis: vienas suomis prieš šimtą rusų. Visas pasaulis stijo suomių pusėje. Gėrėjosi suomių heroizmu, stebėjosi ir ... nepajudino nei vieno piršto suomiams padėti. Pasaulis jau tada buvo abejingas kitų kančioms. Garsiai reikė užuojautą čekoslovakams, austrams, lietuviams, suomiams, bet ramiausiai laukė savo eilės, kada alkanas žvėris ir juos čiups už gerklės.

Prisimenu vieną kunigo Zenono pasakojimą, kada rusų-suomių karo metu jo tėvelis sunkiai sirgo. Ilgą laiką buvo visiškai nustojęs sąmonės, bet kada atsipeikėjo, pirmutiniai žodžiai, ištarti su dideliu vargu:

— O kaip Suomija? Vis dar laikosi?

Nuramintas, kad ne tik laikosi, bet ir grūda rusus laukan iš Karelijos, — nusišypsojo ir ramiai užmigo.

Visos lietuvių simpatijos buvo suomių pusėje, bet suteikti efektyvią pagalbą nepajėgėm. O taip pat ir patys jau tème besiantinantį pavojų.

Nesuspėjom tinkamai užgydyti Pirmojo pasaulinio karo žaizdas, o jau girdėjome preliudiją Antrojo, dar žiauresnio, dar daugiau aukų pareikalavusio ...

Rudojo kabliakryžiaus voras negalėjo būti ramus. Apetitas augo. Jis piktai tarškino dantimis, dairydamasis į išsigandusius kaimynus.

Klaipėdos uostas buvo tik menkas, nors labai skanus kąsnelis. Dabar jis pareikalavo Laisvojo Dancigo uosto. Žinome, kad nei Hitleris, nei jo patarėjai nesitikėjo, nenujautė, kad Dancigas — kibirkštis, kuri įžiebianti Antrąjį pasaulinį karą.

Dancigo pareikalavimas — ne tik pavojus, bet tiesioginis smūgis Lenkijai, kuri vis dar tebesvaigo džiaugsmu, kada taip neseniai, grasindama karu, privertė Lietuvą užmegzti diplomatinis santykius. Vilniaus krašto sugrąžinimą nukeldama ad calendas graecas. Reiškia — niekada ...

Gi dabar? Kada vėl atgimęs, prieš penkis šimtmečius Vytauto Didžiojo genijaus dėka sutriuškintas kryžiuotis galando iltis, siekdamas Dancigo — lenkai sukrėtė pasaulį SOS šauksmais.

Lenkijos prezidentas Moscickis su ašaromis maldavo savo karinius sąjungininkus — Prancūziją ir Angliją, ir šaukėsi Amerikos Ruzvelto užtarimo.

Anglai ir prancūzai tik dabar pajuto rimtą pavojų ir savo kraštams. Nusprendė kovoti. Gi Ruzveltas, amerikoniškas biznierių, galvodamas, kad viskas perkama doleriais, pasiuntė į Berlyną savo patarėją — Hooverį, pažadėdamas grobikui bilijonus dolerių, jei paliks Lenkiją ramybėje.

Šventasis Tėvas, visu savo dideliu autoritetu, meldė taikingo konfliktų sprendimo. Meldė susilaikyti nuo daugelio milijonų nekaltų gyvybių sunaikinimo — viskas buvo veltui ...

Apniūkusį, miglotą rugsėjo pirmosios dienos rytą sudrebėjo žemė: begalinės vokiečių tankų divizijos įsiveržė į Lenkiją. Šarvuotųjų kolonos ir tūkstančiai bombonešių nešė siaubą, mirtį, sunaikinimą ...

— Vargšė Lenkija ...

— Nelaimingoji Lenkija ...

Staiga visa Lietuva pamiršo kruvinas vakarykštes, iš lenkų patirtas skriaudas, visi jos gailejosi. Tada mes aiškiai pajutom, koks nenaudingas, netikęs, nepraktiškas lietuvių būdas. Akivaizdžiai įsitikinom, kad niekada lietuvis nelenki nelaimės net ir savo didžiausiam priešui. Jeigu buvome nepajėgūs juos užstoti, tai su visa lietuviška širdimi ištiesėm pagalbos ranką mūsų vakarykščiui priešui.

Nebuvome ramūs ir mes savo žemėje. Iš amžių patirties žinojome, kad tarp didžiųjų kaimynų prasidėjęs karas nepaliks ir mus ramybėje, nors ir kažin kaip bedeklaruotume nesikišimą ir neutralumą.

Stovėdamas tarpe dviejų besigrumiančių visada būsi jų sutriptytas, sunaikintas ...

Staiga pasklido (pradžioje kaip neaiškus gandas) buginanti žinia, kuri vėliau pasitvirtino, kad vokiečių užsienio reikalų ministras von Ribbentrop su Sovietijos Molotovu pasirašė Stalino užgirtą ir patvirtintą „amžiną“ vokiečių-rusų draugystės ir nepuolimo paktą. Už tai — rusams atiduodama pusė Lenkijos, Suomija, Estija ir Latvija. Gi kita Lenkijos pusė ir visa Lietuva tenka vokiečiams. Vėliau, kitu slaptu susitarimu, pasirašytu Berlyne rugsėjo 28 dieną, jau visa šiaurinė Lietuvos pusė buvo priskiriama rusams, o vokiečiai gavo didesnius žemės plotus Lenkijoje. Trečiuoju susitarimu (1941 m.) rusai gavo Lietuvos plotus iki Nemuno, už kuriuos pasižadėjo sumokėti vokiečiams beveik keturis milijonus dolerių auksu.

Ir — pagaliau — rusams atiteko visa Lietuva, o vokiečiai gavo virš septynių milijonų dolerių auksu, beveik tiek pat, kiek Amerika buvo sumokėjusi rusams už Aliaską . .

Dviejų imperialistų susitarimų pasėkoje nei vieni nesnaudė: vokiečiams pradėjus žygi į Lenkiją iš vakarų pusės, nieko nelaukdamos, rusų divizijos veržėsi iš rytų, kad abiejų susitikimas įvyktų prie iš anksto sutartų sienų.

Vokietija “maloniai kvietė” ir Lietuvą dalyvauti karo spektaklyje, kada jau mūsų likimas parduotas ir užantspauduotas! Vokiečiai siūlė dalyvauti kare ir atsiimti Vilnių. Lietuva skubiai mobilizavosi, bet su tikslu ginti savo (nors ir laikinas) sienas.

Vokietijos kvietimą dalyvauti kare Lietuva kuo griežčiau atmetė: lietuvis nesmeigia peilį į nugarą nei didžiausiam priešui! Toks jau nuo amžių netikęs lietuvio būdas: plėšikų dalybose jis nedalyvauja.

Reikia pabrėžti, kad daugiau negu gyvybę mes vertiname Amžinąją Lietuvos sostinę Vilnių, bet būti grobikų talpininkais — nesutikome! Ar tai buvo teisinga, žinau tik viena: mes niekada nejausime gėdos prieš istoriją! Tik daug vėliau mums paaiškėjo klatingas vokiečių siūlymas dalyvauti kare prieš Lenkiją ir atsikovoti Vilnių, nes jie puikiai pramatė, kad sovietinės divizijos Vilnių pasieks anksčiau...

Prieš rusams užimant Vilnių ir Rytinę Lietuvos teritoriją, daugelis tūkstančių išblaškytos lenkų kariuomenės likučių — metėsi į Lietuvą.

Jų nesutikom kaip priešų, ne! Formaliai paskelbė neutralumą, turėjom juos “internuoti”. Bet, tikrumoje, suorganizavome laikinas stovyklas, globojom, gydėm, maitinom ir visa kuo aprūpinę — sudarėm sąlygas laimingai pasiekti Vakarų Europos kraštus.

Rusai, vos okupavę Vilnių, pasiūlė mums jį pasiimti veltui, tik su “menkute” sąlyga: Lietuva turi duoti rusams tris karines bazines. Kitaip sakant, įsileisti tris rusų kariuomenės įgulas. Tris — ne vieną — Trojos arklius ...

Reikėjo sutikti. Būtume mėginę priešintis ...

Kantrus ir tylus lietuvis karčiai komentavo:

Vilnius — mūsų,

O Lietuva — rusų ...

Karo gaisrui įsiliepsnojus ir vis plečiantis, Vilniaus atgavimas, dar gi šitokiomis bauginančiomis sąlygomis, mums nesuteikė jokio džiaugsmo.

Nežiūrint to, gyvenimas, kaip Nemunas, ritosi savo vaga.

Nors delsdami pradėjome iškeldinėti kai kurias įstaigas į Vilnių. Nenutrūkstančios transporto kolonos gabeno maistą badaujantiems Vilniaus gyventojams, nes rusų neilgas “svečiavimasis” Vilniuje ten buvęs baisiu košmariniu sapnu.

Vilnius, labai trumpai tebuvęs karo sukuryje, skaudžiai kentėjo badą ir sąmyšį.

Kunigas Zenonas tuo metu profesoriavo Seminarijoje, buvo jos prefektas ir laisvu laiku Vytauto Didžiojo universitete studijavo civilinę teisę.

Vos atgavus Vilnių, jis mėgino susieškoti savo seną prietelių, gudų kunigą Hlakauską, su kuriuo susirašinėdavęs ir keisdavęsis knygomis. Savo prieteliaus nerado, o pats Vilnius darė skurdų pasigailėtiną išpūdį, nors lietuvių rankose palengva pradėjo atsigauti ir pulsuoti nauju gyvenimu.

Atkurtas Vilniaus universitetas, perkelta dauguma švietimo įstaigų, lietuviškos mokyklos. Tik laiko beliko labai maža: dangus niaukėsi.

Artėjo perkūno trenksmas, kuris sudrebino visą Lietuvą. To trenksmo atgarsiai dar tebeaidi ...

— o —

1940 metai.

Birželio keturioliktoji ...

Diena saulėta, graži, linksma ir miela, kaip paprastai būna Lietuvoje vasarai prasidedant.

Kaimuose ramu ir tylu. Visur kvėpia įvairiausių gėlių žiedai. Medžiuose ir krūmuose linksmi dūzgia bitelės-darbininkės, skardenasi paukštelių alasai. Vakaraus prie ramiai čiurlenančių upelių — plyšta, raliuoja lakštingalos. Laukuose banguoja, šiurena vasarojai, gelsta žiemkenčiai. Ty-lutėlės kaimų sodybos pakvipusios sesučių darželiais ...

Kodėl neįprastai tylu vakarais? Kodėl neskamba linksmo jaunimo ilgesingos dainos? Kodėl net piemenėlio triukšminga birbynėlė užkimusi nutyla?

Nereikia būti pranašu, kad suprastum, kodėl visa tauta su giliu pasibaisėjimu nutilo. Tauta, įsitempusi, lyg mirtin pasmerktasis, belaukiąs sprendimo įvykdymo.

Sprendimas artėja ...

Neišvengiamas! Sklidina kančios taurė! Piemenėlis ir mokslininkas. Pūslėtarankis darbininkas ir valdžios pareigūnas. Mokinyš ir auklėtojas-švietėjas — visi jaučiame artėjan-tį blogio triumfą.

Kuklios kaimų koplytėlės ir didingos katedros — pilnos tyliai susikaupusių tikinčiųjų. Gaudi, iš sielos gelmių trykštanti malda pakyla prie Kūrėjo Sosto. Dažno akyse sužiba ašara. Dažnas dar žemiau palinksta prieš Viešpaties Dievo altorių. Kunigo balsas užkimęs, ašarų prislopintas. Pamaldoms pasibaigus niekas neskuba, nesiskirsto ir nesuklega linksmi balsai pašventoryje, kaip visada būdavo.

Minia suakmenėjusi skausme.

Spauda — nei žodžio: sakytum, sąmoningai nori nutolti artėjančią tragediją.

Už ką? Už kokius nuopelnus, o Viešpatie, Tu mums nuskyrei kankinių tautos vainiką?

Kauno, Vilniaus ir kitų miestų gatvėse slankioja žmonės: tylūs, susirūpinusiais veidais. Sustoja būreliais. Pustyliai, beveik pašnabždomis, pasikalba — vėl išsiskirsto. Eina nesidairydami, bijodami, kad kiti praeiviai neišskaitytų veiduose įsibrėžusio skausmo, nežvelgtų nesulaikomai ištryksios ašaros ...

Ir staiga —

Visus sukrečia gatvių rupuose virpantis, sujaudintas radijo pranešėjo balsas:

“Alio, alio... Lietuvos radijas Kaunas ir Vilnius. Sovietų Rusija įteikė ultimatumą Lietuvai. Vyriausybė, neturėdama kitos išeities, priėmė visus Sovietų Rusijos ultimatumo punktus. Juos nepatenkino ultimatumo priėmimas ir visų reikalavimų išpildymas... Lygiai keturioliktą valandą Sovietų Rusijos kariuomenė peržengia Lietuvos sieną. Gyventojus prašome laikytis ramiai. Menkiasias pasipriešinimas dar daugiau pasunkintų tautos nelaimę. Sovietijos kariuomenė, sakosi, ateinanti tik mus apginti nuo išorės priešų. Į krašto vidaus santvarką jie žada nesikišti...”

Užsikerta, nutrūksta pranešėjo balsas. Pasibaisėjimas atspindi veiduose. Ne! Nesurastum lietuvių, kuris bent akimirkai patikėtų, kad rusai ateina mus apginti nuo išorės priešų, kad jie tikrai nesikiš į mūsų vidaus gyvenimą.

Valstybės prezidentas pasitraukė į užsienį.

Visus vyriausybės narius ir aukštesnius krašto valdininkus, kuriuos tik sugaudė, tuojau ištrėmė į Rusijos gi-

lumą. Tokiais “nesikišimo” ženklais pradėjo sovietinę okupaciją 1940 metais birželio 14 dieną.

Atėjo sielvarto dienos, apie kurias jokiame košmaro sapne nesapnavome.

— o —

Kauno Kunigų seminarijos bažnyčioje seminaristai, prieš išvykstant vasaros atostogų, turėjo iškilmingas Švenčiausios Jėzaus Širdies pamaldas.

Labai arti — už bažnyčios sienų — bildėjo sovietiniai tankai, drebindami žemę, mūrines bažnyčios sienas, drebindami lietuvių širdį ...

Dviejų šimtų jaunų seminaristų veidai išblyškę, rasoti, o išplėstos visų akys vis kryo į altorių.

Kunigas Zenonas prabilo tiesiog nuo altoriaus. Jo veidas, kaip visada, kupinas šventos ramybės, pasitikėjimo Viešpačiu:

“Busimieji Kristaus meilės skelbėjai ...

Šiandien mūsų tėvynė praranda Nepriklausomybę. Prarandame partizanų ir savanorių krauju atkovotą laisvę.

Šiandien mums belieka tik vienas ir vienintelis kelias — nuolankiausiai atsiduoti Viešpaties Dievo valiai. Jo rankose tebūna mūsų likimas ir krašto ateitis. Neklausykite kitų balso, tik Viešpaties, kuris pasakė:

Nebijokite! Aš esu pasauliui Viešpats!

Jaunieji seminaristai klausėsi giliai susikaupę. Jų veiduose vėl suspindo pasitikėjimas, ryžtas. Jie, reikalui esant, nesvyruodami atiduos gyvybę už Kristų, Bažnyčią ir savo tėvynę.

Tas dėjosi visose Lietuvos kunigų seminarijose, mokyklose, universitetuose. Visose kultūros ir švietimo institucijose. Jaunimas nusiteikęs kovoti, bet nenusilenkti, nepaklusti pavergėjui.

Kariuomenė nepajudėjo.

Karys, kaip ir visa tauta, jautė, kad menkiausias pasipriešinimas atneštų beprasmes gyvybių aukas ir vistiek neišgelbėtų tėvynės, gal net pasunkintų jos padėtį. Karys nebijo mirties. Prasmingos, kuri galėtų padėti mylimam kraštui. Mirti, pasunkinant Lietuvos padėtį — “simboliškai” — daugelis neprotingai pageidavo — ne!

Netikiu, kad “simboliško karo pageidautojai patys būtų panorę beprasmiškai tapti “simboliais”.

Giliai krikščioniška lietuvių tauta — priešinga savižudybei. Karas prieš Sovietų Rusiją būtų reiškęs — plačiau sia prasme — savižudystę. Vergijos jungo nebūtume išvengę.

Po nelaimingos birželio keturioliktos, be paliovos, per ištisas savaites bildėjo sovietinių tankų kolonos. Širdyse slėpdami kančią ir baimę — stebėjome geležimi sukaustomą tėvynę.

Įvykių grandinėje negaliu praleisti, tik prabėgomis neįpynęs, nemaloniai keistą reiškinių.

Baisios tautinės ir valstybinės tragedijos dienomis sielvarto nei skausmo nerodė tik kai kurių Lietuvos prekybininkų veidai.

Kodėl?

Ir jie buvo teisėti Lietuvos piliečiai. Taip pat ir jiems Lietuvos Valstybės Konstitucija garantavo lygias teises ir laisves.

Jie — turtingiausias luomas — nerodė jokio būkštavimo. Daugelyje Lietuvos vietovių su gėlėmis rankose ir raudonais skarmalais pasitiko sovietų tankus. Jie džiūgaudami ir šūkaudami, didžiausiais būriais nešiojo sovietines vėliavas. Rusai filmavo tuos būrius ir tas filmas demonstravo pasauliui:

— Štai, žiūrėkite, kaip lietuviai pasitinka savo išlaisvintojus nuo kapitalistinio jungo! . .

— Kodėl jie taip daro? Už ką? — su nustebimu ir pasibaisėjimu klausinėjome vieni kitų.

— Ar ne Lietuvos duona jie maitinosi? Ir tai — net nuo Gedimino Didžiojo laikų.

— Per ilgus šimtmečius mes buvome jų globėjai, jų kaimynai, Niekada, o niekada Lietuva jų neskriaudė. Nerengėme jiems pogromų, kaip darė Rusija ir kiti kraštai. Niekada neatiminėjome jų turtų — leidome jiems dar daugiau turtėti. Mūsų krašte jie turėjo didžiausią laisvę: savo mokyklas, gimnazijas, sinagogas, spaudą, teatrų; įvairiausias kultūrines ir ekonomines organizacijas ... Jų jaunimas lankė Lietuvos universitetus. Turėjo pilną laisvę į visas profesijas. Susikrovė didžiausius turtus. Kurie nenorėjo išmokti lietuvių kalbos — jų niekas nevertė. Laisvai naudojosi savo žargonu ir darkyta rusų kalba net viešose įstaigose ...

Atsimenu, labai seniai, didysis mūsų tautos dainius — Maironis ne kartą yra pastebėjęs, kad lietuvis nemoka skriausti tautinių mažumų. Lietuvis yra daugiau jautrus svetimie-

siems, negu sau pačiam ar saviems.

Kuo pateisinti šitą džiūgavimą sutinkant raudonąją vergiją?

Už ką jie rodo sovietams viešą pagarbą ir meilę? Gal už tai, kad savo laiku pačioje Rusijoje buvo visus surinkę ir sugrūdę į Birobidžano dykumą? Gerai žinome, kad jų dauguma padėjo kurti komunizmą Rusijoje: Joffe, Kalinin, Radek, Kaganovič, Trockis ir kiti ...

Jau pirmosiomis vergijos dienomis paaiškėjo, kad šita tautinė mažuma Lietuvoje imasi pirmaujančio vaidmens krašto pavergime ir sunaikinime. Man ir šiandien — po ilgų dešimtmečių — skaudu rašyti šituos žodžius. Jų tarpe esu turėjęs daugelį mielų mokslo draugų. Jų spaudoje esu aktyviai bendradarbiavęs iki pat pirmųjų bolševikinės okupacijos dienų. Ir vėliau, kiek tik mano ir mano artimųjų silpnos jėgos leido — juos gelbėjome nacinės vergijos metais. Nelaukėme jų dėkingumo, nei aš, nei kaime mano tėviškės artimieji — juos gelbėdami su mirtinu pavojum mūsų gyvybei. Tai darėme ne iš meilės, kaip Lietuvos piliečiams, ne! Juos gelbėti mus vertė lietuviška prigimtis, krikščioniškas jausmas: nedaryti bloga nei savo nedraugams. Buvome sąžinės verčiami ginti nekaltai persekiojamus, kankinamus žmones ... Dar nebuvo nutilę mūsų ausyse tūkstančių tremiamųjų lietuvių šauksmai ir dejonės. Dar nebuvo nudžiūvusios tūkstančių nekaltųjų ašaros — tremiamų į speiguotąją šiaurę. Grubi netiesa šiandien skelbti, kad ir jų būta nemažo procento tremiamųjų tarpe. Galėjo būti jų vienas procentas, kadangi iš mano pažintų jų daugelio šeimų vos viena buvo trėmimų paliesta (pačių savųjų įskūsta).

Visi gerai žinome, savo akimis matėme, kad išimtinai šita “tautinė mažuma” buvo aktyviausia visų baisių žiaurumų vykdytoja.

Ir šiandien abejoju, kad patiems rusams “be talkos” būtų pavykę per trumpą vienos savaitės laiką bent dešimtą dalį tremiamųjų surinkti ir išvežti į baisią speiguotą mirtį. Brutaliausiu aktyvumu jiems talkino šitos tautinės mažumos jaunimas.

Mano tėviškės apylinkėse jie sudarė daugumą visų miestelio gyventojų, bet vokiečiams atėjus nei vienas jų nenukentėjo — išvengė getų — vietos gyventojų krikščioniškumo dėka. Mano tėvelio šūkis galiojo plačiai apylinkei: “Neskriskime nei žydo, nei čigono ...”

Priežodis sako: pats muša, pats rėkia. Taip atsitiko pralinkus daugeliui dešimtmečių. Pasipylė kaltinimai VISAI

LIETUVIŲ TAUTAI. Mes perdaug mažai juos gelbėjome. O kodėl jie nepaskelbia, ką jie darė lietuvių gelbėjimui, didžiosios trėmimų tragedijos metu? Visiems gerai žinoma, kad jie sudarė daugumą sovietinės valdžios pareigūnų. Jų rankose buvo suimtųjų lietuvių likimas. Jų rankomis (rusų priežiūroje) buvo vykdomos deportacijos į ledų mirties klonius. Norėjęsi paklausti juos: kiek lietuvių veikėjų, mokytojų, karininkų ir dvasininkų išgelbėjo nuo ištėmimo? Kodėl mes, tik mes privalėjome juos visus išgelbėti? Ar daug pastangų jų gelbėjimui padėjo kitos nacių pavergtos rytinės Europos tautos? Būtų įdomi statistika. Mes nekolaboravom su vokiečiais, neturėjom, kaip kiti, SS legijonų. Į vokiškas tarnybas lietuviai ėjo tik pagrindžio organizacijų vadų ten siunčiamas, kad galėtų tinkamai užstoti ir gelbėti savuosius. Man, asmeniškai, tekdavo aprūpinti antivokiška pagrindžio spauda Kauno Policijos vado įstaigą ir Generalratų lietuviškas valdybas. Visi buvome nuostabiai solidarūs — neturėjom išdavikų, išskyrus vienintelį Profesinės Sąjungos aukštą pareigūną Fridrich Eitel Stiglorų.

Su sielvartu širdyje negaliu neigti, kad ir lietuvių tarpe turėjom “keršytojų” už artimiesiems padarytas skriaudas. Kurioziška ir tai, kad tokių “lietuvių” daugumą sudarė buvę bolševikiniai talkininkai, besistengdami “nuplauti praeitį”, įgyti naujo pavergėjo pasitikėjimą, pasiekti naujos karjeros. Panašaus elemento yra visose tautose. Saujelė žemos moralės žmonių — neatstovauja tautos. Skaudu ir absurdiška už tai kaltinti VISUS mūsų mielojo krašto gyventojus.

Per ilgus 600 metų niekada lietuviai nenuskriaudė nei vienos savo krašto tautinės mažumos. Jeigu tai atsitiko — reikia kaltinti karą, sistemas, ideologijas — tikriausias priežastis, kurios lietuviui prigimčiai, sąžinei ir būdai svetimos, nepriimtinos.

— o —

Vos keletai dienų praslinkus, seminaristams išvykus vasaros atostogų, pas Rektorių prel. Pr. Penkuską atvyko jauna studentė ir rusiškai pareiškė, kad naujasis Kauno miesto burmistras pageidauja ir prašo, kad Rektorius tuojau atsiųstų įgaliotą kunigą tartis dėl tolimesnio kunigų seminarijos likimo.

— Tegul atvyksta apsirengęs civiliniais drabužiais, — nusišaipė studentė.

Savivaldybės rūmai buvo pergrūsti triukšmaujančio karštojo temperamento piliečių. Atvykusį ir bailiai besidai-

rantį kunigą Zenoną pasitiko Kauno Miesto butų skyriaus viršininkas. Maloniai paprašęs atsisėsti, įteikė mašinėlę rašytą popierio lapą.

“DRAUGUI DR. ANTANUI GARMUI,
KAUNO Miesto VYKDOMOJO KOMITETO PIRMININKUI,

Kadangi dabar jau turime liaudies valdžią ir mūsų kraštui daugiau nereikalingi religijos skelbėjai, todėl prašome tuojau pat Kauno kunigų seminarijos rūmus įteikti Kauno žydų ligoninės personalui, kad galėtų juose patalpinti savo šeimas ir įrengti slaugių vaikams darželį ir pionierių būstinę.

Tikimės, kad šis mūsų teisėtas liaudiškas prašymas bus tuč tuojau patenkintas, etc ...

Ant prašymo jau iš anksto buvo uždėta rezoliucija:

“Sutinku ir tvirtinu”

(pas) Dr. L. Moišė Koganas
Liaudies Sveikatos Ministras

Kunigo Zenono veidas buvo baltas, kaip tas rankose laikomas popierio lapas. Tylėdamas jį padėjo ant viršininko stalo. Nieko nesakydamas atsistojo ir sunkiais žingsniais apėjo Kauno miesto savivaldybės rūmus. Atrodė — žemė skyrėsi po jo kojomis ...

Sekančią dieną valdžios oficioze “Tarybų Lietuvoje” buvo paskelbta trumpa žinutė, kad Kauno žydai pretenduoja atimti Kunigų Seminarijos rūmus ir juose apgyvendinti žydų ligoninės tarnautojus.

Šita spaudoje paskelbta žinutė net iš pačių komunistų pusės susilaukė tokio aštraus pasipriešinimo, kad Moišės Kogano pretenzijos buvo atmestos ir viešai paskelbta, kad Seminarijos rūmai nebus atiduoti žydų komjaunimui. Juose būsią apgyvendinti Raudonosios armijos aviacijos karininkai su šeimomis. Rūmai turi būti kuo greičiausiai paliuosuoti ir perduoti.

- o -

Panašiu pavyzdžiu vyko visų religinių institucijų-organizacijų-spaudos likvidavimas.

Žaibo greitumu sulikvidavus Seminariją, kunigas Zenonas — kaip ir tūkstančiai kitų — pasijuto esąs be darbo. Jis gerai žinojo, kad Seminarija esamose sąlygose nebus atgaivinta. O jeigu ir bus, tai nebeveiks Bažnytinės hier-

archijos žinioje. Gal priklausys komisarui Pakarkliui, ar gal net pačiam Vidaus reikalų komisarui Mečiui Gedvilai (buvusiam ateistinio „Žemaičio“ redaktoriui). Tokiose sąlygose dirbti bus neįmanoma.

Reikia ieškoti naujos profesijos.

Bet kokios?

Visose mokslo institucijose religinis švietimas uždraustas. Vytauto Didžiojo universitete Teologijos fakultetas panaikintas ...

Parapijose net perdaug senesnio amžiaus kunigų, o ir jiems nėra kas veikti. Visos religiniai tautinio pobūdžio organizacijos uždarytos — net ir karitatyvinės — šalpos organizacijos uždraustos. Griežčiausiai uždrausta jaunimą mokinti religinių tiesų. Uoliausiai plečiamas ateistinis sąjūdis.

Okupacinė rusų valdžia rūpinasi tik antireliginiu švietimu ir komunistiniu auklėjimu.

Jokios katalikiškos spaudos: laikraščio, žurnalo, knygos... Sovietinės valdžios intencijos labai aiškos: sugriauti Lietuvoje Katalikų Bažnyčią, išrauti tėvynės ir Dievo meilę iš jaunimo sielų. Išugdyti ateistinę ir komunistinę kartą ...

Visa tai skelbė su cinišku atvirumu.

Iš Maskvos atsiųstas Sovietijos įgaliotinis Lietuvos vyskupams pareiškė:

— Tikiu, kad jau matėte mūsų jėgą, su kuria čia atžygiavome? Dievo nėra ir nėra jėgos, kuri galėtų mums pasipriešinti. Esame čia ir amžinai čia mes pasiliksime. Todėl, kas ne su mumis — bus sunaikintas.

Rusai gerai žinojo lietuvių tautos gilų religingumą. Jautė tautos reakciją, kada vos pradėjus antireliginę propagandą — bažnyčios nebesutalpino tikinčiųjų ... Keista, bet faktas, kad net buvusių religinių indiferentų sąžinės buvo sukrėstos. Dauguma tokių, kuriuos labai retai tematydavai bažnyčioje, dabar kiekvieną sekmadienį, su karščiausia malda lūpose ir širdyje, išklūpodavo ištisas valandas, apgailėdami savo ankstesnį abejingumą religijai. Jie gerai suprato: prasidėjęs bažnyčios persekiojimas atims iš lietuvio jam dar išlikusį turtą — religiją. Tą žinojo ir lietuviai kunigai, kurie, nežiūrint asmeninio pavojaus, stengėsi neprarasti kontakto su tauta. Išlikti joje. Ją remti ir stiprinti didžiųjų nelaimių ir bandymų valandose.

Bet kas veikti? Kokiu būdu išlikti kontakte su tauta? Kokia profesija verstis?

Šitas rūpestis graužė ne tik Zenono, bet ir daugelio kitų jaunų kunigų širdis.

Jis pasakoja, kad ilgai laužęs galvą, pagaliau, nieko negalvodamas paėmė į rankas Evangeliją ir atvertė kaip tik tą vietą, kur sakoma, kad Jėzus gydęs aklus ir raupsuotus, gražines sveikatą paralyžuotiems ir kartu gydęs jų sielas ...

Staiga prisiminė, kad būdamas mažas berniukas buvo galvojęs tapti gydytoju.

— Gerai, — balsiai nusprendė. — Būsiu gydytojas. Gydysiu kartu kūnus ir sielas. Čia ir bus mano tikroji misija: po baltu gydytojo apsiaustu sugebėsiu paslėpti kunigą.

Susižavėjęs ta idėja nuskubėjo pas Kauno arkivyskupą-metropolitą Juozapą Skvirecką. Išklausęs jį Ganytojas laimėnančiai pakėlė ranką:

— Gerai, kunige Zenonai. Eik mokintis medicinos ir tegul Visagalis tau padeda. Esu tikras, kad niekur ir jokiose sąlygose neišsižadėsi kunigystės.

Rytojaus dieną įteikė prašymą įstojimui į medicinos fakultetą.

Pervėlu...

Universitetas jau buvo sovietinėje kontrolėje. Prašymas — atmestas. Nuskubėjo į Vilnių. Ir tenai studijos kunigams jau neprieinamos.

Vilniuje pasiliko ilgesniui laikui. Atsitiktinai susitiko seną pažįstamą vaistininką, mokslus dar prieš karą baigusį Kievo universitete. Žmogų seną ir didelio patyrimo.

Nuoširdžiai išsikalbėjo.

— Ką? Mokintis medicinos? Dabar? Paties amžiuje? Ne, kunige Zenonai. Reikės daugelio metų, kol susikrausi į atmintį tą begalybę vien tik vaistų pavadinimų. Ir to, žinai — negana. Reikia pažinti devynias galybes įvairiausių ligų, jų simptomų, vaistų įtaką į žmogaus organizmą. Pažinti žmogų, kiekvieną jo organinę dalelę ir tūkstančius kitų dalykų, teįmanomų išmokti tik labai jaunam žmogui...

— Tai kas man daryti?

— Eik su manim dirbti į vaistinę. Gerai žinodamas lotynų kalbą — neturėsi sunkumų. Aš tave išmėginsiu, priuošiu ir pats pristatysiu egzaminų komisijai — vaistininko padėjėjo laipsniui gauti ...

Kunigas Zenonas ilgai nedelsdamas vėl kreipiasi į arkivyskupą J. Skvirecką, kad į medicinos fakultetą jam jau užtrenktos durys. Vistiek jis pasiryžus tapti bent vaistininku.

— Tai dar geriau, — šypsojosi senasis Ganytojas. — Savo darbą galėsi suderinti su dvasininko misija. Seniau Lietuvoje turėjome nemaža vaistininkų, kurie ėjo į kunigų se-

minarijas, dabar — bus atvirkščiai. Eik ir priimk savo draugo vaistininko siūlymą. Gerasis Dievas tau padės ir visame globos.

Arkivyskupas buvo kitų laikų Ganytojas, bet puikiai mokėjo įvertinti ir suprasti žiauriai pasunkėjusią ir susikomplicavusią padėtį.

Po keletos mėnesių įtempto mokymosi ir praktikos darbo vaistinėje, Vyriausia Lietuvos vaistininkų komisija, išgaminavusi suteikė vaistininko padėjėjo laipsnį ir teisę dirbti vaistinėje. Vienas komisijos narys, žydų tautybės pilietis, staiga paklausė:

— Tamsta esate kunigas?

— Taip, — nesvyruodamas atsakė.

Egzaminuotojas nustebęs išplėtė akis.

— Kodėl šis klausimas?

— Šiaip sau, — šaltai atsakė komisijos narys ir pasižymėjo savo užrašų knygelėje.

Praslinkus keletai dienų kompartijos centro biuras paskelbė naują aplinkraštį, griežtai uždraudžiantį priimti naujus vaistinių tarnautojus be politinės ištikimybės pažymėjimo. Aplinkraštyje nieko nebuvo minima dėl jau priimtųjų.

Keistu sutapimu, kaip tik tuo pačiu metu iš Maskvos atvyko specialus antireliginės kovos instruktorius, kuris savo paskaitose aiškino:

— Budėkite, draugai ir būkite labai atsargūs. Katalikų Bažnyčia lengvai prisitaiko prie sunkiausių sąlygų. Ji moka, ji sugeba išsilaikyti ir veikti visokiose aplinkybėse. Kunigai atsisako savo drabužių, su džiaugsmu pakelia didžiausią vargą, pažeminimą, kad tik galėtų vykdyti savo religinę misiją.

Kiekvieną savo paskaitą užbaigdavo pabrėžimu:

— Budėkite, draugai! Kunigai mums yra pavojingiausias elementas. Jie visada buvo ir liks nepalaužiami Sovietuos priešai ...

KUNIGAS – VAISTININKAS

*... būkite kantrūs priespaudoje
ir ištvermingi maldoje*

(Šv. Pov. Rom. 12,6-12)

Paskyrimą gavo į Kaišiadorių miestą, visai arti prie geležinkelio stoties. Vaistinė buvo didelė ir gražiai tvarkoma. Vedėjas — prityręs senosios Lietuvos vaistininkas-veteranas — sumaniai vadovavo darbui. Pirmoji padėjėja, truputį trumparegė, pagyvenusio amžiaus žydė, darbšti ir labai rūpestinga vaistininė. Geraširdė ir nesikišanti į jokias politikas. Jos vienintelis rūpestis — darbas vaistinėje ir jos seneliai tėvai, kuriuos ji visa širdimi mylėjo.

Buvo dar viena jauna vaistininė-praktikantė, taip pat žydų tautybės — uoli komjaunuolė. Kaimynystėje gyvenanti sena moteris rūpinosi švaros palaikymu.

Kunigui Zenonui teko pradėti darbą sekmadienį, kadangi vaistinė veikė visomis savaitės dienomis. Bet kasdien penktą valandą ryto jis nuskubėdavo bažnyčion atnašauti šventas Mišias ir po to jau su baltu apsiaustu sudarinėdavo vaistus, pagal pateikiamus receptus. Pradžioje buvo keista savi-jauta: gaivinti sielas, teikti amžinojo gyvenimo vaistus ir beveik tuo pačiu metu gaminti vaistus kūno gydymui.

Sulaukęs progos, aplankė Kaišiadorių vyskupą Juozapą Kuklą, pasiaiškindamas, kokių būdu atsiradęs jo diece-zijoje. Vyskupas nuoširdžiai pritarė, palaimino ir pasiūlė savo privatinę kapelą, rytais šventų Mišių atnašavimui. Padėkojęs pareiškė, kad jam patogiau ir saugiau — katedroje su už-darytomis durimis. Liturginius drabužius visada palikdavęs zakristijoje ...

Pasakojo, beveik su ašaromis, kad kartą labai skubėda-mas — paskendęs Kristaus kančios apmąstyme, pamiršęs išėjo iš katedros nepasikeitęs liturginių drabužių. Staiga pa-sipynęs šunelis ir, tampydamas už sutanos skverną, privertęs sugrįžti atgal ir pasikeisti drabužius. Jis ilgai meditavęs dėl šitokio įspėjimo būti labai atsargiam ...

Tenka bent keliais žodžiais pastebėti, kad kunigas Zeno-nas, kaip turėjęs nepalyginamai aukštą bažnytinės hierarchi-jos įvertinimą ir pagarbą: buvęs arkivyskupo-metropolito as-

meninis sekretorius, ilgametis diecezinės kunigų seminarijos prefektas ir profesorius, galėjęs ramiai pasilikti savo pareigose, vengdamas pavojų ir rizikos tapti netikėtai “atidengtu” ir patekti į enkavedistų nagus — kalėjimui ar mirčiai. Jis gerai suprasdamas, kad vyresni amžiumi kunigai taip pat galės tinkamai eiti jo turėtas pareigas, o jis pats turi rizikuoti tenai, kur senesniems tikrai būtų sunkiau išvengti gresiančių pavojų. Ir iš daugelio pasilikusių “be darbo” kunigų jis buvo vienintelis didelio ryžto ir pasiaukojimo, ką ir ateityje matysime — jo rizikingą vykimą apaštalausti Gudijoje, profesoriauti Brazilijoje ...

Kur tik reikėjo didesnio ar mažesnio pasiaukojimo dėl kitų —jis buvo pirmas savanoris ...

Vaistinėje darbą pradėdavo 7:30 valandą ir dirbdavo iki 9:00 vakaro, neskaitant to, kad dažnai reikėdavo atsikelti nakties metu, jeigu būdavo skubus reikalas. Turėdavo trumpą pertrauką pietums. Vaistinė perkrauta darbu. Durų skambutis nenustodavo skambėjęs per ištisą dieną ...

Palengva įsitraukė į darbą, priprato prie savo naujosios profesijos. Kantrybe ir pasišventimu nugalėdavo pasitaikančius sunkumus, kurių bent pradžioje buvę gana daug. Rūpestingai dirbdamas, greitai buvo pakeltas į pirmuosius vaistinininko padėjėjus. Gaudavo 340 rublių algos. Nors tai buvo menkas mėnesinis atlyginimas, bet prasimaitinimui užteko. Turėjo laikyti dar vienus egzaminus, kad pagaliau būtų pripažintas profesionalu vaistinininku.

Susovietinus Lietuvą, pragyvenimo išlaidos augo. Vyriškas kostiumas kainavo per 1.000 rublių. Jeigu kas nors mėgindavęs nusiskusti kainų kilimu — atsakymas buvęs trumpas: reikia pakentėti, kol bus pilnai įgyvendintas komunizmas ...

Nuvargdavo, bet vistiek naktimis būdavo sunku užmigti. Tada skaitydavęs ir apmąstydavęs švento Pauliaus laiškus, kurie sustiprindavę sekančios dienos darbui, ramesniam žvelgimui į rūškanai miglotą ateitį.

— Laimėti Viešpačiui sielas galiu ir vaistinininku būdamas ... — sakydavęs pats sau ir stengdavęsis dar rūpestingiau atlikti savo darbą.

Vietiniai žmonės jautė didelę pagarbą vaistinininkui, matydami jį rūpestingai maišant įvairius miltelius ir gelbstint jų sveikatą. Jiems tai atrodydavę kažkokia magija, nepaprastas sugebėjimas — didesnis negu gydytojo. Tais lai-

kais vaistai būdavę paruošiami vaistinėse ir vaistininko darbas nepalygintinas su dabartinių laikų vaistininkų. Dabar vaistai paruošiami vartojimui — laboratorijose.

Tik laikui bėgant žmonės vieni nuo kitų sužinoję, kad jų vaistininkas yra kunigas — pagarba dar daugiau padidėjusi. Jie beveik mistiškai tikėję, kad kunigo rankomis paruošti vaistai tikrai padės ligoniui. Tas jų gilus įsitikinimas psichologiškai sustiprindavęs vaistų įtaką ligonio organizmui.

Pradžioje kurį laiką niekas nežinojo, kas yra jų naujasis vaistininkas. Jis, kalbėdavęs su vaistus perkančiais žmonėmis, išklausinėdavęs, kaip laikosi ligonis: ar ramus, ar jau priėmė Švenčiausią Sakramentą, nes žmogaus sielos būseną padedanti nugalėti kūno skausmus. Žmonės klausydavosi su didžiausiu atidumu ir nustebimu. Jeigu tai jiems sakytų kunigas, apsirengęs kunigiškais drabužiais — nedarytų įspūdžio — galvotų, kad taip reikia. Bet, kada su tokiu įsitikinimu kalbėdavęs menkai pažįstamas žmogus, dar gi — vaistininkas — giliai dėdavosi į širdį ir sugrįžę namo rimtai komentuodavo. Tas žmonėms atrodė neįtikimai nauja, dar tokiu metu, kada jau visus pradėjo pasiekti žinios apie labai besiplečiantį, augantį Katalikų Bažnyčios persekiojimą, religijos niekinimą ...

Ramius kaimo žmonės vis dažniau pasiekdavusios žinios apie kunigų suiminėjimus, kada jie po nakties išnykdavę, o žmonėms besiteiraujant — milicija prigrasindavusi ir liepdavusi tylėti...

Sekmadieniais atleidinėdamas žmones, pasiūlydavęs nueiti į bažnyčią pamaldoms, kol per tą laiką jis paruošias vaistus. Žmonės noriai paklausydavę, suteikdami “vaistininkui” didelio dėmesio.

— Taip ... apaštalavimui tinka visokios sąlygos, — sakydavęs pats sau. — Mes žinome, kad Didysis Ganytojas labai dėsi dėl vienos susigrąžintos avelės ... Ir tokių minčių vedinas kunigas Zenonas karštai dėkojo Dievui už nurodytą prasmingą gyvenimo kelią.

Aišku, jis rizikavo netekti laisvės, o gal ir gyvybės, net ir vaistinėje mėgindamas visais būdais paskleisti krikščionišką meilę artimui ir apginti religiją nuo gausiai plintančių ateistinių užpuodinėjimų. Progų beveik kasdien atirasdavo.

Jaunas žmogus, belaukdamas, kol bus paruošti jo vaistai — labai nepalankiai komentavo katalikų tikėjimą, ap-

tardamas vienuolynus, dažną iš jų pasitraukimą — cituodamas vardus ir vietas.

Buvo paklaustas, iš kur taip viską žino?

— Žinau. Ką tik perskaičiau naujai išleistoje knygoje. Galiu ir jums paskolinti ...

Paminėjo knygos vardą: ateistinės propagandos šlamštą, pagristą išgalvotais ar iškreiptais „faktais“.

— Kodėl jūs nesiremiate savo protu? Savo patyrimu? — neiškentęs pareiškė kunigas Zenonas. — Tą knygą galėjo parašyti blogos intencijos žmogus. Kodėl tikite knygą, kurioje blogai rašoma apie religiją, o netikite kitomis knygomis, kurios religiją parodo ir iš gerosios, teigiamos pusės? Reikia perskaityti vienas ir kitas, kad susidarytum teisingas išvadas, kad atskirtum šmeižtą nuo tiesos.

Jaunas ir neprityręs ateizmo propaguotojas nutilo. Vaisinininkas tęsė toliau:

— Esate pasipiktinęs, kad vienuolynuose dedasi toki dalykai, tas įrodo, kad jūs turėjote žymiai aukštesnę vienuolių gyvenimo įvertinimą. Tas įrodo jūsų didelę meilę religijai ir už tai aš jus nuoširdžiai sveikinu. Jūsų širdyje dar rusena Dievo meilė.

Busimasis ateistas suglumo ir skubiai atsisveikino, pripažindamas, kad jis yra tikrai geriau galvojęs apie religiją, tik blogos knygos nukreipusios į slidų ir kreivą ateistinį kelią.

Zenonas gerai žinojo, kad pasikalbėjimuose su apylinkių gyventojais turi stengtis išvengti religinės terminologijos. Visur reikėjo būti psichologu ir visais būdais derintis prie naujos aplinkos.

- o -

Vieną popietę vaistinę aplankė rajono gydytojas lenkas ir įsakmiai išdidžiai pareikalavo tris adatas, reikalingas vaistų suleidimui.

Vaistininkė žydė ramiai jam paaiškino, kad tegali parduoti tik vieną — trūksta atsargų.

— Neties! Dabar esame sovietinėje santvarkoje ir nieko netrūksta, — piktu tonu rusiškai ėmė šaukti gydytojas, skeryčiodamas rankomis.

— Daktare, adatų pakankamai neturime. Daugiau negu po vieną neparduodame. Norite — imkite, nenorite — palikite mus ramybėje, — įsikišo Zenonas.

Gydytojas susinervinęs užsidegė cigaretę. Vaistininkė tylėdama parodė priešais kabantį įrašą:

“Rūkyti draudžiama”.

Paniurusiu žvilgsniu visus peržvelgęs, užgesino cigaretę ir grasinančiai pasakė:

— Anksčiau ar vėliau, aš jums parodysiu.

Pažadėjo keršyti. Ir už ką?

Neilgai trukus išėjo naujos vyriausybės potvarkis: “Nacionalizuojamos visos vaistinės”.

Greitai buvo sudarytos inventorizacinės komisijos surašyti visam vaistinių turtui ir sąrašus įsakyta kuo greičiausiai įteikti Sveikatos komisariatui.

Kaišiadorių vaistinei inventorizuoti buvo paskirtas kunigas Zenonas, jo darbo kolegė ir komisijos pirmininku — jau minėtas lenkas gydytojas.

Darbo užteko per visą savaitę. Gydytojas laikėsi šaltai, arogantiškai. Nesileido į jokiais kalbas. Darbą baigus, pasirašė sąrašus ir išsinešdino. Visi lengviau atsikvėpė. Tik čia santykiai su gydytoju dar nepasibaigė.

Praslinkus kuriam laikui, vieną šaltą vidurnaktį Zenoną išbudino skambutis. Paskubomis apsirengęs, atidarė duris. Įėjo žmogelis rankose laikydamas gydytojo pasirašytą receptą.

Naujasis “vaistininkas” įsigilino ir nusteбęs dar pasitikrino vaistų aptarimą knygoje. Gerai suprato, kad šitokia vaistų dozė užmuštų net ir arklį. Nusprendė paklausti:

— Kas yra ligonis?

— Tai mano sūnus, — atsakė žmogelis.

— Kiek metų jis turi?

— Aštuonis ...

Paprašęs dar palaukti, išbudinęs vaistinės vedėją, parodė receptą. Ir tas nustebo:

— Reikėtų tą žioplį arogantą nubausti ...

Nusprendė vaistų pagal receptą neduoti. Skubiai parašė gydytojui laiškėlį, liepdamas su laišku grįžti pas gydytoją, kadangi esąs neaiškus receptas.

Nenorėjo pažeisti gydytojo profesinio prestižo.

Po pusvalandžio žmogus sugrįžo su kitu receptu, kuriame vaistų kiekis buvo per pusę sumažintas. Tas tiktu suaugusiam žmogui, bet aštuonių metų vaikui — būtų fatališkas. Zenonas susirūpinęs svarstė: kas daryti?

Pakėlė akis į dangų ir tyliai meldėsi.

Staiga į vaistinę atskubėjo gydytojas. Paprašė su juo nueiti į kitą kambarį, ir kada liko vieni, susijaudinęs skubiai pasakė:

— Atleiskit, apsirikau. Esu pervargęs. Tenka aplankyti daugybę ligonių. Naktys be miego. Vos laikausi ant kojų. Akyse viskas pinasi. Pervargimas, persidirbimas ... Supras-
kit ir atleiskit... — suspaudė Zenono ranką.

— Tamsta esate žmogus, galėjote apsirikti. Ačiū Die-
vui — klaida dar pataisoma.

Po šios niūrios nakties gydytojas pasikeitė. Tapo labai draugiškas, net pasiūlė Zenonui perimti jo butą, kada jis buvo iškeltas kitur.

— o —

Zenonas jau seniai norėjo aplankyti arkivyskupą-kankinį Teofilijų Matulionį. Sulaukęs progos išsirengė į Kauną. Be-
važiuojant staiga viduryje tuščių laukų kilo didelis triukš-
mas — traukinys buvo sustabdytas.

Dauguma keleivių paskubėjo prie paskutinių vagonų, kar-
tu su jais ir kunigas Zenonas, lyg nujautimo vedinas, kad
ir tenai būsiąs reikalingas.

Prie geležinkelio bėgių gulėjo suvažinėtos dvi jaunos
merginos. Visi grūdosi ... Zenonas, pakuždomis sakydamas,
kad esąs kunigas — prasiskynęs kelią, suklupo prie nelai-
mingų kūnų. Suteikęs paskutinį išrišimą dar gyvai ir pasi-
meldęs už mirusią, tuo metu sulaukė greitosios pagalbos
vaistų skrynelės — panaudojo vaistus, kiek tai buvo įmano-
ma, nors tas mažai padėjo sužeistai mergaitei, kurios galva
buvo aštriai perskelta.

Beliko vienintelis vaistas — malda gelbėti jos sielą. Ze-
nonas karštai meldėsi, kol pasiekė Kauną. Jos gyvybė už-
geso ligoninėje ...

Pasirūpinęs adresu, parašė jį namiškiams, išreikšdamas
užjautimą ir pranešdamas, kad mirusios gavo paskutinį re-
liginį patarnavimą ...

— o —

Vaikščiodamas Kauno gatvėmis, atsitiktinai sutiko buvusį
mokslo dienų draugą rašytoją Petrą Cvirką. Dabar jis buvo
komunistinis deputatas, labai populiarius sovietų spaudoje.
Ir anksčiau jis buvo pasireiškęs, kaip karštas komunistinės
santvarkos garbintojas.

Dabar — atėjus rusams — turėjo būti labai laimingas,
išsipildžius ilgų metų svajonei.

Įvyko priešingai:

Cvirka atrodė palūžęs, nusiminęs. Kalbėjo prislėgtu
liūdnu balsu. Darė išpūdį, kad tikrai apgailėstauja savo pra-
eitį ir nukrypimą į raudonųjų pusę ...

Gimnazijos laikais buvęs padorus berniokas, Zenono pirmųjų klasių nuoširdus draugas. Giliai tikintis, priklausęs katalikiškai jaunimo organizacijai. Tik žymiai vėliau — susibičiuliavęs su ateistinių pažiūrų mokytojais ir jų bei ateistinės literatūros įtakoje — išvirtęs į karštą bolševiką. O dar daugiau, kada rusai mielai išsivertė jo parašytą Lietuvos kaimo suniekinimo parodiją “Žemę maitintoją” ir sumokėjo gerą honorarą ...

Praslinkus eilei metų — atrodė žmogus labai skaudžiai apvilts savo idealuose.

— o —

Susitikimo su P. Cvirka proga Zenonas papasakojo visuomenėje nedaug žinomą įvykį su “Stalino lakštingala” Salomėja Nerimi, kuri pirmomis rusų okupacijos dienomis parašiusi pavergėjui-tironui poemą. Toji “poema” buvusi greitai išversta į rusų kalbą, Salomėja apdovanota stalinine premija ir pakviesta į Maskvą. Sovietiniai rašytojai jai surengę pagerbimo vaišes, kuriose dalyvavęs ir pats raudonasis caras — prižadėjęs jai visokeriopą paramą, net davęs savo privatinį telefoną ...

Vaišių metu Salomėja pažinusi eilę sovietinių rašytojų, tarp jų ir Aleksiejų Tolstojų, kuris pakvietęs pasikalbėjimui į erdvų salės balkoną — pasakęs:

— Jaučiu didelę užuojautą lietuviams, kad jūs nesate gausi tauta ...

Salomėja nustebusi tylėjo.

— Jeigu jūs turėtumėt daugelį milijonų gyventojų — išvestumėt mus į Europą, dabar mes — neišvengiamai jus nutempsime į... Aziją.

Staiga jis tyliai pridūręs:

— O, taip! Mes nelietėm jokios politikos. Kalbėjome tik apie literatūrą, supratai? — ir greit atsisveikino.

“Raudonoji lakštingala” buvusi sukrėsta. Kieti A. Tolstojaus žodžiai jai atmerkė akis. Nežinau, ar ji tada suprato baisią tėvynės pavergimo dramą, kurioje dalyvavo skambia akompaniatore ...

Surastume ilgą tokių ir panašių “praregėjimų” eilę, bet jie nepalengvino tautos tragedijos — didžiausių nelaimių ir tautinio genocido dienomis.

Mūsų krikščioniškai lietuviška širdis reikalauja atleisti skriaudas, kurių našta ir šiandien tebeslegia nelaimingą tėvynę. Gerasis Dievas, atleisdamas nusikaltimą-nuodėmę, įsakmiai nori, kad skriauda būtų atitaisyta. Kas atitaisys tėvy-

nės skriaudą, padarytą jos nelaimių dienomis? Kas ir koku būdu tai galės padaryti?

— o —

Dabar, dirbdamas kaip vaistininkas, privalėjo priklausyti Profsojuzui — Liaudies sveikatos darbuotojų profesinei sąjungai. Vaistinės kasininkė, aktyvi komunistė, grįžusi iš partijos susirinkimo, pranešė Zenonui, kad jis esąs išrinktas atstovauti Kaišiadorių rajonui vaistininkų kongrese Trakuose, apie 70 km atstumo nuo Kaišiadorių. Kongrese turėjo būti išrinkta nauja sveikatos darbuotojų vadovybė.

“Liaudies demokratijos” santvarkoje suvažiavimai ir kongresai turėjo ir užkulisinį tikslą — pakenkti katalikų religinėms šventėms. Kongresas vyks Didžiojo ketvirtadienio dieną ir tęsis iki po Velykų švenčių.

Pramatydamas eilę nemalonumų, Zenonas kreipėsi į vietos kompartijos sekretorių, kuris nesutiko jį nuo šitų “garbingų atstovo pareigų” atleisti. Įsigyti “liaudies priešo” vardą tada visi vengėme: šitokios būtybės — iš po nakties pranykdavusios, sakytum, niekada nebuvo gimę ...

Kongreso metu (tas ir dabar daroma) bus skaitomos antireliginės paskaitos, įrodinėjama, kad Kristaus Prisikėlimas esanti pasaka, nes tokio Kristaus esą niekada nėra buvę ...

Jie net dabar primygtinai įtikinėja, kad mūsų krikščioniškas tikėjimas neturi pradžios. Atrodo, kad, bežiūrėdamas į tekančią upę, staiga imtum tvirtinti, kas šita upė neturinti savo pradžios ...

Traukinyje prie Zenono priėjo viena gailestingoji sesuo iš Vilniaus ir tyliai pasakė:

— Kunige, mes nutarėm jus išrinkti į Liaudies sveikatos darbuotojų apskrities valdybą ...

— Iš kur žinote, kad esu kunigas?

Ji šypsojosi.

— Taip. Esu kunigas. Dirbu vaistininko darbą su vyskupo pavedimu ir nežinau, kiek dar laiko komunistai man leis dirbuotis. Labai tamstos prašau: užmirškite, kas esu, užmirškite mane. Perkalbėkite savo kolegas atsisakyti nuo mano kandidatūros. Būsiu labai dėkingas.

— Tai nesutinkate? Nenorite? ..

— Būtų pavojinga. Palikite mane, kur esu. Susiraskite kitus kandidatus ...

Trakus pasiekė 9:00 valandą, kongreso pradžia 12:00. Reikėjo laukti dar tris valandas. Pūtė aštrus vėjas ir labai šalta stovėti lauke. Zenonas pasiūlė nueiti į bažnyčią, ku-

rijoje buvo nemažiau šalta, bet sielose dauguma pajuto gailinančią šilumą.

Zenonas — suklupęs prieš vietos gyventojų stebuklingu laikomą — Dievo Motinos paveikslą altoriuje, karštai meldėsi, prašydamas Jos pagalbos ir užtarimo sunkiame bandymų kelyje.

Pamaldos baigėsi 12:00 valandą, visi gražiai suspėjo kongreso pradžiai.

Pirmuoju kalbėtoju buvo vienas Vilniaus gydytojas. Jo kalba rimta, santūri, lietė tik profesinius sveikatos darbuotojų klausimus.

Prasidėjo kandidatų pristatymas, kurie turėjo patys viešai nupasakoti savo biografijas.

Pirmoji jauna gailestingoji sesuo, vilnietė. Ji dar nepradėjusi kalbėti susijaudino ir ėmė verkti.

Kilo triukšmas, šauksmai, kad ji esanti “liaudies priešas” — bijanti apie save kalbėti. Tada mergaitė išidrąsinusi pasakė, kad jos tėvas — buvęs kino darbuotojas. Nupasakojo, kur mokėsi ir ką dirbusi. Jos nuoširdi kalba visus nuramino.

Sekanti kandidatė, žydė, dantistė iš Vievio. Ji pirmiausia išgarbino komunistinį režimą, nupasakojo, kokia ji dabar esanti laiminga, po Raudonosios armijos išlaisvinimo. Esanti begaliniai dėkinga Sovietinei Rusijai, jos “tautų tėvui” ir panašiai...

Lietuviams atstovams buvo skaudu ir liūdna klausytis jos žodžių ...

Greit sekė visos eilės kitų kandidatų prisistatymas. Staiga jaunas prezidiumo narys, Kaišiadorių miesto ligoninės tarnautojas, pasiūlo Zenono kandidatūrą, kuri buvo greit įrašyta lentoje. Zenonas ramiausiai pareiškęs, kad jau esą per daug kandidatų ir reikia uždaryti sąrašą. Jaunuolis labai nustebęs prikalbinėjo, kad negalima atsisakyti tokios garbės. Zenonas susirūpinęs galvojo, kad jo primygtinas atsikalbinėjimas gali būti per daug pavojingas. Neišvengiamai teks nupasakoti savo biografiją. Reikės viešai pasakyti, kad esi kunigas, gimei ten ir ten, mokeisi ir t.t.

“Kaip bus reaguota į jo žodžius, tebūnie — visi esame Viešpaties valioje...” Jis nusiraminęs atsisėdo. Padėtį išgelbėjo traukinio kelionės draugai.

Jie visi pradėjo šaukti, kad jau per daug kandidatų ir vienas tuojau nutrynę paskutinę pavarde.

Pertraukos metu, prieangyje, Zenonas padėkojo išstačiu-

šiam jo kandidatūrą ir šypsodamasis pasisakė, kodėl nesutikęs su jam peršama garbe — esąs kunigas.

— Jūs ku-ni-gas?. . — vos neužspringo iš nustebimo jaunasis komunistas.

— Esu kunigas ir pačiam būtų buvęs didelis nemalonus, kada viešai tai pasakyčiau. Būtų kilęs didelis triukšmas. Bus geriau, kad aš patį pasiūlysiu išrinkti į rajoninę valdybą, atsidėkodamas už parodytą prielankumą.

— Tikrai, negaliu atsistebėti, bet... tamsta nelaikote mišių, tiesa?

— Visomis dienomis. Ir šiandien taip pat. Koks gi, pagaliau, būčiau kunigas, jeigu nelaikyčiau mišių?

— Visomis dienomis?

— Taip.

Jauno komunisto nustebimas buvo žodžiais nenusakomas.

Kunigas Zenonas ramiai šypsojosi.

KANČIŲ KELIAIS

*... ir tik Tu, o Dieve —
likai vienintelė viltis ...*

1941 metų pavasaris.

Rytų ir Vakarų plėšikų atamanai — Stalinas ir Hitleris — gyvena laimingą medaus mėnesį. Prariję po pusę Lenkijos, rytinis dar užsigardžiaęs Baltų kraštais — abu kol kas jaučiasi sotūs ir patenkinti.

Vakaruose karas dar sekėsi visais frontais, o rytai jam nuoširdžiausiai talkino. Nepaliamajai skubėjo į vakarus sunaikiai pakrautais vagonais tūkstančiai ir tūkstančiai traukinių.

Kremlius visais būdais stengėsi įsiteikti Berlynui, aktyviausiai talkindamas kovose prieš Vakarų demokratijas. Atrodė — jų draugystė bus stipri ir amžina.

Pavergtos Lietuvos kaimo žmogus, stebėdamas šituos turtus nepaliamajai siunčiamus į Vokietiją, kartais pro ūsus sumurmėdavo:

— Toks tokį pažino ir ant alaus pavadino ...

Įspūdis dėl nenutrūkančios dviejų grobikų draugystės prislėgdavo suvargintą lietuvių sielą.

Abu diktatoriai buvo panašūs savo darbais ir klastingumu. Vistiek nesinorėjo tikėti jų “amžina” ir nesugriaujama draugyste. Laukėme, kada vieną dieną jie turės susikibti — tada gal ir mums prašvis nauja laisvės perspektyva. Lietuviai atrodė, kad vokiečiai nepasitikėjo rusų rodomu draugiškumu. Vienas ir kitas laukė menkiausios progos įsmeigti “savo draugui” į nugarą gerai išaštrintą peilį. O tą peilį abudu skubiai aštrino. Tas gali būti laimėtojas, kuris puls staiga, iš pasalų. Abudu panašiai galvojo, budėjo ir laukė ...

Lietuva turėjo viltį istorijos pasikartojime. Milžinams griūvant — mažieji išsigelbsti. Ir Lietuvoje turėjom svajingai nusiteikusių politikų, kurie dar tebetikėjo didžiųjų demokratijų pažadais, kurie visam pasauliui skelbėsi, kad eina kovoti už mažųjų tautų laisvę.

Daugumos lietuvių viltys vis kryo į Ameriką. Tada nežinojome, kad Amerika neužtars veiksmu nelaimingas pavergtas tautas, jeigu tame neįžiūrės sau patiems naudingo biznio ...

Amerika įstojo į karą, nes buvo japonų įstumta. Kovojo Korėjoje ir Vietname, nes įžiūrėjo pavojų savo saugumui. Amerika ramiausia širdimi išdavė ne tik Lietuvą, bet ir Balkanus — visą Rytinę Europą — Teherane, Jaltoje, Berlyne, Stockholme ...

Amerika neužtarė Lenkijos, Vengrijos, Čekoslovakijos ...

Tegu lietuviai miršta gyvais fakelais, Amerikos prezidento Maskvoje lankymosi metu — jis net neužsiminė Maskvos diktatoriams, kad reikėtų Lietuvai sugrąžinti laisvę ir nepriklausomybę. Ne! Amerika padarė dar daugiau: slaptu susitarimu pasižadėjo legaliai ir amžinai pripažinti vakarines Sovietijos sienas. Amerika maloniai svečiuojasi pas tautų kalėjimo sargą ir daugelio milijonų vergų savininką ir tuo pačiu — skelbiasi pasauliui, kad esą kovoja dėl žmonių teisių ir laisvių ...

- o -

Kaišiadoriečiai su šiurpiu nerimu stebėjo virtines vagonų, sustatomų geležinkelio stotyje. Tuščių, su užkaltais langais. Niekas negalėjo suprasti, ką okupantas galvoja juose išvežti iš Lietuvos.

Birželio 14 dienos rytą — praslinkus vieneriems metams nuo Lietuvos pavergimo — penktą valandą, Zenonas skubėdamas atnašauti šventų Mišių aukos, pastebėjo didelį kariškų sunkvežimių judėjimą. Grįždamas iš bažnyčios, prie vaisinės durų sutiko būrį išsigandusių žmonių. Visi bailiai pakūždomis kalbėjosi, kad šią naktį prasidėję masiniai nekaltų žmonių areštai...

Nakties metu, visiems ramiai bemiegant, įsilaužia į namus, suiminėja ištisas šeimas. Nepagaili nei silpnų senelių, ligonių ar mažų kūdikių ...

— Tai baisu, baisu ... — verkšleno viena moteris.

— Ką daro šitie tironai...

— Kas dabar bus? — aimanavo kita.

— Kas bus toliau?

— Jie jau masiniai naikina mūsų žmones ...

— Mano geriausių kaimynų visą šeimą išvežė, — verkšleno bailiai besidairydama sena moteris.

Kita tyliai pasakojo:

— Atvažiavo pirmą valandą nakties, kada visi dori žmonės ramiai ilsisi. Mes atsibudome, kai jie pradėjo laužti kaimyno duris. Sulaikę kvapą klausėmės:

— Kas tenai? — iš vidaus mieguistu balsu paklausė mūsų senas kaimynas. Tuoj išgirdom atsakymą:

— Atidaryk! Milicija ...

— Mes matėme, kada pirmuoju įėjo kompartijos sekretorius, su sąrašu rankose. Jį visi pažįstat. Paskui jį susigrūdė būrys iki dantų ginkluotų ruskių kareivių. Nakties tylumoje gerai girdėjom balsus:

— Vardas? Pavardė? Kur tavo žmona, vaikai? Tuoju visus čia. Turite 20 minučių pasiruošti ...

— Kodėl? Kur? Už ką? — užkimusiu balsu klausinėjo kaimynas. Girdėjosi kaimynės verkšlenimas.

— Tylėti! Ruoškitės ... jau turite tik 19 minučių. Paskubėkite. Laikas nelaukia.

— Ir taip vargšeliai, su įremtais durtuvais, buvo išvaryti iš namų, nelaukiant nei tų pažadėtų 20 minučių. Tėvai išsinešė vaikus įvyniotus į apklodus, o seneliai iškrypavo susikūprinę, nuleistomis galvomis, visi sunkiai dūsaudami.

Kita moteris pasakojo visai panašų atsitikimą su jos kaimynais, miestelio žydų šeima.

Staiga Zenono kolegė vaistininkė žydė puolė į gatvę spiegdama ...

Per aikštę žygiavo kareivių apsupti keletas vienplaukių senų žmonių. Moterys su vaikais ant rankų, dar keletas senelių, sunkiai velkančių kojas. Už jų trys sovietiniai kareiviai su plikais durtuvais ir, eisenos pabaigoje, kompartijos atstovas su portfeliumi pažastėje. Kareiviai atrodė prislėgti, išblyškusiaisiais veidais.

Per ištisą dieną būreliais slinko iš apylinkių varomi žmonės. Burzgė busimųjų kankinių prigrūsti sunkvežimiai, palydimi ginkluotų kareivių, su neišvengiamu kompartijos pareigūnu ...

Pasmerktieji buvo sugrūdami į užkaltais langais vagonus, stropiai saugomi per tris dienas be maisto, be vandens, belaukiant garvežių tremiamų ešalonams.

Tas dėjosi visoje Lietuvoje. Visuose miestuose, miesteliuose ir kaimuose. Deportacija turėjo būti masinė, nes to reikalavo visagaliai Kremliaus valdovai.

Apie tas baisias savo žiaurumu (žmonijos istorijoje neturinčias pavyzdžių) deportacijas į Sibiro šaltąsias dykumas — per daugelį metų buvo gausiai prirašyta visoje laisvojo (bet apkurtusio!) pasaulio spaudoje.

Sovietija atžymėjo Lietuvos pavergimo metines marėmis nekaltai išlieto ramių lietuvių kraujo ir — oficialiais duomenimis — 34.260 tremtinių išvežta į Sibirą per pirmąją

Baisiojo Birželio savaitę ...

Brutaliausio lietuvių tautos naikinimo įkaršty rusai buvo sutrukdyti prasidėjusio karo su vokiečiais. Bet pagal Sovietuos saugumo komisaro Serovo planus, kurie paskelbti Lietuvių Archyvo I tome, pirmosios deportacijos metu turėjo būti ištremta į Sibirą per 700.000 Lietuvos gyventojų.

Įsakmiai liepta ištremti visų religijų dvasininkus, visus buvusius valstybės pareigūnus, visus buvusius pasiturinčius ūkininkus, pramonės įmonių savininkus, namų savininkus, katalikiškų ir tautinių organizacijų narius, net — filatelistus, esperantininkus, ar turėjusius bent kokį ryšį su užsieniu ...

Pagal tokį sugrupavimą — ištėrimai turėjo paliesti visą lietuvių tautą.

Ir jeigu 1941 metų birželio 22 dienos rytą nebūtų sugriovusios karo kanonados — ištėrimų bangos būtų sekusios viena po kitos, kol visa lietuvių tauta būtų galutinai nušluota nuo žemės paviršiaus.

Tik Viešpaties malonė tegalėjo padėti nelaimingiesiems tremtiniais, ir daugiau niekas kitas! Šiandien, jau praslinkus keliems dešimtmečiams, vis dar neturime tikslų duomenų, pilnos statistikos, kiek iš šitų daugelio tūkstančių tremtinių išliko gyvų ir sugrįžo atgal į tėvynę. Jau arti 40 metų visur, laisvame pasaulyje, lietuviai kiekvienais metais prisimena Baisiojo Birželio kankinius, meldžiasi prie Visatos Kūrėjo, kad būtų jų sieloms maloningas ir — kad neleistų jokioje tautoje pasikartoti šitokiai baisiai žmonijos nelaimei...

Lietuvių deportacijoms vadovauti buvo iš Maskvos atsiųsta speciali NKVD karininkų grupė. Visai “akcijai stebėti ir tikrinti” slapta atvyko asmeninis diktatoriaus sekretorius (būsimas diktatorius) Malenkovas, kuris įsakęs naudoti šautuvus ir kulkas, kada neužteks vagonų suimtiesiems deportuoti. Po sugrįžimo atgal į Maskvą šitie karininkai “už nuopelnus” apdovanoti ordinais (L.E. VII t.) ...

Praslinkus dviem paniškos baimės ir siaubo dienoms, lietuviai pradėjo atsipeikėti. Jaunimas slėpėsi miškuose ir pelkėse. Žmonės nenakvojo namuose, stengėsi prisiglausti pas mažiau įtariamus ar palankesnius raudonųjų vandalų valdžiai.

Niekur ir niekas nesijautė saugus dėl savo likimo. Visi vaistinės tarnautojai jautė virš galvų pakibusį pavojų, nors stengėsi nerodyti baimės ...

Zenonas pasijuto pertemptais nervais, išvargęs ir išsigandęs. Visada buvęs kupinas šventos ramybės ir kuklios šypsenos, dabar jo veidas apsitraukė migla ir rūpesčiu, akyse reiškėsi nerimas ir baimė ...

Kiekvieną rytą, atnašaudamas šventų Mišių auką, iš sielos gelmių maldavo Viešpatį, kad sustiprintų jėgas, sumažintų supančią baimę ir suteiktų dievišką palaimą ištremiamiems kankiniams. Labai bijojo, kad nepajėgs priimti skirtąją kančios taurę. Tik sugrįždamas iš bažnyčios, pasijusdamas sustiprėjęs ir pasirengęs priimti Viešpaties nuskirtą bandymą.

Į nedidelį kelionės krepšį įsidėjo truputį pirmosios pagalbos vaistų ir keletą asmeninio naudojimo dalykų. Galvojo, kad esąs pasirengęs sutikti tas lemtingas 20 pasirengimo minučių ...

— O kas bus toliau — tebūnie Viešpaties Dievo šventa valia ... — mėgino šypsotis, pats save drąsindamas.

Jo bendradarbės žydės palaikė draugiškus santykius su jų tautiečiu, raudonosios armijos karininku-gydytoju, kuris dažnai aplankydavęs vaistinę ir kartais nupasakodavęs apie gyvenimą Sovietijoje. Jis gerai pažinojo mums svetimą santvarką ir komunistinės policijos metodus. Nenoromis davė keletą vertingų patarimų — ištremimo pavojaus atveju. Vyresnioji bendradarbė susijaudinusi ir išsigandusi klausinėjo:

— Draugas daktare, ką mes turime daryti? Kaip išsigelbėti? Gal ir mes esame ištremimų sąrašuose? ..

Jis ramiausiai atsakęs:

— Aišku, kad jūs dar nesate pripratę prie šitokių dalykų. Palaimintoje Sovietijoje suėmimai — įprastas, nereikšmingas įvykis ...

Truputį patylėjęs pridūrė:

— Ką turėtumėt daryti? Daugelis išsprūsta pabėgimu į kitą, tolimesnę apylinkę. Tada suėmimas gerokai užtrunka, bet vistiek būna susekti ir suimti.

Visi pradėjo klausinėti, kokius daiktus reikėtų pasiimti neišvengiamo suėmimo atveju? Kaip būtų lengviau pernešti tremties vargus?

Gydytojas šaltai pastebėjo:

— Jeigu būsite vežami prievartos darbams į koncentracijos stovyklas — ką jūs galite imti? Nieko... Vistiek viskas bus atimta. Turėsite šaliką, kuris patiks sargams — bus atimtas. Jeigu koks dusulingas senelis turės tabletes nuo kosulio — bus atimtos. Sakau ne jus baugindamas, ne!

Neturėkite iliuzijų. Jokių nerealių iliuzijų ... Ir — jeigu išliksite gyvi — iki malonaus pasimatymo, draugai ...

Neramiai apsidairė aplinkui ir skubiai išėjo. Pabūgo, atvirai išsikalbėjęs.

— o —

Labai ankstyvą rytą sugrįždamas iš bažnyčios, pamatė daugybę žmonių, susirinkusių geležinkelio stoty: suimtųjų draugai ir artimieji.

Prie vieno vagono sargyboje stovintis kareivis atrodė labai lietuviškos išvaizdos. Jį paklausė:

— Tamsta esate lietuvis?

— Taip ...

— Tamsta savo rankomis padedi kankinti ir deportuoti savo tautos brolius ir seseris?

Kareivėlis nuleido galvą.

— Mane privertė... — jis tyliai pasakė ir nusigręžė, rankove nubraukdamas veidą.

Esame vergai, vergai, vergai ...

Į stotį įvažiavo ilgas — 59 vagonų — traukinys, atvykęs iš Kauno, pergrūstas tremtiniais.

Buvo 1941 metų birželio 15 diena, 6:45 valanda, sekmadienio rytas. Minia prisigrūdo prie traukinio ir stebėjo pro užkaltų langų plyšius konvulsyviai kišamas rankas ir širdį veriančius šauksmus.

Šito traukinio palydovai, žiaurūs mongoliškais veidais kareiviai, niekam neleido prisiartinti. Pro mažo langelio ne visai užkaltus plyšius matėsi jauna moteris, ant rankų laikanti mažą kūdikį ir kartas nuo karto užkimstančiu balsu vis besaukianti:

— Vandens ... duokite vandens ...

Troškulys kankino beveik visus tremiamuosius, nes pergrūsti vagonai birželio karštyje buvo neapsakomai tvankūs. Todėl dauguma kentėjo baisų troškulį.

Visi norėjo bent vandens įduoti kankiniams. Mongolai-kareiviai gal ir būtų perkalbami, bet... kumpanosiai komisarai budriausiai sekė minią, grėsmingai reikalaudami nesiartinti — arba — ir patys važiuosite kartu ...

Daugelis, staiga apimti baimės, paskubomis skirstėsi, mitydami, kad negalės padėti nelaimingiesiems.

Viešpatie, kaip skaudžiai visi jutome mūsų bejėgiškumą ir šluostydami ašaras traukėmės nuo vagonų ...

Jaunų veidų minioje beveik nesimatė.

Staiga moteris, kuri vis maldavo vandens, skardžiai pri-

kimusiu balsu ėmė šaukti:

— Lietuva bus laisva! Lietuva bus laisva! Tegyvuoja laisva Lietuva! . .

Mongolai sargybiniai nesuprato jos žodžių ir nekreipė dėmesio. Traukinys pradėjo judėti, palengva lėtai slinkdamas į Rytus ir vilkdamas kankinių vagonus į kančias ir mirtį ...

Minia palenkė galvas. Daugelis žegnojosi ir meldėsi už ištremiamus mūsų brolius ir seseris.

Visų ausyse dar ilgai skambėjo nežinomos kankinės pasakutiniai žodžiai:

— Lietuva bus laisva! . .

— o —

Nemėginu išplėsti nei detalizuoti tų baisių įvykių aprašinėjimų, kada visa lietuvių vyresnioji karta dar prisimename tas nerimo dienas ir kančių bei siaubo naktis, tebegrižtančias į atmintį ...

Savo akimis matėme ir prisimename daugelį desperacinių scenų — vyrui pasislėpus, išveždavo žmoną su mažais kūdikiais, ar senelius tėvus. Tai sužinojęs vyras — skubėdavęs pasiduoti, tikėdamasis išgelbėti nelaimingąją šeimą, net nenujausdamas, kad vyrai atskiriami nuo šeimų ir kad šiame pasaulyje jų niekada nepamatys ...

Per vieną savaitę mes matėme ir patyrėme tiek kančios ir skausmo, kad jeigu to nebūtume regėję savo akimis, niekada negalėtume patikėti.

Suprantama, kodėl netiki šių baisumų net švelniausiais nupasakojimais — laisvos pasaulio tautos. Tokiais žiaurumais žmogus patiki, tikrai pats savo akimis juos matydamas ar išgyvendamas.

XX amžius minimas kaip žmonijos kultūros, civilizacijos, mokslo atradimų ir šviesos amžius. Tikrai busimųjų kartų istorijoje — šita epocha turės būti pavadinta kaip pati juodžiausia, kupina kančių ir nelaimių — daugiausia mažoms, taikingoms tautoms!

Gyvenusieji nuotoliuose didesnių susisiekimo centrų ir geležinkelio stočių ne visi net žinojo, kas dėjosi per šią baisiąją birželio savaitę. Tai pastebėjo tik tada, kai patyrė, kad jau artimųjų, prietelių ir pažįstamų niekada neteks susitikti gyvenime ...

Kaišiadorys — geležinkelio judėjimo mazgas ir todėl kunigui Zenonui teko savo akimis matyti masinius trėmimų baisumus, savo ausimis girdėti sielvartingus išvežamųjų šauksmus. Tas nepakeliamai prislėgė labai jautrią jo širdį. Bū-

damas gilaus ir tvirto tikėjimo — nuolatine malda be paliovos šaukėsi Kūrėjo pagalbos pro jo akis praslenkantiems tremtinių ešalonams ...

Naktimis nemiegodavo savo kukliame kambarėlyje. Nesirūpino nei valgiu nei poilsiu. Gaivinosi tik nuolatine malda ir kas dieną jautė, kad baisių nelaimių prisisunkusi atmosfera, kaip sunkiai bepakeliama našta lenkė prie žemės.

Anų tolimų laikų lietuvių tremtinių sielvartingus šauksmus, rodos, ir šiandien tebegirdžiu — vos trumpute apibraiža tepaliesdamas įvykius, kuriuos lietuvių tautos žmonės niekada negalės prisiminti be ašarų akyse ir skausmo širdyse.

Ir ne todėl, kad vėliau juos nebūtų sekę kiti, gal dar žiauresni, gal dar sielvartingesni — jie buvo tik pirmųjų trėmimų tąsa, gal tebetrunkanti net iki šių dienų. Tik gal be tokio aštraus netikėtumo: tik pirmutiniai aštriausiai įsibrežė atmintyje.

Švelnioji romantiškiausių dainų šalis sugrubo, sukietėjo. Išseko ašarų upės. Susigūžė švelnaus lietuvio širdis. Priėmė visus tremties baisumus, kaip Viešpaties Dievo bausmę, kaip neišvengiamą mūsų mažos tautos likimą. Persekiojamų nekaltųjų kančios išsiliejo daugmilijoninėmis ašaromis — per visą Rytinę Europą, per Korėjas ir Vietnamus, per Afrikos šalis ir Kubą ...

Dabar — baigiantis XX amžiui — visa žmonija, atrodo, pradeda atsipeikėti. Atmerkia akis įvykiams — prasidėjusiems Lietuvoje ir Katynuose ...

Dabar vis garsiau prabylama dėl Žmogaus Teisių, nors dar tebeuosėdžiauojama, tebepuotaujama ir tebeprekiuojama su pačiais žiauriausiais Žmogaus Teisių ir tautų laisvės niekintojais.

KOVOJANTI TAUTA

*Pravirko sena motušėlė,
Dirvonai pasruvo krauju ...*

Ir prieš deportacijų pradžią — nuolatiniai — dažniausiai naktimis, suiminėjimai, žadino nerimą ir gilų rūpestį net komunistams palankių žmonių. O kada prasidėjo žiauriausiomis priemonėmis vykdomas lietuvių tautinis genocidas — lyg iš letargo prikėlė, pažadino darbščią žemdirbių tautą.

Patylomis, bet atkakliai, ryžtingai, miškuose ir kaimuose organizuojasi jaunų ir senų žmonių būriai. Ginkluojasi kas ir kaip beįmanydamas.

Tauta pradeda šiauštis.

Lyg magišku mostu — visa Lietuva prisipildo kovos būriais. Nuo baltagalvio senelio iki mažo piemenėlio. Nuo universiteto profesoriaus, iki paprasto laukų darbininko. Tauta nusprendžia gintis. Mirtis kovojant savo tėvų žemėje, bet nepasiduoti ištėrimui į šaltą ir baisią nežinomybę.

Praslinkus savaitei nuo trėmimų pradžios — visa Lietuva pasirengusi atkakliai gintis ir kovodama mirti. Netikėjim laimėjimu. Kova beviltiška. Beprasme. Bet geriau kova ir mirtis čia, negu ištėrimas kančioms ir lėtai mirčiai Sibire ...

Lietuvių tautos istorijoje — daugelio tūkstančių kovų grandinėje — niekada nesirengėme neprasmingesnei ir beviltiškesnei kovai, kokia vyko 1941 metų birželio antroje pusėje. Visi gerai žinojom, kad esame beginkliai, stojam prieš gerai ginkluotus sovietų karius, santykiu — vienas prieš keturis šimtus. Bet kito kelio neturėjome. Mūsų pacifistinės nuotaikos ištirpo. Kiekvienas žinojom savo likimą. Mes meldėm Kūrėją, prašydami greitos be kančių mirties. Mus nebaugino mirtis — bijojome gyvi patekti į priešo rankas ir būti kankinami.

Birželio 21 dieną, šeštadienį, šen ir ten pasirodė, nežinia kokių stebuklu per sieną persigavę, jauni lietuviai, pranešdami, kad jau artėja mūsų kančių galas, ir drąsindami minias:

“Vokietija greit pulsianti rusus . .

Nedaugelis tuo patikėjo. Diktatorių draugystė visiems atrodė stiprėjanti. Vokiečiai turėjo pakankamai karo rūpesčių Vakaruose. Vistiek jautėmės bent moraliai sustiprinti. Beviltiškumas, desperacija priima net iliuziją už gryną tikrovę. Didelei daugumai lietuvių būsimas vokiečių-rusų karas atrodė kaip graži ir viltinga iliuzija.

Namuose jau niekas nenakvoja. Miškų glūdumos, tankumynai glaudžia lietuvišką jaunimą. Taip yra buvę prieš daugelį šimtmečių, senais valstybės kūrimo laikais.

Giedrioje tyloje aušta 1941 metų birželio 22 dienos rytas. Šventos rimties sekmadienis. Viena savaitė nuo baisių jų trėmimų pradžios. Tautos reakcija atspindi visų veiduose. Senesnės moterys bailiai rengiasi į bažnyčią, pasiryžusios melsti Visatos Kūrėjo, kad nutolintų baisias nelaimes. Jos slenka mažais būreliais, pustyliai kalbėdamos rožančių, bailiai stebėdamos padūmavusius miškelius, kurie slepia jų vyrus, sūnus ir brolius ...

Ir — staiga ...

Pirmieji prasidedančio karo trenksmai perkūnu sugriauja aerodromuose. Į padanges kyla ugnies ir dūmų stulpai. Tai — lyg senovės laikų lietuvių kovos ženklai:

— Ugnis ant kuorų! . .

— Lietuviai prie ginklo!

Susijaudinimu virpėdami, palengvėjusia širdimi spaudžia-me primitivų ginklą rankose. Esame — nebevieni kovoje prieš pavergėją, senos, kultūringos tautos naikintoją.

— Mums užtenka vienerių metų vergijos, kančių ir sielvartų.

Daugelis nesulauksime rytojaus išauštančio ryto. Daugelis krisime nelygioje kovoje už gimtojo krašto laisvę ir nepriklausomybę. Visi gerai jaučiame ir žinome, kad laisvė perkama gyvybių ir kraujo aukomis. Lietuva — neturi kito pasirinkimo. Neturi taikos kelio. Neutralumo žodis — visų pamirštas.

“Tas laisvės nevertas, kas negina jos.”

Įrašas ant Laisvės Varpo — paaukoto užjūrio brolių lietuvių-amerikiečių nepriklausomybės kūrimo metu. Dabar — vėl jaudina širdį, uždega ryžtą — apginti savo gimtąją purienę-žemelę.

Tą gražų saulėtą sekmadienio rytą kunigas Zenonas sku-

bėjo į bažnyčią mišioms. Oras švelnus, malonus, o žmonių gatvėje vos vienas kitas tesimatė.

Sustabdė nepažįstamą vyrą, negalėdamas savyje sutalpinti keistai pakilusios nuotaikos:

— Ačiū Dievui! Ačiū Dievui! . . — sako jam.

— Taip ... ačiū Dievui, bet... kodėl?

Tikrai, buvo gražus rytas, nors praeivis suprato, kad čia turi būti kita priežastis tokiam vaistininko nusiteikimui.

— Kodėl? —jis pakartojo klausimą.

— Negirdėjote šio ryto trenksmų? Negirdėjot sprogimų? Prieteliau — prasidėjo karas. Vokiečiai jau puola rusus. Subombardavo Kauno aerodromą ...

— Kas???

— Karas! Vokiečiai! .. supranti: vokiečiai jau užpuolė sovietus! Tamsta miegi budėdamas. Nesupranti, kad rusai jau pametė galvas. Raudonoji tironija jau baigiasi mūsų tėvynėje. Vokiečiai pradėjo žaibo karą. Mūsų kraštui išlaisvinti — tik valandų klausimas ...

— Tik valandų?

— Na, taip ... noriu sakyti: dienų klausimas.

— Tai jau iš tikrųjų tiesa?

— Tiesa! tiesa! . . radijas pranešė. Visas pasaulis žino. Sovietinis smurtas ir vergija baigiasi. Tegyvuoja Laisva Lietuva!

Nuskubėjo gatve, lyg bijodamas kur nors pavėluoti. Susijaudinimas apėmė visą būtybę. Lūpos paskubomis kuždėjo padėkos maldą Viešpačiui su tokiu užsidedimu, kokio savyje niekada nebuvo jautęs.

Nesijausdamas nuklydo toli į užmiestį. Eidamas gausiai rasotais laukais palengva pradėjo atsipeikėti. Pradėjo galvoti:

— Vėl karas ...

— Vėl liesis nekaltas kraujas ...

— Ir vėl mirties aštrus dalgis šienaus visuose žemės plotuose ...

— Liesis motinų ašaros... aidės graudžios raudos už nelaiku mirusius ...

— O sužeistųjų kančios ...

— Šimtai ir tūkstančiai karo invalidų ...

Baisi ir skaudi tiesa. Bet viršum tų visų būsimų kančių ir pavojų — jautėsi lietuviai! Jis — kartu su visa tauta — troško savo tėvynei laisvės! Jis šiuo momentu tegalėjo tik šaukti su visais lietuviais:

— Šalin rusai iš Lietuvos!

Miestuose prasidėjo didžiausias judėjimas — tikras sumišimas. Žmonės skubėjo pirkti įvairių dalykų, kurių — priartėjus frontui — negalės įsigyti. Karas — laukiamas, ar ne — visada yra karas. Jo sunkumus visiems teks kant-riai pakelti.

Nuo pirmųjų ryto valandų — rusų kariuomenės judėjimas pastebimai suintensyvėjo. Sovietijos karininkų šeimos taip pat skubėjo susidarinėti įvairias atsargas. Rusai pirkoviską, kas tik pakliuvo po ranka.

Vaistinėje visi nepasitikėdami komentavo:

— Ar tikrai jau prasidėjęs karas?

— Ar negirdėjom šį rytą bombardavimų trenksmų? Aišku, kad jau sudužo “amžina” vokiečių-rusų draugystė.

— Niet! . . . niet... — įtikinėjo rusės. — Tai raudonosios armijos manevrai.

— Kalbama, kad vokiečiai paskelbė karą sovietams? Tą visi girdėjome ...

— Niet!.. Karas? Ne! Vokiečiai — geri draugai. Sąjungininkai jie mums.

Atrodė, net pačios rusės netikėjo savo žodžiais.

Apie 11 valandą per Maskvos radiją Molotovas paskelbė, kad Vokietija pradėjusi karo veiksmus prieš Sovietiją. Kaltino vokiečius. Drąsiai įtikinėjo, kad rusų kariuomenė jau Prūsijoje ir stumia vokiečius jų pačių žemėje, o Raudonoji armija turėjusi rimtų laimėjimų ...

Tiesa, taip ir atsitiko, bet tik po daugiau trijų metų ir su neribota amerikiečių talka ir pagalba.

O pagal Berlyno radiją — vokiečių kariuomenė peržengė Lietuvos sieną ir nesulaikomai žygiuoja į priekį, lietuvių partizanams talkinant.

Drąsesni lietuviai klausinėjo rusų karininkus, kaip laikosi frontai? Jie karštai įtikinėjo:

— Jau užėmėm pusę Prūsijos. Laimėjom visą eilę svarbių kautynių. Vokiečiai visais frontais traukiasi. Raudonoji armija netoli Karaliaučiaus.

Juokavo patenkinti ir — atrodė — patys norėjo patikėti savo žodžiais.

Tiesa buvo ta, kad visi frontai nepaprastu greičiu stūmėsi į Rytus.

Vaistinės tarnautojos — žydės — apleido vaistinę ir skubiai išvyko į Kauną, pas artimuosius. Vaistinės vedėjas prieš savaitę laiko, vos tik prasidėjus deportacijoms, kažin kur išnyko ar pasislėpė.

Liko vienas vaistinėje.

Taip pat pradėjo galvoti apie saugesnę vietą — perkentėti greitai atsiritantį frontą.

— Kas bus su vaistine?

— Kas aptarnaus žmones?

— Kas rūpinsis ligoniais ir sužeistaisiais?

Ilgai galvojęs, nusprendė likti artimo meilės tarnyboje. Teks rizikuoti, bet tebūnie Viešpaties Dievo šventa valia- . .

Gatvių grandinį griausmingai drebingo plieniniai tankų vikšrai. Jų ilgos nesibaigiančios kolonos ...

Tolumoje dundėjo žemė nuo artilerijos šūvių kanonadų. Vargšė Lietuvos žemelė: dejavo, skundėsi ir drebėjo nuo žmogaus rankomis sukurto pragaro.

Gaisrų, šūvių ir raketų blykčiojimai gausiai iliuminavo tolimus horizontus.

Per visą naktį nesumerkęs akių, anksti rytą nuėjo į vieno pažįstamo namus. Visus namiškius ir kaimynus rado apgulusius radijo aparatą, kantriai begaudančius fronto žinias.

Iš Kauno pakartotinai skelbė, kad Lietuvos partizanai iš bolševikų atėmė Kauno radijo stotį. Paskelbė atstatomą Lietuvos nepriklausomybę. Nuolatos grojo Tautos himną. Per radiją girdėjosi šauksmai.

— TEGYVUOJA LAISVA LIETUVA!

Aštriai duslus radijo pranešėjo balsas kunigui Zenonui priminė tremtinę moterį, traukinio langelyje, su nualpusiu kūdikiu ant rankų ...

Viršum miesto praskrido vokiečių žvalgybiniai lėktuvai. Žmonės paskubomis bėgo į laukus. Kiti savo kiemuose kasė primityvias slėptuves, apsisaugojimui nuo granatų skeveldrų.

Miestas lyg išmiręs.

Zenonas kartu su kitais nusprendė bent trumpam laikui pasitraukti iš miesto, kadangi dėl svarbaus geležinkelių mazo — buvo laukiama sunkių bombardavimų.

Laikinais apsistojo laukuose, žmonių apleistoje menkuteje lūšnoje. Pailsėję, pamiške nuslinko iki artimiausio ūkelio. Tenai, šiaip taip susitalpinę, laukė tolesnio įvykių rutuliojimosi.

Paryčiu pasirodė būriai purvinų suvargusių kareivių. Jie teigė, kad vokiečių veržimosi jokia jėga negali sulaikyti.

Kareiviai ramiai, be jokio pykčio, pasakojo, kad lietuvių partizanai eina kartu su vokiečiais ir juos persekioja

kiekviename žingsnyje ...

— Net ir moterys, mums bėgant pro jų namus, pila verdančiu vandeniu ant galvų ... — įtikinėjo kareiviai, teisindami savo beatodairinį bėgimą.

Sekantį rytą Kauno radijas įsakmiai liepė saugotis besitraukiančios sovietų kariuomenės. Rusai šaudė į civilius žmones ir padeginėja namus. Pakelių gyventojai turi būti labai atsargūs: pavojaus atveju — slėptis, kur tik beįmanydami. Kaunas pranešė visai Lietuvai, kad jau sudaryta Lai-kinoji Lietuvos vyriausybė. Paskelbė ir jos sąstatą ...

Staiga per radiją pasigirdo Lietuvos partizanų kreipimasis į vokiečių karinę vadovybę, prašant skubios pagalbos. Labai didelė ir stipri sovietinių tankų kolona ritasi Kauno kryptimi ...

Po trumpo laiko pasirodė vokiečių žvalgybiniai lėktuvai. Neilgai laukus — dangus aptemo nuo vokiškų naikintuvų ir baisus trenksmas ilgai aidėjo per tolimiausias apylinkes. Žemė drebėjo ir sprogimai liejosi į vieną baisią kanoną. Iš galingų tankų kolonų beliko tik degančio geležies laužo krūvos.

Kunigas Zenonas buvo skaudžiai prislėgtas. Gailėjosi žūstančių, nors jie buvo mūsų krašto pavergėjai, priešai ir kankintojai. Bet — jie taip pat žmonės! Giliai susikaupęs ilgai meldėsi už žuvusius.

Vėl sugrįžo į vaistinę.

Besitraukiančios rusų kariuomenės buvo neapmatomos voros. Suvargę, dulkėti, siaubo iškreiptais, suprakaitavusiais veidais. Kai kurie net ginklus prarado bėgimo metu ... Jie ėjo ir ėjo — valandomis.

Pasirodė pirmutiniai sužeistieji. Jų daugeliui padėjo dezinfekuoti sužeidimus. Darė perrišinėjimus. Nepastebėjo laiko tėkmės. Suvargusių sužeistųjų buvo begalinė daugybė.

Nakties metu vėl prasidėjo šaudymas. Visų rūšių ginklai grojo kurtinantį mirties koncertą, atrodė — vos keli žingsniai nuo vaistinės ...

Visus apėmė panika. Kiekvienas akimis ieškojo bent menkiausios priedangos nuo begalinio kurtinančio trenksmo, kuris nenutilo nei vienai minutei.

Žeme šliauždami žmonės prislinkdavo prie plyšių ir atsargiai stebėdavo aikštę. Niekas negalėjo suprasti: kas šaudė ir kur šaudė?

Rytui praaušus — gatvės buvo tuščios, lyg visokia gyvybė nuo jų nušluota.

Visi nustebę pamatė gatvę žingsniuojantį žmogų. Kulkos zvimbė aplinkui, rikošetuodamos ir skildamos per akmenis, atsimušdamos į namų sienas ir gatvės grindinį. O žmogus ramiausiai ėjo savo keliu, lyg būtų išėjęs pasivaikščioti. Vėliau paaiškėjo, kad jis buvo kurčias, bet ar tik dėl to nejautė mirties baimės?

— o —

Kautynių laukas artėjo prie Kaišiadorių miesto. Nusprendė vaistinės duris iš gatvės pusės laikyti uždarytas. Bijojų sovietinių kareivių užpuolimo. Vietinius gyventojus atleidinėjo pro kiemo duris.

Aprimus šaudymui — susikaupė maldai, užmiršdamas pavojų, alkį ir nuovargį ...

Staiga — vaistinės durys su dideliu trenksmu buvo išverstos. Į vidų įsiveržė su šalmu ant galvos sovietinis karininkas ir, laikydamas atkištą revolverį, žiauriai gergždžiančiu balsu suriko:

— Davai pedesiat bintov!

— Penkiasdešimt neturiu. Vaistinėje turime labai nedaug tvarsčių, o ir kitiems reikės ...

— Tau neberekės! Gyveni savo paskutinę valandą, — jis tebelaikė atkištą revolverį.

“Viešpatie, esu Tavo globoje ir apsaugoje ...” Tyliai mėgino ramintis, stengdamasis neerzinti ruso, tikėdamas, kad be priežasties negi jis išdrįs atimti nieku nenusikaltusiam gyvybę.

Pradėjo skaičiuoti tvarsčius, labai palengva, norėdamas užtęsti laiką ir jį kalbindamas.

— Ar galėtumėt man pasakyti, kur būtų mažesnis pavojus civiliams gyventojams — mieste, ar toliau už miesto?

— Visur! . . — atšovė kratydamas ginklą.

— Visur tas pats pavojus. Ir nelaukit, nesulauksite vokiečių. Mes jau baigiame naikinti visas jų karines pajėgas. Raudonosios armijos niekas nenugalės. Niekas! Mes laimėsime ...

Atsargiai dairydamasis, truputį aprimęs, bet vis tebelaikydamas atkištą revolverį, ramesniu balsu pasakė:

— Aš taip pat esu gydytojas ...

Pastebėtina, kad Sovietijos karininkai Lietuvoje dauguma laikėsi kaip prieš šalyje: visi buvo įspėti — saugotis pavojaus iš lietuvių pusės.

— Tiesa, duok man ir spirito.

Tuo metu į vaistinę įėjo dar du sovietų karininkai su

šalmais ant galvų ir ginklais rankose. Jiedu tuojau priėjo prie savo draugo, liepdami pasidėti ginklą. Vienas, kreipdamasis į vaistininką, paklausė, ar jis moka kalbėti vokiškai?

— Kodėl vokiškai? Mes gi esame socialistinėje sovietinėje Lietuvos respublikoje ...

Kunigo atsakymas jam nepatiko.

— Taip ... — sarkastiškai pabrėžė. — Drauginga socialistinė sovietinė Lietuvos respublika. Ir pilna smetonininkų, iš visų kampų šaudančių į mūsų kareivius ...

— Neįtikėtina, — nuoširdžiai nustebo vaistininkas. — Juk visi smetonininkai jau išdeportuoti ...

Karininkas palingavo galva ir pagrasino:

— Lietuviai dar mus atsimins! Dar kaip atsimins! Mes sugrįšime. Tada šis kraštas tikrai pažins sovietinį režimą. Visi mus atsimins ...

Staiga jis rūsčiai sutraukė antakius ir kietu balsu netikėtai paklausė:

— Ei, tu! Pasakyk, kur yra jūsų kunigai?

Žodį "kunigai" jis ištarė su tokiu pykčiu ir panieka, lyg tas degintų jo gomurį.

— Nežinau ...

"Jeigu jie žinotų, kad čia pat, prieš jų akis stovi kunigas ..." vaistininkas sieloje šypsojosi, visa būtybe pasitikėdamas Viešpaties maloningumu.

— Žinai, mes šiąnakt nutvėrėm ir tuojau sušaudėm vieną kunigą ... — pusbalsiu pasakė karininkui-gydytojui.

— O kodėl tamsta esi čia? — lyg prisiminęs metė klausimą.

— O kur aš turėčiau būti? — ramiai atsakė. — Tokia mano profesija. Yra sužeistų. Yra ligonių — visiems reikia padėti: toks mano darbas.

— Labai gerai. Esi mobilizuotas.

Apžiūrinėjo vaistų prikrautas lentynas ir, rodydamas pirštu, nusprendė:

— Viską persiųsk į štabo ligoninę. Labai reikalinga fronto sužeistiesiems.

— Negalima, — ramiai atsakė vaistininkas.

— Kodėl negalima? — piktai suriko.

— Todėl, kad karas greit baigsis ir aš turėsiu pateikti sąskaitas tarybinei valdžiai. Nebent man išduosite formalų įsakymą raštu.

— Išduosime, būk ramus.

Tyliai pasitarę visi trys išsinešdino.

Neskubėdamas sudarinėjo vaistų pakietus ir per vaistinei patarnaujančią seną moterį pasiuntė į štabo ligoninę. Ji sugrįžo su įteiktų vaistų formaliu pakvitavimu. Kunigas pradėjo nusiraminti.

Nakties metu vaistinėn įsilaužė milžinas šalmuotas karys. Grasindamas ginklu išreikalavo ir prarijo arklišką porciją hemoglobino. Pasidairęs, pareikalavo valgyti. Pagaliau, vargais negalais įtikintas, kad mes „ukrainiečiai“ esame geri žmonės — ramiai išsinešdino.

Buvo aišku, kad vaistinė gali sulaukti ir blogiau pasibaigiančių įsilaužimų. Reikėjo ką nors daryti.

Apsivilko ilgą baltą apsiaustą. Ant rankovės užsidėjo Raudonojo Kryžiaus ženklą ir pasileido bėgti į sovietinės armijos štabą.

Praėjo pro kareivių prikimštas kolonas sunkvežimių. Kariai laikė rankose parengtus šautuvus, atrodė, kiekvieną minutę laukdami vokiečių užpuolimo, o gal bijodami lietuvių partizanų... Vienas kareivis nutaikė šautuvu ir būtų iššovęs į kunigą, jeigu jo draugas nebūtų nukreipęs šautuvą į kitą pusę. Gatvėse nesimatė nei vieno civilio žmogaus. Pavakarė sunki ir prisisunkusi karo grėsmės.

Vaistininkas stebėjosi savo drąsa ir ramumu. Nejautė nei trupinėlio ankstesnės baimės. Buvo įtikintas Viešpaties Dievo maloninga globa. Ramių ramiausiai nužygiavo į sovietinių karo pajėgų štabą.

Koridoriai prigrūsti sužeistųjų, vis šiaip bei taip aprašiotų. Kai kurie šaukė, dejavo, kliedėjo... Daugelio sužeidimai, atrodė, pradėję gangrenuoti. Kvapas nepakenčiamas. Vienas kitas gulėjo be sąmonės ...

Sustojo, kaip įkaltas duryse — ašarotomis akimis pažvelgęs sužeistųjų prikimštas buvusios mokyklos klases — pasibaisėjo, pamatęs tiek skausmo, kančios, apatijos ir nusiiminimo.

Kreipėsi į puskarininkį sėdintį prie rašomojo stalo ir flegmatiškai besižvalgantį:

— Esu šio miesto vaistininkas. Noriu tuojau kalbėti su komendantu.

Abejingas karys, šaltai pažvelgęs, atsikėlė ir nuėjo į kitas patalpas.

Laukdamas kreipėsi į kitą kareivį su neatsargiu klausimu, kuris jam galėjo kaštuoti gyvybę:

— Kaip sekasi frontuose?

— Vokiečiai jau Kaune. Vilnius irgi jų rankose.

(Tą jau buvo girdėjęs per radiją).

Kareivis nuleido galvą ir tyliai pridūrė:

— Vilnius ir Kaunas krito... esame maiše, iš kurio neištrūksime ...

Puskarininkis sugrįžo kartu su komendantu, apyseniu pulkininku, kuris pasisveikinęs rankos paspaudimu ir išklaušęs pranešimo pasakė:

— Labai gerai, labai gerai. Tamsta esate mobilizuotas į Raudonąją armiją. Dirbame dieną ir naktį. Dievas suteiks mums pagalbą greitai užbaigti šį karą. Tėvynė tikrai atsidėkos ... Bent tiems, kurie išliksime.

“Dievas”... šitas senas bolševikų pulkininkas pasakė Dievas. Vaistininkas negalėjo nusišypsoti savo nustebimo.

Pulkininkas tęsė toliau:

— Nuo šios valandos tamstos vaistinė pereina fronto tarnybon. Be mano raštiško leidimo jokių vaistų niekam neišduosite. Gi tamsta pats — mobilizuojamas į Raudonąją armiją ...

“Esu lietuvis. Niekas neturi teisės manęs mobilizuoti. Nesu ir niekada nebuvau Sovietijos pilietis” pagalvojo “vaistininkas” ir nusišypsavo.

— Negalima, — ramiai pasakė pulkininkui.

— Kodėl negalima?

— Todėl, kad kiti kariškiai, ir taip jau yra buvę — jėga veržiasi su ginklu rankose. Visi reikalauja vaistų. Kokiu būdu jiems pasipriešinsiu? Kaip juos įtikinsiu, kad vaistinė yra karo tarnyboje?

— Informuokite štabą telefonu?

— Miesto telefonai neveikia ...

— Tai ko gi tamsta nori?

— Suteikti vaistinei karinę apsaugą.

— Šitokiems reikalams neturim kareivių ...

Pulkininkas pagalvojęs pasakė puskarininkui:

— Ivan, eik su vaistininku ir žiūrėk, ką tenai galima padaryti.

Tylėdami žygiavo per ištuštėjusį miestą. Vaistininkas mėgino kalbinti puskarininkį, kuris atsakinėjo tik taip, ar ne. Įėjus vaistinėn, tuojau jam pasiūlė vaistingo šokolado “lari-zin”, kuris naudojamas nuo gerklės skaudėjimo. Puskarininkis tapo sukalbamesnis. Pasišaukė aikštėje stovėjusį kareivį-sargybinių kalmuką ir pirštu rodydamas pasakė:

— Jis yra tavo viršininkas. Jeigu jis pasakys, kad gali įleisti žmones į vaistinę — įleisk. Be jo įsakymo nieko

neleisk, supratai?

Kalmukas nesuprato, tik nužemintai šypsojosi ir vis kar-tojo, kad nieko nesuprato ...

Puskarininkis supyko, patyręs, kad be vertėjo negalės išsiaiškinti — išėjo ieškoti kito kareivio-vertėjo, mokančio ru-siškai.

Tokiu būdu vaistinė gavo "apsaugą".

Dirbdamas retkarčiais pro stiklines duris stebėjo sargy-binį."

Ateidavo būreliai kareivių norinčių įeiti į vaistinę. Kal-mukas pro stiklą žiūrėdavo į vaistininką ir jeigu šis ne-rodydavo jokio pritariamo ženklo — neįleisdavo. Kareiviai protestuodami mėgino jėga įsiveržti, tada kalmukas atkišdavo durtuvą, lyg besiruošdamas juos visus išbadyti. Garsiai sa-vo kalba surikdavo tik jam tesuprantamus žodžius. Kareiviai šaukdavo, pykdavo, net mėgino su keistu sargybiniu kovo-ti, pagaliau svaitydamiesi žodžiais — nueidavo.

Užbaigęs dienos darbus — savo kambarėlyje atkalbėjęs brevijorių, ramiai atsikvėpė.

Kartais žemę sudrebindavo patrankų trenksmas, sukle-gėdavo kulkosvaidžiai ir vėl aplinką prislėgdavo rūsti ir grasi tylą. Kas jau pažino fronto naktį — žino, kokia ji baugi ir žodžiais nenusakoma.

Mėgino miegoti, bet visą laiką girdėjosi už durų aštrus kalmuko kosėjimas. Vėl atsikėlė — paruošė vaistus nuo kosu-lio, pašaukęs kalmuką liepė išgerti.

Išgėrė, dėkingai žiūrėdamas savo meiliomis apvaliomis akimis, kuriose spindėjo vaikiškai naivus atvirumas ir pasi-tikėjimas.

Neklausiamas paaiškino savo kosulio priežastį:

— Bėgti!., bėgti!.. Įsakyta bėgti! Visą laiką bėgti...

— ir žiūrėjo į vaistininką saldžiai šypsodamas.

Buvo aišku, kad jam teko su atsitraukiančiais daliniais bėgti be poilsio, be atsikvėpimo — bent kelias dešimtis kilometrų. Jo plaučiai buvo pervargę ...

Ženklaais ir nesuprantamais žodžiais stengėsi paaiškinti, kad jo sargybos laikas baigėsi ir kad savo vieton atsitys kitą kareivį.

Šypsodamasis, gestais atsisveikinęs, nuėjo savo keliais. Netrukus prisistatė kitas kareivis-kalmukas, tik žymiai jau-nesnis, plonas ir aukštas. Ir šitas sargas buvo klusnus ir budrus. Jis daugiau mokėjo rusų kalbos ir plačiai aiškino, kad kalmukai esą geri ir garbingi žmonės. Jie žymiai ma-

žiau negu rusai buvę paveikti komunistinės propagandos. Jie ir dėvėdami raudonosios armijos karių uniformas buvo ištikimi Kalmukijos dykumų vaikai — išsiilgę savo begalinių tyrumų ir akimis neapmatomų akiračių.

Sekančios nakties metu šaudymas vėl sustiprėjo. Atrodė, frontas pasistūmė dar arčiau. Pavojus padidėjo. Užmigti jau buvo neįmanoma.

Lygiai pusiaunaktis.

Miesto aikštėje labai padidėjo kariuomenės judėjimas. Paklausė sargybinių, savo klausimą sustiprindamas gestais:

— Blogai?

— Blogai... — atsakė kareivis, pabrėždamas rusišku keiksmazodžiu, kurį visos rusų pavergtos tautos iš jų išmoko, net kalbos gerai nemokėdamos.

Sargybinis pradėjo greitai kalmukiškai kalbėti. Vaistininkas, nesuprasdamas nei vieno žodžio, “kalbėjosi”, jausdamas jo norą su kuo nors nuoširdžiai sava kalba išsipašakoti. Visas pasikalbėjimas sutilpo žodyje:

— Blogai.

Naktį praleidęs tarp budėjimo ir poilsio, sulaukė žymaus pagyvėjimo kautynių fronte.

Giedriame ryto ore pasirodė ištisos eskadrilės vokiečių karo lėktuvų, kurie nebombardavo, tik iš kulkosvaidžių apšaudė apylinkių susisiekimo punktus, kur tik pastebėdami sovietų kariuomenės telkinius.

Vaistinės sargybinis-kalmukas, vietoje slėptis, kaip darė visi kiti — rūpestingiausiai prisitaikydavo ir leido šūvį po šūvio į vokiečių lėktuvus.

Susigūžę karininkai, bėgdami pro šalį, jam rodė liautis, nes tai buvo tuščios pastangos. Kareivis nesuprato, o gal jis nepaisė pavojaus ...

Pavakare pasirodė nesibaigiančios sovietinių tankų kolonos, kurios paskubomis ritosi į rytus. Trenksmo ir bildesio, dulkių debesimis apsupto, prisipildė miestas ir plačios apylinkės.

Sunkiai alsavo, dejavo ir skundėsi geroji lietuviška žemelė. Drebojo namai ir gūžėsi baimės apimtos miesto gyventojų širdys ...

Apokaliptinis žmogaus šėlimas nusileido į lietuviškus klonius ir lygumas. Žmogaus žiaurumo padariniai visur demonstravo dvasinį menkumą.

Moderniausiomis technikos priemonėmis žmogus ėjo žu-

dyti savo brolių-žmogų.

— Už ką?

— Kodėl?

Kunigas-vaistininkas prisiminė aukšto sovietų komisaro žodžius, prieš metus laiko pasakytus Lietuvos vyskupams:

— Jūs matote mūsų militarinę jėgą, mūsų galybę? Dievas neegzistuoja. Mes esame čia ir čia pasiliksime. Įsidėmėkite ir drebėkite prieš mūsų galią, jūs — nesamo Dievo aukštieji atstovai žemėje ...

Dabar — nenugalimoji sovietinė armija skubiai traukėsi visais frontais. Kartu su jais bėgo ir civiliai komunistai, daugumoje žydai — rusų aktyviausi bendradarbiai Lietuvoje. Bėgo žydai ir ne komunistai, pagrįstai bijodami vokiečių-nacių antisemitinio persekiojimo.

Kariuomenė traukėsi sunkvežimiais ir kitomis susisiekimo priemonėmis, o civiliai visi žingsniavo nuosavomis kojomis. Jų daugelis, išvarginti kelionės, maldavo sunkvežimių šoferius kaip nors jiems surasti vietos važiuojančių tarpe. Jų šūkavimai likdavo be atgarsio ... Važiuojantieji skardžiai nusikeikdavo, o įkyresnius apspiaudavo.

Į vaistinę pradėjo grūstis civiliai sužeistieji. Sunkiau sužeistus įnešdavo. Lietuviai ir žydai — bėgliai į Rusiją. Vyrai, moterys su mažais vaikais.

Vaistininkas padvigubėjusiomis jėgomis stengėsi visiems padėti: plovė ir valė jų žaizdas. Naudojo turimus vaistus ir visą savo neilgą patyrimą, kad tik sužeidimai neužsikrėstų ir nesudarytų rimto pavojaus gyvybei.

Visa vaistinė buvo pritašyta kraujo. Aplinką slėgė aitrus troškinantis tvankas.

Praslinko dar viena sunki naktis.

Šautuvų, kulkosvaidžių ir patrankų koncertas nepabaišiamai grojo miesto apylinkėse, priartėdamas, tai vėl nutoldamas.

Nebuvo tai rusų šaudymas prieš vokiečius, ne. Tai patys rusai šaudėsi vieni prieš kitus. Iš šiaurės pusės rusai apšaudė miesto apylinkes, o mieste esantieji visomis jėgomis gynėsi. Nutrūkus tiesioginiam kontaktui, abi pusės buvo įsitikinusios, kad puola vokiečius ...

Pradėję klaidingą susišaudymą, abi pusės įnirtusiai kovojo — įjungdamos ir artileriją — sunkiuosius pabūklus.

Vokiečiai buvo dar gana toli. Šimtai ir tūkstančiai krito, kol klaidą pastebėjo.

Aprimus šaudymui, atsargiai besisaugodamas, nušliaužė į karo ligoninę, kurioje rado tik vieną seną lietuvę gydytoją.

Ji tyliai pasakė, kad rusai pasitraukdami išsigabenę visą tvarstomąją medžiagą. Negana to: visus chirurginius instrumentus. Gydytoja tiesiog maldavo, kad vaistininkas pasilikytų jai pagelbėti. Gydytoja savo žinioje teturėjo tik dvi gailėstingas seseris ir daugiau nieko.

Vienas iš sužeistųjų, blaškydamasis savo improvizuotame guolyje, visą laiką maldavo gelbėti.

Bendromis jėgomis jį užtempė ant operacinio stalo. Jis labai kankinosi. Skeveldra buvo giliai įsikirtusi apačioje muskulo ir žaizda atrodė baisi. Vaistininkui darėsi bloga prie tokių vaizdų nepratusiam. Gydytoja gabalėliu vatos, pamirkytos spirite, šiaip taip apvalė žaizdą ir su didžiule adata mėgino išimti skeveldrą. Ligonis pilnoje sąmonėje blaškėsi neprityrusio „asistento“ rankose. Operacijai atrodė nebus galo. Pagaliau pavyko. Nusilpusį ligonį vėl perkėlė į jo guolį.

Vaistininkas pajuto tokį nuovargį, jog vos beišsilaikė ant kojų. Svarbiausia — žmogus buvo išgelbėtas. O tas jau didelis džiaugsmas ir atpildas. Vėliau buvo jaudinantis išgelbėto ligonio dėkingumas.

Sužeistųjų, daugumoje karių, daugybė. Visiems reikėjo kuo skubiausiai padėti. Chloroformo ir vaistų kvapas, nuovargis, išgyventos emocijos, didelis karštis lauke ir viduje — nusilpnino naująją ligoninės „asistentą“. Jo akys temo, galva svaigo ...

Staiga — pradėjo netekti sąmonės.

Po kurio laiko atsipeikėjęs išsvyravo laukan. Pro šalį palengva slinko sunkvežimis su maistu, vaisiais ir saldumynais.

Prisiminęs sužeistuosius — sustabdė sunkvežimį, prašydamas nors truputį saldumynų ligoniams.

Gavo keletą kilogramų ir skubiai juos išdalino stipresniems kareivėliams. Pietauti sugrįžo atgal į vaistinę — reikėjo maitintis, kad neprarastų jėgų, kol jos dar reikalingos žmonių gelbėjimui.

Visoje aplinkoje jautėsi artėjantis šitos ilgos dramos išsisprendimas. Šaudymas vis stiprėjo. Vokiečių lėktuvai vis dažniau skrido per miestą.

Pakelyje matė, kaip daugelis rusų karininkų nusiplėšinėjo nuo uniformų laipsnius ir kitus ženklus: tas rodė neiš-

vengiamą kapituliaciją. Kariuomenėje pradėjo reikštis anarchija ir chaosas. Visi, lyg galvas pametę, bėgo — skubėjo į visas puses. Jautėsi aiškus rusų kariuomenės apsupimo ratas. Lėktuvai stipria ugnimi apšaudydavo besistengiančius išsprūsti.

Kunigas pagalvojo, kad ligoninė gali būti apšaudoma: kas tada atsitiks su sužeistaisiais ...

— Viešpatie, pasigailėk ... — susijaudinęs ir nedelsdamas jis greitai išbrėžė raudoną kryžių didelėje paklodėje ir iškėlė jį viršum ligoninės.

Šią “vėliavą” pamatęs vienas kareivis lyg pamišęs ėmė šaukti:

— Bepročiai! Ką jūs darote? Šnipai! Norite vokiečiams pranešti, kur yra sužeistieji? Išdavikai ...

Kunigas mėgino jį sulaikyti:

— Tai tarptautinis ženklas. Visų civilizuotų tautų kariai jį pagerbia ...

Rusas buvo kietai užsispyręs:

— Vokiečiai nepagerbia nieko ...

Jis nuplėšė vėliavą ir, patogiai įsitaisęs ant vienos terasos, nutaikė šautuvą į lėktuvus. Tai buvo pavojinga ligoninėje esantiems sužeistiesiems.

Sujaudintu balsu kreipėsi į karius:

— Kuris iš jūsų karininkas?

— Aš... — atsiliepė vienas kapitonas, išeidamas į priekį.

— Tuojau nukraustykite nuo stogo tą beproį, o priešingu atveju greitai susilauksite bombų ir kulkosvaidžių ugnies ant mūsų visų galvų ...

Kapitono įsakymu, buvo kuo greičiau nutrauktas nuo stogo pusiau pamišęs fanatikas, kuris keikėsi ir protestavo.

Kunigas lengviau atsikvėpė. Beveik apkurtintas nuolatinių sprogimų kakofonijos, nuskubėjo į vaistinę paimti daugiau vaistų ligoninei. Buvo jau arti vaistinės, kai staiga užsiliepsnojęs milžiniškas prie stoties esantis sandėlis atkirto kelią. Ugnis ir dūmai apsmėmė visą aplinką. Liktis gatvėje — pavojinga. Pasibeldė į pirmą pakliuvusį namą. Veltui. Visur durys buvo ne tik užrakintos, bet ir iš vidaus užbarikaduotos. Pagaliau, suradęs praviras duris, įėjo. Tai buvo tvartas. Viduje vėsu, drėgna ir dvokė gyvulių mėšlu.

Arklys pakreipęs galvą pasižiūrėjo ir vėl ramiai kramtino šieną, mosuodamas uodega. Keletas vištų, pamačiusios įsibrovėlį, ramiai kapstėsi šiukšlėse. Už sienos, gatvėse, miesto aikštėse, laukuose ir kaimų sodybose virė ir šėlo žmo-

gaus proto, žmogaus pamišimo sukurtas pragaras ...

Taikingas, ramus nusiteikimas šitų gerų gyvulėlių teigiamai paveikė pertemptus nervus ir išsklaidė nuolatos grįžtančią baimę.

Gal valandą, o gal ilgiau praleido ramybėje. Nustojo laiko nuovokos. Dairėsi, lyg labai domėdamasis namų ūkio padargais, sukabintais varganame tvartelyje.

Staiga, atsikvošėjęs, nusprendė pažvelgti į gatvę. Šaudymas buvo nutilęs ir išgirdo aiškų motociklo vis garsėjantį blerbimą.

— Iš kur gi čia dabar tas motociklas? — pats sau garsiai pasakė. — Rusai nesinaudoja motociklais. Bus geriau išeiti į gatvę ir pasidairyti.

Pamatė vokiečių kareivį-motociklininką. Pirmas vokiečių karys Kaišiadorių mieste. Bombardavimas ir šaudymai nutilo. Klausą priprato prie begalinio trenksmo — dabartinė tylą atrodė sunki ir spengianti.

Trumpu laiku gatvės prisipildė žmonių.

Vyrai, moterys, net maži vaikai. Jaunos mergaitės rankose nešė paskubomis suskintų gėlių puokštes.

Motociklininkas-karys, patenkintas kaip ir miesto žmonės, dėkojo, spaudė į jį ištiestas rankas, priiminėjo iš mergaičių gėles, kalbėjo ir juokėsi.

Atrodė ... —

Ne! Neatrodė, o tikrai visas miestas atsibudo iš baisaus ir ilgo — vienerius metus trukusio — baisaus košmarinio sapno.

Sovietinių karių ir žodžiais nenusakomos despotinės tvarkos, jų baisaus režimo — neliko.

Kėlėmės laisvei ir gyvenimui!

Nutrūko teroro ir smurto kliedėjimas, atneštas modernaus rytų vandalo.

Laisvai atsikvėpė pūslėtarankis - darbininkas - ūkininkas - miestietis; valstybės tarnautojas ir sielų ganytojas; mokslininkas ir moksleivis. Laisvai atsikvėpė visa lietuvių tauta.

SVASTIKA

*Netekęs vilties paskutinės —
Šaukiesi dar stebuklo ...*

Po penkių dienų nuo karo pradžios, Kaišiadorių miestas birželio 27 dieną 11:00 valandą buvo pilnas vokiečių kariuomenės. Motociklistai ir motorizuoti daliniai — pirmieji miesto svečiai.

Visi gyventojai išsipuošę, linksmi, kaip per didžiąsias šventes, spindinčiais veidais vaikščiojo būreliais miesto gatvėmis. Vieni džiaugėsi, kiti stebėjosi: niekur nebeliko nei ženklo grėsmingo kūjo-piautuvo. Rodos, jo niekada čia nebūta ...

Linksmi nusiteikę žmonės apsupa kareivius, čiupinėja, paglosto jų uniformas, apžiūrinėja ginklus, lyg vis dar negalėdami patikėti, kad pagaliau atėjusi išsilaisvinimo valanda. Visi tikėjo, kad vokiečiai atnešė taiką, ramybę ir, kol kas, to mums pakako.

Į Lietuvą jie įžengė kaip draugai. Ir mums, vienerių metų priespaudos išvargintiems, dar pakanka ...

Trumpų išsilaisvinimo dienų draugai. Rytojaus dienos vėl — mirtini priešai.

Greitai jie užgniauš vos beatgimstančią Nepriklausomybę. Jie — neįtikėtinu tempu nueis pirmojo pavergėjo — bolševiko pėdomis.

Jie greitai užgniauš nepriklausomą valstybę — paversdami Generaline sritimi. Pareikalaus šimtus ir tūkstančius darbo vergų Vokietijos ginklų fabrikams. Gi tautos žadintojus, vadus, kultūrininkus ir dvasininkus — naikins neįsivaizduojamo baisumo koncentracijos stovyklose ...

Žiauriausiomis priemonėmis kankins, persekios, naikins, niekam ir nieku nenusikaltusius, ramiausiai Lietuvoje per ilgus šimtus metų gyvenusius žydus ...

Pagaliau, negana tų visų baisumų, paneigdami tarptautinės teisės įstatymus ir konvencijas — pareikalaus šimtų tūkstančių Lietuvos jaunimo į vokiečių kariuomenę. Pradžioje — apgaulės priedangoje — su lietuviškomis uniformomis, lietuviškos kariuomenės pavadinimais. Vėliau — atvirai nušiims kaukę ir prievarta mobilizuos lietuvišką jaunimą į

vokišką Wehrmachtą. Besislepiančius sugaudę, lyg baisius nusikaltėlius, išgabens į Kruppo ginklų fabrikus, ar jų vadinamą — Reicho Arbeitsdienstą ...

Lietuvių tauta ir vėl organizuosis. Bursis antinacinių partizanų grupės ...

Vėl liesis lietuviškas kraujas.

Bus deginami ištisi kaimai su gyvais žmonėmis. Daugelis tūkstančių bus išgabenami prievartos darbams — smurtu išraujant iš savo gimtosios žemės, kurios daugeliui niekada, o niekada neteks pamatyti ...

Lietuva nespės apgydyti pirmojo pavergėjo paliktas kraujuojančias žaizdas — greit pajus geležinį naujojo okupanto kumštį.

Kada, o kada tu išbrisi vargų ir kančių golgotą, neleimingoji mano tėvyne?

Kada, o kada SAULĖ LIETUVOS TAMSUMUS PRAŠALINS? Kada šviesa, tiesa ir laisvė palydės mūsų žingsnius žydinčiais tėvynės vieškeliais?

Šimtas ir dvidešimt trys metai pirmosios vergijos! Vieni ropulingos kančios metai — antrosios vergijos! Trys — nacinės priespaudos! . . Ir vėl nepabaigiami raudonosios vergijos ir kančių dešimtmečiai ...

Šiandien laisvę ir nepriklausomybę atgauna tamsios ir puslaukinės afrikiečių gentys ...

Seniausios ir humanišiausios kultūros lietuvių tautai — šviesioji laisvės aušra vis tebėra dar už labai tolimų kalnų ...

Karo siaubo pavojui praslinkus vaistinė knibždėjo žmonėmis, kurie buvo primirę savo ankstesnius negalavimus, būtas ir prasimanytas ligas — dabar skubėjo įsigyti vieno-kių ar kitokių vaistų.

Vokiečių artilerijos griausmas valandomis tolėjo nuo miesto. Atrodė, kad puikiai motorizuotas vokiečių Wehrmachtas nebesuspėjo žygiuoti paskui nepavejamą Raudonąją armiją.

Nenuilstamai drebindami erdvę sunkūs vokiečių bombonešiai, nenutrūkstamomis eskadrilėmis, vis skubėjo į Rytus — nešdami mirtį ir sunaikinimą. Jų duslus kriokimas skverbėsi pro storiausias mūro sienas — nors karo siaubas praūžė ir miestas palengva grįžo į ramesnį gyvenimą.

Vaistinės lankytojai — staiga tapo labai kalbūs. Vienas kitą persaukdami dalinosi įspūdžiais ir pergyvenimais. Pasaikojosi tūkstančius jų matytų ir pergyventų baisumų — bet

viskas atsiliko laike ...

Niekam nesitikint ir nelaukiant — vaistinės sienos sudrebėjo; sudrebėjo žemė po kojomis, nuo netikėto, dar niekada negirdėto trenksmo. Kalbos staiga nutrūko. Veidais pralinko baimės šešėlis ...

— Kas atsitiko? — sukuždėjo mažas berniukas, trindamas akis ir bailiai dairydamasis.

Priežastis greitai paaiškėjo:

Sovietai, skubėdami trauktis, netoli geležinkelio stoties paliko ilgą traukinį, kurio didesnė pusė buvo pakrauta sprogstama medžiaga, o kita dalis — sužeistais kariais. Nežinomą būdu užsidegė sprogmenų vagonas ir... visas traukinys paskendo ugnyje ir dūmuose. Baisi sužeistų karių mirtis, kuriems jau niekas negalėjo padėti.

Šita neįsivaizduojamai baisi nelaimė atšaldė visų džiaugsmingą nuotaiką ir entuziazmą. Nelaimingieji buvo taip pat žmonės, kurių baisi mirtis sukrėtė visus miesto gyventojus.

Skubėdamas atleisti gausius vaistinės lankytojus, kunigas Zenonas jautė gilų nerimą ir jo ausyse nepaliaujamai skambėjo rusų karininko žodžiai:

“Kur jūsų kunigai?”

— Viešpatie, būk jiems gailestingas ... — pustyliai kartotojo maldos žodžius, visais būdais stengdamasis ramiai galvoti, kad dar nieko blogo nėra atsitikę.

Pagaliau, nepajėgdamas nugalėti nerimo, rūpesčio ir baimės, uždaręs vaistinę, nuskubėjo į parapijos namus — įsitikinti vietoje.

Surado vieną vienintelį kunigą, pergyventų įvykių tiek sukrėtą, kad nebuvo galima suprasti, ar jis verkė, ar šypsojosi...

— Kur yra kiti? — mėgino išklausti.

— Nežinau, nežinau ... — jis tepajėgė kartoti vis tuos pačius žodžius.

— Ar išliko gyvi? Ar Viešpats juos apsaugojo?

Tik po kelių dienų atvyko Giedraičių klebonas, visokiomis priemonėmis sunkiai atkeliavęs 70 kilometrų. Ir jis buvo labai susirūpinęs Kaišiadorių kunigų likimu. Jo parapijoje sovietai gaudė kunigus ne pagal drabužius, bet pagal išvaizdą. Vieną kleboną atpažino tik dėl jo didelio išsigandimo. Vargšo likimas buvo labai aiškus ir trumpas — sušaudytas.

— Vyskupas? Kur yra vyskupas? — teiravosi Zenonas virpančiu balsu.

— Nesirūpinkite, — šypsojosi žmonės. — Su Dievo pagalba kaimų gyventojai sugebėjo jį gerai paslėpti. Pamatysite, vyskupas greit sugrįš į miestą.

— O kunigas Ažubalis?

— Su juo įvyko tikras stebuklas. Jis yra čia ir pats nupasakos savo išsigelbėjimą.

Tuo metu į kleboniją įėjo jaunas maloniai besišypsantis kunigas. Jį sveikindamas Zenonas jautė stiprų vidinį susijaudinimą. Aštriai skaudžius išgyvenimus matė įsibrėžusius kunigo Ažubalio akyse.

— Labai, labai džiaugiuosi tamstą matydamas.

— Širdingai dėkoju, kunige Zenonai.

— Labai rūpinomės dėl tamstos likimo ...

— Esu gyvas ... ir tai didelė Viešpaties malonė. Per visą gyvenimą nepajėgsiu Jam atsidėkoti už maloningą manęs išgelbėjimą.

Visų prašomas nupasakojo savo istoriją.

— Tas įvyko vos prieš keletą dienų. Rusai, nežinau koku būdu, išsiaiškino, kad esu kunigas. Buvau suimtas ir nugabentas į jų karinį štabą. Komendantas, net gerai į mane nepažvelgęs — įsakė tuojau sušaudyti. Neleido net paklausti: už ką? Nedavė laiko protestuoti, maldauti, gintis ar įrodinėti nekaltumą, ne ... Tik labai trumpas lakoniškas įsakymas:

— Sušaudyti!

— Jaučiausi, lyg apsvaigęs. Nežinau net koku būdu atsидūriau šnarančių javų lauke, tarp dviejų ginkluotų kareivių. Atrodė, lyg “ėjome pasivaikščioti” ... Taigi, buvome trys, bet iš “pasivaikščiojimo” turėjo sugrįžti tik du ... Aš buvau pasmerktas likti. Taip ... buvau pasmerktas mirti.

Kunigo Ažubalio kakta staiga aprasojo. Jis ėmė virpėti. Atsisėdo, rankove nubraukė veidą, vėl atsistojo. Jo išbalusios lūpos kurį laiką virpėjo be žodžių. Visi sulaukę alsavimą tylėjo ir laukė:

— Taip ... mano brangūs tautiečiai. Atleiskite silpnumo valandėlę. Tuojau pasakosiu toliau.

Tebejausdamas nesenus išgyvenimus — valandėlę tylėjo. Sena moteris paskubomis atnešė stiklinę vandens. Nurijęs kelis gurkšnelius, aprimęs, tęsė pasakojimą:

— Nepatikėsite ... švelnus nakties vėjelis maloniai šiureno vasarojaus lauką. Oras kvepėjo ramybe. Jūs nesuprasite, koks gyvenimo noras apėmė visą būtybę. Pakėliau galvą į viršų: aukštai mirksėjo žvaigždutės. Tokia gili žydrynė — rami, tyli dangaus žydrynė — rodos ranka pasiekiamo. Pirš-

tuose jaučiau benokstančias javų varpas. Jaučiau meilę gyvenimui, aplinkai ... Jaučiau meilę net šitiems jauniems kariamams, kurie nekalti: jie tik vykdo įsakymą. Jie greitai išties į mane šaunamus ginklus ir nutrauks mano gyvybės giją...

Kurį laiką jis vėl tylėjo.

Vienas apysenis ūsočius užsidengė veidą rankomis ir balsu sukukčiojo. Kiti, lyg užhipnotizuoti, nesukrutėjo. Visų akys buvo įsmeigtos į kunigą.

Keistai pasikeitusiu balsu jis vėl tęsė savo išgyvenimus:

— Nepatikėsite, kokia minčių begalybė pynėsi galvoje, kai visi tylėdami klampojome per javų lauką. Mano žingsniai nebuvo sunkūs — jų visai negirdėjau. Aš jaučiau tik vasarojaus šnarėjimą, kurį aštriai drumstė paskui mane žengiančių sunkūs kareiviški batai ...

Staiga jis sudribo kėdėje.

— Taip ...

— Šitą kūną jūs tuojau nužudysite... Mano sielos negalite nužudyti — ji amžina. Ji pasiliks gyva ir nueis tenai, kur maloningas Dievas lieps.

Jis pakėlė balsą ir beveik pradėjo šaukti:

— Aš nenorėjau mirti, ne!.. Aš troškau gyventi! Dar tiek maža tegyvenau... Viešpatie, tik Tu vienas tegali mane išgelbėti, Viešpatie...

— Savo protu mėginau ieškoti išsigelbėjimo ir staiga supratau, koks esu menkas, kaip skaudžiai esu savimi nusivylęs ir visas priklausau Dievo malonei...

— Viešpatie, atleisk man, sunkiam nusidėjėliui. Tegul būna Tavo šventa valia. Lenkiuosi Tau ir dėkoju už viską, ką esi suteikęs. Dėkoju ir už šitą paskutinę mano gyvenimo minutę ...

— Mano lūpos tyliai virpėjo. Skubėdamas ir klupdamas kuždėjau karštą deginančią maldą lūpomis, širdimi ir visa mano sukręsta būtybe...

Vienas kareivis, truputį priartėjęs, skubiai, pakuždomis pasakė:

— Kunige, nesibijokite. Aš nešausiu į tamstą. Nesibijokite...

— Staiga kitas kareivis, keliais šuoliais priartėjęs, garisiai suriko:

— Bėk! . . bėk! . . — ir mane pastūmė.

“Taip jų įprasta” — pagalvojau: “tu leisiesi bėgti, o

jie tuo metu paleis į tave automato šūvius ir net kelių žingsnių nespėsi nubėgti — krisi negyvas . .

— Bėk! bėk! . .

Jaučiau išdžiūvusioje burnoje baisų kartumą. Užmerkiau akis.

— Bėk! . . — tebeskambėjo ausyse.

— Gal ir bėgau... gerai neatsimenu. Pro ausis jaučiau švilpiančias kulkas... Atrodė, jos skrido toli pro mane. Stipriai užmerkiau akis. Kojos susipainiojo... Pargriuvau ir nusiritau į griovį. Gulėjau tylus, nekrutėdamas, sulaukęs alsavimą. Jaučiau, kad netenku sąmonės. Vistiek arti girdėjau skubančius žingsnius per tankią žolę. Manau, kad tai buvo pirmas kareivis, kuris pirmutinis man liepė bėgti ir nebijoti. Šalia manęs sustojo. Pasiklausė ir negirdėdamas jokio garso — negražiai nusikeikęs nutolo ...

Ilgai gulėjau griovyje. Visas virpėjau ir nepajėgiau su laikyti dantų tarškejimo — gal tik taip man atrodė. Nejaučiau baimės, tik žodžiais nenusakomą susijaudinimą. Širdis lyg kūju trankėsi krūtinėje. Pradėjau atsipeikėti. Aplinkui viešpatavo tylą. Gili, ramios vasaros nakties tylą, labai toli tebedrumsčiama karo frontų kanonados ...

— Ir, matote, mano brangieji — esu išgelbėtas.

Zenonas jį stipriai apglėbė:

— Kunige, jūs įsitikintot, kad ir sovietų karių tarpe esama labai gerų ir teisingų žmonių. Neužmirškite savo maldose šitų dviejų kareivių. Jiedu rizikavo gyvybėmis jus gelbėdami. Jiedu sulaužė karišką įsakymą ir jus paliko gyventi.

— Tas tiesa, kunige Zenonai. Per visą gyvenimą būsiu jiems skolingas ir visa širdimi už juos melsiuosi. Tegul Gerasis Dievas jiems gausiai atlygina... — su ašaromis akyse karštai pasakė kunigas Ažubalis.

— o —

Sugrįžęs į vaistinę jautėsi stipriai paveiktas dienos įspūdžių. Užmigti jokių būdu negalėjo. Tolumoje dar vis tebeaidėjo nutolusio fronto trenksmai. Atrodė, kad raudonieji, atmušdami vokiečius, vėl grįžta atgal. Sielą apgaubė tamsios mintys — lova prikrauta neįmanomai kietų ir aštrių akmenų. Atsikėles, palengva išėjo į švelnią vasaros naktį.

Tolumoje — rytuose — tebešėlo karas. Šventą nakties ramybę tebedrumstė mirtį ir sunaikinimą nešančių ginklų koncertai. Dangų retkarčiais nušviesdavo raketos, lyg gausiai tebeskraidančios kometos...

— ... maloningasis Tėve, — meldėsi kunigas, — kodėl visa tai leidi? Kodėl žmogus žmogui teikia šituos baismus? Kodėl žmogus išnaudoja Tavo, VIEŠPATIE, suteiktą elgimosi laisvę? Kodėl žmogus taip skuba į mirtį ir ją neša kitiems, lyg mums neužtektų vietos Tavo šventoje palaimintoje žemelėje? Viešpatie, pasigailėk! Suteik gailestingumo malonę žmonėms, kurie nežino ką daro!

— Nežudyk! . . — įsakė Viešpats Sinajuje.

— Nežudyk, žmogau, savo brolio! . .

Nugrimzdęs maldoje ir liūdnose mintyse žengė tyliais žingsniais rasotos pievos pakraščiu. Staiga iš tamsos išnėrė uniformuotas sovietų karininkas.

— Sustok, žmogau, — ramiai pasakė jam rusiškai. — Ką tamsta čia darai? Vokiečiai jau užėmė visas apylinkes. Tamsa esi dideliame pavojuje...

Karininkas tyliai priartėjęs, pakuždomis paklausė kunigo:

— Upė? Ar toli nuo čia iki upės?

O, taip: upė buvo netoli. Pagal ją orientuodamasis galėjo nesunkiai pasiekti sovietų frontą.

Ramiai jam paaiškino teisingą kelio kryptį ir karys greitai išnyko tamsoje. Peržegnojo nutolstantį ir karštai pasimeldė, prašydamas jam Viešpaties malonės ir palaimos. Staiga prisiminė ir savo konfratro stebuklingą išsigelbėjimą ir dar ilgai meldėsi, kad bent šiam kariui laimingai pavyktų sugrįžti prie savųjų...

— o —

Sekantis rytas paskleidė visiems vietos katalikams skaudžią ir liūdną žinią:

Vienoje pakrūmėje surado klebono kan. A. Juknevičiaus kūną ...

Prieš keletą dienų žiauriai, neapsakomai žiauriai nukankintas ir pamestas pamiškėje. Vasaros karštyje buvo pradėjęs gesti. Žmonės jį suradę padėjo aprengti ir pašarvoti prie zakristijos esančioje koplyčioje. Zenonas ilgai meldėsi už kanauninką kankinį, kad Visagalis suteiktų jam amžiną ramybę ...

Vyskupas susiieškojęs "vaistininką" prašė surasti priemonę pašalinti blogam kvapui ir apsiginti nuo spiečiaus įkyriai puolančių musių...

Išmėgino įvairias dezinfekcines priemones — nieko nepadėjo. Teko kuo greičiau užkalti karstą.

Visi su pasibaisėjimu žiūrėjo į baisiai sužalotą veidą, skęstantį gėlėse, tarpe graudžiai mirksinčių žvakių šešėlių —

kunigo kankinio veidą ...

Jaunas išblyškęs, vienuolio habitu, kunigas jaudinančiai aiškino:

— Radome jį šitokioje padėtyje pamestą pamiškėje. Sovietai jį užmušė šūviu į pakaušį. Paskui aplieję benzinu uždegė, kad nebūtų atpažintas. Ateistai, žudydami kunigus, manau, taip pat jaučia baimę pomirtinio gyvenimo ...

Tyliai ašarojanti minia išlydėjo kanauninką-kankinį į amžinojo poilsio buveinę — kapines.

Sugrįžęs į vaistinę per daugelį dienų negalėjo atsipeikėti nuo baisaus sukrėtimo.

Paskui — kiti įvykiai atitraukė mintis: vaistinė buvo apiplėšta. Tarp daugelio įvairių dalykų — pražuvo kunigo Zenono portfelis, kuriame turėjo skustuvą, breviorių ir keletą knygų.

Žmonės pasakojo, kad per visus namus ėję vokiečių kareiviai, darydami kratas ir ieškodami pasislėpusių rusų kareivių.

Įvykį nupasakojo savo pažįstamam prelatui L., pastebėdamas, kad sekančią dieną būtinai atlaikysias šventas Mišias šventojo Antano intencija, prašydamas, kad atsirastų žuvusieji dalykai ...

Prelatas gardžiai juokėsi:

— Taip ir tikėkite, kad šventasis Antanas dar suras laiko pasirūpinti šitokiais mažmožiais.

Zenonas tylėdamas išklausė pajuokavimo, bet sekantį rytą vistiek atnašavo ta intencija šventas Mišias ir pavakare, suradęs laiko, vėl aplankė prelatą.

— Gerai, kad pasirodėte, kunige Zenonai. Aš jau galvoju, jau jūsų ieškoti. Čia ką tik buvo atvykę keletas kaimiečių, kurie sakėsi paupyje, už trijų km nuo miesto, atradę breviorių ir keletą knygų. Rytoj jie pažadėjo viską nunešti tamstai į vaistinę.

Prelatas kalbėjo meiliai ir lyg truputį kaltai, nenorėdamas priminti vakarykštį pajuokavimą, kada jis teigęs, kad vargu šventasis turėsiąs laiko užsiimti pražuvusių knygų ieškojimu.

Sekantį rytą du jauni vyrai atnešė breviorių, knygas ir nupasakojo suradimo istoriją. Buvo tolokai nuo miesto, pamiškėje, bet sunkiai prieinamoje vietoje. Knygos buvo sudėtos viena ant kitos ir užslėgtos su rankine granata. Kiek baimės jų turėta, kol įsidrąsinę, slėpdamiesi už storų medžių, su ilga šaka nuritinę granatą į šoną ir prakaituodami

iš baimės pagaliau galėję prieiti prie knygų ...

— Nepatikėsite, kiek turėjome darbo ...

— Ir kiek iškentėjome baimės, nes ta nelemta granata kiekvienu momentu galėjo sprogti...

Abu jaunuoliai atrodė savo “žygdarbiu” buvo labai patenkinti.

Tikrai, šitoje knygų suradimo istorijoje, atrodė, būta daug neaiškumo.

“Kokio tu čia nori aiškumo?” — pats save subarė. — “Jeigu įvykį galėtum paaiškinti žodžiais, tai jau nebūtų šventojo Antano malonė, o tada — sudie breviorius ir kitos knygos, kurių karo metu taip sunku gauti... Bolševikai visas religinio turinio knygas surinko ir sunaikino. Tą visi žino ...”

— o —

Per vienerius metus Lietuvoje viešpatavo raudonoji tiranija ir koks baisus jos palikimas:

— Daugelis tūkstančių sunaikintų ar ištremtų kančioms, vergų būklei ir mirčiai Sibire ...

— Ašaros, sielvartai, dėl netektų brangių artimųjų — veik kiekvienuose lietuviškuose namuose ...

— NKVD požemiuose plaktuko smūgiais į galvą nužudyti suimtieji lietuviai, kurie naktimis pakasti Petrašiūnuose, paskelbiant: “Jie išvežti į Rusiją ...”

— Raseiniuose atkasti kankiniai sulaužytais kaulais, subadyti ir kitais baisiais būdais žiauriausiai enkavedistų nukankinti ...

— Panevėžyje cukraus fabriko darbininkai žvėriškai nukankinti: kai kurie dar gyvi būdami — pakasti kartu su mirusiais ...

— Netoli Telšių, Rainių miškelyje, per visą naktį buvę kankinami suimtieji — žodžiais nenusakomomis kankinimo priemonėmis. Kankinių kančios suteikusios budeliams sadistinio pasitenkinimo. Iš daugiau 70 asmenų tenai nukankintų vos keletą artimieji tegalėję atpažinti...

— Gydytojai, kunigai, gailestingosios seserys, inteligentai, darbininkai, mokytojai, moksleiviai, ūkininkai ir tarnautojai — visi, kurie tik pateko į raudonojo malūno girnas — buvo naikinami ...

— Daugiau negu 460 vietovių užregistruota archyvuose, kur buvę vykdomi baisūs modernių barbarų darbai — neturį pavyzdžio žmonijos istorijoje ...

— Tik vienoje Pravieniškių darbo stovykloje buvo iš-

žudyta per 450 kalinių, virš 50 administracijos tarnautojų. Granatomis ir automatų šūviais buvo sunaikintos administracijos tarnautojų šeimos, nepasigailint net ir mažų kūdikių ...

Toks vienerių metų “jų darbų balansas”. Tokia “demokratiškiausia pasaulyje” raudonoji demokratija... Pridėkime daugelį tūkstančių žuvusių partizanų, nuo bolševikinių kulkų kritusių tėvynės laisvinimo metu ...

Su dideliu skausmu širdyje noriu paklausti šiuo metu laisvame pasaulyje gyvenančius ir mus aštriai kaltinančius buvusius Lietuvos piliečius:

— Kokios meilės jie norėjo iš mūsų, kada ir jie ir mes gerai žinome, kas buvo visų tų žiauriausių nusikaltimų vykdytojai?! Rusai buvo įsakytojai. Įsakymus vykdė ir daugelį tūkstančių lietuvių nukankino šitie “savanoriai rusų talkininkai” — per šimtus metų mūsų nenuskriausti laisvai gyvenę Lietuvoje.

Ne, nesistebiu, kodėl jie taip darė. Jie visada mūsų neapkentė, niekino, savo tarpe mus “gojais” vadino. Įgavę “valdžią” visais būdais (tenkindami rusų planus) stengėsi mus “legaliai” sunaikinti.

Kristus, kankinamas ir niekinamas, kalamas prie kryžiaus meldėsi už savo kankintojus ir savo dievišku maloningumu galėjo atleisti savo budeliams ir niekintojams, kuriems Jis meilės ir atleidimo religiją atnešė, kuriems amžiną laimę žadėjo ...

O mes?

Mes turėjome krikščionišką, bet ne dievišką prigimtį. Buvome, kaip ir šiandien esame, kaip ir visada išliksime — atlaidžios širdies visiems mūsų priešams. Mokame ir pajėgiame atleisti skriaudas.

Bet... ir mūsų tarpe, iš daugumos, atsirado vienas kitas aklo sielvarto ir kančios apdujintų. Jie keršijo sugautiems budeliams. Keršijo — vokiečiams pritariant, o visai lietuvių tautai su pasibaisėjimu piktinantis. Šitokių lietuvių buvo vieno nuošimčio viena dešimtoji dalelė. Bet — buvo!

Kada šiandien jie drįsta mesti kaltę visai tautai, tai ir mes turime teisę pareikalauti jų pasiteisinimo:

Už ką jie naikino, kankino ir žudė mūsų žmones?

Tūkstantį kartų turime didesnę teisę juos kaltinti, bet ne patys būti jų kaltinami.

Visa jų senesnioji karta prisimena, kas pirmosios rusų okupacijos metu, prikaltę prie medinių kryžių, nukankindavo

lietuvių dvasininkus? Šūviais į pakaušį žudė net senelius, ligonius ir mažus vaikus ...

Pirmomis karo dienomis visa lietuvių tauta buvo neap-
tariamai sukrėsta pasibaisėtinų įvykių.

Net nespėjus gerai atsipeikėti nuo išgyventų kančių ir baisumų — aišku — atsirado vienas kitas praradęs pu-
siausvyrą keršytojas. Tie menkadvasiai jau nuo pirmosios
dienos buvo visos lietuvių tautos vieningai griežčiausiai pa-
smerkti.

Tauta labai greitai atsipeikėjo. Lietuvos vyskupai ir ku-
nigai pirmutiniai atsisaukė į tautą:

— Neužmirškime, kad esame krikščionys. Visoks kerš-
tas lietuviui turi būti svetimas. Aukščiausias teisingumas
yra Dievo, ne žmonių valioje. Pasitikėkime Viešpaties tei-
singumu ir savo rankomis neturime nei mažiausios teisės
jį vykdyti. Esame katalikiška, giliai tikinti tauta: todėl ne-
teiskime ir nekeršykime už baisias praeities skriaudas. Tik
Dievo teisingumas pasieks kaltuosius. Būkime atlidūs ir gai-
lestingi visiems persekiojamiems ... —

Tokie ir panašūs atsisaukimai buvo nuolatos skelbiami
šventovėse, spaudoje, susirinkimuose ...

Tauta pakluso savo sielų ganytojų žodžiams.

Visi subruzdome slėpti ir apsaugoti nuo vokiečių per-
sekiojimo kaimų ir miestelių žydų šeimas. Buvo žymiai blo-
giau didesniuose miestuose, kur buvo mažiau meilės, ma-
žiau tikėjimo, mažiau paklusnumo dvasininkų atsisaukimams.
Niekam nėra paslaptis, kad turėjome ir savųjų ateistų, ku-
rie nepakluso religijos vadų balsui. Ir pačių žydų tarpe
būta daug neatsargumo — nenoro pasitraukti iš miestų, ne-
noro palikti savo namus, savas prekybas ir slėptis kaimuo-
se, miškuose. Jų nenoras pasitraukti iš miestų, kur buvo
neįmanomai sunku ir pavojinga juos apsaugoti nuo vokiečių
talkininkų siautėjimo. Kartais man kyla mintis, kad ir patys
žydai nelabai tikėjo, kurie buvo nieku nekalti — susilauks
tokio nežmoniškai žiauraus pasibaisėtino likimo ...

Visiems praeities laikų žiaurumams teisinti “raudonie-
ji demokratai” ir šiandien suranda labai lėkštą ir neįtiki-
nantį pasiteisinimą:

“Tada buvęs karas ... tada ruošėmės karui ...”

O dabar?

Karas jau už tolimų dešimtmečių — užmarštyje. Bet
anų “demokratų” elgesys nepasikeitė. Visose laisvo pasau-

lio šalyse jie tebekursto terorą ir žudynes. Garsiai skelbdami taiką — ginkluoja revoliucijas. Suranda naivių idealistų, tikinčių, kad jų kova yra vykdoma dėl žmonių teisių, laisvės ir gražesnio gyvenimo dienų ...

Gi šiandieninėje Lietuvoje šimtai katalikiškų parapijų neturi kunigo. Vos alsuojanti vienintelė kunigų seminarija. Senieji dvasininkai dešimtimis gula į kapinynus, o naujų ateina vos vienas kitas. Ir tai jie vadina religijos laisve...

Laisvojo pasaulio galingieji — ministrai ir prezidentai — keliauja pas tautų budelį ir tariasi:

“Dėl nusiginklavimo ... dėl žmonių laisvės ...”

Neįtikėtina! protingi demokratinių kraštų valdovai “praregi”, kada būna pasibaisėtina! vėlu.

Lietuvos sukilėlių ir partizanų paskelbtą Nepriklausomybės atstatymą vokiečiai toleravo, kol atvyko jų “Zivilverwaltungas”, sudarytas iš nacių partijos fanatikų, išmėgintų žiaurumais ir despotizmu.

Užniaužta, vos keletą savaičių tegyvavusi, Lietuvos nepriklausomybė. Ministrai tapo “generalratais”, vokiečio komisaro patarėjais. Legalizuotos sovietinės “nacionalizacijos” — privataus turto užgrobimas. Palikti bolševikų potvarkiai, kurie vokiečiams naudingi. Rusų įvestas neteisybės — pripažino teisingomis ...

Anų senųjų laikų kryžiuočių svajonės pildėsi. Lietuva, pagaliau, tapsianti Didžiojo Reicho dalimi ...

— o —

Pirmutinis, žodžiais nenusakomas nacių žiaurumo pasireiškimas — nieku nepateisinamos represijos, nukreiptos prieš Lietuvos žydus. Naciai, atrodo, mėgdžiodami rusų enkavedistus — persekiojo, masiniai suiminėjo semitinės rasės gyventojus, kurie per šimtus metų Lietuvoje jokios priešpaudos, jokių pavojų nepatyrė.

Kunigui Zenonui tai nupasakodavo vaistinės lankytojai, stebėdamiesi ir baisėdamiesi vokiečių žiaurumu, nukreiptu prieš gyventojus, kurių vienintelis nusikaltimas — rasė.

Žvelgdami iš laiko perspektyvos, sunkiai galime patikėti, kodėl vokiečiai — nacinės diktatūros metu — nuslydo iki žiauriausio barbariškumo laipsnio ...

Visur, visada ir visos diktatūros pasaulyje veda prie nepalyginamo nuosmukio.

Aptariant diktatūras italas sako:

— Keičiasi muzikai — melodija ta pati ...

Kaimo lietuvius paprasčiau išsireiškia:

— Tas pats biesas: raudonas ar rudas ...

Rusai bolševikai savo juodus darbus mėgsta pridengti nakties vualiu. Paslapčiomis ir tamsos šešėliuose, kada tas jiems įmanoma. Vokiečiai — priešingai: nekreipia dėmesio į aplinką, laiką ir viešą opinią. Kuone visus juodžiausius darbus vykdo atvirai...

Kadangi vos keliolika dienų buvo praslinkę nuo baisių jų deportacijų, todėl kai kas komentavo, kad Dievas baudžias žydus už nekaltų žmonių naikinimą. Niekam nebuvo jokia paslaptis, koks pasibaisėtinais didelis jų skaičius yra buvę aktyviais enkavedistais, kompartijų atstovais, nekaltų žmonių naikintojais. Bet lietuviai tada užmiršo svarbiausia: veik visi aktyviausi lietuvių persekiotojai suspėjo pasitraukti kartu su bolševikais, o už išsigimėlių darbus buvo žiauriausiai baudžiami ir kankinami nieku nenusikaltę taikūs ir darbštūs Lietuvos gyventojai žydai ir jų šeimos. Nebuvo atsižvelgta nei į vos kretančius senelius ir mažus kūdikius, buvo naikinama barbariškiausiomis priemonėmis visa jų tautinė mažuma.

Esu įsitikinęs, kad Lietuvos žydų būklė nebūtų sušvelnėjusi, net jeigu jie nebūtų prisidėję prie lietuvių tautinio genocido, bet tada visą akciją būtų vykdę patys vokiečiai nesulaukdami lietuvių talkos nei pritarimo. Tokiu atveju didelei jų daugumai tikrai būtų pavykę išsigelbėti. Visų lietuvių pasiaukojimas ir krikščioniška meilė būtų išgelbėję didelę daugumą nuo gėdingų užtarų — getų. Esu tikras, kad lietuviai rizikuodami savo gyvybėmis būtų juos noriai gelbėję...

Mūsų indiferentiškumas jų tragingam likimui — visiems gerai žinomas.

Kitaip negalėjo būti.

Didvyriškai aukoti savo gyvybę, išgelbstint budelį, ar to budelio artimuosius — labai retas krikščionis tepajėgia. Lietuvių dauguma jų gailėjomės, juos atjautėme ir... nepajudinome piršto išgelbėjimui.

Galutinėje išvadoje — niekada negalime sakyti, kad ir mes esame be kaltės. Sunkiai nusikaltome ir neturim pasiteisinimo, kad visi vieningai neparodėme tikro lietuviško didžiadvasiškumo, tiek gerai žinomo nuo Gedimino ir Kęstučio laikų. O gal tai ir būtų įvykę, žiūrint iš laiko perspektyvos. Tada mes nesusėjom atsipeikėti nuo ką tik praslinkusios baimės, siaubo košmaro. Nuo vos praūžusio

naikinimo uragano, per ištisas dienas ir naktis ant visų ka-
bojusio tarp būti, ar nebūti ...

Vokiečiai tą gerai žinojo ir mokėjo išnaudoti lietuvių
tautos nuotaikas.

Ir patys žydai — ramiai pasidavė nelaimėi. Rezigna-
vo. Nerodė menkiausio atsargumo nei protesto pasiduodami
baisiam likimui. Netikiu, kad jie nepažino nacių režimo,
nei jų teroro metodų. Buvo puikiai informuoti apie savo
tautos brolių likimą Vokietijoje, Austrijoje, Klaipėdoje ir ži-
nojo, kad baisūs Gestapo šešėliai, užgulę mūsų kraštą, jiems
neturės pasigailėjimo. Gi vokiečiams nebuvo paslaptis, kad
Lietuvos žydai aktyviai kolaboravo sovietinti ir naikinti lie-
tuvius, todėl nuo pat pirmųjų okupacijos dienų prieš juos
nukreipė visas propagandos priemones.

Kada atsikvošėjusi lietuvių tauta, pasibaisėjo naci-
ne akcija; kada vyskupai, dvasišкия ir krašto atstovai pa-
reiškė vokiečiams pasipiktinimą ir griežčiausią protestą —
nacių komisari tyčiojosi iš mūsų humaniškumo. Jie nesu-
prato, kodėl lietuvis nėra kerštingas. Kodėl lietuvis krikš-
čioniškai atleidžia net ir didžiausią skriaudą. Nacių komi-
sari mus išjuokė ir į visus protestus nereagavo.

— o —

Pirmaisiais karo mėnesiais naciai dar nepersekiojo Lie-
tuvos religinio gyvenimo. Gyvi išlikę kunigai vėl pradėjo
eiti savo tiesiogines pareigas. Religinis švietimas sugrįžo į
mokyklas, iš kurių buvo išvytas Dievas bolševikinio nukrikš-
čioninimo metu.

Tik praslinkus keletui mėnesių Lietuvos vaistininkų są-
junga atsiuntė naują vaistininką, kuriam nedelsdamas per-
davė savo pareigas ir grįžo į Kauną.

Jautėsi praturtėjęs gyvenimišku patyrimu. Atnašaudamas
padėkos šventas Mišias, visa širdimi dėkojo Viešpačiui už
suteiktas malones didelių pavojų metu ...

Vėl Kaune — įsijungė į pastoracinį darbą.

1941 metų ruduo.

Per šituos audringus ir neramius metus buvo daug paty-
rės, kentėjęs, jaudinęsis — sunkių rūpesčių ir netikrumo
dienomis. Dabar tikėjosi ramiai atsikvėpti.

Nežinomi ir nesusekami Viešpaties keliai. Greitai vėl
turi prasidėti nauji vargai, nauji rūpesčiai ir pavojai — toli
nuo visa širdimi mylimos tėvynės.

Jo laukė nauja — Kristaus kario-apaštalo misija, apie
kurią niekada nebuvo net svajojęs.

NEPAPRASTI REIŠKINIAI

*...yra reiškinių, kuriuos vadiname
nepaprastais.*

Atvykęs į Kauną, apsistojo pas Seminarijos vicerektorių prel. Jakubauską, laukdamas naujo paskyrimo.

Po keletos dienų prelatas jį pakvietė pamatyti retą ir keistą reiškinių — jauną berniuką, kuris ekstazės metu išpranašauja būsimus įvykius. Atsakinėja į neįmanomus atsakymus.

Kunigas Zenonas jau buvo šį tą girdėjęs apie tą nuostabų berniuką ir norėjo jį arčiau pažinti.

Visa istorija buvo taip nupasakota:

Sovietams okupavus Lietuvą — pirmiausia visi kryžiai pašalinta iš mokyklų. Vienoje Vilniaus apylinkių mokykloje — direktorius surinko ir sukrovė visus kryžius ir religinius paveikslus į seną didelę spintą. Tai visi žinojo. Vienas mokiniukas ilgai direktoriaus prašė ir pagaliau buvo jo apdovanotas dideliu kryžiumi.

Parsinešęs namo, berniukas ilgai ir karštai meldėsi. Jo namiškiečiai pastebėjo, kad melddamasis ir stipriai laikydamas rankose kryžių — staiga įpuola į ekstazės priepuolį ir pasakoja būsimus įvykius.

Berniukas išgarsėjo.

Visa plati apylinkė laikė jį ateities išpranašautoju. Jis nusakė trumpą komunistų viešpatavimą Lietuvoje ir daugelį kitų įvykių.

Greitai jis tapo garsus ir plačiai žinomas. Dabar buvo atvykęs į Kauną aplankyti ir pagerbti kankinį-arkivyskupą Teofilijų Matulionį.

Benediktinų vienuolyno seserys klausinėjo jaunąjį „aiškiaregį“, ko Viešpats Dievas daugiausia iš jų pageidauja?

— Dievas yra nepatenkintas jūsų maldomis, — atsakęs jaunuolis. — Jūs visada meldžiatės labai paskubomis, be reikalingo susikaupimo, be maldai būtino nusiteikimo. Malda turėtų plaukti iš sielos gelmių ...

Kunigas Zenonas ir keletas kitų susidomėjusių asmenų jo laukė Seminarijos vicerektoriaus kabinete. Tarp kitų svečių buvo garsus psichiatrias prof. dr. Gylys, specialiai pakvies-

tas stebėti ir tirti berniuko psichiką ir, jeigu įmanoma, padaryti mokslines išvadas.

Jaunuolis atrodė toks, kaip visi jo amžiaus: paprastas, kuklus ir nedrąsus.

Bet... kada jis paėmė į rankas kryžių, atsiklaupė ir susikaupęs maldingai garsiai ėmė tarti maldos žodžius, jį stebinčių skepticizmas ištirpo. Nei vienam iš dalyvių niekada neteko matyti gyvos būtybės su tokiu giliu susikaupimu įsigyvenant maldos žodžiuose, kuriais nužemintai kreipėsi į Visatos Kūrėją ...

Dalyviai jautėsi sukrėsti.

Berniuko akys visą laiką buvo įsmeigtos į vieną tašką, tarsi jis ką tai matytų iš kito pasaulio...

Ištaręs paskutinius “Tėve mūsų...” žodžius, jis lyg suakmenėjo: nevirpėjo nei vienas muskulas, sustingo visais sąnariais.

Gydytojas nukreipė į jo akis 500W stiprumo elektros lemputą — nieko nejautė. Nealsavo. Nemirkčiojo. Buvo keistoje, nesuprantamoje ekstazėje.

Visi kiti dengėsi rankomis akis, nepakeldami šviesos stiprumo — berniuko akys atrodė gyvos, tik sustiklėjusios ir nejautrios.

Tada prelatas Penkauskas išsiėmė ilgą pavardžių sąrašą, asmenų ištremtų į Sibirą, kurį buvo sudaręs pagal prašymus žinomų ir nepažįstamų asmenų, kad paklaustų “pranašautoją” dėl brangių artimųjų likimo.

Pradėjo klausinėti:

— Toks ir toks asmuo, ar gyvas?

Berniukas ramiu, aiškiu balsu atsakinėjo:

— Gyvas ir sugrįš į tėvynę.

Atsakymai skambėjo be jaudinimosi žymių.

— ... yra gyvi. Jie sugrįš.

— ... tėvas dar gyvas. Sūnus jau miręs.

Visi stebėjo šitą ilgą klausinėjimą giliai nustebę, nerasdami logiško išsiaiškinimo.

Prelatui baigus apklausinėjimą, vienas iš dalyvių staiga paklausė:

— Kunigas Nainys ar gyvas?

— Gyvas, — ramiai atsakė.

— Negali būti, — nustebo klausėjas. — Iš Amerikos yra gauta telegrama, pranešanti jo mirtį.

Berniukas aiškiu ir kietu balsu pabrėžė:

— Yra gyvas ir dar ilgai gyvens.

— Bet jeigu šis berniukas gali pramatyti neįmanomus dalykus, — paklausė vienas kunigas, — tai kodėl jis atvyko į Kauną lankyti arkivyskupą-kankinį, jeigu jo dabar nėra Kaune ir niekas nežino, kada jis atvyks?

Tada kitas iš dalyvių paklausė:

— Kada arkivyskupas atvyks į Kauną?

— Rytoj, — jis ramiai atsakė.

Tikrai, rytojaus dieną arkivyskupas atsirado Kaune, ko niekas iš anksto nežinojo.

Atsakydamas į paklausimą dėl ateities, jis jau nekalbėjo ramiu balsu. Buvo pilnas baimės, virpantis ir labai grau-dus:

— ... reikia atgailauti! Ateina daug baisesnį sunaikini-mai! Lietuva bus dar daugiau mirties išretinta. Ateina di-delių sunkumų ilgi, labai ilgi metai... reikia būtinai at-gailauti ...

Atrodo, jis matė, kad po trijų metų vėl sugrįš bolše-vikai ir lietuvių tautos kančios būsiančios dar labai ilgos.

Dabar jo veidas pradėjo keistis. Įgavo gelsvo vaško spal-vą, ėmė veido muskulai trūkčioti.

Palengva grįžo į normalią būseną ir neatsakinėjo į klau-simus. Jo kūnas keletą kartų stipriai suvirpėjo. Akys įgavo normalią išraišką. Keletą kartų giliai atsikvėpė ir vėl buvo kuklus paprastas berniukas.

Jis žvelgė į jį supančius žmones mirkčiodamas ir nedrą-siai šypsodamasis.

Ką galime pasakyti dėl šio reiškinio? Kaip galėtume moksliskai jį paaiškinti?

Daugelis esame skaitę aukštuosiu mokslu paremtų įvairių aiškinimų, aiškiaregystės reiškiniams suprasti, tik jie gana sunkiai įtikinami.

Kita proga šis berniukas išpranašavo rudojo nacizmo žlu-gimą ir paties diktatoriaus liūdnei negarbingą galą. Nežinia koku būdu tas pasiekė vokiečių Gestapą, jaunuolis buvo įgrūstas į Vilniaus kalėjimą. Kapelionas, kunigas Baltromai-tis, viena proga pasakojo kunigui Zenonui apie šį aiškiaregį ...

— Ką jūs galvojate? — klausinėjo kunigas Zenonas. — Ar tai šventas aiškiaregys?

— Ne, — atsakęs kunigas kapelionas.

— Kodėl jūs taip manote?

— Perdaug valgo. Du-tris kg duonos per dieną.

— Tik dėl šito ...

— O, kad ir dėl šito ... — susiraukė kapelionas.

— Bet jis augantis žmogus, kunige. Jis nėra šventasis asketas. Ką jis tenai kalėjime gauna? Tiktai duona ir tėra gyvas. Jūs gerai žinote, kad jis pats sau yra išpranašavęs: jeigu nevalgys — mirs.

Kapelionas buvo užsispyręs, neva piktai jis niurnėdamas pasakė:

— Kalėjime duonos davinyš yra toks mažas, kad jo ne-užtektų net ir paukščiukui. O aš, kad neleisčiau tam “pranašui” mirti, turiu jam parūpinti nors duonos gabalą. Gal manote, kad šiais laikais yra lengva Vilniuje kasdien gauti po vieną kitą kg duonos? Ar jūs nematote, kad iš manęs jau tik skūra ir kaulai beliko ... šitoki laikai, et... —

Kapelionas numojo ranka ir nulingavo.

— o —

Šitas “berniuko įvykis” mane nukelia į daug vėlesnius laikus, kada stebuklo tikrovė buvo tiriama ne tik aukštųjų bažnyčios dignitorių, bet ir medicinos-biochemijos ir kitų mokslo specialistų — iki šiandien nesuradusių mokslinio išaiškinimo.

1968 metais sausio 26 dieną pamaldos bažnyčioje baigėsi, kaip ir kiekvieną sekmadienį per daugelį metų.

Tai įvyko Brazilijoje, Itaborai apylinkėje, Porto das Caixas miestelyje, Nossa Senhora da Conceicao parapijos bažnyčioje.

Senas klebonas — ispanų kilmės kunigas Carlos Guilhena — ramiausiai, kaip visada užbaigęs sekmadienio pamaldas, įėjo zakristijon ir skubėjo nusiimti liturginius drabužius.

Staiga išgirdo mišioms patarnavusio berniuko sujaudintą šauksmą:

— Christo está sangrando! . . (Kristus kraujuoja).

Berniukas buvo pasilypėjęs prie altoriaus, norėdamas užgesinti žvakes, bet kada jis pažvelgęs į Nukryžiuotojo stovylą altoriuje, pastebėjęs kraujuojančias Kristaus žaizdas ir krintančius kraujo lašus ant altoriaus pakopų ...

Senas klebonas priėjęs prie zakristijos durų liepęs berniukui nutilti, galvodamas, kad nuo karšto oro bus nutirpę kurios nors stovylos dažai. Apsidairęs kunigas pamatė vietos mokytoją Sandrą Silvą, paprašė, kad ji nueitų ir pasitikrintų, kas tenai atsitiko.

Berniukas Neromar Macabu — neteko kantrybės ir susijaudinęs išbėgo iš bažnyčios, šaukdamas:

— E sangue! E sangue! . . (kraujas).

Žmonės iš visų pusių pradėjo grūstis atgal į bažnyčią. Pirmutiniai atskubėję sustojo prie altoriaus, kur visa susijau-

dinusi, išplėstomis akimis miestelio mokytoja mėgino aiškinti tai, ko nemokėjo suprasti.

— Tai ne dažai, klebone ... Aš nežinau ... Eikite jūs pats pasižiūrėti...

Kunigas paprašė žmones nusiraminti. Palengva prisartino prie altoriaus, kur ant vienos pakopos jau buvo išsiplėtusi tamsiai rusva dėmė. Pasilenkęs įtraukė kvapą. Keletą minučių stovėjo išplėstomis akimis, staiga jis puolė ant kelių, kuždėdamas:

— Meu Deus! Meu Deus! . .

Minia suprato įvykusį stebuklą. Visi suklupę ant kelių ėmė giedoti:

— Aleliuja! . . aleliuja! . .

Per dvi valandas kraujas lašėjo iš penkių Kristaus žaizdų. Kai kurie lieté jas pirštais ir pamaldžiai žegnojosi. Kiti nesijausdami vertais prisiartinti — nuoširdžiai meldėsi.

Žinia žaibo greitumu pasklido po plačias apylinkes. Praslinkus pirmiesiems susijaudinimo išpučiams, kunigas Carlos Guilhena liepė pakviesti biochemikus, kad laboratoriskai ištirtų kraujo sudėtį ir kilmę.

Prityręs specialistas chemikas Enéas Heringer po laboratorinio ištyrimo pasirašė tokią deklaraciją:

“Porto das Caixas parapijos klebono kunigo Carlos Guilhena pakviestas ištirti įvairias dėmes kraujo panašumo ant Nukryžiuotojo Kristaus stovylos, stovinčios viršum Didžiojo altoriaus, priėjau sekančių išvadų: Cheminis laboratorinis ištyrimas įrodė, kad dėmės tikrai yra kraujo, kurio sudėtis ir kilmė man nėra žinoma. Mano biochemijos mokslo žinios yra persilpnos...” Šis paliudijimas buvo notariniai patvirtintas ir pasirašytas visos eilės liudininkų. Tolesni laboratoriniai tyrinėjimai turėjo tokį pat rezultatą.

Visa tai buvo pranešta Niteroi arkivyskupui Dom Antonio de Almeida Moraes Junhor, kuris atvykęs pagrindinai tyrė reiškinį, apklausinėjo įvairaus amžiaus ir kultūrinio lygio liudininkus, kurie visi vieningai teigė: šį fenomeną tegalima suprasti tik kaip stebuklą.

Gerokai sujaudintas arkivyskupas paskelbė nuolatinės maldas, paskirtas Nukryžiuotojo Kristaus garbinimui. Jos iki šiol yra plačiai žinomos net ir užsienio kraštuose.

Daugelis įžymių mokslininkų tyrinėjo stovylą ir jos kraujujančias žaizdas — visų išvados buvo tos pačios: fenomenas mokslui nesuprantamas.

Tada kilo klausimas:

Iš kur atsiradusi šita Nukryžiuotojo Kristaus statula? Buvo išversti visi seniausi archyvai. Kiekvienas senų laikų užrašas buvo kruopščiausiai išstudijuotas. Nepavyko sužinoti, kas buvo stovylos autorius. Jos meniškas tobulumas — nepaprastas. Skausmo išraiška veide tokia ekspresyvi ir gili, kad ji sujaudina kiekvieną ir šių laikų įžymų menininką.

Konstatuota, kad Tėvai Jėzuitai buvę pirmieji XVI-tame amžiuje pradėję kurtis prie labai šakotos upės Macacu. Iš tos vietos plėtė laukinių žmonių evangelizaciją. Čia buvo įsirengę uostą-priemlanką, iš kurios pasiekdavę tolimas, žemės keliais nepasiekiamas, vietas. Čia jie turėję dėžių dirbtuvę, kuriose gabendavę prekes, o grįždami tuščias dėžes pripildydavę vaisiais. Iš to ir ši vietovė gavusi pavadinimą Dėžių priemlanka — Porto das Caixas. Tėvai Jėzuitai turėję mažutę mūrinę koplytėlę Santo Antonio de Sa pavadinimu. Koplytėlės griuvėsiai tebėra ir šiandien šalia dabartinės bažnyčios.

Seniausi dokumentai siekia daugiau 350 metų ir liudija, kad tuometiniai vergai koplytėlėje, prie Nukryžiuotojo Kristaus statulos, išgydavę, išgydę nuo sunkių ligų ir patirdavę kitų malonių ...

Tai buvę prieš daugiau 300 metų. Vėliau, nėra tikslų duomenų, kada stovyla buvusi perkelta į naujai pastatytą bažnyčią. Virš trijų šimtų metų senumo dokumentai liudija daugelį stebuklingų pagijimų tų, kurie ateidavę melstis prie Nukryžiuotojo Kristaus stovylos.

Per paskutinį dešimtmetį įvyko tūkstančiai nuostabių pagijimų, nuo mokslui dar nenugalimų ligų ...

Tarp daugybės užrašų skaitome liudijimą vieno Indijos misijonieriaus Frei Nicolas Jez, kuris 1969 metais rugsėjo 7 dieną 11 valandą atvykęs iš Rio de Janeiro atnašavo šventas Mišias šioje bažnyčioje ...

Jis rašo:

“Buvau nepaprastai sujaudintas Kristaus veido išraiškos. Atsiklaupiau ir su didžiausiu nusizeminimu paguldžiau ant pjedestalo, kur turėjo lašėti Kristaus žaizdų kraujas, mano rožančių, padarytą iš Indijos sandalo medžio. Po pamaldų paėmiau rožančių ir įsidėjau į švarko kišenę. Vakare išsiėmiau rožančių melstis ir didžiai nustebeęs pastebėjau, kad kryželis žėrėjo krauju, lyg būtų ką tik dabar suteptas. Per visą naktį meldžiausi ir meditavau — dėkodamas Viešpačiui, už suteiktą malonę — parodytą stebuklą ...”

Šią liudijimą Frei Nicolas Jez atsiuntė Niterói arki-

vyskupui iš Sanawad miesto, Indijoje.

Diamantinos arkivyskupas Dom Geraldo de Proenca Sigaud, liudijo „in fideli“ dokumente, data 1973 metų gegužės mėnesio 29 dieną, kad, vos prisiartinęs prie Nukryžiuotojo Kristaus statulos, pajutęs stiprų kraujo kvapą ir buvęs sukrėstas iki sielos gelmių...

Kunigas Antonio Pagliaro, iš Fatimos Dievo Motinos šventovės, paliudijo visą eilę stebuklų įvykusių Porto das Caixas vietovėje.

Ne vien tik dvasiškai liudija tos vietovės neišaiškinamus reiškinius. Įvairūs aukšti Brazilijos valdžios pareigūnai, švietimo ir kultūros darbuotojai, rašytojai, žurnalistai... —

Reporteriai ir fotografai iš įvairių pasaulio kraštų yra applankę Porto das Caixas ir labai plačiai aprašę kraujuojančią Kristaus statulą...

Kada atvykome į Porto das Caixas, prie bažnyčios radome ilgiausią tikinčiųjų eilę, tyliai ir pamaldžiai laukiančią patekti į bažnyčią ir pamatyti Nukryžiuotojo Kristaus statulą, kuri dabar yra apdengta stiklu, kad lankytojai neliestų rankomis.

Mus pasitiko ir daug pagelbėjo kolegė žurnalistė Denise Eichler, iš „Dienos“ (O Dia) redakcijos Rio de Janeiro. Pagijusi nuo medicinos mokslo dar nenugalėtos ligos, dabar daug laiko skirianti čia įvykstančių stebuklų aprašinėjimui spaudoje, net tuo klausimu parašiusi atskirą knygą...

Tiesą kalbant, mūsų grupė taip pat turėjome tesėti asmeninius įžadus...

Denisė mus supažindino su dviem Pasionistų Kongregacijos kunigais Jairo Dali' Alba ir Jose Maria, kurie rūpinasi parapijos reikalais.

Iš jų sužinojome, kad Kongregacijos Superioras kunigas Paul Boyle, gyvenęs Romoje, lankydamas Ibero pusiasalį, Afriką ir Pietinės Amerikos valstybes, lankėsi ir Porto das Caixas. Jis pareiškęs, kad iš visų pasaulio kraštų — čia esanti vienintelė vietovė, kur taip uoliai garbinamas Nukryžiuotasis Kristus ir kurioj iki šiolei užregistruota tokia daugybė neišaiškinamų stebuklingų reiškinių...

Pasikalbėjimuose su daugeliu liudininkų įsitikinome, kad reikėtų ištisų tomų, norint aprašyti visus neišaiškinamus — protu nesuprastus reiškinius-stebuklus, įvykusius tik per pastaruosius dešimtį metų.

Mūsų pokalbio metu prie kunigo Jose Maria nedrą-

siai prisiartino išblyškęs jaunuolis ir ištiesė jam nedidelį pakietėlį, sakydamas:

— Gracias ao Cristo Crucificado, eu não preciso mais disto. Estou livre do meu vício (Nukryžiuotojo Kristaus dėka, esu daugiau nereikalingas šito. Esu laisvas nuo mano įpročio-ydos).

Atidarę pakietėlį — viduje radome “maconha” (nuodingas narkotikas) ...

Begalinėje tikinčiųjų eilėje buvo šimtai tokių, kurie liudijo gavę įvairiausių malonių: išsigydę vėžį ir kitas mirtinas ligas, prašydami Kraujuojančio Kristaus malonės. Ne tik katalikai, bet įvairių tikėjimų žmonės, net abejingi, ar visai netikintieji, tik vėliau tapę karštais Nukryžiuotojo Kristaus garbintojais. Sutikom asmenų iš Anglijos, Paragvajaus, Šiaurinės Amerikos, Ispanijos ir kitų kraštų ...

Jaunuolis Joao Francisco Condé, paralyžuotas nuo mažų dienų — pasimeldęs prieš Nukryžiuotąjį Kristų — pradėjo vaikščioti, lyg niekada nebūtų sirgęs ...

Helder Carlos Ferreira buvęs kankinamas vėžio ligos. Gydytojai nusprendė nupiauti koją. Prieš operaciją jis karštai meldėsi į kraujuojantį Nukryžiuotąjį Kristų Porto das Caixas ir... po paskutinio priešoperacinio peršvietimo, gydytojai turėjo atsisakyti nuo operacijos — vėžys buvo išnykęs...

Visi šie reiškiniai išsprūsta iš žmogaus išminties ir proto kontrolės.

Atėjo žiema. Kunigas Zenonas išitraukė į pastoracinį darbą pas Tėvus Pranciškonus Vytauto Didžiojo bažnyčioje. Atnašaudavo šventas Mišias, klausė išpažinčių, sakė pamokslus, lankė ligonius. Laikas ramiai ir tyliai slinko, toli nuo praūžusio karo pavojų.

Žiema 1941 metais buvo labai šalta ir gili. Vokiečių kariuomenė kovojo Leningrado gatvėse. Maskva buvo bombarduojama ir supama. Sovietų valdžia paskubom išsikėlė į Sverdlovską. Maskvos kritimas — atrodė dienų klausimas ...

Arkivyskupas-kankinys, kurio diecezija — Leningradas, tikėjosi greitu laiku ten grįžti. Jis rankiojo įvairius bažnytinius reikmenis, gerai žinodamas, kad visas šventoves tenai ras apiplėštas, tuščias ir apleistas.

Kunigas Zenonas, kaip arkivyskupo delegatas, vyko į vokiečių karinių pajėgų štabą, su arkivyskupo prašymu leisti nuvykti į Leningradą.

Delegaciją priėmė mandagus pulkininkas ir ilgai tarėsi su savo kolegomis, pagaliau atsakė:

— Didžiai apgailestaujame, bet arkivyskupas, bent šiuo metu, tenai negali vykti — būtų jam labai pavojinga. Vokiečių karinis štabas negali imtis atsakomybės, jeigu jis pakelėje žūtų ...

Tas nepasisekimas arkivyskupą T. Matulionį didžiai nuliūdino ir prislėgė ...

Karinis frontas nusirito į begalines tolas. Lietuvoje gyvenimas normalėjo, skubiai belopant karo paliktas skyles ir gydant bolševizmo praplėštas galias žaizdas...

Kunigas Zenonas ramiai darbavosi ir jauste nenujautė, kad jį jau laukė vargais ir pavojais išpuoštas kelias. Kristaus karys — ginkluotas meile ir Evangelija, turės apkeliauti plačiausius svetimo krašto plotus — nešdamas krikščionišką meilę ir šviesą.

1941 metų gale jį aplankė kanauninkas Dogelis ir trumpai pasikalbėjęs įteikė ką tik gautą laišką iš Minsko lietuvių karių vadovybės, kuriame buvo labai nusiskundžiama karių-katalikų padėtimi. Laiške prašoma, “dėl Dievo meilės” galimai greičiau atsiųsti bent vieną kunigą, kad artėjančias šventų Kalėdų iškilmes galėtų sutikti kaip Dievo neužmiršti katalikai.

Skaitydamas laišką jautė ant savo veido susirūpinusį kanauninko žvilgsnį. Gerai nujausdamas jo mintis, ramiai paklausė:

— Gerbiamas kanauninke, ar tik nemanote, kad aš turėčiau vykti į Minską, kaip tenai esančių lietuvių karinis kapelionas? Tuo tarpu jokių nepaprastų pareigų čia, Kaune, neturiu ...

Kan. Dogelis plačiai šypsojosi:

— Tikriausiai, kunige Zenonai. Aš kaip tik apie tamstą galvojau.

— Labai gerai. Bet jūs turite pasirūpinti formalumais Kurijoje. Išgaukite arkivyskupo paskyrimą ir įsakymą man, kaip karo kapelionui, vykti į Gudiją.

Sekančią dieną kan. Dogelis pranešė:

— Viskas sutvarkyta. Čia yra arkivyskupo paskyrimas, liepimas vykti ir jo palaiminimas. Tamstai, kaip karo kapelionui, suteikiamos plačiausios galimos teisės pasekmingam sunkios misijos vykdymui Gudijoje.

Nelaukiant ir nesitikint priartėjo vėl sunkių vargų ir didelių pavojų dienos.

Ištikimas Viešpaties Valios vykdytojas nebijojo ir nevengė pavojų nei vargų, jeigu visa tai turėjo pasitarnauti didesnei Jo garbei.-

ANTROJ I DALIS

G U D I J O J E

IŠKELIAUJA

... et erat subditus illis.

—... ir taip, mano mielas kunige Zenonai, kada gi manai apleisti Kauną? — įsmeigė susirūpinusias akis senelis kanauninkas Dogelis.

— Rytoj. Tokiu būdu pasieksiu Minską lygiai Kalėdų šventėms.

Bet kokių būdu teks nukeliauti tuos šimtus km karo metu, nesant reguliaraus susisieki-
mo? Tiesa, traukiniai eina, bet tikrai su vokiečių kariais ir kariniais transportais — siunčiamais į vokiečių-rusų frontą. Civiliai šiais traukiniais tegali pasinaudoti tik su specialiais, labai sunkiai gaunamais, leidimais. Kitokių susisieki-
mo priemonių karo metu nėra ...

Kunigas Zenonas, pasitikėdamas žinomu lietuvių solidarumu, nusprendė kreiptis į lietuvių įstaigas.

— Kunige!.. — net sušuko vienos įstaigos direktorius, išklausęs jo prašymą, — kaip gaila, kad tamsta neatvyko-
te prieš dvi dienas. Labai gaila. Būtumėt ramiausiai pasie-
kęs Minską kartu su tenai išsiųstu lietuvių orkestru. Būtu-
mėt nuvykęs, na... kaip dar vienas muzikantas. Dabar aš tiesiog nežinau, kaip jums padėti.

— Argi jūsų įstaiga nėra administracinis vienetas? Iš-
duokite man rekomendacinį raštą, gal tas ir pagelbės išsi-
leisti į tolimą kelionę ...

— Gerai, mėginsime ... — valandėlę pagalvojęs parašė “rekomendacinį raštą”:

“Visoms susisieki-
mo įstaigoms ir asmenims

Šiuomi pažymime, kad kunigas Z.I. vyksta į Minską tenai atnašauti šventas Mišias ir teikti dvasines malones visiems lietuviams katalikams — kariškiams ir civiliams as-
menims.

Labai prašome globoti ir teikti visokeriopą pagalbą šiam kunigui jo svarbioje misijoje ir t.t.”

— Štai, imkite. Tai nesvarbus dokumentas, bet jis gali gerokai jums ne tik kelionėje, bet ir tenai nuvykus padėti.

Nuoširdžiai padėkojęs, jautėsi šį tą laimėjęs.

Skubėjo atsisveikinti su Seminarijos vadovybe. Staiga

kunigas-ekonomas, didelės širdies ir labai jam jautrus, prisiminė:

— Taigi, Kalėdų švęsti važiuoji į Minską? Prieš išvažiuodamas užsuk pas mane: duosiu gabalą rūkytų lašinių. Lietuva savo sūnaus negali išleisti į tolimą kelionę su tuščiu pilvu ir alkano. Reikia šį tą įmesti į tavo kelionės krepšį...

Juokaudamas norėjęs sumažinti savo dovanos vertę ir reikšmę. Tą galės teisingai suprasti tik tas, kuris dar prisimena anuos laikus ir pergyveno neapsakomą maisto trūkumą ilgo ir žiauraus karo metu ...

1941 metų gruodžio 21 dieną 14:00 valandą kunigas Zenonas išsileido į tolimą ir baugią kelionę.

Tuometinėje Kauno geležinkelio stotyje buvo šilta ir gera, nors lauke spirgino retųjų žiemų šaltis. Sniego buvo giliai priversta, kuris čirpė ir pyko žmonių kojų trypiamas ...

(Truputį keista man visa tai šiandien užrašinėti, kada jau per 40 metų nesu matęs sniego... Bet privalau likti ištikimas Brangaus Monsinjoro prisiminimams ir anų laikų tikrovei).

Gyvas ir judrus žmonių skubėjimas geležinkelio stotyje, nežiūrint, kad labai griežtai veikė karo meto judėjimo suvaržymai. Būriai keleivių laukė traukinių į įvairias Lietuvos vietas.

Traukinys į Minską turėjo išeiti apie 15:00 valandą. Baiminosi, ar pavyks iškeliauti. Ar pakaks turimo menkos vertės dokumento?

Mėgino sumažinti savo rūpestį, galvodamas, kad visi mūsų žingsniai yra Viešpaties Dievo valioje, nors žmogus taip pat privalo dėti pastangas, o Dievas padeda, jeigu mūsų užmojai neprieštarauja Jo valiai.

— Gerasis Dievas man padės... — beveik garsiai pasakė ir nusiramino.

Palengva temo. Žiemos metu Lietuvoje diena trumpė, o naktis — ištįsusi.

Garsiakalbyje pasigirdo aštrus kariškas balsas, skardžiai nuaidėjęs visais stoties skliautais:

— Traukinys į Minską!

Greitai nuskubėjo su visais kelionės krepšiais prie vokiečio kariškio, tvarkančio keleivių judėjimą ir jam įteikė savo kelionės liudijimą, parašytą lietuvių ir vokiečių kalbomis. Kariškis jį labai atidžiai perskaitė.

— Tamsta keliaujate į Minską? Esate katalikų kunigas? Vykstate, kaip karo kapelionas?

— Taip, vykstu į Minską. Esu kunigas-kapelionas.

— Gerai. Galite eiti. Traukinys stovi ant penktojo kelio. Paskubėkite...

“Praslydau, kaip pateptas”, patenkintas pats sau sumurmėjo ir, pasišviesdamas maža kišenine lempute, skubėjo susirasti vietą traukinyje, sausakimšai prisigrūdusiame vokiečių karių, vykstančių į frontą. Buvo apsirengęs tamsiais drabužiais su balta kunigiška apikakle.

Lygiai 15:00 valandą paliko Kauną. Traukinys lėkė labai dideliu greičiu, tik sušvilpimu tepasveikindamas mažesnes stotis ir labai trumpam stabtelėdamas didelėse.

Tirštos tamsos gaubiami niūriais šešėliais pranykdavo aptemdyti miestai — kaip pasakiški vaiduokliai staiga atsirasdavo ir dar greičiau išnykdavo ...

Ilgos kelionės draugai — vokiečių kariškiai — tylūs, uždari ir susirūpinę. Savo tarpe kalbėjosi mažai ir tyliai. Kitame skyriuje buvo linksmesnė nuotaika: gėrė lietuvišką degtinę, garsiai šūkavo, o kai kas mėgino dainuoti. Vienas iš jų, kitų vadinamas buvusiu orkestro dirigentu, garsiai pasakojo:

— Tik paklauskite, vyrai: mano sūnus buvo paskirtas intendantūros viršininku X mieste. Jis nepamiršo pasikviesti seno tėvo Kalėdų šventėms. Tai bent berniokas. Bus labai linksmos Kalėdos ...

Kiti juokaudami atsiliepė:

— Į jūsų sveikatą, maestro. Į sveikatą jūsų puikaus bernioko intendanto ...

Daugelyje kitų vagono skyrių skambėjo juokas ir linksmos kalbos. Nesijautė karo nuotaikų.

Kunigo Zenono kupėje buvo tylu, lyg visi jau miegotų. Pasirėmęs alkūnėmis, pro mažą langelį stebėjo vaiduokliškai praskrendančius miestus, miškus, kaimus. Mintys buvo nelinksmos ir siela nerami. Gilus rūpestis suspaudė jo visada perdaug jautrią širdį.

— Ką tenai atrasiu? Kokius sunkumus teks nugalėti? Kaip šiandien atrodo Minskas, Gudijos sostinė? Gal prisi-klaidžiojęs, privargęs po praūžusio karo apgriautą ir nualintą miestą, vėl skubėsiu ieškoti kelio atgal — į Lietuvą?

— Ne, geriau negalvoti. Geriausia — pasimelsti, sukalbėti rožančių ir pasivesti Maloningos Dievo Motinos Švenčiausios Marijos globai... — nusprendė kunigas ir stai-

ga prisiminė neseniai skaitytos knygos mintis, jo mėgiamo rašytojo Albran Stolz:

“Nėra gražesnės maldos, liūdesio ir susikrimitimo vandandomis, išsklaidančios netikrumą, suteikiančios saldų nusi-raminimą, kaip šis rožių vainikas. Nemigos naktimis, kada žmogaus siela prislėgta ar sukrėsta, nėra ramesnio uosto, sutramdančio dvasios audras, kaip tyli rožančiaus malda ...”

Paklausydamas šio autoriaus patarimo — ilgoje, raminančioje maldoje juto švelnią sielos rimtį ir pilną pasitikėjimą Dievo maloningumu.

Įvažiavęs į miškų ir pelkių srity, traukinys žymiai sulėtino greitį — atsargiai ir lėtai kirsdamas tankų mišką. Stai-ga pasigirdo aštrus kulkosvaidžių lojimas. Traukinys, gal bi-jodamas minų, keletą kartų konvulsyviai sutrukčiojęs, žvie-gdamas sustojo.

Keleiviai, staigus sustojimo sukrėsti, daugumoje iš-krito iš savo vietų.

Tylą perrežė griežtas šauksmas:

— Partisanen! . .

— Aussteigen! . .

Visi kūliais ritosi į šaltą sniegą, kur tamsa buvo ma-žesnė negu vagonuose. Visi griuvo ant žemės ir kiekvie-nas bent nosimi mėgino įsirausti į sniegą, nes aštrus plie-no bitelių zvimbimas visus baugino.

Kareiviai, disciplinuotomis salvėmis, atsakinėjo į bol-ševikų partizanų šūvius. Iš abiejų pusių vis blykčiojo lieps-nelės, o aitrūs parako dūmai greitai pripildė šaltą žiemos nakties orą ...

Susišaudymas truko keliolika minučių, nors atrodė — tęsėsi visą amžinybę. Tokiais atvejais žmogus nenoromis praranda tikrą laiko nuovoką.

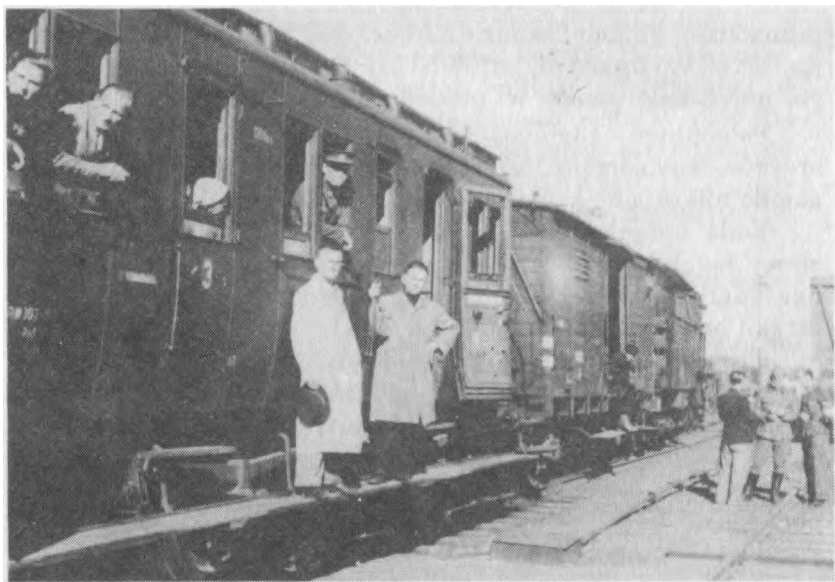
Vėl pasigirdo aštri vokiška komanda:

— Einsteigen! . .

“Štai, tau...” pagalvojo kunigas Zenonas, — “visai nesitikėdamas patyriau “karo ugnies krikštą”. Aišku, šiose apylinkėse sovietiniai partizanai nesnaudžia ... Ir — keistas reiškinys — nustebo: “kodėl aš nejaučiau baimės?” Šitas netikėtas pasveikinimas galėjo ne vienam kaštuoti gyvybę ...

Gretimame vagono skyriuje ex-maestro, vykstantis pas savo narsuolį sūnų, nepatenkintas burbėjo:

— Žiūrėkite, koks nenaudėlis ekscentrikas, tas mano sū-nus. Kas per kvaiša mintis mane pasikviesti. Išstatyti savo seną tėvą šitokiems pavojams...

Išvykstant į Gudiją...

Dar daugiau jis susijaudino ir nusiminė, kai neužilgo jam reikėjo išlipti į tamsią naktį ...

Pirmomis ryto valandomis pasiekė Minską. Daugybė traukinių skubėjo visomis kryptimis. Minsko geležinkelio stotyje judėjimas buvo labai gyvas.

Stotis perkimšta vokiečių kariais. Ilgokai stebėjęs uniformų maišalynę, pamatė karį lietuviškoje uniformoje, su šautuvu rankose.

— Ar esate lietuvis? — abejodamas paklausė.

— Lietuvis ... O iš kur jūs?

— O tu ką čia darai ginkluotas ir taip labai toli nuo Lietuvos?

— Esu sargyboje. Saugojam stotį ir apylinkes nuo rusų sabotuotojų.

— Gal žinai, kur aš galėčiau apsistoti iki išauštant rytui.

— Iki ryto pralaukite mūsų sargybų būstinėje. Tenai miega kareiviai, laukdami eilės, kada reikės pakeisti kitus budinčius.

Nurodęs kelią į sargybų būstinę, Lietuvos kareivėlis pašliko, palinkėjęs svečiui ramaus poilsio.

Būstinė — keturios plikos sienos ir viename šone ant žemės su visais drabužiais miegančių apie 15 karių, nu-

grimzdusių giliame sapne. Kartais, kai kuris iš jų krūptelėjęs visas suvirpėdavo, griebdavosi už ginklo ir vėl palengva nuleisdavo ranką ir pradėdavo ramiai ir giliai alsuoti.

Palaiminęs Lietuvos varguolius-kareivėlius, toli nuo tėvynės kovojančius už krikščioniškuosius idealus, prisi-glaudė tolesniame kampe ir kietai užmigo.

Kada atmerkė akis — dienos šviesa skverbėsi pro mi-zerno langiuo nešvarų stiklą. Pašoko ant kojų ir pasimel-dęs sugrįžo į geležinkelio stotį, galvodamas pasidairyti po iki šiol nepažintą Minsko miestą.

Gruodis Minske buvo dar šaltesnis negu Lietuvoje. Žvar-bus vėjas įkyriai skverbėsi ir stingdė sąnarius. Miesto tuš-tumas, tylą ir šaltis baugino keleivį. Jautė noro kalbėtis su šen ir ten skubančiais žmonėmis.

Savijauta buvo keista, neraminanti. Atrodė, kažin kas persekiojo, lietė, gnaibė, krutėjo ir bėgiojo po visą kūną. Pagaliau — suprato ...

— Nieko nepaprasto: tai tik utelės ...

Vis daugiau dienojant, gatvėse daugėjo žmonių. Atsidė-jęs stebėjo Minsko gyventojus.

Moterys apsirengusios taip pat kaip vyrai: ilgais auli-niais batais, medvilnės vatiniais, kailiu apvedžiotais — va-dinamais "fufaikė". Žmonių veidai suvargę, nepasitikinti, bai-lūs, bet jų bruozai malonūs.

Atsidėjęs stebėjo kiekvieną praeivį, norėdamas geriau pažinti "baltarusius", kuriuos šiandien vadiname gudais. Tikrai — jų siela, per 25 metus sovietinės vergijos palik-ta be religinės šilumos — buvo užmigdyta Dievo malo-nėms ...

— Tai mano būsima pareiga juos žadinti, kelti iš sun-kaus antireliginio letargo, — pats sau kietai pasakė kuni-gas, jausdamas kaistančią krūtinę.

Žingsniuodamas per vieną didžiųjų miesto gatvių — So-vietskij prospekt — smalsiai dairėsi. Gatvė kadaise bu-vusi gyva, judri — dabar abiem šonais neapmatomai drie-kėsi krūvos griuvėsių laužo. Storas sniego patalas minkštai nuklojo buvusių daugelio tūkstančių gražių pastatų lie-kanas ...

Prieš kelis mėnesius sovietų armijų priešinimasis Mins-ko gatvėse buvęs palaužtas masiniais miesto bombardavi-mais iš oro. Didesnė miesto dalis virto griuvėsiais, bet gy-ventojų veidai nerodė nei liūdesio nei džiaugsmo, kad bu-vę išlaisvinti iš sovietų jungo. Jie dar nebuvo įtikinti, kad

jau išėjo į laisvės prieangį iš dusinančiai niūraus kalėjimo ...

Svečias ramiais žingsniais matavo miestą, be pasirinktos krypties, norėdamas geriau pažinti aplinką, kurioje gal ilgai teks gyventi ir dirbuotis. Jis žinojo, kad po rusų pasitraukimo, į Minską turėjęs atvykti jo senas prietelius, gudų kunigas Hlakauskas, tik nežinojo, kaip jį surasti.

Sustabdęs pagyvenusią moterį, rusiškai ją paklausė:

— Malonėkite nurodyti, kur yra katalikų bažnyčia.

Ji tylėdama apžvelgė svečią ir pagalvojusi greitai pasakė:

— Lenkų bažnyčia yra tenai, — mostelėjo ranka nurodydama kryptį.

— „Lenkų bažnyčia“ — štai, kaip. Čia jie katalikų bažnyčią vadina lenkiška.

Eidamas nurodyta kryptimi, gatvėse ir aikštėse turėjo sprautis pro visaip suvirtusius namus. Vėjas švilpė metalinėse griuvėsių dalyse, išgaudamas tokias melodijas, kurios pagaugais ėjo per kūną: kartais atrodė tolimi giesmės garsai, o kartais — graudus ir šiurpus dejavimas.

Įpykęs vėjas nuplėšė kuokštę sniego ir sviedė keleiviui ant galvos ir už apikaklės...

Dar porą kartų paklausęs reikiamos krypties, perkirtęs visą eilę sunaikintų gatvių — išėjo į didžiulę aikštę. Viduryje stovėjo Minsko katedra. Atrodė, kad ji dar iš toli sveikino svečią ir šypsojosi modama savo didingų bokštų šešėliais, maloniai kviesdama vidun.

Katedroje rūščiai kuklu ir paprasta. Altoriai, suolai, vienintelė klausykla, atrodė — dar neseniai tenai sustatyta.

Svarbiausia — Švenčiausias Sakramentas Didžiajame altoriuje.

Jo sargyboje mirkčiojo maža žibalinė lempelė, gi viršuje Didžiojo altoriaus į keleivį žvelgė labai švelnus, malonus, bet liūdnas Dievo Motinos paveikslas. Žvelgė su pasiilėjimu, užuojauta, padrąsinimu ...

Keleivis suklupo ant kelių, paskėsdamas gilioje maldoje, prašydamas Viešpaties pagalbos ir Dievo Motinos užtarimo sunkioje misijoje.

Malda žymiai sustiprino. Jausdamas sąnariuose geliantį šaltį, atsistojo ir atidžiai apžiūrinėjo katedrą. Vienaime šone buvo improvizuotas altorius, kur pastebėjo urną ir atsidėjęs ją stebėjo.

Sena moteris, suprasdama, kad svečias yra svetimšalis, prisitartinusi aiškino:

— Čia ilsisi kūnas kankinio — švento Felicijaus, kuris buvo vėl sugrąžintas bažnyčiai...

Ji kalbėjo gudiškai.

Keleivis tylėdamas pažvelgė į ją ir vėl nukreipė akis į altorių. Ji ramiai aiškino:

— Tenai — — — sovietai padarė tiltą.

— Tiltą? Kam?

— Pertraukti automobiliams ...

— Kokiems automobiliams?

— Savo automobiliams. Sovietai katedroje buvo įsirengę automobilių taisymo dirbtuvę. O, čia buvo tikras pragaras: triukšmas, dūmai, oksigenio ugnis ...

Svečias suklupo prie urnos:

— Šventas Felicijus?

— O, taip... Sovietai norėjo, kad jis būtų visiems gerai matomas, todėl jį deportavo į ateistinį muziejų. Gal... kad mažiau kentėtų šaltį — muziejus buvo apšildomas...

Ji net negalvodama panaudojo žodį "deportuotas". Šis veiksmožodis tinkamai aptaria tik gyvus žmones, bet ne mirusius. Ji taip aptarė žmonėse tebegyvą šventą kankinį.

Dar kartą pasimeldęs prie šventojo Felicijaus urnos, įėjo į atvirą platų koridorių, kuriuo vaikščiojo žmonės. Prie vieno lango stovėjo stalas ir keletas laukiančių piliečių. Visi labai susidomėję stebėjo svečią.

Pasisveikinęs, ramiai paklausė:

— Norėčiau kalbėti su kunigu Hlakausku.

— Kunigo Hlakausko jau nebėra. O jūs — kas toks esate ir iš kur atvykote?

— Esu lietuvis, kunigas.

— Garbė Dievui... o, garbė Dievui... pagaliau ir mes sulaukėm kunigo... — apsidžiaugė susijaudinę žmonės. Viena sena moteris skubiai prisiartinusi atsiklaupė ir norėjo pabučiuoti svečio kojas. Švelniai ją pakėlė nuo žemės. Buvo pakviestas į kitas patalpas, kur laukė susirinkęs būrys įvairaus amžiaus žmonių. Visų veiduose įsibrėžusi rimtis ir rūpestis.

— Ar jūs neturite čia jokio katalikų kunigo? — su nustebimu balse juos paklausė.

Tyliai pakilo daugelis rankų, rodančios vienas uždarytas duris.

Svečias priėjęs ramiai pasibeldė. Reikėjo ilgai belstis ir kantriai laukti, kol durys truputį prasivėrė. Pagaliau pasirodė išblyškusi aukšta nebejauno žmogaus figūra. Tai buvo

gudų kunigas T., kuris aštriu kietu balsu paklausė:

— Kas esate ir ko norite?

— Esu lietuvis, katalikų kunigas. Norėčiau atnašauti šventas Mišias.

Kunigas T. neigiamai pakratė galvą.

— Prieš tris savaites naciai areštavo kunigus Hlakauską ir Maletzą. Sugaus ir tamstą... Pavojinga, labai pavojinga čia pasilikti. Bėkite šalin iš šito miesto, pražūsate ...

Jo aštrus, skardus balsas pritilo. Kalbėjo pakuždomis tariamu švokštimu, kupinu baimės. Nelaukdamas jokio atsakymo — greitai užtrenkė duris.

Vietos katalikai, ankštai apsupę svečią, nepraleido nei vieno žodžio. Visų susirūpinusiose akyse spindėjo-reiškėsi klausimas: kaip pasielgs šitas iš toli atvykęs kunigas? Kaip jis reaguos į situaciją, susidariusią po gudų kunigų arešto ir dingimo...

Svečias susimąstęs pakėlė akis į viršų.

“Viešpatie...” tyliai meldėsi mintimis, — “ar privailau bailiai pasitraukti? Esu Tavo karys. Mano turimas ginklas — Evangelijos šviesa ... Ar turiu bailiai nusilenkti tamsybės galioms? Ar turiu pasiduoti baimei, apleisti šitą nukriausią minią, šitą nualintą Tavo, Viešpatie, šventovę?”

— O, ne! Milijonus kartų — ne!..

Visa kunigo būtybė pasipriešino ir protestavo. Jaunatviškas ryžtas, užsidedimas ir staiga jį sustiprinusi malda — aiškus nepakeičiamas atsakymas.

— Viešpats apsaugos savo kuklų ir menką tarną, — pasakė garsiai. — O jeigu skirta žūti, tesie Jo šventa valia...

— Labai gerai... — jau ramiai pasakė sprendimo belaukiantiems žmonėms.

— Matau, kad Dievas taip nuskyrė. Atvykau pas jus pačiu reikalingiausiu metu. Manau, jūs turite liturginius reikmenis? O jeigu ne — sugrįšiu į geležinkelio stotį ir atsinešiu mano vežmenę. Norėčiau galimai greičiau atnašauti šventas Mišias.

Svečio žodžiai tartum elektros srove visus perliejo džiaugsmu. Tikinčiųjų veidai nušvito palaimos ir padrąsinimo šypsena. Visų akys spindėjo ir jį nuglostė pagarba ir dėkingumu.

Šituo momentu jis lyg ir tapo “pripažintas — jų kunigu”. Tai buvo spontaniška “investitūra” į pareigas Minsko katedroje.

— Ar turite čia sutaną?

Atnešė dvi. Buvo paliktos suimtyjų kunigų. Pasirinko vieną, kunigo Hlakausko, prisigėrusią jau išdžiūvusio prakai-to.

Su giliausia pagarba paglostė ir užsidejo Gudijos kunigo-kankinio dėvėtą drabužį. Atsisėdo klausykloje, griozdiškoje ir labai nepatogioje, kurioje išbuvo net keletą valandų.

Po šventų Mišių tikintieji nurodė svečiui menką butą, esantį šalia bažnyčios. Moterys paskubomis paruošė blynų pietus — pirmuosius Minske. Pietų metu pažino vieną nepaprastą asmenybę — Volgos srities vokiečių Schwester Mariją. Labai rimto veido, mažakalbė, visų vietos katalikų didžiai gerbiama. Šita būtybė — visa siela pasišventusi Viešpaties Dievo tarnybai. Ji neginčijamai visų Pavolgio vokiečių, gyvenančių Minske, laikoma dvasine katalikų vadove.

Baigiant pietauti, Schwester Marija labai nedrąsiai pasakė:

— Kunige, čia yra vienas silpnas ligonis, kuris labai norėtų atlikti išpažintį ir priimti Švenčiausią Sakramentą. Bet... mes neturime kunigo.

Jaunas vargonininkas Mykolas paklausė:

— O jūsų lagaminai, kunige?

— Jie dar tebėra geležinkelio stotyje ...

— Leisite, kad mudu su zakristijonu eisime parnešti? Nugabensime tiesiog į Parapijos namus, kurie dar tebėra tušti.

— Darykite, kaip jūs išmanote. Gi aš — skubu lankyti ligonio...

Aplankęs ne vieną, bet keletą ligonių, sugrįžo į zakristiją. Moterys jį pavaišino sriuba "a la bielarusa". Tai menkas skanumynas, bet misijonieriaus skonis neišlepintas. Bijęs vargo žmogus — netinka Viešpaties kario misijai.

Svečias skubėjo išgyventi į situaciją, pažinti svetimą aplinką, kad kuo geriau galėtų atlikti šventą ir kilnų sielų gelbėjimo darbą.

Sužinojo ir kai kurias priežastis, liečiančias gudų kunigų pražuvimą.

Prieš kelias savaites Minsko teatre buvusi iškilinga šventė. Giedant nacių himną ir visiems atsistojus, kunigai pasilikę savo vietose ...

Kodėl?

Žmonės to nemokėjo paaiškinti. Bet šito užteko, kad viename balkone esantis generalinis komisaras von Kube, nurodęs juos pirštu, griežtai įsakęs:

— Areštuokite kunigus!

Jų gyvų daugiau niekas nematė.

Aišku, hitlerininkai neapkentė tikėjimo, kaip ir sovietai, tik gal dėl skirtingų priežasčių.

Pirmųjų kunigų žuvimą greitai pasekė kiti... Pasiekė tokią dramatinę padėtį, kad vietos ortodoksų arkivyskupas-metropolitas kreipėsi į vokiečių administracines įstaigas, prašydamas, kad pasirūpintų vietos krikščionių globa ir saugumu. Svečiui buvo aiškus ir suprantamas gudų kunigo T. įsibauginimas ir nenoras nieko žinoti, kol dar jį vokiečiai palieka ramybėje.

Kunigas Zenonas, dar prieš vykdamas į Gudiją, jau gerai žinojo: dažname žingsnyje teks susidurti su pavojais. Širdyje pasižadėjo Viešpačiui — nežiūrint rasimu sunkumų — neatsisakyti šventos misijos. Visa siela dėkojo Viešpačiui, kad jį nuskyrė čia, kur buvo taip labai reikalingas.

Negalėjo pamiršti ir saugumo: jis tikėjo, kad Dievas saugoja tik tuos, kurie ir patys visais būdais stengiasi saugotis. Su tokiomis mintimis kreipėsi į savo naujuosius draugus:

— Stenkimės visi vieni kitiems padėti. Aš galvoju, kad Schwester Marija, su savo 1.500 Volgos vokiečių katalikų, turėtų ir galėtų mus užtarti per vietos valdžios įstaigas. Jiems mes turėsime šventas Mišias ir Evangeliją vokiečių kalboje. Pamaldų metu jie galės vokiškai giedoti savo šventas giesmes. Tokio paties bendradarbiavimo tikiuosi iš visų Minsko lietuvių, civilių ir kariškių.

Visi labai susidomėję klausėsi.

— Dėl mano saugumo nesirūpinkite. Aš jūsų neapleisiu. Ir jūs neapleiskite vieni kitų. Dievas mus visus globos savo neribotu gerumu. Turėkite daugiau drąsos, daugiau pasitikėjimo Viešpaties malonėmis ...

Tos pačios dienos vakare jis susirado tautietį U., kuris per kanauninką Dogelį buvo išprašęs kunigą-kapelioną Minsko lietuviams ir kitiems katalikams.

Tautietis U. — labai aukštas Minsko administracijos valdininkas, buvo šviesus ir kultūringas žmogus.

Ilgai trukusio pasikalbėjimo metu jis svarstė:

— Ar jūs, kunige Zenonai, dar iki šiol neįsitikinote, kad Katalikų Bažnyčia vokiečių civilinei valdžiai yra dūmai, kurie aštriai graužia neteisiojo akis? Iš nacių aukštų valdininkų patyriau, kad Gudijoje kol kas jie toleruoja tik ortodoksų tikėjimą. Dabar — svarbiausia problema: kaip nors

įteisinti jūsų buvimą ir pasilikimą Minske. Nežiūrint, kaip mes besvarstytume klausimą — terandu vienintelę išeitį — norint legalizuoti jūsų pasilikimą — turime būtinai jums surasti lietuvišką karinę uniformą.

— Uniformą, man? — kunigas išplėtė akis.

— Tai sunkoka, bet įmanoma. Nėra kitos išeities. Pasikalbėkite su lietuvių garnizono karininkais. Tikrai jie tegali jums padėti.

— Jeigu kitos išeities nerandate — mėginsiu. Labai širdingai jums dėkoju.

— Tiesa, kunige, nepamirškite seno lietuvių priežodžio: turmos, tarbos ir ligos — niekada neišsižadėk. Ar esate pasiryžęs nevengti, jeigu reikės, net turmos (kalėjimo)?

— Šventasis Tėvas Pijus XI yra pasakęs: dabar atėjo laikai, kada Katalikų Bažnyčia turi sekti šventuoju Petru. Būtinumui verčiant, nevengti net ir kalėjimo kameros.

— Mane stebina jūsų entuziazmas, kunige.

— Mano tėvelis sakydavo: kas pasitiki savimi ir visa širdimi tiki Dievu, tą Jis niekada neapleis savo begalinėje meilėje...

LIETUVIAI KARIAI GUDIJOJE

*Ar tikėjai, kareivėli,
Eiti didvyrių keliais pramintais?
Amžių dulkėmis nuklontais,
Vergo ašara rasotais ...*

Lūkuriuoti būtų pavojinga. Kunigas nuskubėjo ieškoti Lietuvių kariuomenės dalinių. Šen ten pasiklausinėdamas, po ilgo klaidžiojimo, tarp didelio miesto griuvėsių ir sveikų išlikusių kvartalų — pasiekė didžiulius niūrius pastatus — lietuvių kareivines.

Širdis stipriai plakė pamačius lietuviškomis uniformomis karius Gudijos sostinėje.

Argi istorija kartojasi? Tiktai prieš pusantro šimto metų čia buvo Integralinė Lietuva. Per ilgus šimtmečius lietuvis buvo pilnas šių kraštų šeimininkas. Gudijos vardas gal dar nebuvo sugalvotas. Lietuvos vardas plačiai skambėjo tų laikų pasaulyje, o pati Rusija per šimtmečius tebuvo vadinama tik Maskvos kunigaikštija. O šiandien? Maskva visais būdais stengiasi ištrinti Lietuvos vardą žemėlapiuose, o lietuvių tautą sunaikinti, išsklaidyti ar surusinti ...

Prisiartinęs prie būrelio karių, smalsiai jį stebinčių, pasisveikinęs, tuojau paklausė:

— Manau, kad esame lietuviai ir katalikai?

— Taip ...

— Esu kunigas. Kauno arkivyskupas mane atsiuntė laikyti pamaldas visiems Minsko lietuviams: kariškiams ir civiliams. Jaučiu pareigą visus priruošti krikščioniškomis Kalėdų šventėms. Ar norėsite?

— Kaip gi ne. Žinoma, norime...

Vienas gerokai komiškos išvaizdos karininkas juokaudamas pastebėjo:

— Tik nemėginkite, kunige, iš mūsų padaryti šventuosius, nepasiseks...

— Šventuosius, kurie daro stebuklus, nežadu. Bet norėčiau jums priminti, ką yra kartą pasakęs šventasis Arso klebonas. Ar žinote?

Su lietuviais kariais...

— Kur ten žinosime. Tai ne mums...

— Jis labai teisingai yra pastebėjęs:

“Visiems krikščionims sakau: jeigu žmonės labai ilgą laiką apsieina be kunigo pagalbos, jie pradeda garbinti idolus ir pavirsta į...”

Pridėdamas du pirštus prie galvos, parodė ragelius. Visi suprato ir pralinksėjo.

Karių veidai — šviesūs, nuotaikingi. Daugumoje — lietuvius yra optimistas net pavojuose ir sunkumuose. Lietuvis — kantrus kovotojas. Retai įpuola į nusiminimą ir labai retai palūžta.

Bataliono vadas išblyškęs, vidutinio ūgio, labai neramus, rūsčiai ir blankiai nusiteikęs.

Kunigui prašant bent trumpai nušviesti lietuvių karių būklę Minske — pradėjo kaltinti vokiečius:

— Prakeikti naciai...

— Bet... komendantė?

— Reikėtų labai daug aiškinti. Trumpai tariant, mūsų padėtis čia — nepavydėtina. Tiesiog — bloga.

Kunigas nemokėjo suprasti:

— Kada mus atkomandiravo į Minską — davė visas garantijas, kad čia būsime ne ilgiau — dvi savaites. Praėjo jau keturi mėnesiai ir mano kariai čia turi vargti, kentėti šitokioje situacijoje ir mizerijoje. Moraliniam ir materiali-

niame skurde. Nepatikėsite, kunige: mūsų baltiniai pavirto pilnais utėlių skarmalais. Niekas neturime pasikeitimui. Neturime minimaliausių sąlygų kūno higienai ...

“Utėlės?” kunigas buvo jas pamiršęs. Dabar staiga visame kūne pajuto niežėjimą ir norą pasikasyti. Komendantas, nepastebėdamas kunigo neramių judesių, kalbėjo toliau, nušviesdamas pasibaisėtiną Minsko karių — lietuvių padėtį. Kalbėjo ir erzinosi.

— Kaip visa tai atsitiko?

— Atsitiko ... Istorija trumpa, kunige. Jūs gerai žinote: Sovietai, okupavę Lietuvą, mūsų kariuomenės nedemobilizavo. Jie suiminėjo, išvežė į mirtį ir nežinią tik pačius vyriausius vadus. Kariuomenę, kartu su dar nesuimtais karininkais, išsklaidė. Išskirstė ir visus įjungė į Raudonąją armiją. Prasidėjus karui su Vokietija, kur buvo įmanoma, mes, lietuviai, išsijungėme iš sovietinės kariuomenės ir pradėjom kovoti prieš rusus. Visi lietuviškos kariuomenės likučiai susiorganizavom į Lietuvių Savisaugos batalionus. Galvojom, o kiti net šventai tikėjom, greitu laiku tapti reguliaria Lietuvos kariuomene. Nacių valdžia pradžioje palankiai į mus žiūrėjo. Leido organizuotis ir laikinai mums pavedinėjo apsaugos ir tvarkos palaikymo uždavinius. Tokiu būdu atsidūrėme čia. Mes turėjome tikslą — kovoti prieš mūsų krašto pavergėjus — sovietus, ginti savo tėvynę. Vokiečių-rusų karas, vienų ar kitų pergalė, mus nedomina. Mūsų vienintelis ir, sakyčiau, šventas tikslas: ginti savo žemę, savo gimtojo krašto laisvę nuo svetimųjų — nežiūrint, kas jie bebūtų.

Nesunku suprasti, ką jis turėjo jausti ir pergyventi, naujos — Lietuvą užgriūvančios — vergijos akivaizdoje. Turėjo bejėgiškai stebėti — nustumtas toli nuo tėvynės. Neturėdamas jokios galimybės iš nacių tinklo išsipainioti. Jo padėtyje ir didelis optimistas galėjo įpulti į nusiminimą.

Kunigui rūpėjo pažinti kareivines ir jose mūsų kareivių gyvenimo sąlygas. Greitai ir jautriai pajuto sunkumus, kuriuos turėjo pakelti nieku nenusikaltę Lietuvos lygumų vaikai...

Minsko lietuvių karių Savisaugos batalionai buvo sudaryti iš įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonių. Buvo ir tokių, kurie sovietinės okupacijos metu pritarė ir tarnavo rusams. Vėliau, pažinę savo klaidą, norėjo ją išpirkti nors savo gyvybės kaina. Buvo keletas buvusių komjaunuolių, kurie po kario uniforma paslėpė savo buvusią raudoną praeitį.

Suprato, kad bus sunkus ir nedėkingas darbas kunigui, šitokiame sąlygose, gelbėti ir gydyti suramėjusias, sužeistas sielas. Bus sunku ištaisyti nedėkingo gyvenimo iškraipymus. Teks darbuotis, nebojant nesėkmių ir nusivylimų. Teks dėti pastangas, pašvęsti jėgas šitų lietuviškų sielų gelbėjimui.

Jo laukė sunki pasišventėlio misija.

Baigdamas vizitą — visiems priminė, kad artinasi Didžioji krikščionybės šventė — Kalėdos. Būtinai reikia, kad visi tinkamai suprastų didingą šitos šventės reikšmę ir savo dvasioje tinkamai prisirengtų.

— Pirmiausia — apvalykime sielas nuo sužeidimų ir dulkių — atlikime nuoširdžią išpažintį...

Pakartotinai pabrėžė, kad lauksias bažnyčioje — visomis dienomis — bet kuriuo laiku. Lauksias visų, kurie panorės priimti atgailos sakramentą.

Svečias buvo painformuotas, kad visai netoli yra dar vienas Lietuvių Batalionas. Karininkai pasisiūlė palydėti ir nurodyti kelią.

Kelionės metu nuoširdžiai išsikalbėjo.

— Suprantu ir giliai atjaučiu jūsų komendanto susirūpinimą padėtimi, bet man jis atrodė labai pertemptų nervų...

— Kunige, jūs nežinote, kad mūsų komendantas, arba — pasakyčiau — Bataliono vadas yra buvęs per ilgus mėnesius žiauriausiai kankintas sovietų kalėjimuose. Vėliau “bolševikų teismo” pasmerktas mirties bausme. Tik vokiečių žygio metu jam pavykė tiesiog stebuklingai išsigelbėti...

Po gana ilgo žygiavimo pasiekė kito lietuvių kariuomenės junginio stovyklą. Jų padėtis buvo lygiai panaši į jau aplankytą. Nuoširdžiai išsikalbėjo su kariais ir karininkais. Vienas jų paklausė, kaip ilgai galvoja čia pasilikti?

— Norėčiau užtrukti ilgesnį laiką, kadangi ne tik lietuvių kariams ir civiliams esu reikalingas. Yra be jokio kuno ir kitų tautybių katalikų ...

— Tas viskas labai gražu, kunige, bet koku būdu jūs tikitės ilgiau čia išsilaikyti? Ar jums neatrodo, kad kunigui Minske dabar labai ir labai pavojinga? O gal jūs kitaip galvojate?

— Jūsų tiesa: kaip kunigas kiekvienu momentu galiu būti areštuotas. O gal dar blogiau — sušaudytas. Naciai jau panašiai pasielgė su kitais mano konfratrais. Lietuviš-

koje karo kapeliono uniformoje man būtų neabejotinai saugiau. Padėkite man...

Jie dar susirūpino su kunigo maisto atsargomis. Kaip jis šitame badaujančiame mieste prasimaitins?

Kunigui labiau rūpėjo uniforma, ne maistas. Todėl jis primygtinai klausė:

— Taigi... ar galėsite man šiame reikale padėti. Tikėkite, tai svarbiau negu maistas.

Jie greitai, nors labai nenoromis atsakė:

— Apgailestaujame, kunige... Labai nuoširdžiai apgailestaujame, bet... mes teturime tik tas uniformas, kurias vilkime ant kūno. Vistiek žiūrėsime.

Gera nepažindamas miesto, turėjo gana ilgai klaidžioti, kol susirado šventųjų Simono ir Elenos bažnyčios parapijinius namus. Pagal pasakojimą, namai turėjo būti tušti ir juose, bent laikinai, galėtų apsigyventi. Pagaliau surado bažnyčią, kurios aplinkoje turėjo būti ir parapijiniai namai.

Visur tylu. Miestas skendo tamsoje. Buvo jau 20:00 valanda ...

Pagaliau rado namus, tik... prie durų stovėjo automobilis. Staigus pavojaus nujautimas perėjo šiurpuliu per visą pavargusį kūną.

Susikaupė, persižegnojo ir ryžtingai atidarė duris. Vos tik įėjęs — pamatė laukiančius.

Vargonininkas, zakristijonas ir du nepažįstami odiniais švarkais, su sunkiais revolveriais prie šonų ir piktais paniurisiais veidais.

Jiedu tuojau prisistatė:

Minsko policijos šefas ir jo padėjėjas. Abu gudai dar neseno amžiaus.

“Ko jie galėtų norėti?” neramiai pagalvojo. “O gal jiems buvo pranešta, kad yra atvykęs naujas kunigas lietuvis ir čia — jų mandagumo vizitas? Gal tik jų gražus gestas? Suprantama: ilgas šimtmečius čia buvo Lietuva. Visa Gudija buvo mūsų valstybės dalis. Visi gražiai sugyvenome. Tikrai — malonu prisiminti mūsų istorinę draugystę...”

Hipotezės per daug gražios, kad būtų tikros.

Gaila. —

Nakties “svečių” tikslai buvo kiti. Tai sudarė pavargusiam kunigui daug galvos skaudėjimo.

Jiedu tuojau be jokių įžangų pareiškė, ar svečias esąs lenkų dvasininkas — atvykęs polonizuoti Gudijos? O tokie svečiai čia labai nepageidaujami...

— Esu lietuvis...

— Aha, lietuvis? Taip, tikriausiai ne lenkų dvasininkas. Lietuvis, tai jau gerai. Tai labai gerai. Apie Lietuvą ir lietuvius, malonusis kunige, turime taip pat daug ko diskutuoti. Daug gražių dalykų. Gerai, išsiaiškinsime po truputį, ponas lietuvi...

Suprantama, čia ne mandagumo vizitas, bet labai grubus ir užgaulus atsilankymas.

Kunigas stengėsi šypsotis. Atsargiai ir labai švelniai reikšti mintis. Nieko nepadėjo. Pasikalbėjimas per visą laiką kryo į nemalonią ir užgaulią pusę. Abudu, vienas po kito, stengėsi brutaliai ir šiurkščiai provokuoti, kad, iš to išplaukiant išvadoms, turėtų legalų pretekstą suplanuotai akcijai

— areštui...

“Tegu Viešpats Dievas saugoja nuo tokių mandagumo vizitų.”

Jausdamas aiškų pavojų, atsistojo ir griežtu balsu rimtai pasakė:

— Gerbiamieji. Trumpai sakant, atvykote čia su kitu tikslu, ne diskutuoti mūsų tautos istorijos...

Tas nieko nepadėjo. Diskusijos ir provokavimas pradėjo slėgti. Atmosfera tirštėjo. Praėjo daugiau nei valanda laiko. Nieko gero iš to “vizito” jau negalėjo tikėtis.

Už durų kažin kas pradėjo balsu šaukti.

Visi nutilo. Įėjo lietuvis karys, kuris atnešė karinę uniformą, kepurę ir diržą.

— Štai, kunigėli. Visa tai jums siunčia Lietuvių Bataliono vadovybė.

Nuostabu: komiškai nustebę policijos ponai vartė akis, nieko nesuprasdami.

Nekreipdamas dėmesio į jų sumišimą, kunigas nieko nesakydamas paėmė iš kareiviuko drabužius ir skubiai įėjo į kitą kambarį.

Neilgai trukus sugrįžo atgal, karinėje uniformoje. “Svečiai” mirkčiojo akimis. Atrodė, jiems trūko žodžių išreikšti savo nustebimui. Kunigas į juos net nepažvelgęs kreipėsi į kareivį ramiu balsu:

— Kaip tamstai atrodo? Guli gražiai?

— Manau, kad truputį per laisva...

— Manau, ne! Guli gražiausiai (uniforma ant kunigo gulėjo laisvai, kaip maišas).

— Perduok mano širdingą padėką ponams karininkams ir labai ačiū už atnešimą.

Kareiviui išėjus, policijos ponai buvo sumišę. Atrodė nuskriausti, sugėdinti.

Jie greitai ištiesė rankas:

— Iki pasimatymo...

— Iki pasimatymo, ponai.

Kliūdami vienas už kito, paskubėjo išsinešdinti. Kunigas tik po jų išėjimo laisvai atsikvėpė pilna krūtine... Pavojus šį kartą praslinko.

Vargonininkas Mykolas, kuris juos išlydėjo iki gatvėje riogsančio aplūžusio automobilio, sugrįžo labai sujaudintas ir tuojuo paaiškino:

— Kunige. Jiedu vos tik atvykę tuojuo pareiškė, kad tamsta tuojuo būsite areštuotas. Pirmiau norėjo įžeisti, išvesti iš pusiausvyros, paskui — jau kaip kalinį — išsi-vežti su savimi. Planus sumaišė jūsų pasirodymas lietuviškoje karinėje uniformoje.

— Kokios rūšies šitas paukštis? — vienas kitą klausinėjo, nežinodami ką daugiau sakyti. Dabar jūsų areštas, bent laikinai, suspenduotas.

— O, taip: šitiems policijos ponams mano arešto klausimas tik laikinai atidėtas. Jie lauks kitos, tinkamesnės progos. Šį kartą pagelbėjo lietuviška uniforma. Tikriaus sakant — tik pusė uniformos — kelnės ir batai buvo civiliški... — atsiduso kunigas.

Vos sulaikydamas šypseną, apžiūrinėjo savo fantastinį apsirėngimą. Suprato, kad nedelsiant reikėtų jo buvimą Minske legaliai įteisinti, kad išvengtų naujų, gal net aštresnių nemalonumų.

Apžvelgęs parapijos namuose jam skirtąjį butą jautėsi patenkintas. Erdvus, su dideliais langais, pro kuriuos gal dar neseniai žvalgėsi jo konfratrai, gudų kunigai — šiandien tik vienas Dievas težino, kur išgabenti, o gal jau — amžinybėje?

Butas pakenčiamai švarus. Dabar galėjo šiek tiek ir savi pasirūpinti. Pirmiausia labai norėjo nusikratyti nepagei-

daujamų gyvių, kurie nuo pat atvykimo atkakliai persekiojo, be pasigailėjimo čiulpdami lietuvišką kraują ...

Kilo noras kiek daugiau pažinti miestą ir kraštą, kuriame norėjo įmanomai ilgiau pagyventi ir pasidarbuoti Viešpaties garbei ir krikščioniškų sielų gerovei.

NUPUČIANT PRAEITIES DULKES

*C'est la nuit qu'il est beau de
croire a la lumiere.*

Gudijos (Biėlarusijos) vardas istoriškai nėra senas — atsiradęs tik XV a. pabaigoje, o oficialiai pradėtas vartoti tik XVIII amžiaus pabaigoje — po Lietuvos valstybės pavergimo.

Anksčiau visa Gudija tebuvo integraline Lietuvos dalimi. Dar seniau — ją valdžiusių Lietuvos valdovų ar tiesiog miestų vardais. Iš čia išplaukia “Istorinės Gudijos” noras savintis lietuviškas sritis, net ir Vilnių, kuris buvęs tų pačių (“jų valdovų”) valdomas.

Gudų istorikai nenori atsižvelgti į buvusių valdovų, kaip ir buvusių gyventojų tautybę, nors pati Gudija per ilgus šimtmečius nėra turėjusi savo tautinės sąmonės. Tenai gražiai sugyvenusios įvairios tautinės kiltys, su visada žymia slavų kilmės žmonių persvara. Baltosios Rusijos vardas gautas iš ją užkariavusių Maskvos kunigaikščių, neturi nei 200 metų senumo. Gi Lietuvos valdovų valdžioje Gudija yra buvusi per daugelį šimtmečių. Gerai žinome lietuvių toleranciją, nenorą nutautinti svetimuosius. Net mūsų valdovai naudojosi jų kalba oficialiuose raštuose. Iš to išplaukia buvusių Lietuvos valdovų “istoriškas gudiškumas”.

Tas vyko ne tik Lietuvoje.

Tais laikais tautiniais pagrindais valstybės dar nebuvo susiformavusios nei Europoje. Visur buvo daugybė nepriklausomų karaliukų ir kunigaikščių. Ginklu ar paveldėjimu, ar net vedybomis įgytos šalys, tapdavusios integraline kitos šalies dalimi. Tas dėjosi Rytuose ir Vakaruose. Anų laikų nuosėdas mėgina “istoriškai” įteisinti net mūsų laikais. Tuo pasižymi lenkų šovinistai, o nuo jų neatsilieka Gudijos patriotai išeivijoje ir gal dar šiandieninėje Gudijoje ...

Kraštai, kurie laukia ateityje, nusimetus sovietinį jungą, atkurti savo nepriklausomas valstybes, turės daug ir labai daug diplomatinų, net karinių susikirtimų dėl “etnografinių”, ar “paveldėtinų”, ar “realių” sienų nustatymo.

Prieš 180 metų Didžiosios Lietuvos pavergimo metu, lietuvių tautybės gyventojų nėra buvę mažiau, negu tikrųjų gudų. Daug kas įrodinėja, kad lietuvių „tautinė mažuma“ užvaldžiusi dideles slavų kilmės gyventojų sritis. Tenka suabejoti anų laikų statistinių duomenų tikslumu, o dar daugiau — būta noro tas „statistikas“ išvesti savo naudai. Patiems lietuviams tada visoks istorinis tikslingumas mažai terūpėjęs. Todėl remdamiesi svetimųjų pateiktais duomenimis, nors ir kažin kaip jie atrodytų objektyvūs — visada būsime labai toli nuo tiesos.

Prieš 180 metų, Lietuvos žlugimo laikais, mūsų valstybėje buvo arti keturių milijonų gyventojų. Aiškiai jų daugumą sudarė lietuviai. Tikiu, kad jų nemažas nuošimtis nevartojo lietuvių kalbos ir net gyventojų surašinėjimuose savęs nevadino lietuviais: dalis buvo priskirta gudams, o dar daugiau — lenkams.

Šiandieninė sovietinė Lietuva sukarpyta iki minimumo. Lietuviškiausias sritis priskyrė Gudijai ar Lenkijai. Tenai Vedama aršiausia nutautinimo politika. Tikiu, kad dar po 50 metų tenai tikrai neliks nė vieno lietuvių mokančio savo tėvų kalbą — ergo — besivadinančio lietuviu. Žinome, kaip kas dieną sunkėja Gudijos lietuvių tautinė padėtis. Tenai, net ir po sovietiniu jungu, vis labiau stiprėja gudiškas patriotizmas ir šovinininės nuotaikos tenai gyvenančių lietuvių atžvilgiu. Neilgai truks visų Gudijos lietuvių asimiliacija. Tai neišvengiama ...

Didysis Gediminas buvo vadinamas REX Lithuanorum et multorum Ruthenorum, tada aiškiai išskiriant tautybes, nors „ruthenorum“ vadintos tautos — iš kurių turėjo susiformuoti rusai, ukrainiečiai ir gudai ...

Vytauto Didžiojo laikų Lietuva turėjusi arti milijono kv. km ploto. Tuolaikinė tikroji Lietuva savo teritorija tepapėmė arti 300.000 kv km, nes Trakų ir Vilniaus vaivadijos buvusios išplėstos toli į būsimos Gudijos žemes.

Sukarpytoji Lietuva 1939 metais teturėjo apie tris milijonus gyventojų, be Vilniaus ir daugelio lietuviškos žemės plotų. Tada sovietinė Gudija teturėjo tik penkis milijonus gyventojų. Reiškia, tiek pat, kiek Lietuva būtų turėjusi su Vilniumi ir visomis rytinėmis lietuvių apgyventomis žemėmis. Labai aišku, kad Lietuva savo valstybinio apogiejaus laikais tikrai nebuvo mažumoje savo gyventojais tautiniu požiūriu.

Lietuvių organizuotumas, įgimta kultūra, darbštumas, ne-

palyginamai aukšta militarinė jėga bei politinė išmintis — buvo svarbūs faktoriai, tik jokia būdu ne lemtingi — lietuviškai ekspansijai į Rytus. Visa tai turėjo neišvengiamai atsiremti į grynų lietuvių gyventojų daugumą. Buvusių su-
rašinėjimų metu, keletas gudiškai kalbančių kaimų nulemdavo, kad visas valsčius ar net apskritis būdavo nurašoma gudų naudai. Savos, lietuviškos statistikos neturėjom. Teko sutikti su tuo, ką svetimieji mums “teikdavosi” priskirti.

Ateityje tikrai neatrasime jokių lietuviškumo žymių, net ir tenai, kur per ilgus šimtus metų buvo grynai lietuviškos sritys.

Išėivijoje mes turime palankiausias sąlygas savos tautinės kultūros plėtimui. Tuo niekas neabejoja. O kiek prideduojame, kad sunku išlaikyti lietuvybę... Mes reiškiamės, kaip tikri minkštakūniai gyviai, kuriuos nesuvirškina tik tie, kurie nenori. Dejuojame, guodžiamės, kaip neįmanomai sunku išlikti lietuviais ir savo gryną tautinę sąmonę perduoti būsiančioms kartoms. Neverta mus lyginti su “ten, anapus”, kur gudinami, rusinami ir lenkinami lietuviai tirpsta, kaip pavasario sniegas, be paliekamos menkiausios tautinės žymės.

Religija labai svarbus faktorius, kuris dar prilaiko mūsų brolius ir seseris nuo greito surusinimo ar sugudininimo. Bet, nusilpus religiniam jausmui — nyksta ir tautinės sąmonės likučiai. “Didysis brolis”, ten uoliai tęsdamas imperialistinę rusofilišką politiką, visais būdais kovoja su katalikų religija, kaip “prietaru ir baisiausiu nuodu, opiumu liaudžiai”. Jie gerai žino, kad palaužę katalikybę, neilgai truks paversti visus okupuotų kraštų gyventojus “nedalomos tautiečiais”. Vardas liks, kaip vokiečiai paliko prūsų vardą. Nes vardas neprotestuuoja ir nereikalauja nepriklausomybės. Vardai išlieka istorijai. Tautos išnyksta, išsigimsta, ar tampa prarytos ir suvirškintos brutalesnių ir mažiau humaniškų tautų. Tautinis minkštumas, humaniškumas ir tautinė tolerancija — labai pavojingi faktoriai mūsų laikams.

Gudijos gyventojai — slavų kilmės žmonės. Pačiais seniausiais laikais, prieš slavų atsikraustymą, tenai gyvenusios lietuvių ir finų giminės. Rytų slavams, krivaičiams, įsikūrus Gudijoje, ilgainiui išsivysčiusi gudų (bielarusų) tauta, kuri pastaraisiais amžiais gavusi didelį kitų tautų įsimašymą.

Gudai, apie kuriuos su didele meile kalba dviem atvejais tarp jų gyvenęs — juos gerai pažinęs kunigas Ze-

nonas — žmonės labai nuoširdūs, jautrūs ir vaišingi. Katalikų daugiausia yra buvę Minske — Gudijos sostinėje. Bet jų suradęs ir mažesnėse vietovėse. Dabar jų skaičius greitai mažėja, tirpsta. Aštri antikatalikiška akcija, atimtos ar sunaikintos bažnyčios, persekiojami, naikinami ar ištremiami kunigai. Ortodoksija dar šiaip taip pakenčiama, kaip “neišvengiama blogybė”, bet katalikybę stengiasi sunaikinti žiauriausiomis priemonėmis.

1918 metais Gudija paskelbė Nepriklausomybę, kurią okupavę sovietai 1919 metais įkūrė Sovietinę Gudijos respubliką. 1944 metais Gudija vėl mėgino atkurti savo Nepriklausomą valstybę ir vėl ji buvo rusų bolševikų praryta. Dabartinė Sovietinė Gudija savo didumu yra bene trečioji rusų-slavų šeimoje.

Minskas, Gudijos sostinė, šiuo metu turi daugiau pusės milijono gyventojų. Buvęs vienas iš seniausių ir gražiausių Gudijos miestų, labai skaudžiai nukentėjęs Antrojo pasaulinio karo metu. Išsiplėtęs abipus Svisločiaus upės, su labai gražia apylinkių gamta. Visada yra buvęs didelis susisieki- mo ir gudų tautinės kultūros centras.

Minsko mieste ir apylinkėse nuo seno laiko gyventa gana daug lietuvių. Gerokai jų padaugėjo dar po Pirmojo pasaulinio karo. Net iki 1930 metų mieste ir apylinkėse šiaip taip vegetavo keliolika lietuviškų mokyklų, kurias palengva bolševikai naikino. Lietuviška spauda Minske ėjo iki 1938 metų. Bet... Antrojo pasaulinio karo metu pa- čiam mieste ar jo apylinkėse jau buvo sunku besurasti vieną ar kitą lietuvių.

Lietuvių kariuomenės daliniai Minsko apylinkėse išsi- laikė beveik iki 1944 metų vidurio, kada buvusi atstatyta Gudijos nepriklausomybė, gyvavusi labai trumpą laiką ...

Tautinis gudų sąmoningumas visada rusų slopinamas. Jau- nimas įvairiais pretekstais išsklaidomas tolimuose Sovietijos plotuose. Vokiečiams sunaikinus gausią žydų bendruomenę ir šimtus jiems nepalankių gudų veikėjų, bolševikai jų vie- ton atkėlė kitus gyventojus iš Rusijos gilumos — visais būdais silpnindami gudų tautines poraiškas.

Šiandieninis Minskas jau silpnai gudiškas, o daugiau rusiškas, kaip daugelis rusų nutautintų sričių. Kultūrinis gu- dų veikimas aštriai slopinamas ir drąsiai galime teigti, kad dar praslinkus 50 metų, gudų teliksiąs tik vardas ir praeitų laikų istorija, visais įmanomais būdais rusų sužalota ir iš- kraipyta.

Graži, turtinga Gudijos praeitis teišliks senelių pasakose — jaunimas bus 100% rusiškas ...

Susitvarkęs su lietuvių karių nuolatinio dvasinio aptarnavimu, kaip jų nuolatinis karo kapelionas, visą laisvesnį laiką paskyrė vietos gyventojams — gudams, vokiečiams, lenkams.

Reikėjo didelio takto, norint sėkmingai darbuotis įvairiautėje mišrainėje. Nors to kunigui Zenonui niekada netrūko. Kalbų žinojimas taip pat daug padėjo. Dvasinį aptarnavimą jis teikė lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių ir gudų kalbomis. Stengėsi visus aptarnauti su giliausia krikščioniška meile, pasišventimu ir savęs išsižadėjimu.

Pažvelgiant iš laiko perspektyvos, tenka stebėtis jo ryžtu, valia, neribotomis pastangomis išsilaikyti Minske ir kuo daugiau pasitarnauti visiems krikščionims. Jis nevengė tolimų, pavojingų kelionių, lankant kitus Gudijos miestus.

Lenkų apaštalavimas Gudijoje kai kuriais atvejais buvo panašus į šimtmečiais trukusią jų veiklą Lietuvoje. Ir gudus jie įtikinėjo, kad katalikybė — lenkiška privilegija. Geras katalikas tegali būti tik lenkas, bet jokia būdu ne gudas. Nei gudas, nei lietuvis Viešpaties Dievo akyse nebus tolygiai vertinamas. Norint tapti pilnu kataliku — reikia sulenkėti ...

Ilgainiui katalikybė ir Gudijoje buvo laikoma „lenkų tikėjimu“. Ortodoksija — rusų tikėjimu. Pagal religiją buvo suprantama tikinčiojo tautybė.

Kunigo Zenono pasakojimuose pastebime, kad jam dažnai tekdavę su tuo klausimu susidurti ir buvę sunku įtikinti, kad negalime jungti tautybę su religija.

Sakoma, kad danguje vartojama Viešpaties Dievo kalba. Tenai nereikalingi vertėjai, visi susikalba, kaip to paties Dievo vaikai. Tenai nerasime nei rasių, nei tautų. Būsime tik viena dangiškoji šeima. Gi čia, žemėje, to paties Dievo vaikai — priversti reikštis įvairiomis kalbomis, kad vieni kitus suprastume.

Jis nupasakoja vieną įvykį iš daugelio panašių, kada pas jį atsilankiusi jauna medicinos studentė, besiruošianti ištekti, susirūpinusi sako:

— Kunige, mano problema sunkiai išsprendžiama: noriu ištekti, bet aš esu lenkų tikėjimo, o mano sužadėtinis yra rusų tikėjimo.

— Kas yra rusų tikėjimo?

— Jis, mano sužadėtinis.

— Aš turbūt nesupratau. Kokiam tikėjimui, sakote, judu priklausote?

Kunigas labai gerai suprato. Iki XX a. pradžios lenkai Gudijoje turėjo didelę politinę, kultūrinę ir religinę įtaką. Viskas buvo jungiama po lenkiškumo vėliava. Kunigas narp-liodamas šitas paines privalėjo neprieštarauti jų įsitikinimams, kad sugebėtų tinkamai atlikti krikščionišką misiją.

— Mergaite, — sako jis studentei, — prašau labai atidžiai klausytis: Katalikų Bažnyčia įsteigta Viešpaties Jėzaus Kristaus. Ji apima visas pasaulio tautas: visą žmoniją. Jeigu katalikų kunigas skelbia tikėjimą lenkų kalba, jų tautos tikintiesiems — tikėjimas jokių būdu nėra lenkiškas.

— Negali būti, kunige ...

— Gali, nes tikėjimas nesiremia tautybe. Katalikybė skelbiama prancūziškai — Paryžiuje, itališkai — Romoje, vokiškai — Berlyne. Tai nėra prancūzų, vokiečių ar italų tikėjimas, o ta pati katalikybė. Nežiūrint kurios tautos žmogus bebūtų, kuria kalba kalbėtų — katalikų tikėjimas yra vienas ir tas pats.

— Bet, mano sužadėtinis ...

— Suprantu. Tamstos sužadėtinis nėra katalikų tikėjimo, tai jokių būdu jis nėra rusų tikėjimo. Kunigai tikėjimą skelbia žmonėms ta kalba, kuria jie kalba: Rusijoje ortodoksiją skelbia rusiškai, o ta pati ortodoksija Graikijoje skelbiama graikiškai, Rumunijoje — rumuniškai... Bet visur vienas ir tas pats ortodoksų tikėjimas. Aš esu katalikų kunigas, bet mano kalba — lietuvių kalba. Lietuviams aš kalbu lietuviškai, gi jūsų katalikams — skelbiu jūsų kalba ...

Vistiek ją buvo sunku įtikinti. Tada paprašė pakviesti jos sužadėtinį, kuris atvyko pasipūtęs ir be jokios įžangos, arogantiškai pareiškė:

— Kunige, aš esu rusų tikėjimo ir apsivesdamas nesutinku pereiti į lenkų tikėjimą.

— Kodėl tamsta mane įžeidi?

— Aš ... ne, kunige ...

— Esu lietuvis kunigas, katalikų tikėjimo, bet nesu joks lenkas.

Jaunas žmogus truputį sumišo.

Per valandą laiko kantriai jiems aiškino daugelį tikėjimo dalykų. Pagaliau suprato ...

Išeidamas pasakė zakristijonui:

— Su kunigu neįmanoma diskutuoti apie religiją. Jis geriau išmano tuos klausimus rišti...

Jis buvo įtikintas, kad gali ramiai vesti katalikę mergaitę, neišduodamas savo rusiško patriotizmo ir netapdamas lenku.

Vakarų kultūros žmogui — atrodo juokinga, nes niekas nepainioja religijos su tautybe.

Gudijoje tas buvo įprastas reiškinys. Atsimename, kad Lietuvoje net ir šio šimtmečio pradžioje sulenkėję dvasininkai vedė aršią nulietuvinimo akciją per katalikų bažnyčią. Tėvai būdavo įsakmiai raginami išmokinti vaikus melstis lenkiškai, nes lietuviškai Dievas nesupranta ...

Šviesios atminties kanauninkas Prapuolenis (kuris dėl lenkų intrigų nebuvo patvirtintas Vilniaus vyskupu) savo monumentiniame veikale (lenkų kalboje) “Lenkų apaštalavimas Lietuvoje” plačiai aprašė nulietuvinimo akciją vykdytą per bažnyčią — panaudojant tikėjimą ir veikiant žmonių religinius jausmus. Lenkai panašiai “apaštalavo” ir Gudijoje. To žymes kunigas Zenonas pergyveno ir jautė atgrasias lenkiškumo liekanas per visą savo ten darbavimosi laiką.

Panašius reiškinius net ir dabar — XX amžiaus pabaigoje — lietuviai išgyvena Seinų trikampyje, nuo seniausių laikų lietuviškoje žemėje.

Lenkas, kur jis bebūtų ir koks jis bebūtų — pirmiausia yra lenkas. Patinka kam ar ne, vistiek turime su tuo sutikti.

SUGRĮŽIMAS IŠ PRAGARO

*Lasciate ogni speranza voi,
ch'entrate ...*

Italų rašytojas suklydo, teigdamas, kad iš pragaro nėra sugrįžimo ...

Yra.

Pats Dantė iš jo sugrįžo, kad savo genialia plunksna atvaizduotų tenai matytus baisumus. Tiesa, tenai būta poemirtinio pragaro.

Bet...

Piktos valios žmogus ir čia — žemėje — sugeba sukurti žemiškąjį pragarą, tuo baisesnį, kad jame kankinami nieku nenusikaltę ramūs ir geros valios žmonės. Turime iš jo sugrįžusių gyvų liudininkų.

Su vienu iš tokių sugrįžėlių plk. Š. šios knygos autoriui yra tekę gana plačiai išsikalbėti.

Kunigas Zenonas, savo prisiminimuose pasakoja apie kitus sugrįžėlius, kas įrodo, kad ir iš sovietinio pragaro žmonės grįžta į gyvenimą ...

Vienas jo didelis prietelius kunigas salezietis Pranas Petraitis, prieš aštuonis mėnesius pakliuvęs į NKVD nagus, buvo laikomas žuvusiu. Staiga jį sutinka plačiai maloniai besišypsanti, nors išblyškusį, iškankintą, lyg iš kito pasaulio parkeliavusį.

— Tu, ar ne tu? — abejoja.

— Aš pats, prieteliau ... aš pats. Neabejok.

— Bet iš kur? Iš kito pasaulio?

— Iš pragaro, prieteliau ... — jis šypsosi.

Neįtikimai skaudi kunigo saleziečio P. Petraičio sugrįžimo odisėja. Abejočiau, jeigu jau anksčiau nebūčiau girdėjęs iš mano bičiulio pulkininko Š.

1941 metų balandžio 25 dieną kunigui saleziečiui palengva žingsniuojant Kauno senamiestyje, staiga prie jo sustojo automobilis ir iššokęs vyras suriko:

— Stok! — tuojau parodęs enkavedisto ženklą, griežtai įsakė:

— Važiuojam!

Prievarta įsodino į automobilį, šalia kito tenai esančio enkavedisto. Automobilis greitai nušvilpė tyliomis Kauno gatvėmis.

Nei vieno žodžio kelionės metu. Amžinai tas pat: nuo suėmimo momento stengiasi sukelti baimę ir netikros ateities jausmą, atimant visokią viltį. Jau kartą pakliuvęs į enkavedistų nagus, žmogus skaitomas žuvusiu, palaidotu, lyg akmuo jūros dugne.

Tuoju po suėmimo seka žiaurūs tardymai, kankinimai, kuriuos tik retas pajėgia iškentėti.

Vis tie patys sovietinės policijos metodai, naudojami jau 60 metų ant šimtų milijonų sovietijos vergų. Laisvasis pasaulis tą gerai žino. Jeigu ne užgiria, tai ir nesijaudina ... Kam rūpi kito kančia, jeigu neliečia manęs?

Kunigą pažadino iš gilaus susimąstymo, kai automobilis sustojo prie NKVD rūmų.

Tuoju buvo įvestas į puikiais baldais apstatytą kabinetą, kuriame jau laukė labai elegantiškas ponas-draugas.

Maloniai šypsodamasis pasisveikino. Paprašė atsisėsti ir pradėjo pasikalbėjimą.

— Atleiskite už sutrukdyimą... Taigi, jūs esate kunigas Pranas Petraitis?

— Taip. Aš pats ...

— Malonu pažinti. Labai malonu... Taigi, kaip laikotės, kunige? Kaip sveikata? Sakysim... kaip jums, kunige, patinka mūsų socialistinė tvarka?

Kunigo atsakymas — tylą.

Meili šypsena dingsta iš labai mandagaus¹ valdininko lūpų. Jo veidas niaukiasi. Atsistoja ir vėl greit atsisėda: tvardosi.

— Rūkote, kunige? Ne... Taip, taip... suprantu: jūs dar gerai nepažįstate mūsų tvarkos, mūsų socialistinės, demokratinės valdymosi sistemos. Taip... Tai labai gera tvarka, labai gera... Jūs pamatysite... Jūs nesate mūsų režimo priešas? Tiesa? ..

Ką reikėtų atsakyti? Kunigas tyli ir mėgina galvoti. Enkavedistas pertraukia mintį:

— Mums aišku, kad nesate socializmo priešas. Mes tą gerai žinome. Bet nepamirškite, kad yra labai daug, kurie neapkenčia socialistinės demokratijos. Liaudies demokratijos. Jūs gi esate palankus liaudžiai. Palankus mūsų režimui. O, mes turime daug priešų! Patikėkite, kunige. Ir,

kadangi jūs esate pritariantis mūsų santvarkai — jūsų pareiga mums padėti. Tiesa, kunige? Jeigu jūs nebūtumėt mums pritariantis — dabar nebūtumėt čia, prie šito stalo... suprantate, kunige?

Jis paėmė nuo stalo jau paruoštą popierio lapą ir labai švelniai pasakė:

— Taip... labai prašau: perskaitykite ir pasirašykite. Tai tik paprastas formalumas.

Kunigas pradėjo skaityti. Jo lūpos virpėjo...

“Aš, Pranas Petraitis, sūnus Jono, kunigas ir lojalus bei ištikimas sovietų pilietis, esu sovietinės-socialistinės liaudies santvarkos šalininkas. Pasižadu ir įsipareigoju kiekvieną savaitę — autoritetingai NKVD institucijai — suteikti žinias apie politines nuotaikas žemiau išvardintų, man asmeniškai gerai pažįstamų asmenų...”

Sekė sąrašas asmenų, kunigo pažįstamų ir jo gerų priešių.

Valandėlę pamastė ir, grąžindamas raštą, ramiu balsu pasakė, pakeldamas galvą:

— Bet... jie visi puikūs žmonės.

Mandagusis valdininkas pašoko, sugniauždamas kumštis garsiai suriko:

— Puikūs žmonės! Taip, kaip ir tu! . .

Nutvėrė nuo stalo sunkią rašalinę ir trenkė kunigui į galvą.

Rašalas išsiliejo suimtajam ant veido, lūpų, sutanos. Gi, staiga, įpykęs enkavedistas šaukė:

— Puikūs žmonės! Sukčiau, tu!..

Pradėjo jį daužyti, spardyti, nebodamas, kur jo įtūžimo smūgiai kris.

Kunigas, labai išsigandęs, daužomas, spardomas ir keikiamas, jautė, kad greitai neteks sąmonės. Visą laiką pusbalsiu kartojo:

— Aš... esu kunigas Pranas Petraitis... esu kunigas Petraitis... esu... — pagaliau neteko sąmonės.

Visas virpėdamas nuo šalčio, atvėrė akis ankštoje celėje. Pradėjo labai palengva prisiminti, kas su juo atsitiko. Palietė pirštais skaudamas sudaužytas vietas — kraujas ir rašalas pramuštoje galvoje ir veide. Kur tik paliesdamas — jautė aštrų adatų badymą ir didelį skausmą. Nesijausdamas įkrito į gilią dvasinę depresiją ir — galvodamas apie baigiančiai sunkią savo ateitį — keletą kartų sudejavęs, nugrimzdo į sunkų varginantį miegą...

Neilgai trukus, su dideliu triukšmu sugrįžo du enkavedistai. Nutvėrė lyg maišą sudribusį kunigą ir vilkte nuvilko atgal į viršininko kabinetą, kuris ramiai ir labai meiliai šypsodamasis sutiko suimtąjį, tuojau jam pasiūlydamas kėdę.

Sargai išsinešdino. Grindys buvo švariai išvalytos nuo kraujo ir rašalo dėmių. Stalas buvo padengtas ir apkrautas valgiais bei gėrimais.

Viršininkas skaniai čiaupnojo, užsigerdamas vynu ir vis šypsodamasis apžiūrinėjo savo nelaimingą auką — kalinį-kunigą.

— Taigi... kunige, kaip laikotės?

Suimtasis tylėjo.

Enkavedistas, vis tebekramtydamas, pradėjo ramiausiu balsu:

— Žinote, kunige, aš galvoju apie tą nelemtą mudviejų incidentą. Bet... atleiskite — kaltas esate jūs pats. Išvedėt mane iš pusiausvyros... O, žinoma, dabar jau palikime tai. Sakykite, kunige, jūs kalbate itališkai? Taip, žinau — kalbate. Taip pat aš žinau, kad jūs dažnai lankydavote Apaštališkąjį Nuncijų — Vatikano Atstovą Lietuvoje — arkivyskupą Centoz. Ar tai tiesa, kunige, atsakykite?

Kalinys pritarė galvos palenkimu, o tardytojas prisipylė stiklą ir užsidegė cigaretę.

— O apie ką kalbėdavote su Nuncijum? Gal dar ką nors prisimenate iš tų pasikalbėjimų? Gal man ši tą įdomesnio galėtumėt papasakoti?

Paėmė į rankas plunksną ir pasirengė užrašinėti kunigo pasakojimą.

— Sakykit, kunige, sakykit...

Pagaliau kunigo lūpos pradėjo virpėti. Jis pakėlė akis į laukiantį enkavedistą:

— Gerai neprisimenu... Manau, kad mūsų pasikalbėjimai lietė tik religinius klausimus.

— O! Štai, koks šventuolis! Kalbasi su pasaulinės reakcijos atstovu, su amžinu sovietinės liaudies revoliucijos priešu ir — teliečia tiktai religinius klausimus! Tamsta tyčiojotės iš manęs, kunige, štai kas... tyčiojotės!

Jis vėl pašoko nuo stalo. Kunigas įtraukė galvą, laukdamas, kad vėl koks įnagis nukris ant jo galvos ar veido.

— Tu, žinai, kas tu esi? Tu parsidavęs Vatikanui! Tu...

— liaudies priešininkas! Tu — kriminalinis nusikaltėlis! Tu...

Paspringo paskutiniu žodžiu ir prišokęs smogė kunigui į veidą sugniaužtu kumščiu. Smūgis buvo stiprus ir

kunigas susmukęs kėdėje palengva nuslydo žemėn. Prieš netekdamas nuovokos jautė, kad vėl buvo žiauriai spardomas, kol nieko nebejautė...

Ir taip kunigas P. Petraitis liko kalėjime. Kartais jį aplankydavo tardytojas. Kartais labai švelniai prikalbinėdavo šnipinėti. Jam nesutinkant, įprastai apdaužydavo. Kai kada tardytojas būdavo nuostabiai mandagus, o kitais atvejais — žvėriškai žiaurus. Jie — rafinuoti žmonių kankinimo specialistai.

Po ilgų kančios mėnesių nelaimingasis kunigas atsidūrė Minsko kalėjime. Tenai panašių kalinių buvo tūkstančiai. Įsiliepsnojus karui ir sudegus kalėjimo archyvams ir jis buvęs prijungtas prie “baltarankių” revoliucijos priešų kolonos ir, kartu su visais, sušaudytas.

Iškankintas ilgo kalinimo, sulysęs — išsekęs dvasiniai ir fiziniai — su aukšta temperatūra, jis ir pats nežino, kokiu būdu, tik kitų prilaikomas, pasiekė sušaudymo vietą...

Pasigirdus komandai “stok”, jis susmukęs žemėn, dar prieš pasigirstant pirmiesiems šūviams. Ant jo sugriuvę kiti jau nužudyti, ar tebemirštantieji — apliedami jį savo žaizdų krauju...

Dar ir dabar jo ausyse vis tebeskambėjo sužeistųjų maldavimai ir šauksmai:

— Pribaikite mane... pribaikite...

Enkavedistai šitą prašymą pasiskubindavę išpildyti — durtuvais, burbėdami, kad tenka susikrūvinti batus, besistengiant nepalikti gyvų.

Vistiek jų liko...

Kunigas Petraitis ilgai ir sunkiai vargo, kol pagaliau išsikapstė iš po krūvos lavonų ir visas kruvinas šliaužė tolyn, nuo baisaus kapinyno. Jis sutiko ir daugiau panašių likimo draugų.

Per ilgas ir sunkias dienas jie slapstėsi javuose, bijodami, kad policiniais šunes neužuostų. Visi bijojo ir vėl patekti į baisiųjų budelių nagus. Maitinosi žolėmis, šaknimis ir kuo tik pakliuvo...

Bado ir pergyventų baisumų iškankinti, pagaliau pamatė vokiečių kariuomenės dalinius.

Buvo išgelbėti.

Panašių pasakojimų jau buvau girdėjęs ir iš kitų buvusių “bolševikinio rojaus” kankinių. Kunigo Zenono užrašuose randame vieną šiurpiai vaizdingą Minsko mokytojos pa-

sakojimą. Ji tikru stebuklu išsigelbėjusi nuo neišvengiamos mirties.

Mokytoja savo pergyvenimus pasakojo dideliam būriui minskiečių ir svetimųjų. Visi baisėdamiesi girdėjo senos pedagogės pergyvenimus. Jos iškankintas veidas buvo gyvas siaubo ir kančios dienų veidrodis.

— o —

— 1941 metų vasarą vokiečiai pakartotinais bombardavimais labai nusiaubė Minską. Bombos krito ir ant kalėjimo pastatų. Padegę, sunaikino visus archyvus. Kaliniai išsigelbėjo, bet vietos NKVD greitai nusprendė visus kalinius iškelti tolyn — į Rusijos gilumą.

— Per 4.000 kalinių išvarė pėsčius. Vokiečių tankams artėjant — bijodami, kad kaliniai nepatektų į vokiečių rankas — nusprendė visus politinius kalinius pakely sunaikinti.

— Vieno sustojimo metu prasidėjo “selekcija”. (Mus nelaikė žmonėmis, o tik gyvūnais ir pavojingais).

— Neturėdami jokios dokumentacijos, labai paprastai atskyrė politinius kalinius nuo kriminalinių:

— Ištyrė kalinių rankas.

— Kietų, šiurkščių ir nešvarių rankų kalinius tuojau paleido į laisvę. Gi švelnių, švarių rankų savininkus — pakyrė sunaikinimui.

— Enkavedistai visus budriai apsupo su policiniais šunimis ir keikdami nuvarė į priekį.

— Išvarginti tardymų ir sunkaus kalėjimo režimo, birželio saulės kepinami, silpnesnieji pradėjo svirduliuoti. Nugriūvančius — sargai šautuvų buožėmis pribagdavo... ramiausiai čiulpdami “machorkos bankrotkes” ir baugiai keikdamiesi ...

— Aš mačiau ... — virpančiu balsu pasakojo mokytoja,

— mačiau vieną mano buvusį mokinį, mažametį jaunuolį, sugriūvantį netoli manęs. Aš ir kiti kaliniai norėjome jam padėti, bet sargybinis grėsmingai suriko neliesti ir eiti tolyn. Mačiau, kaip sargybinis šovė į pargriuvusį berniuką. Dar kartą atsigrėjau — pastebėjau baisų policinį šunį laižantį ar gal kramtantį jo veidą. Mano akyse pradėjo viskas mirgėti ir temti. Sunkiai svyrinėdami ir griuvinėdami pasiekė ne nedidelį miškelį, su gražiais aukštais medžiais. Gaivus vėjelis ramiai glostė šakas ir šnarėjo lapuose...

— Pakėliau galvą: balzgani išsidraikę debesėliai tingiai nerūpestingai slankiojo žydriai giliame danguje, kuris buvo kupinas neišpasakytos rimties ir gaivinančios ramybės ...

— Kad nors greičiau tos baisenybės pasibaigtų ... Greičiau jie mus nužudytų ir būtų galas šitai neapsakomai kankynei... — aš ašarodama pagalvojau. Buvau apdėjusi ir atbukusi — visai nebijojau mirti.

— Sustoti! — nuaidėjo aštri komanda, miške pasikartojusi daugelį sykių.

— Pirmieji šūviai buvo staigūs. Nelaukti. Jie šaudė mus masiniai. Poškėjo šūviai serijomis iš trijų pusių. Be atsikvėpimo, be pertraukos. O miškas juos kartojo, kartojo — nepabaigiamu aidu.

— Griuvau žemėn, lyg pakirsta, kada į mane labai smarkiai atsitrenkė priekyje buvęs mirtinai sužeistas kalinys. Likau dalinai jo prislėgta. Nejaučiau jokio skausmo. Ant mano veido lašėjo šiltas nušauto kalinio kraujas. Nejudėjau. O gal aš netekau sąmonės. Tik po kurio laiko pradėjau jausti, kad kitų nužudytų kūnai skaudžiai slėgė mano kojas. Gulėjau užmerktomis akimis, kraujuotu veidu, siaubo iškreiptomis lūpomis. Ir nežinau, kiek laiko išbuva be sąmonės...

— Atsigavusi, vis bijojau pramerkti akis. Kentėjau, ir neįmanoma suprasti, kiek žmogus pajėgia iškentėti. Vis tebelaukiau mirtino šūvio, visa būtybe meldama Dievą, kad maloningai suteiktų amžiną prieglobstį. Ilgai laukiau mirties...

— Kurti, spengianti tylą. Sunki, slegianti, kaip švino kalnas. Negirdėjau menkiausio garso.

— Nejaugi? Viešpatie, nejaugi esu išgelbėta? Visa būtybe negalėjau tuo patikėti.

— Dar kartą visomis jėgomis įtempiau klausą: tylą. Mirtina tylą spengė ausyse. Nei šūvių salvių, nei baisių šūnų urzgimo...

— Viskas išnyko, lyg neįsivaizduojamai baisus košmarinis sapnas.

— Ne, ne, ne!

— Tai ne sapnas! Pramerkusi akis pamačiau tikrovės baisumą. Tūkstančių kankinių lavonai liudijo XX amžiaus barbarijos žiaurumą.

Mokytoja ilgai tylėjo. Jos išblyškęs veidas išsprakaitavo. Akys — tamsios ir klaikios duobės. Kunigas, pasikeitęs tylumu balsu sudrumstė tylą:

— Žmogus, paneigęs religiją, paneigęs Dievo įsakymus

— visada buvo, yra ir bus — pavojingas visoms tautoms, visai žmonijai.

Pasakotojai tylint, kiti pusbalsiu komentavo, kaip raudonieji „demokratai“ tik iš rankų švarumo galėję spręsti, kuris kriminalinis ir kuris politinis kalinys.

— Rankų švarumas — bolševikams gyvybės ar mirties sprendimo kriterijus, — komentavo klausytojai.

Vėl visų dėmesį patraukė mokytojos žodžiai:

— Po dviejų savaitių pasiekiau Minską, jau vokiečių kariuomenės okupuotą. Pasiekiau mano namus, iš kurių buvau žiaurių žmonių brutaliai išplėšta. Niekada nesitikėjau į juos atgal sugrįžti. Išžiūrėjau veidrodyje kančių ir baisumų susendintą veidą ir pasruvau ašarose...

— Praslinkus kelioms dienoms, truputį apimusi, atsisėdau rašyti laišką mano akyse žuvusio jaunuolio artimiesiems, pranešdama tragišką buvusio mokinio likimą. Staiga... atsidarė durys ir šypsodamasis įėjo jis pats, apie kurio mirtį buvau berašanti namiškiams.

— Pašokau nuo stalo išsigandusi, įtikėdama, kad tai haliucinacija — rezultatas perdidelio nervų pertempimo. Nemokėjau ir nepajėgiau sutikti su tikrove: dar vis tebemačiau jį žuvusį mano akyse.

Jaunuolis šypsodamasis suspaudė mano rankas.

— Taip. Buvo gyvas! Sveikas ir laisvas.

— Menkas paviršutinis sužeidimas ir didelis kraujavimas apgavo sargus, kurie net pasigailėjimo šūvį nerado reikalo jam duoti.

— Bet... šuo?

— Šuo nedraskė veido, kaip man iš tolo atrodė, tik laižė srūvantį kraują.

Ilgai tylėdami žiūrėjom į vienas kitą — tikru stebuklu sugrąžinti gyvenimui. O tūkstančiai mūsų nelaimės draugų atrado baisią ir žiaurią mirtį... Amžiną atilsį suteik jiems, o Viešpatie...

Mokytoja nutraukė pasakojimą. Jos veidas — patirtų kančių veidrodis — buvo iškalbingesnis už pasakojimą. Visiems buvo aišku, kad sudegus archyvams ir besitartinant vokiečiams, jie negalėjo paleisti į laisvę tūkstančius politinių kalinių, o visiems išgabenti į Rusijos gilumą jau nebuvo nei laiko nei priemonių.

Kunigas Zenonas krūptelėjo. Jo meditacijas sudrumstė aštrūs ir kieti žingsniai bažnyčioje. Keisti gomuriniai balsai, neįprasti ir ne maldos žodžius tariantieji, privertė susidomėti:

— Kas gi čia dabar? — pats sau pasakė, išeidamas iš klausyklos ir dairydamasis.

Tai būta mokslininkų ir kariškių grupės — įvairių tautybių. Jų tarpe pamatė katalikų kunigą.

Mokslo žmonių grupę sudarė belgai, italai, rumunai, lenkai, šveicarai, vengrai, danai ir kitų tautybių. Jie smalsiai dairėsi šitoje senovinio stiliaus bažnyčioje, lyg būtų paprastai turistai, beiešką meno vertybių akims pasigrožėti. Grupę lydėjo aukšto laipsnio Wehrmachto karininkas.

Kunigas Zenonas apsidžiaugė, galvodamas, kad Viešpats išklausė jo maldų ir pasiuntė pagalbininką — kitą kunigą pastoraciniam ir apaštališkam darbui: čia buvo “didelė piūtis ir maža darbininkų ...”

Tokių minčių kupinas prisiartino prie grupės ir pasi-
sveikinęs kreipėsi į kunigą:

— Garbė Jėzui Kristui.

Kunigas nuoširdžiai atsakė ir abu suklupo prieš altorių maldai.

Vėliau pakvietė jį nuvykti į parapijos namus. Nesutiko. Negali atsiskirti nuo grupės, kuri sudaranti Tarptautinę Komisiją Katyno žudynėms ištirti.

Katynas ...

Per ilgus šimtmečius bus siaubo ir kančios sinonimas. Pasibaisėjimas visai žmonijai. Katyne sovietai išžudė 10.000 lenkų kariuomenės karininkų. Nustūmus rusų armijas tolyn nuo Smolensko, atrasta baisioji žudynių vieta. Tuoju buvo painformuotas Raudonasis Kryžius ir pakviesta Tarptautinė Mokslo Darbuotojų Komisija kapams atkasti ir ištirti. Komisijos nariai, tarp vieno ir kito traukinio, naudojosi laiko proga — aplankyti įžymesnes pravažiuojamas vietas. Tokie būdai jie atsidūrė Minsko bažnyčioje.

Kunigas — Komisijos narys — prelatas Jasinskis iš Krokuvos. Rodos, jis buvo specialus kardinolo Sapiegos delegatas. Drebančiu balsu, su ašaromis akyse, pasakė kunigui Zenonui:

— Vykstu į Katyną... Noriu tenai suklupti ir pasi-
melsti prie kankinių kapų, mano tautiečių...

Po ilgos pauzos jis teiravosi apie katalikų padėtį Minsko mieste ir apylinkėse.

Trumpai paaiškino, kad esąs vienintelis laisvas kunigas visoje Gudijoje. Net mažos dalies darbo nepajėgiąs aprėpti. Ar nenorėtų jam padėti? Kardinolas gal išsirūpintų leidimą bent vienam kunigui, kadangi lenkų katalikų skaičius Mins-

ke yra gausus.

Prelatas Jasinskis neigiamai pakratė galvą:

— Neįmanoma. Esame kare. Vokiečiai laiko mus nugaletais priešais. Jokių būdu neduos leidimo.

Kalbėjo pustyliai, paskubomis. Neilgai trukus visi greitai išvyko. Vienas jų — šveicaras — nuolatos žvilgčiojo į laikrodį...

Kunigas Zenonas suklupo prieš Nukryžiuotąjį ir su ašaromis meldėsi už Katyno kankinius.

Visą Europą siaubu sudrebino Katyno įvykiai. Katynas

— arti Smolensko miesto. Manau, kad Levo Tolstojaus veikalo skaitytojai prisimena Smolenską, kurio netolimose apylinkėse įvyko garsios istorinės kautynės tarp Napoleono armijos ir kunigaikščio Kutuzovo vadovaujamos rinktinės rusų kariuomenės. Tai vadinamas garsusis Borodino mūšis, kuriame, sakoma, kritę tiek karių, jog nebuvę vietos visiems palaidoti... Daug knygų mini šias kautynes:

“... ir kada skaitlinga Napoleono kariuomenė pasuko atgal į Vakarus (stipriai apkarpyta), visus Borodino laukus ir kalvas nuklojo žuvusiais...” — rašo savo atsiminimuose Le Comte de Seguir.

Panašiai, kaip Borodino, taip ir Katyno apylinkės apaugusios miškeliais ir krūmais. Vietos gyventojai 1943 metų balandžio 13 dieną parodė atžygiavusiai vokiečių kariuomenei tas vietas, kuriose rusų enkavedistai 1940 metų balandžio mėnesį nužudė ir vietos kalvose užkasė 10.000 lenkų rinktinės kariuomenės karininkų masiniuose kapuose...

Katyno kapai jau buvo apžėlę krūmais ir mažais medeliais.

Dešimtį tūkstančių karininkų išžudė vienoje vietoje, vienu užmoju. Tokiu būdu Stalinas tikėjosi pasiekti taikos su pavergta nelaiminga lenkų tauta.

Kiekvienas kankinys buvo nužudomas individualiai: šūviu į pakaušį. Žudymas vyko dieną ir naktį, be pertraukų, kaip tvirtina daugelio liudininkų parodymai. NKVD taip įprasta.

Tas jų praktikuojama iki šiandien — Rusijoje ir visose bolševikų okupuotose šalyse. Taip jie perteikia savo “bolševikines idėjas” į kietas suimtųjų politikų, karių, intelektualų ir darbininkų galvas. Tariamųjų ir tikrų disidentų ir “disidentų” veikla, jų “kova” ir vieno kito išleidimas į Vakarus — politinis žaidimas, vakariečių naiveliams įtikinti režimo švelnumu ir humaniškumu...

Tikrovė — kita!

Dešimt tūkstančių tik viename Katyno miškelyje atkas-ta Tarptautinei komisijai dalyvaujant. Kaltės baisumas — visų vienbalsiai pripažintas. O ar kas nors, ar kada nors dėl to protestavo Jungtinėse Tautose? Humanitarinėse, ar Žmogaus Teisių komisijose?

Ne! Nes jose ramiausiai, tarp kitų kultūringų tautų atstovų — dalyvauja ir šitie, kruvinomis rankomis, milijonų nekaltųjų mėsininkai. Tarptautiniuose debatuose “jie” karštai gina žmonių teises ir laisves (teisę ir laisvę savo propagandai ir žmonių kurstymui skleisti...). Demokratinių kraštų atstovai-delegatai šypsodamiesi šiltai spaudžia jų rankas — suteptas nekaltųjų krauju — dėkodami už gražias humaniškas kalbas(!).

Tokia yra reali tikrovė.

Niurnbergo Tarptautiniam Tribunole buvo pasmerkti nacių karo nusikaltėliai. Vyriausių teisėjų tarpe sėdėjo ir aukščiausios bausmės reikalavo kruviniausio žmonijos nusikaltėlio atstovai — Katynų, Pravieniškių, Rainių ir daugelio tūkstančių kitų žudynių kaltininkai. Jie buvo neatlaidūs, buvo rūstūs teisėjai kitų tolygiems nusikaltimams bausti.

Stalinas visada buvo realistas.

Vienas nužudytas — tragedija. Dešimt tūkstančių — statistika.

Praejo eilė dešimtmečių nuo baisios Katyno tragedijos.

Kapai apaugo krūmais ir medžiais. Pasaulis suskubo visa tai užmiršti. Ir, bendrai, žmogus greitai pamiršta skaudžius, nemalonius įvykius. “Statistikos” dūlėja istorijos lapuose. Tik nieku nepasikeitęs žmonijos piktadaris kankina ir persekioja milijonus nekaltųjų. Ramiai. Be atsakomybės jausmo “kuria naujas statistikas”, kurių kultūringoji žmonija greičiausiai niekada nesužinos, o gal to ji nenori žinoti?

Žmogiškoji Temidė prisidengė akis, o Dieviškasis Teisingumas — aukštai ir toli! Juos niekas nebaugina. Dievas išvytas iš giliai krikščioniškų tautų. Ugdomas ir plečiamas materialistinis ateizmas, kurio žmogui — kaip gyvuliui — viskas leistina. Jie gali išniekinti bažnyčias, persekioti tikinčius. Gali išrauti brangiausią žmogaus asmenybės dalį — religiją iš jaunų, vos beprasiskleidžiančių sielų. O kultūringas pasaulis — tai mato, girdi, supranta ir... skaudžiai abejingas.

Katynai, kol kas, dar toli...

Vos pasibaigus pamaldoms Schwester Marija kunigui įteikė mažą skiautelę popierio, ant kurio buvo lotyniškai įrašyta:

“Peto mittere mihi communionem”.

— Kas prašo šventos Komunijos?

— Vienas katalikų (Rytų apeigų) vyskupas, kalinamas Minsko kalėjime.

— Bet... kaip tenai patekti?

— Dieną sunku, o labai ankstyvą rytą, taip apie 4:00 valandą, gali būti įmanoma.

— Būtų pavojinga?

— Pavojinga, bet galima. Tuo metu sargyboje būna vienas Volgos vokiečių-katalikas. Kalbėjau su juo — sutiko pagelbėti. Tikiu, kad bus įmanoma įeiti. Jau viskas sutarta. Sutinkate, kunige?

— Aišku. Mėginsiu...

Tą pačią naktį, širdyje jausdamas baimę ir nerimą, išvyko į Minsko kalėjimą. Miestas miegojo. Begaliniai griuvėsių kontūrai grėsmingai metė rūsčius šešėlius. Naktis šalta ir prisigėrusi niūrios rimties.

Po lietuviška karine miline paslėpęs mažoje dėželėje nešė Švenčiausią Sakramentą nežinomam kaliniui Minsko kalėjime.

Prie aukštų kalėjimo vartų esantis sargybinis rūsčiai paklausė:

— Ko nori?

— Noriu kalbėti su Herr NN...

Įsakė palaukti ir užtrenkė durų langelį. Neilgai trukus atsivėrė sunkios geležinės durys ir sargybinis tyliai pasakė:

— Prašau įeiti. Jūsų jau laukia...

Kunigą sutiko aukštas ir stiprus Volgos vokiečių, civiliais drabužiais (vienas iš sargybos viršininkų), tylėdamas, tik rankos mostu pakvietęs jį sekti. Ilgai vedė niūriais kalėjimo koridoriais. Įėjus į tuščią nedidelį kambarį, ženklų įsakė palaukti.

Tuojuo buvo atvesti du dvasiškiečiai su ilgomis barzdomis, plačiomis sutanomomis, kokias dar dėvi Rytų Apeigų Katalikų Bendrijos dvasininkai.

Kunigas pajuto širdyje gilią pagarbą kaliniams, kurių vienintelis nusikaltimas — jų tikėjimas.

Pasisveikinęs, giliai sujaudintas pabučiavo šitų krikščioniškojo tikėjimo kalinių rankas.

Truputį jaunesnis — iškilmingos ir švelnios povyzos

— buvo jėzuitas vyskupas Niemencevičius (exarca — Rytų Apeigų Apaštališkas delegatas), antras — ortodoksų kunigas. Vyskupas nužemintai atsiklaupė, atliko išpažintį ir priėmė Švenčiausią Sakramentą.

Susijaudinęs iki ašarų vyskupas gražiais ir jautriais žodžiais dėkojo kunigui už neįkainuojamą krikščionišką patarimą. Nedrąsiai jis išreiškė viltį, kad kunigas dar suras progos ir galimybės vėl jį aplankyti...

Praslinkus porai mėnesių vyskupas susirgo tifusu, buvo perkeltas į kalėjimo ligoninę, kurioje ligonio lankymas jokiomis pastangomis nebuvo įmanomas — ligoninė laikoma griežčiausioje izoliacijoje... Neilgai trukus kankinys exarca-vyskupas Niemencevičius užbaigė žemės vargų kelionę...

Kunigą-kapelioną aplankė svečias iš Odesos ir plačiai nupasakojo vietos katalikų padėtį.

— Odesoje katalikų bažnyčią vadinome prancūzų bažnyčia. Paskutinis mūsų klebonas buvo taip pat svetimtautis, kaip ir tamsta, kunige Zenonai. Sovietai pradžioje savo viešpatavimo dar nebuvo labai drąsūs tikėjimo griovėjai. Jie gėdinosi viešai persekioti tikinčius ir uždarinėti bažnyčias. Įsidrąsino vėliau, palengva...

— Papasakokite, meldžiu, apie paskutinio jūsų klebono likimą, — paprašė kunigas Zenonas.

— O, taip: šitas mūsų klebonas išliko visų Odesos katalikų atmintyje visam gyvenimui ... — užsimastė svečias.

— Atsimenu, tai prasidėjo vieną sekmadienį. Į mūsų bažnyčią stipri apsauga atlydėjo raudoniesiems pasidavusį dvasininką armėnų tautybės. Kilo didelis triukšmas. Parapijiečiai nenorėjo įsileisti armėno-apostato į bažnyčią. Įsiveržėliai buvo išprašyti laukan, bet mūsų klebonas už tai neteko gyvybės... — jis ilgai tylėjo.

— Vieną naktį klebonas buvo nužudytas ir palaidotas Odesos kapinėse, netoli jūros kranto...

Katalikų būrelis slapta sekė klebono nužudymą ir jo palaidojimą. Ir ką gi jie galėjo padaryti prieš raudonosios milicijos šautuvus? Tik patylomis apraudoti savo mylimo sielų ganytojo mirtį...

— Žudikams pasišalinus, atkasė klebono kapą. Jis buvo apsirengęs sutana, kuri buvo visa suplėšyta ir sušaudyta ...

— Parapijiečiai verkdami įvyniojo kankinio-kunigo kūną į baltą drobę ir jį palaidojo kalnelyje. Viršuje pasodino keturis mažus kiparus, kurie slapta laistomi gra-

žiai prigijo.

— Netikrasis kunigas vėl išdrįso pasirodyti bažnyčioje ir iš sakyklos prabilo į pasipiktinčius katalikus. Žmonės skaudžiai jautė bažnyčios išniekinimą: visi tylėjo, nes armėną gynė milicija.

— Raudonųjų atsiųstasis “kunigas” baigė savo “pamokslą”, dėkodamas tikintiesiems už dėmesį ir pasižadėdamas pasilikti “be žinios” dingusio klebono vietoje. Visų tylą jis buvo patenkintas.

— Staiga senas jūrininkas, iškeldamas rankas, giliausioje tyloje garsiai pasakė:

— Mes ne tavo balsą girdėjome. Mes susikaupe klausėmės balso to, kuris dabar ilsisi prie jūros kranto šventoje kapinyno ramybėje. O tu — mums esi vilkas avinėlio kailyje. Tu nesi mūsų kunigas!..

— Apsimetėlis, matydamas minios rūstumą, be vieno žodžio pasišalino ir niekada daugiau negrįžo.

— Be kunigo likusios parapijos tikintieji kiekvieną sekmadienį sąžiningai rinkomės į bažnyčią dalyvauti šventose Mišiose.

— Šventose Mišiose? Be kunigo?

— O, taip, kunige Zenonai. Šventose Mišiose, kurios vykdavo sekančiais:

— Kada turėdavusios prasidėti pamaldos, zakristijonas sudėdavo prie altoriaus mišiолą, taure, šventų apeigų drabužius. Vėliau — atidarydavo mišiолą, uždegdavo žvakes ir visi pasiruošdavo giedamoms Mišioms.

— Choras pradėdavo giedoti “Kyrie eleison” — Viešpatie, pasigailėk mūsų ... ir taip giedodavo visas šventų Mišių dalis. Tais momentais, kada tiktai kunigas turėdavo giedoti — visi susikaupe tylėdavome. Vargonininkas tyliai vos girdimai grodavo vargonais...

— Tokiu būdu, kunige, mes be dvasininko išklausydavome šventų Mišių auką ir tuo pačiu pagerbdavome šventą kunigo-kankinio atminimą.

— Tai negirdėtai nuostabu... — susijaudino kunigas Zenonas išklausęs pasakojimo.

— O, taip! Kiekvieną sekmadienį mes apsiašrodavome, bet Dievas buvo mūsų ramintojas, jausdavome Jo buvimą kartu su mumis ... — dabar jis ilgai tylėjo.

— Pagaliau... vieną dieną milicija užkalė mūsų bažnyčios duris. Uždėjo gėdingas kūjo ir pjautuvo antspaudas. Mūsų šventovė tapo komunistų partijos nuosavybė; kaip pas

juos visada įprasta: bažnyčia uždaryta, nes neturėjo kunigo.

Abudu ilgai tylėjo.

— Tik tiek tenorėjau jums, kunige, pasakyti. Atleiskite sugaišintą laiko valandėlę. — Svečias paskubomis atsisveikino.

Kunigui Zenonui ramiai besikalbant su būreliu tikinčiųjų Minsko parapijos namuose, į vidų triukšmingai įgriuvo lietuvis karininkas.

— Kunige, atleiskite, norėčiau su tamsta be liudininkų pasikalbėti. Tai skubu ir labai svarbu.

Kunigas tuojau pagalvojo, kad gal tai liečia kokį sužeistą karį, ar ligonį, ir pakvietė į kitą kambarį. Karininkas, atsisakęs pasiūlytos kėdės — aštriai pradėjo kalbėti:

— Tamsta su savo konferencijomis, kunige, silpninate karių kovingumo dvasią. Ir žinokite, kunige: vokiečių karinės administracijos akyse save statote į labai pavojingą padėtį...

Truputį patylėjo, atsikvėpė, ir vėl pradėdamas karščiuotis tęsė toliau:

— Kunige, jūs labai gerai žinote, kad raudonieji vandalai visą Lietuvą užtvindė kraujo ir ašarų upėmis savo trumpo buvimo metu. Todėl kiekvieno lietuvio šventa pareiga visomis jėgomis kovoti, kad jie niekada daugiau nesugrižtų... kad jie savo nešvariomis kojomis niekada daugiau netryptų lietuviškos žemės ir nenaikintų mūsų tautos žmonių. Kiekvienas karys privalo savo širdyje turėti tik vieną idealą: ginti mūsų kraštą nuo sovietinio jungo ... —

Kunigas pradėjo suprasti ir leido jam išsakyti viską, ką jis norėjo. Paskui ramiai paklausė:

— Ponas karininke, manau aš neklystu: tamsta turite mintyje mano konferencijas, kurias ką tik pravedžiau lietuviams kariams Sc. mieste, o ir kitas?

— Taip, ir šitas ir kitose vietovėse...

— Sakykite, ko iš manęs norite?

— ... kad ateityje nemažintumėt lietuvių karių kovingumo dvasios. Nekalbėkite, ką iki šiol kalbėjot.

Kunigas susimąstė ir lyg pats sau kalbėjo:

— O, taip... gerai prisimenu praveistas konferencijas. Paskutinės — 1943 metų kovo 27-30 dienomis, buvo tikrai aštrios ir rūsčios. Prisimenu ir kodėl gi jos tokios buvo: kada aš atvykau su dvasine misija pas lietuvius ka-

rius, išsklaidytus Gudijos plotuose, neturėjau tikslo aptarnauti civilių katalikų. Bet jie visur mane susiranda dėl religinių patarnavimų, dėl įvairių patarimų. Sc. apylinkių gyventojai ne kartą nusiskundė, kad ne tik policija, net ir lietuviai kariai perdaug žiauriai elgiasi su gudais. Jie komentavo ir nurodinėjo faktus...

— Man tai buvo pirmutinis kartas, kada išgirdau nusiskundimus lietuviais kariais. Gerai supratau — nebuvo šmeižtas. Taip pat gerai žinojau, kad kaip tik čia lietuviai kariai buvo tikrai šaltoki religinei praktikai. Garnizono lietuviai, santykiaudami su vietos gyventojais gudais, neišlaiko tinkamoje aukštumoje lietuvių vardo. Aišku, aš neturiu jiems tiesioginio karinio autoriteto, bet kaip jų kapelionas kreipiausi į komendantą, kad sušauktų visus karius ir karininkus. Susirinko jų gal daugiau šimto, į kuriuos kreipiausi, tiesa, kietais žodžiais:

— Mano tautiečiai, kadaise apaštalas Paulius viename savo laiško rašė: „ir su dideliu džiaugsmu patyriau, kad jūs, brangūs krikščionys, visais savo darbais ir veiksmais esate ištikimi Kristaus doktrinai...“

— O man, kaip lietuviui kunigui, yra didelis džiaugsmas patirti, kada Gudijos katalikai visur labai gražiai atsiliepia apie čia esančius Lietuvos kariuomenės dalinius.

— Aš apkeliavau plačiąją Gudiją, vykdamas iš vienos srities į kitą ir visur girdėjau tikrai gražiausius atsiliepimus apie lietuvi-karį. Patyriau, kad net ir sovietiniai partizanai atvirai pripažįsta Lietuvos karių gilų dvasinį taurumą. Tai sužinojau iš grandinio P., kuriam pavyko pabėgti iš jų belaisvės... Tik, deja, čia aš negirdėjau tų gražių ir pagarbinių žodžių apie lietuvių karius. Jeigu tai yra tiesa, kas man čia daugeliu atvejų buvo nupasakota, aš, kaip lietuvis, jaučiu gėdą ir negalėsiu atvirai žvelgti šio krašto žmonėms į akis, kada galvosiu apie jus, mano brangūs tautiečiai... Aš prieš šventą Išganytojo kryžių jus klausiu ir atsakykite atvirai:

— Ar tai tiesa?.. (čia suminėjau eilę vietos gyventojų nusiskundimų). Atsakykite, taip, ar ne? Jūs neatsakote? Reiškia — viskas yra tiesa. Man labai skaudu ir tegul Viešpats Dievas būna jums gailestingas...

Kunigas pamąstęs tęsė:

— Prieš laiko tarpsnį ir šita vietovė priklausė Didžiajai Lietuvai. Daugumos gyventojų pasakojimuose yra dar gyvi Lietuvos valdymo laikai. Tada buvę net žodžiais nenu-

sakomo žmoniškumo ir teisingumo laikai. Gi jūs savo elgesiu, suniekinate jų gražius prisiminimus. Jūs apjuodinate mūsų tautos istorijos garbingumą...

— Daugelis žmonių klaidingai galvoja, kad Dievo įstatymų reikia laikytis tik taikos metu. Atrodytų, kad karo metu tegalioja tik stipresnio, geriau ginkluoto ir žiauresnio teisė. Viešpaties įsakymai karo metu neturi galios nei vertės. Tai šitoks jūsų tikėjimas, mano brangūs katalikai?! Taigi, aš jus klausiu: kada ir kur Viešpats Dievas yra pasakęs, kad jo įstatymai netenka galios bent vienai dienai ar valandai — taikos ar karo metu? Neabejokime, kad visur ir visada esame atsakingi už visus savo veiksmus. Karas nepasibaigė ir niekas nežino, kaip jis pasibaigs. Mes visur ir visada nešame atsakomybę už savo veiksmus, kaip kariai ir kaip žmonės prieš kitus žmones...

— ... tada priėmiau iš jų šventą įsipareigojimą: ginti ir apsaugoti silpnuosius, moteris ir mažus vaikus. Mano aštraus ir kieto pasikalbėjimo vaisiai jau pasireiškė tuojau — sekančią dieną. Dauguma karių man atvirai ir iškilmingai pasižadėjo, kad nuo šios dienos nusprendė pakeisti savo gyvenimo būdą.

— O, taip... buvo ir tokių, kuriuos mano žodžiai labai suerzino. Žinau, kad jie savo tarpe visa tai komentavo:

— Kunigas užsipulė labai kietai ir aštriai. Jeigu tai būtų Lietuvoje, tai jo tos “konferencijos” turėtų kunigui nemalonas pasekmes. Bet ir čia, kare, jis labai rizikuoja... Atsirado, matote, taikos mylėtojas. Lyg tai būtų įmanoma suderinti humaniškumą su karo žiaurumais... kunigas gal jau pamiršo, kad esame kare ir kiekvieną minutę rizikuojame savo gyvybėmis...

— Tokių buvo labai nedaug. Kiti savo pažadus sustiprino išpažintimi ir šventa Komunija ...

Tarsi atsibudęs iš savo garsiai reiškiamų minčių ir prisiminimų, staiga atsigręžė į neramiai kulnais grindis daužantį karininką:

— O ką gi tamsta darytumei mano vietoje? Esu kunigas. Dievas mums paliko savo įsakymus. Jis reikalauja, kad juos vykdytume. Dievas nelaimina karų, nes Jo įsakymai pabrėžta: nežudyk. Ir, jeigu ne kunigo galioje sulaikyti karo veiksmus, tai kunigo pareiga dėti visas pastangas, kad karys būtų humaniškas, kiek tik įmanoma kare. Ne,

tamsta, negaliu tylėti! Kalbėsiu ir veiksiu visur ir visomis man pasiekiamomis priemonėmis. Tai verčia mane ne tik pareigos, bet ir sąžinė. Tikrai netikiu, kad čia tarp lietuvių karių atsirastų tokių, kurie išdrįstų mane įškusti vokiečių karinei administracijai. Ne, lietuvių tarpe išdavikų nėra, ar bent aš tuo negaliu patikėti...

Karininkas nieko nepasakė. Nekomentavo, nesiginčijo. Sausai atsisveikinęs išvyko. Jo elgesys buvo keistokas, bet vertas pasitikėjimo. Ir tuo kunigas Zenonas neapsivylė. Panašių įvykių buvo nuolatos perpintas visas lietuvių karių kapeliono gyvenimas.

Tuoju po šventų Mišių aukos kunigas paskendo dvasiename apmąstyme, pavesdamas Viešpačiui Dievui sunkiai beišsprendžiamas problemas...

Kažin kas palietė jo petį:

— Atleiskite, kunige, norėčiau su tamsta kalbėti. Dar kartą atleiskite...

Pamatė moterį, vyrišku švarku, ilgais auliniais batais. Po valandėlės tylos ji sako:

— Atvykau iš tolimo S. miesto. Norėčiau prašyti, kad atnašautumėte šventas Mišias už mano tėvelių sielas.

Vėliau ši moteris išsikalbėjo, kad sovietinio režimo metu buvo užėmusi labai aukštas pareigas — lyginant generolo laipsniui. Vokiečiams veržiantis į Rusiją — ji perbėgo į Minską, kaip paprasta karo pabėgėlė. Kurį laiką pasislapsčiusi, saugumo sumetimais išvyko į tolimą S. miestą ir tenai vokiečių neįtariama kukliai ir ramiai gyvenanti.

Ji asmeniškai stebėjusi daugelį šiurpių įvykių, kuriuos gana vaizdingai nupasakojo. Jos išvadomis, vokiečiai, nežiūrint didelių laimėjimų, turėtų pralošti karą, nes jie patys kalti ir istorijos teismas bus jiems negailestingas. Ji gyvenusi namuose, kur turėjęs butą šarvuočių pulko vadas, kuris, atrodė, nepasitikėjo net savo šešėliu. Laikui bėgant įsitikinęs, kad ji taip pat nekenčianti komunistinės santvarkos — išsikalbėjęs jau visai atvirai.

— Jūs gerai žinote, koks skurdus rusų tautos gyvenimas. Raudonojo teroro prislėgtos tautos. Stalinas — visų žmogžudžių atamanas, o pavergtųjų kančias — kas benupasakos. Iki šiol vienintelė viltis buvo — karas su vokiečiais. Pulkininkas nusprendė kartu su visais savo šarvuočių daliniais — jungtis prie vokiečių ir kartu su jais laisvinti tėvynę Rusiją...

— Vieną dieną pulkininkas grįžo prislėgtas ir palūžęs. Kas galėjo atsitikti?

— Sugriuvo jo slapčiausi lūkesiai...

— Vienos kontra-ofensyvės metu vokiečiai buvo atmušti iš jų užimtų pozicijų. Vokiečių palikimo radinys buvo visiems pasibaisėtinas. Tūkstančiai rusų, karo belaisvių, nukankinti šalčiu ir badu. Visi išrengti iš viršutinių drabužių ir palikti spygliuotų vielų užtvarese, kad badas ir šaltis sutauptų vokišką paraką ir... kulkas. Taip, kunige! Rusų kariai pasiduodavo ištisomis armijomis ir pulkais į vokiečių belaisvę ir jie buvo tik AUKOS, vokiškojo "raumo" godumui patenkinti. Netikėkite, kad vokiečiai kovoja prieš komunizmą, ne! Jie kovoja prieš rusų tautą, savo "Drang nach Osten" ekspansijos įvykdymui.

— Ką rusai darė tai matydami?

— Politrukų įsakymu, lavonai krūvomis buvo kraunami miesto aikštėse ir kariuomenė — žygio tvarkoje — turėjo pro juos žygiuoti ir sustodami apžvelgti nukankintus ginklo brolius. Perdaug pasibaisėtino įspūdžio vaizdas. Daugelis karių verkė, kiti net alpo tai matydami. Politiniai komisarai aiškino karius:

— Toks likimas laukia visus, kurie tik gyvi pateksime į vokiečių karo belaisvę...

— Tas pasibaisėtinas atidengimas sugriovė visus šarvuotųjų pulkininko ir daugelio kitų planus. Visi vaizdžiai, be žodžių įsitikino, kad vokiečiai nekovoja prieš komunizmą. Jie ateina išlaisvinti mūsų kraštą nuo... rusų. Mes gerai suprantam, kad Stalino diktatūra — sunkiai pakeliama, bet ko sulauktume pasiduodami vokiečiams? Tai kas mums belieka? Tikrai viena: kovoti iki mirties, bet nepasiduoti.

— Toji žinia žaibu perskrido visą Raudonąją armiją. Kariai ir karininkai suprato savo baisią klaidą. Daugiau gyvi niekas nenorėjo pasiduoti. Jūs matote, kad vokiečių žygis visuose frontuose išalo. Jie daugiau nepajėgia žygiuoti į priekį, kiekvieną pėdą turi gyvybių aukomis išsikovoti. Matysite, jiems pirmutiniams prasidės kovos nuovargis ir tada jų bėgimo atgal jau niekas negalės sulaikyti — dezertyrus ištisos vokiečių armijos ir tada... baigsis karas.

O, taip! kunigas prisiminė: vos karo pradžioje, Lietuvoje, jis savo akimis matė ilgiausias kolonas rusų karo belaisvių. Minios lietuvių, sustojusių kelio pakraščiuose, stebėjosi ir komentavo:

— Kodėl jie nekovojo? Kodėl milijoninėmis masėmis pasidavė vokiečiams?

— Kodėl pasidavėt? Kodėl nekovojote?

Vokiečių sargybiniai, eidami šalimais belaisvių kolonos, nesuprato lietuvių rusiškų žodžių.

Rusų kariai vienas už kito ėmė šaukti:

— Kovoti? Už ką? Už Staliną? Už tą mūsų kiaulišką gyvenimą? Ne! Gana! Kovoti mes norime, bet už mūsų motiną Rusiją, laisvą nuo komunizmo.

Vokiečiai nemokėjo išnaudoti progos. Jie sugeba kovoti, bet nesugeba karo laimėti. Pasielia pergalę kautynėse, bet pralošia karus. Lietuviai jau anais laikais sakydavo: vokiečiai — puikūs kareiviai, blogi politikai ir visai netikę psichologai.

Vokiečiai pradėjo karą ir užkariautų kraštų okupaciją be teisingos, pozityvios programos tenai atrandamų tautų atžvilgiu. Jiems tik rūpėjo užkariaujamų kraštų karinio-militarinio potencialo sunaikinimas, o užmiršo žmonių mases. Būdami užtikrinti greitu laimėjimu, visas kitas problemas paliko pokario metui, pagal nacionalsocialistinę doktriną. Jokios ateities pavergtoms tautoms net žodžiu nepažadėjo.

Akys atsivėrė tada, kai militarinis laimėjimas pradėjo sprūsti iš rankų. Vėlai pradėjo formuotis Rusijos išlaisvintųjų armiją iš dar Vokietijoje pasilikusių gyvų rusų karo belaisvių likučių, generolo Vlasovo vadovybėje. Rusų generolas Vlasovas, formuodamas išlaisvinimo armiją, šventai tikėjo atkurti Demokratinės Rusijos Respubliką. Naciai net ir tada (jau pavėluotai) nedavė jam jokių garantijų dėl Rusijos ateities. Ramino miglotais pažadais. Nesukėlė kovos entuziazmo, kovingumo dvasios vlasoviečių armijoje. Buvo jau vėlu: niekas vokiečiais netikėjo. Pagaliau net ir patys naciai netikėjo pergale. Įvairių “-leiterių” sulikvidavimai žlugdė visų nuotaikas.

Po karo Vakarų sąjungininkai PRIVERTĖ šituos daugumoje prievarta įjungtus “vokiečių talkininkus” kaip “karo kolaborantus” repatrijuoti į Sovietiją, išduodami juos brutaliai ir antihumaniškai žiauriam sunaikinimui.

Istorinė gėdos dėmė krinta ant laisvosios žmonijos. Objektivus istorijos vertintojas taip pat ir laisvąsias tautas atžymės kaip žmonijos kultūros ir civilizacijos nusikaltėlius. Gal jau netolimos žmonių kartos bailsės laisvų didžiųjų neatsakingais veiksmais ir sprendimais.

VIS TEBEKELIAUJA

Quot servi, tot hostes.

Kunigui Zenonui prisistatė apdulkėjusių žmonių “delegacija”. Po trumpo pasisveikinimo paaiškėjo, kad jie turėję ilgą vargingą kelionę. Iš tolimo Bobruisko. Maldauja su ašaromis, kad vyktų į jų miestą suteikti religinius patar-navimus katalikams...

— Kiek žinau, jūs turite savo katalikų kunigą?

— O, taip... turime, — jie liūdnai atsakinėjo. — Vistiek reikia, kad vyktumėt. Nors trumpam. Mūsų klebonas — senelis. Pavargęs nuo ilgų metų kalinimo...

— Jis nebepajėgia atlikti savo pareigų ... — karštai įtikinėjo, su tokiu užsidegimu, kad jokiais argumentais negalėjo jų perkalbėti, kol pagaliau sutarė nuvykimo dieną.

Bobruiskas — gražus senobinės Lietuvos miestas, plačiai išsiskleidęs prie plačios Berezinos upės. Dėl šio miesto lietuviai yra turėję nemažą karų su Maskvos kunigaikščiais. Ne kartą Berezinos vandenys rauda nuo lietuvių-rusų kraujo kritusių atkaklioje kovose. Dar XVII a. pusėje lietuviai buvo jį atsikovoję ir sustiprinę, kurį vėliau rusai visiškai sunaikino. Šiuo metu Bobruiskas turi per 200.000 gyventojų, kurių daugumą sudaro atkelti iš Rusijos gilumos ...

Senobinio Lietuvos Bobruisko žymių šiandien nedaug teatrastume. Lietuvių jame, manau, nebeliko...

Kunigui Zenonui šis miestas, išsidėstęs plačioje lygumoje, paliko labai gerą įspūdį. Labai graži bažnyčia, su į dangų šaunančiais labai aukštais bokštais, apsupta didelių puikių medžių parku. Visa aplinka švelni ir maloni kelevio akiai. Parapijiniai namai erdvūs, švariai užlaikomi. Gyventojai linksmi, labai draugiški.

Keleivis, pasidėjęs ant žemės lagaminus, šluostėsi gausų prakaitą ir smalsiai dairėsi. Tuojau pasirodė senas suvargęs žmogus juodoje sutanoje ir skubėjo pasitikti svečią, klupinėdamas ir sunkiai statydamas kojas...

Jis buvo šitos gražios bažnyčios klebonas, kunigas Velyčinskis. Labai sujaudintas, drebančiomis kaulėtomis rankomis apglėbė svečią, kuris su ašaromis akyse bučiavo kankinio kunigo rankas. Neįtikimai suvargintas iškankintas kūnas,

išsekęs, be išraiškos veidas. Atrodė randuota, sužalota kaukė — atspindinti baimę ir išgyventą ilgų metų kančią.

Sunkiai vilkdamas sužalotą koją, nuvedė svečią į gražiai sutvarkytą koplyčią, kurioje buvo laikomos šventos Mišios. Sunkiai vargdamas, su didžiausiomis pastangomis pagaliau atsiklaupė ir nusižeminęs meldė išklausti išpažinties...

Svečias tik vėliau patyrė, kad kunigas Velyčinskis šį rytą, su neapsakomu vargu ir pastangomis, gailestingų tikinčiųjų prilaikomas, atnašavo šventas Mišias. Alpdamas ir nuolatos apsipildamas ašaromis... Kas dieną jis jautėsi silpnėsnis — artėjo prie savo sunkaus gyvenimo kančių galo.

Matydami verkiantį žmogų — jaučiamės labai nejaukiai, bet — žiūrint į ašarose paplūdusį, išvargintą, iškankintą senelį, patiriame jausmą, kurio žodžiais neįmanoma išreikšti ...

Kunigo Velyčinskio istorija tolygi tūkstančiams panašių. Tik skyrėsi nuo kitų tuo, kad jis buvo paliktas gyventi ir kentėti kankintojų pasityčiojimui — kai kitų gyvenimo dienos būdavo visagalės kompartijos sprendimu greit sutrumpinamos...

Raudonoji revoliucija jį užklupo klebonaujantį nedidelėje Gudijos parapijoje. Komunos ponai-draugai, jausdamiesi žmonių ir tautų absoliutūs valdovai ir viešpačiai, nesiškaitydami su teise bei žmoniškumu, nuo pirmųjų dienų pradėjo naikinti tikinčius. Pirmoje eilėje — katalikus. Persekiojo ir suiminėjo kunigus. Grasinimais ir areštais jie stūmė gyventojus nuo tikėjimo ir bažnyčios.

Tuo metu Bobruisko parapijoje darbavosi kunigas lietuvis, kuriam pranykus, kunigui Velyčinskiui atiteko šios pareigos. Tuo metu Bobruisko parapija buvo viena iš didžiausių visoje Gudijoje.

Didelio takto ir aukštos kultūros kunigas, išsilaikė pareigose ilgesnį laiką, kol komunistai drastiniu būdu išplėtė žiaurų tikėjimo persekiojimą. Tada dvasininkų suiminėjimai jau tapo kasdieniu reiškiniu. Pavojaus neišvengė nei naujasis Bobruisko klebonas. Be jokio tiesioginio apkaltinimo (taip įprasta!) jis buvo suimtas ir išvežtas prievartos darbams į Sibirą. Tada masinės tikinčiųjų deportacijos liksdavusios daugiausia Gudijos ir Ukrainos gyventojus.

Nelaimingas kunigas-klebonas, po ilgų metų kančių ir didelio vargo, galutinai paliegęs, lūžusia sveikata sugrįžo į savo parapiją.

Bažnyčią rado išprofanuotą ir naudojamą kompartijos rei-

kalams. Parapijos namai buvo paversti nakvynės namais partijos pareigūnams.

Kur eiti? Kame surasti gabalėlį duonos? Nes kiekvienas, kuris padėtų sugrįžusiam iš Sibiro — susilauktų to paties likimo. Sugrįžėlis neturėjo menkiausio kampelio iškanintiems seniems kaulams priglausti.

Keletą dienų vargingai paslankiojęs po miestą, pagaliau vėl kreipėsi į NKVD, tą pačią įstaigą, kuri jį buvo išdeportavusi į Sibirą. Kunigas išdėstė savo padėtį ir paprašė darbo.

Apsvarstę jo prašymą, pasiuntė sargo pareigoms į netolimą durpių gamyklą.

Laikas slinko. Vieną naktį durpių gamykloje kilo gaisras. NKVD tuojau įtarė nelaimingą kunigą.

Kas gi kitas išdrįstų padegti sovietinę nuosavybę? Visiems „aišku“, kad sabotажininkas-kenkėjas tegalėjo būti tik kunigas. Jis — Sibiro ex-kalinys ir liaudies priešas — aiškus durpių sandėlio padegėjas.

Vėl suėmė.

Teisėjas („tarybinis teisėjas“) nekreipė dėmesio į kunigo pasiteisinimus.

Vėl aštuoni metai sunkių darbų, Sibire.

Su jo palūžusia sveikata — lygu pasmerkimui lėtai ir sunkiai mirčiai...

Kunigas sunkiai susmuko suole. Uždengė veidą rankomis ir graudžiai pravirko. Karčios, deginančios ašaros rito si raukšlėtais skruostais.

— Kodėl verkiate?

Kunigas rankove nubraukė ašaras ir išžiūrėjęs pažino vieną savo nelaimės dienų draugą, buvusį kartu su juo Sibiro priverčiamųjų darbų stovykloje.

— Kodėl verkiate, kunige? — jis dar kartą paklausė, švelniai spausdamas ranką.

— Esu vėl neteisingai pasmerktas aštuoneriems metams į Sibirą ...

— Turite teisę apeliacijai.

— Apeliuoti? Aukštesnis teismas tikrai padvigubins bausmę, taip visada atsitinka. Gerai žinote...

Prietelius prikalbinėjo. Žadėjo padėti surasti naujų jo nekaltumo įrodymų, kurie bus reikalingi pateikti teismui. Ir šį kartą įvyko tikras stebuklas: policijai pavyko išaiškinti tikrąjį padegėją.

Kunigas buvo išteisintas.

Miesto NKVD davė klebonui naujas pareigas: paskyrė turgaus aikštės ir aplinkinių gatvių šlavėju.

Dabar visi įprato matyti senelį, paliegusį iškankintą kunigą, su šluota rankose rūpestingai atliekantį savo “naujas pareigas”.

Enkavedistai jį visą laiką stebėdavo ir savo tarpe linksmai komentuodavo:

— Matote, kaip savo pareigas puikiai atlieka pilietis Velyčinskis. Jis yra geras pavyzdys kitiems.

(Dabar jie tai vadina “politiniu perauklėjimu”).

— Bet... jūs, kunige-klebone, bent dalinai galėjote atlikinėti savo kunigiškas pareigas: galėjote krikštyti, tuokti, laikyti šventas Mišias?

— Nejmanoma! Buvo nejmanoma... — atsakė linguodamas galva. — Buvau šnipinėjamas ir sekamas iš visų pusių. Reikėjo tik menkiausio įtarimo ir — sugrįžimas į Sibirą neišvengiamas ... ir jau visam amžiui... Viskas, ką aš tegalėjau laisvai daryti: valyti turgaus aikštę...

Vokiečiams užėmus miestą — tikintieji pasirūpino, kad jų klebonas grįžtų prie savo kunigiškų pareigų. Jo jėgos buvo jau taip išsekusios, kad neprilaikomas sunkiai tegalėjo pavaikščioti.

Keliavo sunkvežimiu per tamsius ir pavojingus miškus į Lohoiską, kuris jau ne kartą buvo pakliuvęs į sovietinių partizanų rankas. Vokiečių pajėgos būdavusios dar stipresnės ir partizanai pasitraukdami aštriais teroro aktais keršydavę. Vokiečiai tuo pačiu atsakydavę sugautiems sovietų partizanams. Abipusiai vyko tokie žiaurumai, kad sukrėsdavę kiekvieną žmogų. Padėtis vis sunkėjo ir partizanų skaičius augo ...

Ir šitą 1942 metų labai šaltą žiemą Lohoisko miškų partizanai drąsūs ir ne visada pasitenkindavo tik pasalų užpuldinėjimais. Padėtis sunkėjo...

Lohoisko miestas labai senas ir priklausęs Lietuvai per daugiau 600 metų. Ilgus šimtmečius jis buvo grafų Tiškevičių valdomas. Nuo Minsko jį skiria dideli ir tankūs miškai. Miestas išsiklostęs prie nedidelės Hainos upės su gražia apylinkių gamta. Gražią Lohoisko pilį XVIII a. pradžioje sugriovė švedų kariuomenė...

Kunigo Zenono kelionė į Lohoiską buvo “paįvairinta” staigaus partizanų užpuolimo. Iš tankaus miško pasipylė šū-

viai. Kulkos, lyg bitelės, zvimbė pro keleivių galvas. Visi išsigandę susiglaudė sunkvežimio dugne...

Krito didžiulės snaigės, bet kelias dar buvo labai geras. Sovietų gamintas sunkvežimis, naujas, stiprus, padidino greitį ir užpuolikų šūviai tuojau atsiliko. Keleiviai lengviau atsikvėpė. Kunigas pats stebėjosi, kad šį kartą nejautė baimės: buvo susigyvenęs su nuolatiniais pavojais. Aiškiai jautė, kad gyvenimas, kaip ir mirtis, yra Viešpaties rankose ir kol JIS globoja, mums nereikia nieko bijoti.

Į Lohoišką vyko vargonininko lydimas. Išsileido į pavojingą, varginančią kelionę, nes skaitlingi šio miesto katalikai per daugelį metų buvo palikti be jokio dvasinio aptarnavimo. Nežiūrėdamas vargo, nei asmeninių pavojų, vyko, kur reikėjo sušvelninti sielų alkį...

Nors kadaise Lohoisks miestas yra buvęs įžymių princų sostinė, dabar darė skurdų įspūdį. Atrodė labai apleistas ir nykus.

Nespėjus sunkvežimiui sustoti — visi keleiviai išsisklaidė ir išnyko. Kunigas dairėsi po staiga ištuštėjusią aikštę. Maži, mediniai nameliai, akliai užvertomis langinėmis, nykūs ir tylūs...

Apsistojo vargingoje batsiuvio šeimoje, iš septynių asmenų, dviejuose mažuose kambarėliuose. Penki maži vaikučiai nustebusiomis baidiomis akutėmis tyliai stebėjo kunigą. Po kasdieniškai kuklios vakarienės išėjo aplankyti bažnyčią...

Snaigės tebekrito: riebios, pasipūtusios, didžiulės ir tylios.

Kunigas užsimastęs stebėjo jų lėtą ir tingų mirgėjimą. Bažnyčia buvo arti, reikėjo tik pereiti aikštę, kurioje pamatė judančius šešėlius. Vargonininkas ramiai pastebėjo:

— Žiūrėkite, kunige, vokiečiai naktį taiso telefono liniją...

Taip. Tai buvo vokiečiai, tik ne telefono linijų taisytojai. Būrys kareivių kažin ką paskubomis dirbo, o žemėje gulėjo keletas surištų vyrų...

Visus maloniai ir švelniai dangstė krintančios snieguolės. Kareiviai pastebėjo ramiai palengva besiantinančius ir aštriai ėmė šaukti:

— Wer da?

Abu sustojo lyg suakmenėję.

— Nesiartinti, nes būsite sušaudyti, — aštriu balsu šaukė vokiečių kareiviai.

Iš kunigo Zenono lūpų išsiveržė pasibaisėjimo ir siau-

bo šauksmas.

Suprato.

Buvo kariami partizanai.

Vokiečiai užnerdavo kilpą ant belaisvio galvos ir liepdavo užlipti ant tam tikslui padėtos dėžės. Paskui paspir-davo dėžę ir nelaimingasis kabojo...

Kunigas, iškėlęs rankas, suklupo į sniego patalą ir, suledėjęs nuo siaubo, sustingusiomis lūpomis, iš tolo, suteikė mirštantiesiems bolševikų partizanams paskutinį išrišimą iš jų nuodėmių ir ilgai karštai meldėsi už žudomus žmones. Daugiau nieko jiems negalėjo padėti.

Per visą naktį nesumerkė akių. Baisus barbariškas vaizdas atrodė kaip sunkus košmarinis sapnas.

Sekantį rytą, eidamas į bažnyčią, turėjo praeiti pro nakties metu pakartus ir viešai išstatytus nelaiminguosius savo gimtosios žemės gynėjus. Prie kiekvieno buvo prisegtas popieris su įrašu:

“Esu banditas. Kovoju prieš vokiečius”.

Lygiai taip pat elgėsi sovietai su Tėvynės Laisvės kovotojais ir katalikiškojo tikėjimo gynėjais okupuotoje Lietuvoje 1945–1952 metais.

Lietuvoje, sovietiniai enkavedistai, palikdavę net kelioms dienomis nužudytųjų Tėvynės Gynėjų kūnus, sekdami praeivius...

Motinos, seserys, kiti artimieji atpažindavę savo šeimos narius, bet... buvę mirtinai pavojinga tą viešai parodyti. Pavojinga apverkti artimuosius.

— A, štai kaip! Tu esi bandito motina! Tu turi didelę dalį jo kaltės. Tu ir kiti tavo šeimos nariai, kurie dar per nesusipratimą esate laisvi. Gerai. Labai gerai, kad išsidavei! Dabar mes pasirūpinsime, kad tu daugiau neregėtum šviesios dienei...

Taip ir šituo atveju abudu gerai sutarė: išniekinto kryžiaus ir kūjo-pjautuvo garbintojai.

Bažnyčioje terado tik menką būrelį katalikų. Mažai kas žinojo kunigo atvykimą. Tikintieji gyveno plačiai išsibarstę nemažuose nuotoliuose. Kunigo laikas labai ribotas, o šito miesto gyventojai nuolatinių žiaurumų labai suterorizuoti, prislėgti baimės ir siaubo. Čia darėsi sunku net ir alsuoti...

Ir — prislėgta širdimi — stengėsi greičiau pasiekti Minską.

Bet... vos pavasariui įpusėjus, vėl atvyko būrys ka-

talikų iš Lohoisko, įtikinédami, kad dabar tikintieji geriau susiorganizavę, lengviau pasiekiami ir gausiu skaičiumi laukia kunigo atvykimo.

— Kunige, pasigailėkite mūsų, — meldė delegatai.

— Dabar mūsų jau virš tūkstančio laukiame jūsų... Ne-turime kunigo, o vokiečiai nori mūsų bažnyčiai paskirti po-pą. Mūsų padėtis beviltiška. Esame reikalingi kunigo labiau, negu duonos kasdieninės ...

Ką beveiksi: kunigas lipa į kitą sunkvežimį ir vėl bil-da į Lohoišką.

Pavasaris vos prasidėjęs. Laukai padūmavę ir žemė pa-žliugusi. Plikų medžių būreliai liūdnei lingavo nuogomis ša-komis. Ir dabar — aplinka darė skaudų, slegiantį išpūdį. Sovietinių partizanų gausumas ir vis gerėjantis jų organi-zuotumas nepalyginamai gausėjo.

Sunkvežimis slinko lėtai ir atsargiai — bijojo užpuoli-mo. Nors koloną sudarė per 30 sunkvežimių ir daugumoje važiavo vokiečių kariai. Civiliai keleiviai buvo pačioje ko-lonos pabaigoje. Priekyje važiavo vokiečių minininkai, ap-rūpinti moderniais detektoriais. Atrastas minas jie atsargiai išmontuodavo ir išsprogdindavo toliau nuo kelio. Trenks-mas aidėjo per miškus, o aitrus sprogmėnų kvapas ir mels-vų dūmų kamuoliai vyniojosi per kelio liniją...

Po minų išsprogdinimo — nejaukios tylos gaubiami — palengva slinko į priekį... iki sekančios minos. Mažiau 50 km nuotolis užtruko 8 valandas.

Lohoišką pasiekė pavakare.

Buvo šeštadienis. Apsistojo labai malonioje gudų šei-moje. Jų dvasinė kultūra ir gilus religingumas buvo stebi-nantis.

Vos nusipurtęs kelionės dulkes, skubėjo bažnyčion, kuri buvo prisigrūdusi tikinčiųjų, kantriai belaukiančių kunigo atvykimo.

Uolūs Lohoisko katalikai sugebėjo per ilgą metų eilę išsaugoti visus liturginius reikmenis. Labai ilgai ir nuošir-džiai visi meldėsi. Giedant litaniją, tarp maldos žodžių, ne-tolimame užmiestyje aidėjo nepaliaujantis šaudymas. Trenks-mas nuolatos virpino bažnyčios langus, bet nesudrumstė maldingai giedančių katalikų balsų, kurie skambėjo dar gi-lesniu pasitikėjimu Viešpaties Dievo maloningumu.

Kunigas atvyko juos sustiprinti tikėjime, bet buvo pats sujaudintas ir sugraudintas iš visų krūtinių plaukiančia gi-lia nuoširdžia malda. Pasijuto labai sustiprintas sunkioje apaš-

tališkoje misijoje.

Nusprendė pasilikti per visą savaitę. Paskelbė paskubomis parengtą pamaldų tvarkaraštį, laiką — krikštams, su-tuoktuvėms...

Sekmadienį nuo pustamsio ryto pradėjo išpažinčių klau-symą. Bažnyčia buvo pilnutėlė, bet... prie klausyklos ar-tinosi nedidelis skaičius katalikų.

Nustebęs ir nuliūdęs — pamokslo metu jiems visa tai priminė:

“... broliai ir sesės, atleiskite, aš labai suklydau: per-daug gerai įvertinau jūsų tikėjimą. Teisingai sako senas lietuvių priežodis: negirk dienos be vakaro. Aš matau, kad gausiai renkatės į bažnyčią, bet nedaugelis artinote s prie klausyklos. Jūs per eilę metų buvote be kunigo, be pil-nos religinės praktikos. Gal jau pamiršote, kas yra išpa-žintis? ..”

Plačiai ir pagrindinai aiškino, kokių begalinių malonių teikia išpažintis ir atgailos sakramentas. Paskui ramiai juos paklausė:

— Kurie norite atlikti išpažintį, prašau pakelti dešinę ranką.

Bažnyčioje buvo per du tūkstančius žmonių ir tiek pat rankų pakilo į viršų.

Du tūkstančiai išpažinčių.

Kunigas apsiašarojo. Sujaudintas greitai suklupo ant ke-lių, visa savo būtybe dėkodamas Viešpačiui Dievui ir karš-tai prašydamas Jo pagalbos.

Buvo didelio ir sunkaus darbo savaitė. Nuo penktos va-landos ryto iki nakties. Po trijų šitokio įsitempimo dienų kunigui pradėjo temti akys. Buvo momentai — jautėsi arti sąmonės netekimo. Maldoje jis ieškojo sustiprinimo ir — ištesėjo. Nuo pirmo iki paskutinio išklausė išpažinties.

Kiek švento triukšmo girdėjo ši bažnytėlė.

Tiktai krikštų — 159. Įsivaizduokime 159 rėksnius, vi-sus koncertuojančius vienu metu. Kartais, atrodydavo, aprims-ta — tai iliuzija. Vienas kuris pradeda improvizuoti, tuo-jau prisideda kiti, ir pasigirsta kurtinantis jų “koncertas”. Kas to nėra girdėjęs — niekada nemokės suprasti. Kunigas Ze-nonas jo nepamiršo nei po 25 metų. Jis visada tai prisi-minė, kaip gražiausią pasaulyje muziką — grojamą Viešpa-ties garbei.

Veltui tėvai ir motinos stengėsi raminti “solistus” —

nieko nepadėjo. Per jų galingus balselius aplinkui nieko nebuvo galima girdėti. Vėliau vargonininkas Mykolas, žinoma, juokaudamas komentavo:

— Kunige, jie plyšo nuo riksmo todėl, kad dar buvo pagonys. O matėte: pakrikštyti — tuojau nusiramindavę ...

Sunkesnis buvo vedybų suregulavimas. Toji procedūra buvo labiau komplikauta, negu kunigas pradžioje buvo tikėjęs.

Iš daugiau 7.000 Lohoisko katalikų virš keturis tūkstančius bolševikai buvo išdeportavę į Sibirą. Vykdydami tremimus — išskirdavo šeimas. Vyrus išveždavo į tolimiausias sritis, sunkiesiems darbams, kad jie niekada gyvenime daugiau nesusitiktų. Jeigu tremdavo tik vyrą, tai likusiai žmonai tuojau pranešdavo, kad jau savo vyro niekada nebe matys, gali sau ramiausiai ieškotis kito, arba likti našle iki gyvos galvos...

Cinizmo būta tiek grasaus, beribio, kad jie patys nurodydavo kandidatus į būsimus vyrus...

Kunigas teoretiškai gerai žinojo Bažnyčios Įstatymus santuokų atžvilgiu, bet praktikoje juos vykdyti šioje maišalynėje — beveik neįmanoma.

Pagrindinai išanalizavęs situaciją, surinko per 50 šeimų, kurių santuokas prieš Dievą galėjo sureguliuoti. Jų dalis buvo maišytos: vyras katalikas, o moteris ortodoksų tikėjimo, arba — vice versa. Tokias maišytas šeimas pakvietė į zakristiją ir ilgai jiems aiškino Kristaus religijos pagrindus. Visi klausėsi labai atidžiai ir — pagaliau visi sutarė — ortodoksai ir katalikai savo santuokas sutvarkyti pagal Katalikų Bažnyčios pagrindus. Į statomus ritualinius klausimus atsakinėjo aiškiais ir užtikrintais balsais. Vistiek jų prirengimas buvo tik paviršutinis. Todėl kunigas meldė senųjų katalikų pagalbos, kad ir po kunigo išvykimo padėtų savo naujesiems broliams orientuotis tikėjime.

Artinosi išvykimo diena. Buvo darbavęsis be poilsio, be atvangos — pjūtis tikrai didelė...

Kaip visur ir kaip visuomet — atsiranda ir atsilikėlių. Šeštadienį, prieš pat šventas Mišias, dar prisistatė bent dešimt porų, norinčių sutvarkyti santuokos sakramentą. Turėjo net minutes suskaičiuotas: sunkvežimių kolona negalėjo laukti vieno keleivio, ir tikrai nelauks.

Paskubomis pradėjo kvosti vieną po kito:

— Kurie buvote anksčiau vedę?

Visi atsakė — ne, išskyrus vieną. Tada paklausė:

— Tamsta buvai vedęs?
— Taip...
— Tamstos žmona gyva?
— Taip. Ji mane paliko...
— Ir norite?
— Vesti šitą ...
— Esate katalikas?
— Taip.

— Turėtumėt žinoti, kad Katalikų Bažnyčia neleidžia antrą kartą vesti, kol pirmoji santuoka nėra panaikinta.

Jis tyliai nuleido galvą, sukuždėdamas:

— Norėjau sureguliuoti mano šeimyninį gyvenimą, kaip ir visi kiti ... — nusiminęs pasitraukė.

Grįždamas į Minską kunigas ilgai svarstė šį liūdną klausimą. Gal būtų, turėdamas pakankamai laiko, būtų galėjęs padėti ir šitam žmogui. Jo kaimynai buvo sakę kunigui, kad buvusioji žmona — vaikščiojanti laukais — išprotėjusi...

Taip. Išeitį galėjo rasti, tik trūko sąlygų ir laiko. Dar bar kunigas tik malda prašė jam Dievo malonės. Dar kartą sugrįžti į Lohoiską daugiau buvo neįmanoma: sovietiniai partizanai nukirto visus kelius. Neliko daugiau jokio susisiekiimo.

MOHILEVAS

*“ . . . mes kiti — atsisveikiname
ir sulipame į laivą, o jie grįžta į savo
namus . . . ”* (21, 5-6)

Didysis ketvirtadienis.

Minsko katedroje prasidėjo Didžiosios savaitės pamaldos. Jautėsi gili šventinė atmosfera. Susikaupimas ir apmąstymas didžiųjų mūsų krikščioniškosios religijos paslapčių. Suartėjimas širdimi su Visatos Kūrėju ir jautresnis išgyvenimas žmogui teikiamų Dievo malonių — visame mūsų silpname žmogiškume. Nežiūrint nuolatinio mūsų tuščio pasipūtimo, kartais būtina nusiimti visų silpnybių kaukę ir kalbėtis su mūsų Viešpačiu-Kūrėju atvira žmogiška širdimi ir siela ...

1943 metų balandžio 22 diena.

Ilgas valandas išsėdėjęs klausykloje, baigęs atnašauti šventas Mišias — išstatė Švenčiausiąjį Sakramentą — pagarbinimui.

Vyrai, moterys ir maži vaikučiai — giliai susikaupę meldėsi, o visų akys buvo nukreiptos į altorių. Širdys — gilioje maldoje paskendusios. Kunigui atrodė — tikra viršgamtinė Dievo malonė skleidėsi viršum giliai susikaupusios minios.

Prieš grįždamas į klausyklą, valandėlei nuvyko į parapijos namus pailsėti. Bet... vos keletai minučių praslinkus, atbėgo uždusęs ir išsigandęs zakristijonas, garsiai šaukdamas:

— Kunige, vokiečių kareiviai katedroje. Esesininkai suminėja žmones...

Su kariška lietuvių karių kapeliono uniforma, lyg su apsaugos šarvais, kunigas nuskubėjo atgal į bažnyčią, kurioje rado daugybę kareivių: ginkluoti, užsimaukšlinę kautynių šalmus, riebus, aukšti ir arogantiški vyrai — švaistėsi tarp tikinčiųjų minios — tikrindami dokumentus, visiškai abejingi Švenčiausiam Sakramentui, išstatytam Didžiajame altoriuje.

Ryžosi priešintis profanacijai ir drąsiai kreipėsi į SS karininką:

— Ką čia darote? — griežtai paklausė.

— Ne tamsta čia turi statyti klausimus, — išdidžiai atšovė karininkas, tęsdamas dokumentų tikrinimą.

— Tamsta klysti! Čia Dievo namai! Kaip kunigas, reikalauju atitinkamos pagarbos iš kiekvieno, kuris čia įeina.

Esesininkas pasibjaurėdamas pakėlė galvą. Jo akys svaidė žaibus. Gomuriniu balsu jis pradėjo murmėti grasinimus kunigui, kuris dar griežčiau pareiškė:

— Čia vyksta religinės apeigos. Reikalauju nešūkaloti ir tuojau nusiimti šalmą.

— Esame SS tarnyboje! Esame Didžiosios Vokietijos kariai! Turime teisę įeiti į kiekvieną bažnyčią ar kitą kurią vietą su kepure ir šalmu ant galvos. Tai darome net Vokietijoje.

— Nežinau Vokietijos papročių. Dabar esate Gudijoje, katalikų bažnyčioje. Ar suprantate?! Esate prieš Švenčiausią Sakramentą, išstatytą altoriuje. Reikalauju tuojau nusiimti šalmą, arba — išeiti iš bažnyčios.

Esesininkai buvo nustebę ir desorientuoti. Aiškiai matėsi, kad nebuvo įpratę prie šitokio traktavimo. Sumišę apžiūrino kunigo karinę uniformą, paskui, pusbalsiu savo tarpe pasikalbėję, atsuko kunigui nugaras ir toliau tikrino maldininkų dokumentus.

Išsigandę žmonės tyliai stebėjo ir laukė, kuo baigsis ši nelygi kova tarpe silpno Viešpaties Dievo atstovo bažnyčioje ir “visagalių” sauvaiautojų vokiškų smogikų.

Kunigas bijodamas išprovokuoti minios užsidegimą ir jos staigią reakciją, kas esesininkams būtų davęs motyvą kraujo praliejimui, nedelsdamas greitai išėjo iš bažnyčios.

Pasidairęs, pamatė vokiečių kariuomenės kapitoną, kurį tuojau sustabdęs, paaiškino padėtį.

Kapitonas ramiai išklausęs tuojau įėjo į bažnyčią. Bet... kada jis pamatė čia sauvaiajuančią SS karių grupę — sustojo. Buvo išsigandęs. Vokiečių kariai, net karininkai vengė susidūrimų su šita privilegijuota Himlerio karine formacija. Jų ir emblema, lyg senųjų laikų piratų — kaukolė, vietoje svastikos.

Karininkas jau norėjo nežymiai pasitraukti, bet kunigas jį sulaukė:

— Palaukite! Ką šitie kariai daro — gėda ne tik SS formacijai, bet ir visiems vokiečiams. Žinau, kad jūs taip pat esate krikščionys. Neturite šito leisti... Tai barbariškumas.

Tada jis ryžosi: prisiartino ir labai rūščiu ir griežtu balsu pasakė:

— Baikite! Ne vieta ir ne laikas tam, ką jūs darote bažnyčioje.

Smogikų karininkas jam atšovė labai greitais kapotais žodžiais. Kapitonas stovėjo net nemirkėdamas. Stovėjo ir laukė...

Pagaliau jie, svaitydami į kunigą piktus žvilgsnius, nieko neareštavę išsinešdino.

Kunigas dėkojo kapitonui, kuris atsakė tik liūdna šypsena ir greit atsisveikino.

Tikintieji, suklupę ant kelių, karštai meldėsi. Jų graudūs, dėkingi žvilgsniai vis kryo į altoriuje išstatytą Švenčiausiąjį Sakramentą.

Taip nelinksmi prasidėjo Didžioji savaitė Minsko katedroje.

Kunigo Zenono krikščioniškoji misija neleido ilgiau užsibūti vienoje vietoje. Katalikų buvo gausu įvairiuose Gudijos miestuose, o taip pat ir lietuvių kariuomenės daliniai — gausiai išsklaidyti dideliuose plotuose. Gana seniai jis jau buvo laukiamas buvusiam dideliame katalikybės centre — Mohilevo mieste.

Ilgas valandas praleidęs traukiniuose, pagaliau pasiekė Bobruiską, iš kurioėjo tiesioginis traukinys tik... sekantį rytą.

Geliant šurpus šaltis įžūliai skverbėsi į kaulus. Laipei, pavyko gauti nakvynę ir vakarienę. Vos tik praašus rytui, suspėjęs truputį pasimelsti, leidosi į tolimą kelionę.

Surado nepaprastai ilgą traukinį, su dauguma prekių vagonų ir tuščių platformų. Nei vieno keleivinio vagono. Tik ant paskutinės platformos buvo lyg palydovo būdelė, kurioje nieko nelaukdamas įsitalpino.

Kelionė daugiau varginanti, negu tikėjosi. Čia jautėsi suspaustas, kaip ankštoje klausykloje. Traukinio mašinistas ir jo palydovas, aišku, tikėjo esą vieninteliai traukinyje. Jie net nepagalvojo, kad pačiame gale turi vieną gerokai sulėdusį keleivį — kunigą.

Norėdamas sutrumpinti ilgos kelionės laiką, meldėsi, meditavo ir svarstė pamokslo mintis, kurį tikėjosi pasakyti Mohilevo katalikams.

Traukinys — kartais vos judėjo, kartais lėkė su nepaprastu greičiu ir bilesiu, o kartais — darė didžiausius

vingius į vieną ar kitą pusę. Nesibaigiančią monotoniją įvairindavo aštrus garvežio švilpiniavimas. Taip praėjo diena. Pagaliau giliai ir tamsią naktį pasiekė Mohilevą.

Vargais negalais išsiritęs iš ankštos būdelės, su neatskiriamu lagaminėliu, garsiai sau pasakė:

— Atvykome!

Ilgai trynė sušalusius ir nutirpusius sąnarius, bet nuotaika buvo gera. Ji pablogėjo, kada patyrė, jog pasiekti miestą reikės daug kilometrų žygiuoti tuščiais laukais per tamsią naktį, aštrų šaltį ir negailestingai geliantį vėją. Nusišypsojo vis neprarasdamas nuotaikos ir “in nomine Domini” įlindo į tirštą tamsą “per pedes apostolorum” į Mohilevo miestą...

Ne tik pramiklino kojas, bet ir sušilo. Akys priprato prie tamsos: pradėjo lengvai atskirti pakelėje niūrius paslaptinai tylių pastatų kontūrus.

Staiga lyg iš žemės išdygo vaiduokliška nakties sargybinių-kario stovykla:

— Halt! . .

Tai būta ukrainiečio kario, esančio vokiečių tarnyboje. Šiurkštus ir nepasitikintis. Ilgai kamantinėjęs, pagaliau — sušvelnėjo — nurodė teisingą kelio kryptį į miestą.

Gerokai po pusiaunakčio pasiekė Mohilevą, šitą senobinės Lietuvos miestą, įkurtą XIII amžiuje ir per ilgus šimtmečius priklausiusį mūsų tėvynei.

Sutikęs vieną kitą pavėlavusį miestietį, pradėjo klausinėti, kur galėtų surasti katalikų bažnyčią, kurios artumoje tikėjosi surasti nakvynę.

— Bet... šitą valandą ji tikriausiai bus uždaryta, — stebėjosi praeiviai.

— Tai nesvarbu. Nurodykite tik kryptį.

Pagaliau pasiekė didžiulę Mohilevo Metropolijos katedrą, kaip buvo laukęs — uždarytą. Nusprendė, kad gretimi bažnyčios namai turėtų būti katalikų gyvenami. Beldėsi į visas duris — veltui.

— Na, ir dabar kur mudu keliausime? — jis kreipėsi į savo kelionių ištikimą palydovą — lagaminėlį.

Ilgai be krypties slankiojo tamsiomis gatvėmis, ir į kuriuos tik namus bemėgino belstis, rezultatas visur buvo tas pats — tylą. Šaltis vis giliau ėmė skverbtis į išvargusius kaulus. Optimizmas tirpo...

Nustoję vilties kur nors prisibelsti, kai vienuose namuose pastebėjo šviesą.

Ilgai daužė duris — niekas neatsiliepė. Pastūmė, durys buvo neužrakintos. Patalpa didelė, apšviesta palubėje kabančios lempos. Sienos švarios, naujai dažytos. Keletas stalų ir — nieko.

Atsisėdęs pradėjo laukti, kol kas nors pasirodys, bet ir čia jį persekiojo geliantis šaltis. Nors labai nuvargęs, atsis-tojo ir žingsniuodamas po patalpą mėgino šiek tiek sušilti. Staiga pro kitas duris įėjo būrys vokiečių karininkų, kuriems tuojau išklojo savo nakvynės problemą, pastebėdamas, kad esąs lietuvių karo kapelionas.

Nieko nekomentuodami jie apžvelgė lietuvišką karinę uniformą ir jį nukreipė į viešbutį. Kunigas jau buvo net pamiršęs, kad esama tokių patogumų: šiltas kambarys ir švari lova...

Padėkojęs Dievui už teikiamas malones, ištiesė pavargusius kaulus, bet didelis kelionės nuovargis neleido greitai užmigti.

— Esu Mohileve ... — pats save įtikinėjo, mėgindamas prisiminti šio miesto istoriją.

— Taip, tai senas Lietuvos kunigaikščių miestas, per šimtus metų lietuvių valdytas, nors ir labai toli Gudijos gilumoje.

Prisiminė skaitęs, kad prie šio miesto Napoleono maršalas Davoust sudavė lemiamą smūgį rusų armijai, vadovaujamai generolo Bagration. Tai buvę bene 1812 metais. Gi Pirmojo pasaulinio karo metu Mohileve buvo visos rusų armijos vyriausiasis štabas...

— Ne... visa tai jam, kaip kunigui, buvo labai menkos reikšmės istoriniai faktai. Atmintyje jis ieškojo šito miesto religinės istorijos reikšmingesnių įvykių, kurie geriau padėtų suprasti vietos katalikų šiandieninę padėtį, jeigu čia dar jų kiek išliko...

Lietuvių valdymo laikais — visur egzistavo pilna religinė laisvė — visokių tikėjimų žmonėms. Bet... 1772 metais Katarina II-ji atplėšė nuo Lietuvos labai didelius žemės plotus. Ji tuo metu prijungė prie rusų imperijos daugiau, negu 100.000 Romos katalikų ir per milijoną katalikų Rytų apeigų...

Iki to laiko Katalikų Bažnyčia turėjo dieceziją Gudijoje, kurios centras buvo Mohileve. Okupavusi didelius Gudijos plotus rusų imperatorienė tuojau suvaržė Katalikų Bažnyčios teises, tarsi pasiėmusi sau popiežiaus galią, savo 1782 metų dekretu (ukazu), pakėlė Mohilevo dieceziją į

arkidieceziją ir vyskupą — į arkivyskupus-metropolitus.

Tų laikų popiežius, gerai žinodamas, kad ši despotiška, be jokių skrupulų valdovė nenorės paklausti Vatikano balso, bet dar imsis jos imperijoje esančių katalikų persekiojimo, mėgino su kantrybe ir gerumu paveikti pasipūtusių valdovę.

Tokia Vatikano politika davė teigiamų rezultatų ir 1873 metais popiežius vėl atgavo naujos diecezijos autoritetinę kontrolę ...

1795 metais Katarina II-ji, susitarusi su savo mieliais kaimynais — Austrijos ir Vokietijos valdovais — išsidalino jau anksčiau jų žiauriai sukarpytą Lietuvos-Lenkijos valstybę.

Rusijai atiteko visa eilė svarbių katalikiškų diecezijų, kurias pavedė Mohilevo arkivyskupijai. Jų tarpe buvo Žemaičių ir Vilniaus vyskupijos. Tuo būdu Mohilevo arkivyskupija tapo viena didžiausių pasaulyje — tikinčiųjų skaičiumi ir teritoriniu plotu, apimanti visą europinę ir dalį azijinės rusų imperijos.

Tuo remdamasi Rusijos imperatorienė prašė popiežiaus, kad Mohilevo arkivyskupą pakeltų kardinolu. Bet... tapti kardinolu dar neužtenka dėvėti purpurą. Mohilevo arkivyskupas — nuolankiausiai Rusijos carų globojamas oportunistas ir plačių privilegijų mėgėjas. Nuolankus pataikautojas žemiškiems valdovams, negalėjo būti tinkamu dangaus reprezentantu tikintiesiems.

Rusija užsispyrusi bombardavo laiškais Šventąjį Sostą, ką tęsė ir Katarinos įpėdinis Aleksandras I, kol pagaliau popiežius Pijus VI-tasis suteikė "išimtinę privilegiją". Mohilevo arkivyskupai gavo "išimtiną teisę" nebūdami kardinolais dėvėti kardinolišką purpurą...

Sekantieji Mohilevo arkivyskupijos ganytojai visi buvo švento gyvenimo ir labai taurios sielos žmonės, verti ir nusipelnę tos aukštos atsakomybės.

Vėliau — Rusijos carai — arkivyskupų buveinę iš Mohilevo perkėlė į Petrapilį (dabartinį Leningradą). Dar tenka pažymėti, kad ne vieną arkivyskupą "dėl šventos ramybės" nukėlė į... Sibirą.

Ne kartą Mohilevo arkivyskupija pasilikdavusi tuščia — be ganytojo...

1905 metais caras buvo priverstas paskelbti tikinčiųjų ir tikėjimo laisvę bei toleranciją. Tik nuo tada Mohilevo arkivyskupo padėtis sušvelnėjo — liovėsi caro valdžios nuolatiniai persekiojimai.

Trumpam laikui...

1919 metais komunistai areštavo paskutinį Mohilevo arkivyskupą Eduardą von Pop ir jį ištremė. Mohilevo arkivyskupijai valdyti buvo paskirtas Apaštališkas administratorius — šventos atminties vyskupas Jonas Ciepliakas. Neilgai trukus, nelaimingosios Rusijos valdytojai jį pasmerkė mirti, už ištikimybę Dievui ir Bažnyčiai. Bet po jo suėmimo sovietai greitai pastebėjo, kiek vyskupas buvo liaudies žmonių mylimas, todėl neišdrįso jo žudyti — pasitenkino ištėmimu. Už tai visu bolševikiniu įtūžimu ėmė persekioti kitus, mažiau žinomus dvasininkus — žudydami, deportuodami, palikdami tylias ir tuščias veik visas katalikų bažnyčias...

Ir dabar?

Despotiškų carų laikai pasiliko toli — praeityje. Sovietai pakniopstomis pasitraukė. Vokiečiai, kol kas, atnešė Mohilevo tikintiesiems pilną religijos laisvę, kas per daugelį metų visiems tebuvo tik labai gražus sapnas, ar nepasiekiamas svajonė.

Mohilevo apylinkėse buvo sukoncentruoti gausūs Lietuvos kariuomenės daliniai. Kunigo kapeliono pirmoji tiesioginė pareiga — suteikti jiems laukiamus dvasinius patarnavimus.

Lietuvių karių tarpe prie Mohilevo

Lietuviai kariai labai džiaugsmingai sutiko atvykusį kunigą. Prie nedidelio T. miestelio, kur buvo išsidėsčiusi lietuvių kariuomenė, kunigas surado mažą ortodoksų bažnytelę — pasibaisėtina išniekintą. Jis buvo matęs daugelį katalikų ir ortodoksų bažnyčių, paverstų teatrais, sandėliais, ligoninėmis ir kitokiomis būstinėmis, bet niekada nebuvo matęs bažnyčios, kuri būtų paversta... kareivių pirtimi.

— o —

Skausmingai sujaudinta širdimi jis tyrinėjo šitos labai keistos pirties įrengimus, nutekamo nešvaraus vandens dvokimą ir atskiras prausyklas...

Aptrupėjusiose sienose dar galėjo įžvelgti užteptus šventus paveikslus ir kitas bažnyčios žymes. Pro storą tinko sluogsni sujaudintą keleivį stebėjo rūsti Apvaizdos Akis ...

Kelioms dienoms praslinkus po atvykimo į Mohilevą, vėlai vakare jį aplankė kunigas Hadlewskis, dviejų ponų lydimas. Palydovai atrodė šiurkštūs, arogantiški. Po nenatūraliai erzlaus pasisveikinimo jie greitai pradėjo nekantrauti. Tada kunigas Hadlewskis, prisiverstinai tyliau balsu, pradėjo aiškinti vizito tikslą:

— Kunige Zenonai. Noriu prašyti jūsų malonės. Aš privačiau išvykti į Vokietiją. Po poros savaitių vėl sugrįšiu... ar netiesa? — kreipėsi į savo palydovus, kurie nenoromis pritardami palenkė galvas.

Kunigas Zenonas vidiniai pajuto pavojų ir jį supurtė šiurpas dėl kunigo Hadlewskio likimo.

— ... meldžiu mane pavaduoti nebuvimo metu. Atnašaukite visas šventas Mišias, kurios sužymėtos knygoje... Pakeiskite mane tik laikinai... kol grįšiu...

Viską pažadėjo atlikti, bet nesijautė ramus. Suprato, kad ponai palydovai greičiausiai buvo Gestapo agentai — vienas vertėjas, kitas viršininkas.

Jiems išeinant vertėjas truputį atsiliko ir kunigas Zenonas greitai paklausė:

— Kur jį išvežate?

Paklaustasis tik patraukė pečiais.

— Ar sugrįš? — išdrįso paklausti.

Vertėjas neigiamai pakratė galvą.

Greitai visi trys pranyko nakties tamsoje. Nesuprasdamas savo nerimo, kunigas Zenonas šnibždėdamas maldos žodžius, ilgai susikaupęs žiūrėjo į juodą ir baugią naktį...

Rytojaus dieną kreipėsi į vietos gudų įstaigas ir tenai jam lakoniškai buvo paaiškinta:

— Deportuotas.

— Bet... už ką? Jis buvo labai geruose santykiuose su vokiečių administracija...

— Buvo ... — paaiškino vienas gudų valdininkas. — Kada vokiečiai jį perspėjo, kad perdaug fantazuoja, tikėdamasis Gudijos nepriklausomybės atstatymo...

— Jis buvo patriotas...

— Žinome. Ir vokiečiai tą žinojo. Patriotu jie leidžia būti tik Vokietijos, bet ne kurios kitos šalies. Daugiausia jam pakenkė kelionė į Berlyną, kada vyko pasiskusti Hitleriui dėl vokiečių nacių sauvaliavimo Minske ir visoje Gudijoje. Tada Gestapui paaiškėjo, kad kunigas Hadlewskis jau tapo nepatikimas. Viso to išvadas jūs galite pats suprasti, kunige...

Tik po kelių metų paaiškėjo (kada buvo teisiami naciai-gestapininkai buvusieji Gudijoje), kad kunigas Hadlewskis dar tą pačią naktį buvęs sušaudytas.

Prisimenant kankinį kunigą Hadlewskį, turime pastebėti, kad jis buvo aukštos kultūros ir aktyvus kovotojas dėl savo krašto — Gudijos laisvės.

Senokai prieš II-jį pasaulinį karą, kada Gudija buvusi padalinta į dvi dalis: didesnioji pusė — sovietų virškinama, o mažesnę “globojo” lenkai. Būdamas lenkų pusėje — su karščiausiu užsidedimu žadino savo tautiečių-gudų laisvės ir nepriklausomybės troškulį... Lenkai to negalėjo toleruoti ir įkišo kunigą Hadlewskį į kalėjimą...

Karo metu vokiečių išlaisvintas, tikėdamas, kad vokiečiai padės jo tėvynę atvaduoti iš rusų-komunistų jungo; padės atgauti krašto nepriklausomybę — visas viltis sudėjo į vokiečius. Per Karaliaučiaus radiją jis karštai ragino gudų karius, įjungtus į raudonąją armiją, kuo greičiau mesti ginklus — ragino nekovoti prieš vokiečius, nes tik jie suteiks Gudijai laisvę...

Vokiečiams užėmus kraštą, kunigas Hadlewskis persikėlė į Minską ir buvo paskirtas visos Gudijos švietimo generalliu inspektorium...

Dabar jis labai mažai laiko skyrė savo tiesioginėms — kunigiškoms — pareigoms. Ne kartą kunigas Zenonas jį ragino patalkinti bažnyčiose — atsakydavęs, kad laiko tam labai maža ir dauguma piliečių ortodoksų imsią šnairuoti,

kad toks aukštas krašto administracijos pareigūnas — praleidinės laiką sėdint klausyklose.

— Bet, kunige: svarbiausias darbas — sielų gelbėjimas ... — mėgino įtikinėti kunigas Zenonas.

Nieko nepadėjo. Dar kita proga vėl kreipėsi, kad, būdamas labai įtakingas prie vokiečių valdžios, išrūpintų tal-
kai bent keletą gudų tautybės kunigų. Tuo reikalu kreipėsi net į Vilnių, iš kur buvo lakoniškai atsakyta:

— Labai pavojinga. Turime nedaug kunigų gudų, o ir iš tų jau ne vieną praradom. Negalime rizikuoti kunigų siuntimu į pavojingas krašto vietas. Nei vokiečiai tai pakęs, nei sovietų partizanai juos ilgai laikys tebegyvus...

— O kodėl lietuviai gali rizikuoti visur, kur tik reikalingas kunigas, nebojant pavojaus gyvybei?

— Lietuviai... esate skaitlingesni. Jeigu vienas kunigas žūsta, turite kuo jį pakeisti.

Taip iš niekur nesulaukdamas pagalbos kunigas Zenonas darbavosi vienas. Kunigas Hadlewskis, besirūpindamas Gudijos švietimu, ilgainiui suprato, kad vokiečiai jo krašto nepriklausomybę su malonumu nukeltų bent už tūkstančio metų ...

Skaudžiai nusivylęs ir vokiečiais, didysis patriotas pradėjo grįžti prie savo pašaukimo pareigų: kasdien atnašaudavo šventas Mišias, klausydavo išpažinčių ir palengva įsijungė į religinę veiklą. Pagaliau, tą lemtingą vakarą, paskutinį kartą aplankė kunigą Zenoną, lydimas baisiųjų Gestapo "ponų".

Rūsčią ir debesuotą žiemos naktį Gudija neteko dar vieno savo ištikimo sūnaus, kuris ją visą gyvenimą mylėjo ir už savo kraštą atidavė gyvybę.

"Patriotui tėvynė ir religija — neatskiriami, nedalomi, vienas nuo kito atskirai nesuprantami dalykai. Giliai religingas žmogus negali būti ne patriotas. Jis negali nemylėti savo tėvynės..."

Taip kalbėjo kunigas Zenonas Lietuvos kariams, esantiems labai toli nuo tėvynės, Ml. mieste 1943 metų vasario 16 proga.

"Pagal lietuvišką tradiciją, dideles tautines šventes minime bažnyčioje, iškilmingomis pamaldomis ir šventomis Mišiomis..."

"Kada visos tautos sukoncentruota vieninga valia susijungia su jos egzistenciniu likimu — nubrėžia istorinį ke-

lią. Tėvynė — nėra abstraktus žodis, gramatinis terminas. Tėvynė — gyva savo tėvynainiuose kūnu ir siela, su dieviška globa ir palaima, kokia yra buvusi pirmoji Senojo Testamento tėvynė. Veltui visos materialistų pastangos sunaikinti tėvynės sąvoką — jos siela amžinai gyva...

“1795 metais carinė Rusija militariškai okupavo Lietuvą. Per 700 metų laisvai gyvenusią tautą ir valstybę — ištrinė iš Europos žemėlapiu. Caro kazokai budriai saugojo palaidotos Lietuvos valstybės kapą. Per 123 metus persekiojo, naikino ir žlugdė tautą — iš šaknų raudami jos ilgą kultūrą. Persekiojo kilnas, tautines lietuvių tradicijas, papročius, kalbą, spaudą. Naikino lietuvio giliai pamiltą Kristaus religiją: — žandarai plėšė iš rankų bažnyčiose lietuviškas maldaknyges, Kražiuose ir kitose Lietuvos vietose žudė nekaltus besimeldžiančius Lietuvos kaimo žmones...

“... mes patyrėme, kad prie to paties ėjo, tik vienerius metus Lietuvoje pabuvoję, modernūs, rafinuoti — dar geriau ginkluoti — anų Kražių skerdikų palikuonys. O, neleisk, Viešpatie, kad Tavo bausmė vėl sugrįžtų dar bent trim-keturiem dešimtmečiams! Tada Tavo šventnamiai pavirs tokiais, kokius jūs šiandien matote nelaimingoje Gudijoje. Jeigu sakoma, kad niekas nenugali tautos sielą ir tik tos tautos išmiršta, kurios pačios to nori — tai netiesa! Viešpaties bausmė gali nulemti tautų likimą prieš jų valią ir norą. Mums nežinomi ir nesuprantami Dievo keliai, o Danguje dar laukia nesuskaitomi milijonai kankinių vaikų ...

Pilna Ml. katalikų bažnyčia, nuo ankstauro ryto pergrūsta lietuvių karių — laukė atvykstant kunigo-kapeliono. Prieš Didįjį altorių eilėmis išsirikiavę Lietuvos kariai su giliu maldingumu dalyvavo pamaldose ir didžiausiu dėmesiu klausėsi atvykusio lietuvių kapeliono žodžių ... —

“Religija ir patriotizmas išplaukia iš tos pačios širdies... (išskaičiau išblukusiuose kapeliono užrašuose). Tai neišraunamos dvasinės ir mistinės Dievo malonės žmonėms. Kadai Lacordaire rašė, kad meilė tėvynei ir meilė Bažnyčiai — formuojasi viename jausme, kuris daugiausiai šventas žmogaus širdyje...

“Tėvynė ir Bažnyčia — jausmas tautinis ir jausmas religinis — jie neatskiriami. Jie vienas kitą papildo, vienas kitą stiprina, pakelia mūsų dvasią arčiau Kūrėjo. Suteikia mums didvyriškumo, taurumo, kilnumo ir kitų tikrojo žmogaus vardo vertų savybių, be kurių mes taptume tik racio-

naliais gyviais ir nieku daugiau. Brangūs Lietuvos kariai! Jeigu manęs paklaustumėt, kas yra tėvynė? Aš nedvejodamas atsakyčiau: Tėvynė yra gyvas materialinis paveikslas Dangiškos Tėvynės. Mes žiūrėdami į bažnyčioje esantį Dievo Motinos paveikslą, gerai žinome, kad tai yra tik laikinas atvaizdas, žemiškas šešelis mūsų akims — Amžinos Dievo Motinos — esančios Rojuje...

“Niekada ir niekas neturi teisės išsižadėti savo žemiškos tėvynės. Tai būtų išdavikas! Niekada ir niekas negali išsižadėti savo Dangiškosios Tėvynės, nes būtų ne tik išdavikas, bet ir neprotingas žmogus.

“Kiekvienas žmogus netekęs tėvynės jaučia gilią nostalgiją, tas yra simbolis nostalgijos mūsų Dangiškos Amžinosios Tėvynės ...”

Mirtinoje tyloje šimtai jaunų krūtinių sulaukę alsavimą gėrė kapeliono žodžius.

“Gerai žinome, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą visa tauta su karščiausiu užsidegimu parėmė. Savanoriai ir kariai savo krauju ir gyvybių aukomis užantspaudavo istorinio laisvės akto paskelbimą...”

Metais truncančių kovos vargų ir nuolatinių pavojų užgrūdinti Lietuvos karių veidai lyg veidrodyje atspindėjo, kad jie niekada netaps savo tautos ir savo tikėjimo išdavikais.

Pamaldoms pasibaigus, karininkų ir karių apsuptas, turėjo pasilikti jų tarpe pietums.

Kapelionas vėliau įsitikino, kad šitos gudų srities lietuviai-kariai buvo labai aukštos moralės, kietai disciplinuoti, per ilgą eilę metų išauginti ir užgrūdinti Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės gretose. Šiandien prieš savo valią atsidūrę kovos ugnyje ir labai toli nuo tėvynės...

Ir šis karinis junginys, kaip daugelis kitų, buvo puikiai kariškai parengtas, galėjo drąsiai jungtis į pirmuosius būsimus Lietuvos kariuomenės pulkus, kurie bus reikalingi atkovoiant krašto nepriklausomybę...

Kariai ir karininkai visi širdingai dėkojo kunigui-kapelionui, nes jo dalyvavimas jų tarpe dar giliau pabrėžė tautinės-valstybinės šventės įspūdį. Visi jautėsi gražios lietuviškos šeimos nariai.

Bataliono vadas pasakė jautrią patriotinę prakalbą, kuri susilaukė džiugaus pritarimo. Vėlesnio pasikalbėjimo metu vadas juokaudamas aiškino:

— Turėjome čia priskirtą tokį vokiečių ryšininką. Manau, tai būta hitleristo, nes kai tik sužinojo, kad teks dalyvauti iškilmingose pamaldose už Lietuvos nepriklausomybę, susijaudino iki plaukų šaknų ir daugiau jo nebematėme. Tik vienas Dievas težino, ar tik neteks mums dar pakariauti ir su Fridrichu Didžiuoju, kitaip sakant — jo palikuoniais? ..

— Aš tuo tikrai neabejoju, pulkininke ... — pritarė kunigas Zenonas, gerai pažindamas nacių.

— Tamsta, kapelione, tikėk, kad mes jau seniai esame tinkamai pasirengę kovoti prieš vokiečius, kurių užmačias gerai suprantame, — kietai pastebėjo pulkininkas, garsiai kitiems pritariant...

Kunigas paskubomis rengėsi grįžti į Minską, kai vienas kariškis ištiesė jam laišką, ką tik gautą iš savo draugo ir karštai pridūrė:

— Kapelione, važiuokite į Polocką. Tai būtina reikalinga. Reikia gelbėti tuos nelaiminguosius. Skaitykite laišką ir suprasite, koks reikalas...

Laiško turinys buvo trumpas ir liūdnas:

“Esame per 60 lietuvių, sulaikytų vokiečių belaisvėse, Polocke. Sovietai mus deportavo iš Lietuvos. Buvom nuvežti iki Velykijės Luki, kur mums pavyko pasilikti, bolševikams besikubant pasitraukti ... Iki dabar vokiečiai mus laiko belaisvėje... Kodėl? Kuo gi mes nusikaltome? Esame labai sunkioje padėtyje... Kas dieną kas nors iš mūsų miršta. Dėl Dievo meilės, padėkite mums... Gelbėkite mus ..

Su laišku rankose kreipėsi į vadą:

— Jūs tai žinojote, pulkininke?

— Taip, kunige, žinojau. Ir nieko negaliu padėti. Esame labai toli nuo Polocko. Mano autoritetas šiame reikale — neturi jokios vertės ...

— Mano dokumentai, pulkininke, taip pat labai menkos vertės — žinoma, vokiečių akyse ...

Kunigas susimąstė:

— Tai nesvarbu, — staiga nusprendė. — Su šiais dokumentais esu jau tiek ir tiek rizikavęs. Dar vis laimėjai praspūstu. Lietuvių priežodis sako: drąsiems Dievas padeda. Mėginsiu vykti į Polocką.

POLOCKE

Vivit sub pectore vulnus...

Didelis malonumas būti pastogėje stipraus lietaus metu, bet daug maloniau poliarinio šalčio metu — keliauti gerai apšildytame vagone...

Traukinys į Polocką buvo šiltas ir jaukus. Tas labai lengvino kelionės vargą ir stiprino nuotaiką, nors kunigą Slėgė rūpestis dėl Polocko lietuvių likimo. Ar pavyks juos išrauti iš vokiečių nagų? Ar pasiseks jiems padėti — jautė didelę abejonę...

Mintis išblaškė staigus traukinio sustojimas visai nežinomoje stotyje. Visi keleiviai greitai išlipo. Nejaukioje tyloje staiga pasiliko vienas vagone. Traukinys nejudėjo. Garvežys pradėjo manevruoti, stumdydamas vagonus pirmyn ir atgal. Pagaliau viskas nutilo, ir kadangi daugiau niekas neįlipo į vagoną — susirūpinęs iškišo galvą ir pamatė... traukinys visu greičiu dūmė pirmyn, palikdamas atkabintus du vagonus, kurių viename pasiliko vienintelis užmirštas keleivis.

Toks juokas kunigui pradėjo nepatikti. Visas jo nusiteikimas susiraukšlėjo. Šaltis daugiau 30 l. pradėjo gana negailestingai žnaibyti kūną.

Tik po ištįsusio laukimo “užmirštieji” vagonai buvo prijungti prie kito traukinio, kuris — tikras šykštuolis šildymo atžvilgiu — garvežys visas kalorijas taupė sau, o vienintelis keleivis buvo lyg šaldytuve, apšarmojęs ir apledėjęs ...

Mėgino kovoti su šalčiu visais žinomais ir išsigalvotais būdais: atsisėdo turkiškai, pasėsdamas kojas po savimi — nepadėjo. Pradėjo šokinėti, šokti, giedoti, melstis — viskas veltui. Tiesiog spirginantis šaltis skverbėsi į visus kaulus pro plonus kunigo drabužius, lyg vanduo pro rėtį...

Traukinys judėjo palengva, lyg bijodamas užlėkti ant minų — tenai nuolatinių traukinio priešų.

Tiktai po pusiaunakčio lėtai įslinko į labai didelę Polocko geležinkelio stotį.

Apledėjęs ir gerokai sustingęs vargais negalais išsiritu

iš vagono. Stotyje slankiojo daugelio vokiškų karių šešėliai. Prie įėjimo staiga buvo sulaikytas:

— Dokumenten, bitte ..

Vokiečių Feldpolizei.

Virpėdamas visu kūnu, šiaip taip sugraibęs popierius įteikė, vis tebekaukšėdamas dantimis.

“Ir kas gi bus toliau?” pats savęs paklausė, kai tuo metu kariškis, pasišviesdamas maža elektrine lempute, tyrinėjo kunigo dokumentus.

— Esate karinis lietuvių katalikų kapelionas?

— Taip, tamsta...

Nieko nesakydamas sugrąžino popierius.

“Malonė Dievo...” mintyse sukuždėjo išdrįsdamas paklausti:

— Privalau vykti į lietuvių belaisvių stovyklą. Norėčiau žinoti, kur ją surasti.

— Šitą nakties valandą? Neįmanoma. Pavojinga jūsų gyvybei, kunige. Turite palaukti bent keturias valandas. Galėsite vykti tik rytui išaušus...

— Kur aš galėčiau pralaukti tą laiką?

— Manau... mėginkite čia pat, stotyje, — mandagiai atsakinėjo vokiečių karys.

Stoties laukiamoji salė sausakimšai prisigrūdusi kareivių. Kalbėjosi, snaudė, kai kurie labai garsiai knarkė, nepaisydami aplinkinio triukšmo.

Suvargęs ir sunkiai vilkdamas neatskiriamus lagaminus, kuriuose visur su savim gabendavosi būtiniausius reikmenis šventų Mišių atnašavimui — kunigas pasirinko nuošalesnį kampą. Apgriuvę stalus miegantieji kariai teikė šiurpų mirusiųjų įspūdį. Čia buvo kiek geriau, negu traukinyje, kadangi kaulus nekankino veriantis viduržiemio šaltis.

Praslinkus valandai, pasigirdo traukinio švilpimas ir įėjęs kareivis visa gerkle suriko:

— Velykije Luki...

Bemiegą kariai išbudo. Kai kurie nuslinko nuo stalo, kunigas gavo kraštelį bent pasiremti rankomis.

Buvo pervargęs. Visi sąnariai atrodė sustingę. Nepajuto — pradėjęs snausti. Po trumpo ir nepatogaus poilsio — pašoko dar daugiau sustiręs ir kalendamas dantimis. Atsikėlė. Suradęs vandens čiaupą, nusiplovė veidą. Ledo šaltumo vanduo truputį atgaivino...

Aušo rytas.

Išėjęs iš geležinkelio stoties, pasuko belaisvių stovyklon. Atsitiktinai važiuojantis sunkvežimis — sutrumpino vargingą kelionę.

Vielomis aptvertas didelis žemės plotas — nuklotas sniegu ir spengiančia tyła.

Sugrūsti vėjo perpučiamuose barakuose, vokiečių karių saugojami — karo belaisviai turėjo nenusakomai skurdų likimą...

Sargybų karininkas, rūstus vokietis, perskaitęs dokumentus ir pašnairavęs į lietuvišką karinę uniformą, palankiai nusišypsojęs, mandagiai paklausė:

— Taigi ... ko pageidausite, kunige?

Išklausė su labai rimtu veidu. Atrodė nustebęs. Nežinojo, ar nesiryžo pats spręsti.

— Malonėkite, prašau, truputį palaukti.

Nuskubėjo į stovyklos štabą. Sugrįžo tik po dešimties minučių ir labai mandagiai nulydėjo kunigą pas lietuvių karo belaisvius.

Išblyškę, pašiurpę ir suvargę lietuviukai sutiko jį didelio džiaugsmo šauksmais. Apsirengę sovietinių uniformų liekanomis — apsupo kunigą ratu. Vokiečių kariai pasitraukė, palikdami juos vienus.

Pastaruoju metu jų padėtis buvo žymiai pagerėjusi, ne tokia tragiška, kokia buvo pirmaisiais metais. Vokiečiai, pagaliau, supratę, kad lietuvių kariai tikrai nebuvo rusai...

Pasikalbėjimas užsimezgė draugiškas, nuoširdus ir lietuviškai atviras. Jaunuoliai nepelnytai iškentėjo didelius pavojus ir kietą vargą. Sovietai, po sulikvidavimo Lietuvos kariuomenės, karius išsklaidę po rusų karines formacijas — priverė kovoti prieš vokiečius. Dabar — kaip karo belaisviai — turėjo kentėti už svetimas nuodėmes...

Pirmiausia, kunigas pasistengė juos sustiprinti dvasiniu maistu, kuris — reikalingiausias.

Visi su džiaugsmu sutiko atlikti išpažintį. Tuojau suorganizavo vietą pastatyti laikinam altoriui ir šaltoje, niūrioje Polocko karo belaisvių stovykloje buvo lietuviams atnašaujamos šventos Mišios. Buvę kariai, vienas po kito, priėmė šventą Komuniją. Išblyškę veidai švitėjo optimizmu ir pasitikėjimu.

Po dvasinio-religinio sustiprinimo buvo svarbiausia kuo greičiau pasirūpinti jų repatrijavimu.

Ilgai nedelsdamas kunigas kreipėsi į stovyklos komendantą, kurio adjutantas, vokiečių kariuomenės majoras, matyt,

per apsirikimą — kunigą palaikė labai aukšta lietuvių administracijos asmenybe, pradėdamas jį tituluoti “inspektorium” (Tikrumoje jis toks ir buvo — ne prieš žmones, bet prieš Viešpatį Dievą) ...

Stovyklos komendantas — aukštas, rūstus militaristas, svečią priėmė šaltai, bet mandagiai:

— Kuo galiu jums patarnauti?

— Pone pulkininke, kreipiuosi į tamstą su prašymu: paleiskite lietuvių tautybės karo belaisvius. Jums gerai žinoma, kad jie buvo prievarta įjungti į sovietinės kariuomenės pulkus. Pakartojau ir pabrėžiu: tas jums labai gerai žinoma...

Pulkininkas nesitikėjo panašaus prašymo. Neatsakė iš karto, bet pagalvojęs griežtai pareiškė:

— Paleisti lietuvių karo belaisvius? Ne. Šito aš negaliu padaryti. Tai neįmanoma.

— Pone pulkininke, aš jus labai meldžiu skaitytis su faktu, kad visose stovyklose lietuviai karo belaisviai jau seniai laisvi, išskyrus tiktai vieną, tamstos valdomą stovyklą. Ar mes, pagaliau, turime galvoti, kad jūs esate lietuvių tautos priešas?

Toks griežtas kunigo pareiškimas stipriai paveikė rūstų militaristą. Atrodė sumišęs, bet labai karštai pasiteisino:

— Ne, ponas. Aš nesu lietuvių tautos priešas. Šitie kariai man čia reikalingi stovyklos tarnybai. Tai vyrai, kuriais aš pilnai pasitikiu.

— Esu dėkingas už pasitikėjimą, bet neišvyksiu iš čia, kol raštiškai neužtikrinsite, kad šitie vyrai bus galimai greičiau sugrąžinti į savo kraštą.

Kunigas aiškiai jautė — perviršijęs savo tariamą autoritetą, bet jo griežtumas imponavo rūstų germanų karininką. Atrodė, kad šitas pulkininkas griežtumą ir energingumą vertino su dideliu pasitenkinimu.

Pašaukė savo adjutantą ir valandėlę su juo diskutavo, kunigui ramiai belaukiant.

— Labai gerai, — nusprendė pulkininkas. — Mes paleisime jūsų lietuvių. Palaukite...

Pusvalandžiui praslinkus, kunigas turėjo rankose pulkininko ir majoro pasirašytą dokumentą, kuriame užtikrinamos lietuvių autoritetinės įstaigos, kad čia esantieji lietuviai karo belaisviai prie pirmos galimybės bus laisvi sugrąžinti į Lietuvą...

Tą dokumentą parodė lietuviukams, pažadėdamas prie

pirmos progos nuvykęs į Lietuvą, klabinti lietuviškose įstai-gose, kad komendanto pažadas būtų ištesėtas ir kad jie pagaliau sugrįžtų į namus.

Visi apsidžiaugė, tik puskarininkis abejojo pasisėkimu. Jis nuoširdžiai reiškė nusivylimą:

— Kunige, negalim pasitikėti pulkininko pažadais. Ge-riausia būtų kreiptis į vokiečių kariuomenės vadą Polocke, prašant jo pritarimo.

Kunigas instinktyviai pajuto nepasisėkimą, bet nedrįso nuliūdinti laisvės pasiilgusius jaunuolius, todėl sutiko.

— Gerai, vyrai, aš dar šiandien kreipsiuosi į generolą ir matysim, kas iš to išeis...

Išsikalbėjęs patyrė, kad didelė dauguma Polocko gyven-tojų — katalikai ir seniai likę be jokio kunigo, nors dar šiaip taip beišlikusių bažnyčių esama ne vienos, kurias jis retkarčiais pamini savo užrašuose, kelionių ir ilgų metų išblukintame dienoraštyje:

“... pro iškultus bažnytėlės langus laisvai skraidė balan-džiai ir kiti paukšteliai. Tik su giliu liūdesiu galejai jaus-ti tolimų praeities laikų rimtį ir šventą ramybę. Pilkas, ap-griuvęs, aptrupėjęs mūras. Apleistas ir užmirštas šventorius. Braškančių senų medžių šešeliai, lyg neramos praeities lai-kų vaiduokliai, stipriame vėjuje baugino vėlyvą keleivį. Ar verta stebėtis, kada tokių šventovių griuvėsiais pasipuošusi visa sovietinė imperija? Ateistai nukėlė nuo altorių Viešpa-tį Dievą ir išniekino jo šventoves. Ir ši bažnytėlė kadaise buvo puošni ir didinga. Gi dabar — durų vietoje — tik niūriai tamsi skylė, šiurpiai nuteikianti savo nykumu. Su-aižėjusios sienos vos laikėsi, o daugelyje vietų įgriuvęs sto-gas švietė balzganai liūdno dangaus lopeliais. Grindys pri-birusios plytų nuolaužų, čerpių ir tinko. Samana veržėsi pro grindų plyšius. Nedrąsi menka žolelė gėdinosi kelti galvą šventoje vietoje. Šventoje, bet žmogaus išniekintoje... Visa priekinė siena dar laikė suirusius didžiojo altoriaus gabalus, lyg apgriautą keistą piramidę, kuri kadaise žėrė-jo šviesomis, meniškais drožiniais ir gaivino maldininko žvilgsnį. Dabar... į keleivį skausmingai žvelgė tuščia nu-plėsto kryžiaus dėmė. Keleiviui atrodė, kad čia staiga pa-kvipo kodylu ir vaškinių žvakių mirgėjimu. Staiga sulinksta keleivio keliai išniekintoje šventovėje ir virpančios lūpos kužda: — Ar ilgai, o Viešpatie, leisi piktojo galioms šėlti šitoje gerų ir maldingų žmonių šalyje? Viešpatie, ar ne Tu pasakei, kad Tavo Bažnyčios pragaro vartai nenugalės?! O,

štai, jau ilgi dešimtmečiai ji paverčiama apsamanojusiais griuvėsiais, ar panaudojama ne Tavo garbei. Pasigailėk, o Viešpatie . .

— Kadangi jau esu čia, tai galiu pasilikti dar porai dienų ir suteikti vietos katalikams dvasinį patarnavimą, — staiga nusprendė kunigas.

Gavęs palydovais porą lietuvių karių, gerai pažįstančių miestą, iškeliavo iš belaisvių stovyklos.

Polockas...

Polotos ir Dauguvos upių santakoje, plačiai išsikerojęs didelis ir labai gražios gamtos aplinkoje. Vienas iš seniausių Gudijos miestų.

Ir čia nuo XIII amžiaus buvusi Didžioji Lietuva. Ir čia per ilgus šimtmečius buvo integralinė mūsų tėvynės dalis.

Rusai užkariavo ir atplėšė Polocką nuo Lietuvos tik 1772 metais...

Žinome, kad ir seniau Polockas yra kentėjęs nuolatinis Maskvos užpuolimus. Tas truko visais Lietuvos valstybės silpimo laikais.

Aštuoniolikos metų kare (1500-1518) Polockas patyrė net penkis rusų kariuomenės apsupimus, didelį badą ir kitokius ilgo karo vargus ...

Vėliau prie Polocko Napoleonas sunaikino pagrindinę rusų armiją, privertęs ją pakrikusią ir dezorganizuotą trauktis į Rusijos gilumą...

— Ar matote, vyrai, tuos milžiniškus įsistiprinimus, iškylančius miestą supančiose aukštumose? — sako kunigas Zenonas savo palydovams.

— Tai nuostabūs fortai ...

— Kiek žiaurių kautynių, kiek mirties ir didelio skausmo regėjo šito seno miesto apylinkės ...

— Seniausieji Polocko gyventojai save vadinę krivičiais, kaip šiandien juos vadina gudais. Jie nėra niekada buvę r u s a i. Tiesa, jie daugumoje buvo priėmę ortodoksų tikėjimą, bet Lietuvos valdovų dėka ilgainiui veik visi buvo tapę katalikais.

— Dabartinis Polockas neturi nei šešėlio anų laikų didybės. Sunyko buvusi galinga Lietuvos tvirtovė... Mato te, koki menki suklypę mediniai nameliai. Tai labai skurdžios liekanos senais laikais žibėjusio gražaus Lietuvos miesto.

Palengva užlipę ant didelės aukštumos, norėjo dar ge-

riau apžvelgti buvusios plačiai didingos Lietuvos praeities liekanas. Dabar — sunykęs, skurdus ir apleistas praeitų laikų priminimas.

Nuo aukštumos puikiai matėsi melsvi, padūmavę Dauguvos krantai. Ant šitų krantų šimtus kartų kovėsi Lietuvos narsuoliai su maskviniais įsiveržėliais. Veik visada aršias kovas laimėdavę lietuviai, o rusų kronikininkai kaltindavę Dauguvos upę, kurioje šaunūs Igoro riteriai bijoję sušlapti nublizgintus batus...

— Polockas!.. — tartum pats sau kalbėjo svečias. — Senais laikais buvo išgarsėjęs kultūrinis ir religinis centras — reikšmingas aniems laikams, su garsia Akademija ir Tėvų Jėzuitų Kolegija.

Visi trys užsimastę stebėjo sniegu nuklotas lygumas ir menką, netvarkingai išsimėčiusį miestą.

— Dabar čia — nieko įdomaus, bet kadaise netoli Dauguvos buvo Tėvų Jėzuitų pastatyta bažnyčia — šventojo Kazimiero garbei.

Kunigas pakėlė rankas ir tyliai pasakė:

— Tenai ... jis pasirodė 1518 metais!

— Matote... Šventasis Kazimieras pasirodė iš anos pusės. Tada Maskvos kariuomenė buvusi bent dvidešimt kartų didesnė, negu turėjo lietuviai. Rusai garsiai trimituodami jau supo miestą. Kas galėjo Polocką išgelbėti? Miesto gynybai lietuviai teturėjo tik 2,000 vyrų. Svarbiausia, jiems reikėjo persikelti per labai ištvinusią Dauguvą. Lietuvos kariuomenė bejėgė ir nusiminusi stebėjo antroje pusėje galingos maskviečių kariuomenės supamą miestą...

— Tik stebuklas galėjo išgelbėti Polocką.

— Stebuklas!

— Jį matė visa lietuvių kariuomenė! Pamatė didingą nuostabų karį, ant šaunaus žirgo! Liepsnomis žerinti jo toga plačiai plevėsavo vėjuje, kai staigiu judesiu ištiesė ranką į upę, lyg įsakmiai nurodydamas vietą, tinkamą persikėlimui...

— Šventasis Kazimieras!

— Šventasis Kazimieras! . .

Visi, kaip vienas, šaukė sujaudinti Lietuvos kariai. Stai ga, atpažinę šventąjį — tapo nenugalimais galiūnais! Atrodė — jų drąsa ir pajėgumas bei ryžtas šimteriopai išaugo. Menkutė lietuvių kariuomenė — tapo nesulyginamai pajėgesnė už didingus priešų pulkus.

Uraganu suūžė lietuvių kariai ir vieningai metėsi į rūs-

čiai purslojančias Dauguvos bangas. Sakytum, nematoma-
mais sparnais perskrido — nugalėjo ištvinusios Dauguvos
šėlimą, su tiesiog neišivaizduojamu užsidegimu užpuolė Mask-
vos kariuomenę ir sunaikino, išblaškė skaitlingus rusų pul-
kus...

— Polockas buvo išgelbėtas.

Visi giliai sujaudinti tylėjo.

— Taip... vyrai, tas buvo seniai — 1518 metais. Dar
yra išlikę liudijimų, kad šventasis Kazimieras 1654 metais
padėjęs lietuviams nugalėti generolo Šeremetjevo vadovau-
jamą galingą Maskvos armiją... Yra ir kitų, mažiau žino-
mų, praeities miglomis apklotų stebuklingų šventojo Kazi-
miero pasireiškimų lietuvių ir Lietuvos problemose...

— Todėl visais laikais rusai, kaip ir šiandieniniai komu-
nistai, jo neapkenčia, visais būdais jam keršija — jiems pa-
siekiamomis priemonėmis: persekioja jo vardo bažnyčias...
jo karstą ... jo gerbėjus...

Visi labai užsigalvoję leidosi žemyn.

Po ilgos tylos kunigas vėl prabilo:

— Paprasti žmonės, įžengdami į pomirtinį gyvenimą,
nugrimsta į Amžinąją Tylą. Nutrūksta jų kontaktas su pasi-
likusiais gyvaisiais. Apie juos nieko, o nieko daugiau neži-
nome. Taip neatsitinka su šventaisiais. Jie ir po mirties
nenutraukia ryšio su gyvaisiais — viršgamtinė jėga pasi-
reiškia ir dalyvauja mūsų gyvenime. Jie — lyg Viešpaties
Dievo atstovai — įvairiais būdais ir laikais pasireiškia žmo-
nių būtyje...

— Vienu tokių mūsų tautai yra šventasis Kazimieras.

Ir už tai mūsų krašto pavergėjai visais laikais mėgino ko-
voti Lietuvoje prieš šventojo Kazimiero kultą. XIX amžiuje
caristinė Rusija atėmė iš katalikų jo bažnyčią Vilniuje ir
atidavė ją rusų ortodoksams. Tik po Pirmojo pasaulinio ka-
ro ji vėl buvo sugrąžinta katalikams. Sovietinis režimas, sek-
damas carų Rusijos pavyzdžiu, nuėjo dar toliau: 1966 me-
tais spalio 9 dieną švento Kazimiero bažnyčioje įsteigė di-
delį ateizmo muziejų. Gi šventojo Lietuvos patrono ir glo-
bėjo kūną iš Vilniaus Katedros iškėlė į užmiestį, o buvu-
sią katedrą pavertė meno muziejum...

Besikalbėdami pasiekė Apreiškimo bažnyčią, kurią dar
senaisiais Lietuvos laikais (1745 metais) buvo pastatę Tė-
vai Jėzuitai.

Pro iškultus bažnyčios langus švilpiniavo vėjas, įpūs-
damas sniegą ir šaltį. Bažnyčioje dar jautėsi daug šven-

tos rimties ir religinės nuotaikos.

Iš zakristijos išėjo apysenis žmogus, kurį tuojau paklausė:

— Ar turite čia kunigą?

— Neturime... jau daug metų šitoje bažnyčioje nėra atnašaujamos šventos Mišios.

— Ar skaitlingi šio miesto katalikai?

— O, taip... Bet esame palikti savo likimui... Labai seniai gyvename be kunigo.

— Gerai. Rytoj sekmadienis. Paskelbkite tikintiesiems, kad rytoj čia atnašausiu šventas Mišias. Taip pat klausysiu išpažinčių ir suteiksiu Švenčiausią Sakramentą...

— Dėkoju, kunige. Visų katalikų vardu dėkoju... Rytoj jūsų lauksime. Susirinksime skaitlingai...

Šitie žodžiai "Rytoj jūsų lauksime" ir po 25 metų dar vis tebeskambėjo kunigo Zenono ausyse...

Prisiminęs lietuvių puskarininkio skepticizmą, savo pažadą kreiptis į vokiečių armijos generolą dėl jų išlaisvinimo su abejone širdyje nusprendė mėginti.

— Eikime, vyrai... nors esu labai neramus.

Buvo jau pavakarė, kada pasiekė vokiečių karinių pajėgų vyriausią štabą.

Pirmoje salėje rado gyvą ir judrų jauną karininką, prie kurio stalo buvo kortelė — Leut. Schultz. Išklaušė tylėdamas ir aštriu sausu balsu pareikalavo:

— Jūsų dokumentus, prašau.

Ramiai jam įteikė.

Labai įsigilinęs perskaitė ir nustebo.

— Aber... Herr Pfarrer... kaip jūs galėjote su šitais dokumentais iki čia atvykti? Jie neturi jokios vertės... tikrai — jokios vertės.

— Kaip tai "jokios vertės"? Su šitais dokumentais aš esu nukeliavęs iki Smolensko ir dar toliau...

— Ir niekas jus neareštavo? — nustebo karys.

— Ne. Ir už ką turėtų mane areštuoti?

— Jūs esate labai laimingas. Labai laimingas. Bet — klausimas tikrai rimtas. Su tokiais popieriais keliaudamas, jūs rizikuojate mažiausiai penkiais metais kalėjimo, suprantate? — šaukė leit. Šulcas.

— Ponas karininke, — kunigas kietu balsu, — mano misija yra grynai dvasinio-religinio pobūdžio. Niekas negali uždrausti daryti gera žmonėms...

— Jūs apsirinkate, kunige. Užmirštate, kad esame kare? Egzistuoja tik karo įstatymai.

(Kunigas rimtai susirūpino: kas dabar bus?)

— Aš jus meldžiu, ponas karininke. Patarkite, ką aš dabar turiu daryti?

— Kad jūs galėtumėt čia atvykti, turite gauti leidimą iš Vyriausio Rytų Komisarų Rygoje. Priešingu atveju — būsite areštuotas.

— Ar turiu vykti į Rygą?

— Taip, turite vykti į Rygą.

Kunigas pakėlė akis į priešais esančias duris, ant kurių buvo iškaba: Diviziono generolas Jakob.

— Gerai, — sako jis leitenantui. — Aš kreipsiuosi į jūsų generolą. Paaiškinsiu jam, kokia svarbi yra mano misija. Jis tikrai suteiks kelionės leidimą.

Karininkas pagaliau suprato, kad turi reikalo ne su kariškiu ir komentavo ramesniu balsu:

— Taip, generolas yra labai svarbi asmenybė, bet tokio leidimo tamstai neduos.

Griežtu judesiu kunigas atsiėmė dokumentus ir pasuko į generolo kabinetą. Leitenantas, matyt, neturėjo teisės jo tenai įleisti — patraukė pečiais, vėl paėmė popierius ir įėjo į kabinetą.

Neilgai trukus iš vidaus pasigirdo aštrus pakeltas balsas, kuris kunigą baugino:

— Ausgeschlossen! Sofort! . .

Kunigas suprato artėjančią audrą.

Karininkas greitai sugrįžo su kunigo popieriais rankose. Išraudęs. Neramus...

— Generolas įsako tamstai tuč tuojau apleisti Polocką. Turite išvykti su pirmu traukiniu. Priešingai — būsite areštuotas ...

— Neįmanoma, leitenante. Rytoj sekmadienis: minios katalikų manęs lauks šventoms Mišioms. Aš esu Viešpaties Dievo tarnyboje...

— Ne! Jums įsakyta palikti Polocką! Mėginkite suprasti: esame kare...

— Nejaugi tamsta nesate krikščionis? Gerai žinote, kad tarnyba Dievui visada ta pati — karas, ar taika? Kodėl man uždraudžiate atnašauti šventas Mišias?

— Kitur mes jums nieko nedraudžiame.

— Kaip ne? Šitame mieste jau daugelis metų nėra nei vieno kunigo. Mane gi išvarote? Kas aptarnaus tikin-

čius, bent vieną vienintelį sekmadienį?

— Nieko negaliu jums padėti. Tikrai negaliu... Labai gailiuosi, kunige.

Kiek pagalvojęs, pradėjo tardyti: ką veikęs nuo savo atvykimo? O gal jau buvo belaisvių stovykloje? (Kunigas staiga prisiminė Viešpaties patarimą: būkite nusižeminę, bet atsargūs...)

Atsakinėjo ramiai, nesukeldamas įtarimo, kas būtų buvę tikrai pavojinga.

Apleido kariuomenės štabą skaudžiai nusivylęs ir susikrimtęs. Lietuviai kareiviukai jo laukė pilnais rūpesčio veidais:

— Blogai sekėsi, kunigėli?

Krito tirštas sniegas, drabužiai tuojau papalo. Veidas ir rankos sudrėko. Už apikaklės jautėsi šiurpios srovelės tirps-tančio sniego...

— Blogai, vyrai, labai blogai... — pasakė jis liūdnu balsu. — Mes neturėjom čia atvykti...

Papasakojo viską. Beliko tik perspėti Polocko katalikus ir turėti vilties sulaukti geresnių laikų.

Staiga su dideliu trenksmu atsidarė išlaukinės štabo durys. Kaip viesulas pro jas išlėkė svarbaus generolo labai svarbus adjutantas Schultz, spiegiančiai šaukdamas:

— Herr Pfarrer! Herr Pfarrer...

— Ko gi jis dar norėtų? — galvojo kunigas, pakreipdamas žingsnius atgal.

— Kunige, jūs negalite nakties metu eiti su šitais menkaverčiais dokumentais, nes būsite tuojau areštuotas. Generolas sutiko jums leisti pernaktvoti Polocke. Bet privalote rytoj išvykti su pirmuoju traukiniu. Manau... esate alkanas?

— O, taip! Esu alkanas... Dėkoju.

Karininkas tuojau pašaukė kareivį. Liepė nuvesti į vokečių karių valgyklą, kuri buvo netoli štabo. Gavo gabalą duonos ir puodelį kavos. Taip pat gavo neblogai apšildytą kambarėlį nakvynei.

Praaušus rytui, lietuviai kareiviukai atnešė lagaminus, kuriuos buvo palikęs belaisvių stovykloje. Visi apgailestavo, kad negalėjęs atnašauti šventas Mišias gausiems Polocko katalikams.

Išvyko.

Traukinys lėtai slinko per plačias lygumas ir tankius apsnigtus pušynus. Linksmi švietė šalta Gudijos saulė.

— Ak, tas karas! Visur — karas! O vistiek gamta buvo miela, rami, maloni...

Kunigo krūtinėje įsirausė graudus liūdesys. Galvojo apie Polocko katalikų nusivylimą ir savo misijos nepasisekimą. Dėkojo Viešpačiui, kad visa tai nepasibaigė blogiau...

Karas!

LIETUVIŲ KRAUJAS

Ir šiandien, kaip vakar, kaip užvakar, kaip visas dienas. Darbo begalė. Sunku apspėti, nors ir kažin kaip skubėtum. Pasiprašęs Viešpaties Dievo malonės ir pagalbos — pluša nuo ankstyviausio ryto: išpažinčių klausymas, nuolatiniai šaukimai pas sunkiai sergančius ligonius — susisieki-mo priemonių jokių. Reikia marširuoti pėsčiam ir vis skubėti ...

Vieną pavakarę sunkiai parklampojęs nuo ligonio, su gerokai išskaudusiais pakinkliais, svajojo apie poilsį po ištempime prabėgusios dienos...

— Ne... pailsėsi, gal kada nors. Gal tik kitame pasaulyje, kada iškelsi Amžinojo poilsio...

Ant staliuko rado paliktą lietuvio karininko laiškėlį, raudonai pabrauktą "labai skubu".

Kunige-kapelione. Atsitiko nelaimė. Galimai greičiau skubėkite į Wehrmachto ligoninę. Tenai jus laukia sužeisti lietuviai kariai..."

— Niekas nepadarysi ... — atsiduso. — Reikia kol kas pamiršti nuovargį. Keliauju į ligoninę...

Pastatas milžiniškos apimties. Klausinėja, kur galėtų atrasti sužeistus lietuvių karius? Pagaliau vienoje didelėje palatoje randa juos išrikiuotus baltose lovose. Vienų apraišiotos ar sugipsuotos rankos, kitų subintuota krūtinė, šonai, galva... — panašūs į keistai liūdnas išvartytas statulas, — pagalvojo kunigas.

— Garbė Jėzui Kristui!

— Per amžių amžius ... — atsako visi kartu, pagal seną lietuvių paprotį.

— Kas gi jums atsitiko, jaunuoliai? Ar neatsargiai žaisdami truputį susižeidėt? — mėgina juokauti, širdingai grau-džiai šypsodamasis.

Jie tik (kurie gali) palinguoja galvomis.

Vėliau nuoširdžiai išsipasakoja:

— Buvome žvalgyboje gerokai toli nuo miesto... Stai-ga iš vienos menkos lūšnelės nelauktai "pasveikino" kul-kosvaidžių šūviais. Pirmieji krito, kad niekuomet daugiau

neatsikeltų...

— Kiti sukritę į sniegą, mėginom įsikasti į sušalusią žemę. Buvo pavojinga pasilikti ant suledėjusio sniego plutos, po gausiu kulku lietumi...

— Dar laimė, kad greitai sulaukėme pagalbos. Sužeistieji tuojau buvome atvežti į ligoninę. Gi užpuolikai sušėjo pasprukti...

Kiekvienas stengėsi atskirai nupasakoti savo išgyvenimus. Kunigas juos gerai suprato, daugiau rūpindamasis tyliais, labiau nusilpusiais.

Visus paguodęs, suraminęs, priminė artėjančias Velykas ir kaip būtų gera susitaikinti su mūsų Viešpačiu, atlikti išpažintį, priimti šventą Komuniją...

Visi džiaugsmingai tam pritarė, išskyrus vieną, kuris ilgokai patylėjęs, nenoromis pastebėjo:

— Kunige kapelione. Man tai nėra reikalinga. Sužeidimas — menkas. Nėra pavojaus. Tikiuosi greitai pasveikti ir gauti atostogų. Sugrįšiu į Lietuvą, tenai šią pareigą atliksiu mano parapijoje.

Kunigas tylėdamas žiūrėjo į užsispyrusį kareivėlį. Išblyškusio veido, primerktomis, neramiai kažin ko ieškančiomis akimis. Nusprendė jį kol kas palikti ramybėje. Kitus paprašė prisirengti išpažinčiai. Nurodė kai kurias taisykles, kurios palengvintų giliau įžvelgti savo sąžinę...

Mėgino surasti jais besirūpinantį gydytoją, kad gautų daugiau informacijų apie nuo išpažinties atsisakiusio kario sveikatos stovį.

— Jis turi sužeidimą viduriuose. Neatrodo, kad būtų pavojinga, bet dėl visa ko liepėme nutraukti radiografiją. Tada pamatysime...

— Sužeistasis, kaip kiekvienas ligonis, ne visada pajėgia suprasti padėties rimtumą: dažnas turi iliuzijų pasveikti, net mirties valandai besitartinant.

Sugrįžęs sužeistųjų palaton, vieną po kito išklaušė išpažinties. Pagaliau sustojo prie vieno jau per 30 metų amžiaus kario.

— Kunige-kapelione, norėčiau geriau prisirengti viso gyvenimo išpažinčiai. Per daugelį metų apsileidau šitose pareigose. Būtų geriau, jeigu atidėtume rytojaus dienas... dabar aš nieko nesusigaudau...

— Nepaleiskite jo... Reikalaukite atlikti išpažintį. Šitas senas surūgėlis turi visą maišą nuodėmių ... — juokavo aplinkinių lovų kaimynai.

Kaip tenai bebūtų, šitas “senas surūgėlis” buvo gana malonus žmogus: linksmas, kalbus, vis besišypsantis. Nupasakodamas raudonųjų užpuolimą — jaudinosi, net pašokdamas lovoje. Labai karščiavosi, į pergyventus įvykius nukeltu žvilgsniu.

— Užpuolimas buvo toks staigus, toks netikėtas, kad nepajutau, kaip nugriuvau ant žemės šalia labai sunkiai susmukusio kovos draugo. Girdėjau jo sunkų švokščiantį alsavimą. Atsargiai prišliaužiau, norėdamas padėti... Ne! Jam nebuvo reikalinga pagalba — mirtis artinosi... Vis tyliau virpėjo jo lūpos:

— Jėzau... Jėzau ... — jis vis kartojo užmerktomis akimis.

— O! . . koks puikus sodas... kiek daug gėlių. — ir mirė neištaręs nei žodžio.

Valandėlę patylėjo.

— Tai... šitaip miršta giliai tikintis žmogus... Tik dabar aš atsipeikėjau. Kulų lietus nesiliovė kapojęs sniegą. Aštrus zvimbimas piaustė orą. Mane perliejo, sakytum, karšta banga — deginanti mintis: giliai tikintis žmogus, atsisirdamas su žemės vargais, net savo kūno akimis regi Amžinąjį Rojų. Tas mane visą sukrėtė. O aplinkui girdėjosi duslūs raudonųjų šauksmai, kurie, atrodė vis artėjo:

— Lietuviai! Pasiduokite...

— Žinojau, kad esu sužeistas, bet sujaudintas dėl kovos draugo mirties, pakėliau akis į dangų ir visas drebėdamas sukuždėjau:

— Viešpatie Dieve!.. jeigu Tu esi, neleisk man mirti... Pasižadu pakeisti mano gyvenimą... Viešpatie, neapleisk to, kuris iki šiol tyčiodavosi Tavo buvimu... Viešpatie, pasigailėk...

Visi aplinkui tylėjo, neištardami nei vieno žodžio. Kunigo lūpos kuždėjo padėkos maldą.

Sekantį rytą, tuojau po šventų Mišių, nunešė keturiolikai sužeistųjų karių Švenčiausią Sakramentą. Visi buvo susitakę su Viešpačiu Dievu. Visų veidai švietė ramybe ir dvasiniu džiaugsmu. Tik vienas, kuris buvo atsisakęs nuo išpažinties — tikėdamasis tai atlikti savo gimtinės parapijoje — buvo tylus, įsmeigęs akis į drėgną apšarmojusį langą.

Pavakare kunigas vėl sugrįžo į ligoninę. Jo lova buvo tuščia, o kovos draugai — nusiminę. Prieš porą valandų buvo išvežtas į operacinę salę. Kunigui dar pavyko jį pa-

matyti. Nejudantis, užmerktomis akimis. Vienas gydytojas nei minutei nesitraukė nuo sužeisto kareivėlio. Jo gyvybė geso. Veidu slankiojo mirties šešėliai ...

Gydytojas tyliai pasakė:

Kulka buvo sprogsi viduje... Neįmanoma suprasti, kokiu būdu jis nemirė vietoje...

Kunigas suteikė mirštančiojo išrišimą ir dar jam tyliai besimeldžiant — sužeistojo kario siela, palikusi pavargusį kūną, nuskrido į Amžinybę.

Sekantį sekmadienį kunigas kalbėjo mirusio kario draugams:

— ... taigi, mano broliai, negaliu jums nepriminti ką tik palaidoto jūsų ginklo draugo. Gydytojas kalbėjo, kad sprogstanti kulka žmogaus kūnui yra tiek pavojinga, kad iš karto sunaikina gyvybę. Gi jūsų draugas išgyveno tris dienas pilnoje sąmonėje — turėjo pakankamai laiko atlikti išpažintį ir priimti šventą Komuniją. Tas ir buvo neapsakoma Viešpaties Dievo malonė. Dievas šaukia prie savęs nusidėjėlių, kuris dažnai nenori to girdėti. Ne mums suprasti šio nepaprasto įvykio paslaptį, bet pasimelskime Viešpačiui už tą, kurio jau nebėra mūsų tarpe ...

— Amžiną ramybę suteik jam, o Viešpatie...

GESTAPO NAGUOSE

Frontai braškėjo, lūžo...

Karas klostėsi vokiečių nenaudai ir tas nestebino net pačių kariautojų.

Šiapus ugnies linijos — sovietinių partizanų aktyvumas stiprėjo. Raudonųjų puolimai tapo nuolatinio reiškinio. Vokiečių pastangos juos sunaikinti baigdavosi tragiškai: iš tokių ekspedicijų vokiečiai grįždavo su daugeliu žuvusių ir sužeistų, tas dar daugiau įelektrindavo nuotaikas. Net ir Minsko mieste partizaninis veikimas buvo gerai suorganizuotas. Vokiečiai ne kartą mėgino miestą “perleisti per šukas”, nepraleidžiant griuvėsių krūvas, lūšneles ir menkiausias pastoges — beieškant ginklų, šnipų ir “banditų”, kaip jie vadindavę gimtojo krašto gynėjus.

Atmosfera Minske sunkėjo, nes kiekvienas gyventojas buvo įtariamas. Oras kvėpėjo švinu ir paraku.

Nežiūrint didžiausio vokiečių aktyvumo — rezultatai buvo juokingai menki...

Vieną popietę kunigui pranešė, kad partizanai sunkiai sužeidė Minsko burmistrą. Nusprendė jį aplankyti ligoninėje.

Paklaustas vienas gydytojas kietai pasakė:

— Burmistras? Jo nėra...

— Tai kur gi jis?

— Mirė. Prieš valandą laiko.

Vėliau paaiškėjo:

Į ligoninę atvežtas jau be sąmonės ir jos neatgavęs pasimirė...

Kunigas giliai susikrimto. Mirė be dvasinės pagalbos ir taip netikėtu paskutiniu žemės gyvenimo momentu. Višiams buvo žinomas burmistro atsimetimas nuo katalikybės, bet kunigui vistiek buvo labai liūdna...

Nuleista galva grįžo į parapijos namus, o vargonininkas karčiai pastebejo:

— Kunige, ši kartą išklauskite mane su rimtu dėmesiu. Gerai žinome, kad burmistras, norėdamas vesti kitą moterį, apleido savo pirmąją žmoną ir išsižadėjo katalikų

tikėjimo. Nežiūrint to, mirusiojo artimieji kreipsis, prašydami jį laidoti su katalikiškomis apeigomis. Jeigu atsisakysite, patirsite daug nemalonumų ...

Vargonininkas buvo teisus: sekantį rytą, lydimas aukšto laipsnio gudų karininko, atvyko mirusio burmistro dukterė. Kunigas jai pareiškė gilią užuojautą dėl tėvo mirties. Trumpei padėkojusi, pasakė vizito tikslą.

Giliai atjaučiu jūsų skausmą. Padarysiu viską, kas mano padėtyje įmanoma. Prisiminsiu jūsų tėvą maldose, o taip pat ir šventų Mišių metu. Tik... negaliu pažadėti katalikiškų laidotuvių. Skaudžiai apgailestauju, bet visiems žinoma, kad ponas burmistras buvo išsižadėjęs katalikų tikėjimo.

Ji staiga pradėjo pykti:

— Visa tai netiesa, kunige. Mano tėvelis savo širdyje išliko tikintis katalikas...

— Taip, tuo aš nenoriu abejoti. Bet Katalikų Bažnyčios nuostatai aiškūs: neleidžia įvykdyti tai, ko jūs pageidaujate tiems, kurie viešai atsisakė nuo katalikų tikėjimo. Nebent būtų buvęs išreikštas priešmirtinis apgailejimas savo ankstesnio akto.

Ji tylėjo sunkiai sukręsta. Įsikišo gudas karininkas, pareikšdamas grasinančiu tonu:

— Kunige, jeigu tamsta atsisakote, mes kreipsimės į Vilniaus arkivyskupą...

— Darykite tai, — greitai atsakė ramiu, bet griežtu balsu. — Gali būti, kad arkivyskupas nuspręs jums palankia prasmę. Aš to padaryti negaliu.

Išėjo labai nepatenkinti. Kunigas širdyje apgailestavo, bet negalėjo laužyti Bažnyčios nuostatų (tada dar nebuvo "ekumeninių" pamaldų).

Jo vargai prasidėjo dar tą pačią dieną. Tikintieji pranešė, kad parapijos namuose jo laukia ponai iš Gestapo, norį greitai kalbėti su kunigu.

Rado Gestapo karininką su latviu vertėju.

Po trumpo šalto pasisveikinimo gestapininkas labai autoritetingai pareiškė:

— Turite žinoti, kunige, kad rytoj 15:00 valandą palydėsite į bažnyčią mirusio burmistro kūną. Tai aišku: už visą tvarką tamsta esate asmeniškai atsakingas.

— O kas vykdys gedulines pamaldas už mirusį? — ramiai jo paklausė.

— Tamsta pats...

— Ne, ponas. Aš dar šį vakarą turiu išvykti į Vilnių.

— Ramiai jam parodė iš anksto lietuvių karininkų paruoštą kelionės įsakymą. Ir iš tikro — buvo beveik kas dieną keliaujantis kapelionas — iš visų pusių apsuptas pavojų. Vokiečių naciams — spyglis pašonėje. Jie lūkuriavo progos kunigui sunaikinti. Ateistiniams ir komunistiniams gaivalams buvo dar didesnis spyglis, kadangi tikėjimo tiesų skelbimu, atvirai griovė materialistinės doktrinos pagrindus.

Gestapo karininkas atidžiai perskaitė dokumentą ir ty-lėdamas jį sugrąžino. Pamojęs vertėjui, išsinešdino, nesiteik-dami net atsisveikinti.

Kunigas nurimo, tik neilgam. Pavakare katekistas W. atnešė Gestapo įsakymą, uždraudžiantį be specialaus leidimo išvykti iš Minsko.

Kunigas skaudžiai pasipiktino:

— Tai jau dabar? Nesu Gestapo pareigūnas. Jie ne-turi teisės man įsakinėti. Nėra mano viršininkai...

Nieko nebodamas, tą pačią naktį išvyko į Vilnių. Ke-lionė, su tarpais labai lėtu važiavimu, užtruko per dešimtį valandų. Traukinys persigrūdęs karių, kurie buvo tylūs ir susirūpinę. Dauguma kelionės išvargintų — garsiai knarkė.

Apie pusiaunaktį, važiuojant per didelį mišką, traukinį pasveikino kulkosvaidžių muzika. Aišku, sovietiniai partiza-nai tik norėję jiems pasakyti “labas rytas”, nes apšaudymas buvo labai trumpas.

Trečią valandą pasiekė Vilnių. Aptemdytas miestas mie-gojo. Gatvės užverstos sniego kalnais. Prieš vykdamas pas savo prietelius ieškoti nakvynės — nuskubėjo aplankyti Auš-ros Vartų Dievo Motiną. Suklupo sniege prieš Stebuklingą-ją Globėją ir Užtarėją, visa širdimi maldaudamas, kad iš-rūpintų Dievo pagalbos ramiai tęsti apaštališką misiją Gu-dijoje, bent kol karo sąlygose bus tas įmanoma. Malda iš širdies gelmių plaukianti, miegančio miesto nakties tylu-moje — padrąsino ir žymiai sustiprino. Atsistojo net nebe-jausdamas bemiegės nakties nuovargio.

Anksti rytą aplankė arkivyskupą Mečislovą Reinį, norė-damas painformuoti dėl jo misijos Gudijoje ir vakarykščio incidento su vokiečių gestapininkais.

— Ekscelencija, noriu kuo greičiau sugrįžti į Minską. Tenai esu reikalingas žmonėms, kaip vienintelis kunigas didžiausiuose plotuose. Jeigu vokiečiai mane ištrems iš Minsko, ar kas nors dar blogiau su manimi atsitiks, kas aptarnaus Gudijos katalikus? Ką aš turiu daryti?

— Kunige Zenonai: jeigu reikėtų tau pačiam spręsti

— kokį patarimą sau duotum?

— Dėčiau pastangas pasilikti Minske...

— Gerai. Taip ir daryk: rūpinkis, kad Minsko ir kitų miestų katalikai neprarastų savo vienintelio kunigo. Pasi-tikėk Viešpaties Dievo maloningumu.

Užtruks dvi dienas Vilniuje. Sugrįžęs į Minską rado griežtą Gestapo įsakymą 1943 metų gruodžio 14 dieną pri-sistatyti Gestapo rūmuose.

Nuvyko.

Budintis valdininkas užsirašė vardą, pavardę ir pasiuntė į antrą aukštą IV skyrių. Tenai jį sutiko aštraus žvilgsnio, nedraugiško veido valdininkas. Nepalankiai peržvelgęs, rūs-čiai suriko:

— Ko nori? Ko čia atvykai?

— Atvykau pagal įsakymą. Ko iš manęs norite? — at-sakė jo tonu.

— Tamstos pavardė?

Valdininkas iš lentynos paėmė storą bylą, pavartė ir iš-siėmęs mašinėle rašytą lapą ilgai jį skaitė. Kunigas sto-vėjo ir laukė: kas bus?

Jautėsi gerokai neramus.

Vokietis padėjo popierį ir tylėdamas žiūrėjo į kunigą. Staiga pasakė tokiu pat šaltu tonu:

— Pereikite į sekantį kambarį.

Du vyrai sėdėjo prie plataus, popieriais apkrauto stalo. Vienas gestapininkas, kitas latvis vertėjas, kurį kunigas jau buvo matęs.

— Sėskite, — įsakė uniformuotasis.

— Dėkoju, — šaltai atsakė, pasilikdamas stovėti.

Jautė vis augantį nerimą, ne baimę, nors labai aiškiai suprato augantį pavojų. Uniformuotas valdininkas pradėjo oficialiai šaltu balsu:

— Tamsta, kas toks esate?

— Esu lietuvių karių kapelionas, vadinuosi...

Staiga jį nutraukė aštriu gerkliniu balsu:

— Sofort raus aus Minsk und Weissrussland.

— Kodėl?

— Das steht in Deutschlands Interessen...

— Nemoku suprasti, koks interesas Vokietijai ir vokie-čiams ištremti mane iš Minsko? Esu čia teikti religinę pagalbą civiliams ir kariškiams lietuviams.

Uniformuotas vokietis pašoko nuo stalo. Atrodė, kad praris jį gyvą. Sugniaužė kumštis ir suriko:

— Ką pasakei?

Kunigas tylėjo. Valdininkas trankiais žingsniais išėjo į kitą kambarį. Vertėjas tyliu balsu rusiškai paskubomis pasakė:

— Be šitos kariškos lietuvių uniformos, jis būtų įsakęs tuojau tamstą sušaudyti. Remkitės tik lietuvių kariais ir... nenustokite drąsos.

Valdininkas sugrįžo su kitu, matomai, dar didesniu viršininku, aukštu, lyg bokštas, kuris apžvelgęs kunigą garsiai sutraukė nosį, sakytum — norėdamas pasityčioti, o gal mirtinai įžeisti.

Kunigas juos stebėjo dėdamasis ramus ir šaltas, nors jo veidas nenoromis darėsi baltas...

Pagaliau "bokštas" prabilo:

— Tamsta turite tuojau pat vykti į miesto savivaldybę, susitvarkykite dokumentus ir išvažiuokite iš Minsko. Supratote?

Kunigas prisiminė vertėjo patarimą, šaltai ir greit atsakė:

— Ne, nesupratau, ponas. Mano kelionėms aš nesu reikalingas miesto savivaldybės. Esu karinis lietuvių kapelionas.

— Tai vistiek pat. Turite tuojau išvykti iš Minsko ir niekada nesugrįžti.

— Nesuprantu, kodėl?

— Vokietijos interesai...

— Taip... Vokietijos interesai... Gali būti, bet aš galvoju, kad komunistai sako ... —

— Was? — staiga kunigo žodžius nutraukė viršininkas, pradėdamas karščiuotis.

— ... sako vietiniams katalikams, kad vokiečių darbai yra blogesni už komunistų: vokiečiai išniekina bažnyčias... ištremia kunigus ... Ar Vokietijos interesai reikalauja, kad visi vietos katalikai taptų jūsų krašto priešais?

Gestapo valdininkai žiūrėjo į vienas kitą net išsižioję. Bokštas stipriai nusikeikė. Pagaliau, gerokai pagalvojęs, jau ramesniu balsu pasakė:

— Jūs ramiai galite vykdyti savo pastoracinį darbą Kaune, ar kur kitur, bet iš Minsko privalote išvykti tuojau pat...

— Ne, ponas! Mano vieta yra čia ir aš jos neapleisiu. Atvykau į Minską ne garbės, ne aukštos vietos siekdamas. Esu įsakmiai mano vyskupo atsiųstas dirbuotis čia. Duokite man išvaymo įsakymą raštu ir nurodykite prie-

žastis.

— Kam tas reikalinga?

— Reikalinga, nes priešingu atveju — vyskupas gali manyti, kad esu dezertyras — pasišalinęs nuo savo tiesioginių pareigų ...

Valdininkai žvilgčiojosi dezorientuoti. Vienas tik žodis „dezertyras“ vokiečiui kelia tikrą pasibaisėjimą.

„Bokštas“ visai sumišo. Keletą kartų nusikeikęs, pradėjo tyliai kalbėtis su savo kolega.

Vertėjas galvos palenkimu davė suprasti, kad jis kunigui pilnai pritaria.

Gestapininkai, karštai pasiginčiję, nusprendė:

— Gerai. Grįžkite rytoj. Šiandien dar esate laisvas.

Įsitempimo būta didelio. Ką nuspręs Gestapo ponai dėl jo ateities? Nuskubėjo į bažnyčią ir ilgai karštai meldėsi, prašydamas Dievo pagalbos. Iš sielos gelmių plaukianti malda žymiai sustiprino.

Parapijos namuose rado daug žmonių neramiai jo belaukiančių. Visi buvo neramūs, nes gerai žinojo: kas peržengia Gestapo slenkstį — tik labai retas namo besugrįžta...

Skaudžiai nuliūdo, kad kunigas laukia išvaymo rašto — turi aplėisti Minską.

Ilgas įsitempimas, susirūpinimas ir nuovargis paveikė kunigo optimizmą.

Ištrems? Gerai — išvyksiu. O jeigu nepraleis progos kaip nors paslapčiomis sulikviduoti? Jis vokiečiams jau aiškus nacizmo priešas. Tą visi žinojo, kunigas neatsargiai atvirai jų režimui nepritarė. Jų veiksmus visada smerkė. Jų akyse buvo rimtai pavojingas. Negeistinas elementas, kuriam nutildyti — užtenka vienos mažytės kulkos... ir užbaigtų visas komplikacijas su užsispyrėliu kunigu. Tas jiems įprasta...

Išvargusi fantazija nesulaikomai šuoliavo į vis platesnes pesimizmo lankas. Pirmą kartą gyvenime pradėjo jį siaubti paniška baimė, kokios niekada neįautė net artimos mirties akivaizdoje...

Minsko katalikai baiminosi prarasti jų nuoširdžiai pamiltą pasišventėlį kunigą, kokio jie niekada nėra turėję ir — vargu ar kada nors kitą panašų besulauks. O, rytoj gali jį prarasti, kuris visa savo būtybe skleidė meilę, sugyvenimą ir didžiausiu pasišventimu teikė religinius patarnavimus.

Miesto ir apylinkių katalikų susirūpinimas buvo toks didelis, kad kunigą Zenoną aplankė vienas iš pačių aukščiau-

šių krašto administracijos valdininkų ir giliai sujaudintas kalbėjo:

— Gerbiamas kunige, mane aplankė kelios vietos katalikų delegacijos, prašydamos dėti pastangas, kad tamstai nereikėtų išvykti iš Minsko. Šiandien Vokiečių Generalinis Komisariatas kreipėsi į mane, klausdamas, ar tamstos buvimas Minske yra neišvengiamai būtinas vietos katalikams. Aišku, davėme griežtai pozityvų atsakymą, bet... žinote, kunige, mūsų politinė galia labai ribota, būtinai reikalinga ko nors stipresnio, kas iš Gestapo komisarų galvų išmuštų jų kvailą užsispyrimą. Labai gailiuosi, kunige ... Mes esame silpni, kad galėtume juos paveikti. Patikėkite, mes neturime nei mažiausios įtakos vokiečių vykdomai politikai ...

Lietuvių karinių dalinių vertėjas Z-bas buvo priešingos nuomonės. Jis juokaudamas mėgino išblaškyti tamsias kunigo mintis:

— Jeigu man šiandien lieptų išvažiuoti į Lietuvą — dainuočiau iš džiaugsmo.

— Prieteliau, — sako kunigas, liūdnei šypsodamasis, — mano padėtis nepalyginamai kitokia. Jeigu būsiu priverstas išvykti — kas atsitiks su Minsko ir kitų Gudijos miestų katalikais? Jie pasiliks be kunigo? O kas prirengs vaikučius prie Pirmosios Šventos Komunijos?.. Kas nuneš dvasinį sustiprinimą sunkiai sergantiems? Tu pats matai šitos tautos giliausią prisirišimą prie religijos, prie Dievo. Ir kaip Viešpats Dievas gali laiminti nacių darbus, jų karo žygius, kada jie atplėšia kunigus nuo jų šventų pareigų? Politika manęs nedomina. Tamsta negali suprasti, koks graudus liūdesys prislėgė sielą... net žodžiais to nemoku išreikšti.

Taip kalbėdamas sunkiais žingsniais matavo kambarį — neberimdamas vietoje. Staiga pastebėjo Z-bo veide sušvitusią kokią tai mintį, kurios šis nenorėdamas žodžiais nusakyti — neatsisveikinęs išbėgo.

Kunigas apatiškai ir labai palengva pradėjo dėliotis daiktus. Reikėjo ruošti neišvengiamam išvykimui ir jau visam laikui. Beviltiškumo suspaustas iš niekur nesitikėjo pagalbos...

Sekantį rytą labai anksti aplankė visus sergančius, nunešdamas paguodos ir Švenčiausią Sakramentą. Į parapiją sugrįžo apie pusiaudienį. Vis tebebuvo nusiminęs, prislėgtas, nors jau susitaikęs su išvykimu.

Rado svečių: du lietuvių karininkus. Vienas jų — majoras L. — tuojau pareiškė:

— Kapelione, girdėjome, kad Gestapas įsakė jums išvykti iš Minsko. Kitaip sakant — esate ištremiamas. Ar tai tiesa?

— Manau, kad šiandien ... — kunigo lūpos virpėjo susijaudinimu.

— Kapelione, — tęsė majoras. — Tas klausimas liečia ne vien tik jūsų asmenį. Ir ne vien labai žiauriai skaudų tikėjimo įžeidimą, ne! Čia yra paliestas mūsų visų tautinės garbės reikalas! Tai — vokiečių brutalus pasireiškimas prieš mus visus Minsko lietuvius! Tylėti negalime: visi reaguosime į šitą niekingą Gestapo reikalavimą. Ponas Z-bas mums nušvietė viską. Aš jau kalbėjausi su vienu labai aukštu Wehrmachto karininku, kuris taip pat yra katalikas. Mano akyse jis susirišo su vokiečių policijos šefu ir išgirdo daug labai aštrių kaltinimų prieš tamstą, kunige. Sako, kad jūs viešai iš sakyklos aštriai kalbėjote prieš nacionalsocializmą ir pasmerkėte jų žiaurias, neteisingas policines priemones, jų metodus. Sakykite, kunige, ar gali tai būti?

— Ne „gali būti“ — buvo! — atsakė nedvejodamas.

— Atsitiko daugelį kartų: klausydamas išpažinčių Minsko ir kitose bažnyčiose, matydavau žmones alpstančius, nugriūvančius eilėse... Vėliau, atsigavę, painformuodavę, kad jie yra išsigelbėję iš SS sudegintų kaimų, kurių sudeginimu ir mirtimi naciai bausdavę už sovietinių partizanų pasireiškimus jų apylinkėse... Šitie nelaimingieji būdavę tokioje baisioje padėty, kad ne kartą apie juos ir jų likimą kalbėdavau pamokslų metu — aiškiai, neabejotinai, visiems suprantamai...

— Mano žodžius visi suprasdavo: kada žmogus netenka tikėjimo Dievu — tampa baisus ir žiaurus, abejingas savo artimo kančioms ir nelaimėms! Tada nejaučia skirtumo nužudydamas žmogų, ar sunaikindamas menką vabalą! Žinoma, sakydavau, kad žmogus be tikėjimo — vienodai neatsakingas ir blogas, nežiūrint kokiai tautai jis bepriklaušytų: lietuvius, gudas, lenkas, rusas, vokiečių, ar koks nors kitas...

— Atsimenu, pamokslui pasibaigus, daugelis tikinčiųjų ne kartą man su baime sakydavo:

— Ką jūs kalbate, kunige! Visur pilna šnipų... Gestapas gali už tai areštuoti...

— Atsimenu, tada jiems atsakydavau:

— Aš niekam neparduodu mano sąžinės, kuri verčia kalbėti tik tiesą. Dieviškos Tiesos skelbėjas negali pataikau-

ti žemiškai neteisybei...

Majoras, visa tai išklauses, nieko nesakydamas nuskubėjo kalbėtis su vokiečių generolu "Mitte Russland" vyriausiu vadu Minske. Sugrįžo po dviejų valandų. Jo veidas švitejo:

— Kapelione, generolas mane priėmė žymiai geriau negu aš tikėjau! Nieko nelaukdamas susirišo telefonu su vyriausiu Gestapo viršininku. Aš pats girdėjau, kaip jis daugelį kartų gestapininko argumentus ir aiškinimus pertraukdavo:

— Kwatch! .. kwatch! ..

— Ir... išvadoje, majore?

— Išvada trumpa: panaikintas įsakymas ištremti kunigą-kapelioną iš Minsko.

Vykdydamas Gestapo įsakymą, nustatytą valandą kunigas vėl nuvyko į baisyuosius rūmus. Akis į akį susidūrė su valdininku, kuris užsispyrusiai dėjo pastangas jį ištremti iš Gudijos.

Dabar jis sutiko kunigą be savo įprastos arogancijos. Jo sumišimas buvo aiškus. Vertė popierius, ko tai ieškodamas. Išėjo į kitą kambarį, vėl grįžo. Valandėlei sustojo, nustebusiomis akimis žiūrėdamas į kunigą. Jautėsi nejaukiai.

Iš susidariusios nemalonios padėties jį išgelbėjo, trumpai pareiškdamas:

— Aš jau žinau.

— Ką jūs žinote?

— Ištėrimo įsakymo panaikinimą. Manau, kad daugiau neturėsiu sunkumų?

— O, ne, ne! Esate laisvas...

Kunigas lėtais žingsniais, nors labai neramia širdimi, po tikrai sunkaus bandymo laisvas ir gyvas apleido šituos baisyus mūrus, iš kurių daugelis nekaltų žmonių išėjo tik-tai į ... neišvengiamą prievartos mirtį. Kunigas Zenonas sveikas ir nepaliestas išsprūdo iš baisyųjų replių, gal tik todėl, kad vienas įžymus generolas pavadino "kwatch" jo kaltintojus.

Kunigas širdyje gerai žinojo, kad čia nebūta jokio atsitiktinio apkaltinimo. Jis savo skaudžiai aštriais žodžiais ne vieną ir ne dešimtį kartų griežtai pasmerkė nacių vykdomas neteisybes, esesininkų-gestapininkų žiaurumus, ramių gyventojų persekiojimą, žudymus, sodybų deginimą, baisyus kankinimus Gestapo rūsiuose — daugelio nekaltųjų mirtį...

Per ilgą laiką jį saugojo lietuvių karo kapeliono uniforma. Pagaliau vieną dieną — niekas negalėjo apsaugoti. Šnipų pranešimais, kaltinimų byla storėjo ir Gestapas ryžosi jį nusikratyti.

Šį kartą drąsiai galime sakyti — įvyko stebuklas! Tokių stebuklų nacių praktikoje buvo maža. Tas ir pačius žmonių kankintojus turėjo nustebinti.

Apleidęs blogio įstaigą, kunigas instinktyviai prispaudė rankas prie krūtinės, kur giliai buvo paslėptas šventosios Teresėlės Vaikelio Jėzaus paveikslėlis (visų misionierių globėjos). Neabejojo, kad jo prieštariai darė viską, kas tik įmanoma kunigo gelbėjimui — jis pats liko giliai įsitikinęs, kad Šventoji Globėja daugiausia padėjo įvykti stebuklui: nepaliestam išeiti iš plėšriausio žvėries nasrų ...

VIEŠPATIE, PASIGAILĖK!

Savo atsiminimuose kunigas Zenonas pasakoja, kad kartą buvo nuteistas mirties bausme vienas nusikaltėlis ir kalėjimo kapelionui kunigui Steponaičiui teko liūdna pareiga — lydėti pasmerktąjį į bausmės vykdymo vietą. Labai jautrus kunigas susirgo ir kitas turėjęs jį pakeisti. Ta skaudė misija tekusi pranciškonui Tėvui Benediktui. Daug vėliau, visa tai sunkiu prislėgtu balsu nupasakojęs kunigui Zenonui, kuris nepagalvojo, kad ir jam teks atlikti tokia pasibaisėtina skaudi pareiga Gudijoje. Mūsų gyvenime dažniausiai atsitinka tas, ko mažiausiai tikimės.

Vos grįžęs po aplankymo vieno sunkaus ligonio, rado pranešimą, vykti — kur? Paliktas labai lakoniškas laiškutis, savo turiniu — baugiai sukrečiantis:

“Didžiai gerbiamas kunige-kapelione. Vokiečių karinis tribunolas pasmerkė mirti tris karius. Du iš jų — lietuviai — Gaižauskas ir Stanionis. Jie yra karo kalėjime...”

— Viešpatie, pasigailėk! — sudejavo išsigandęs, klupdamas prieš altorių.

— Kas atsitiko, kunige? — nustebo vargonininkas, stebėdamas išblyškusį kunigą.

— Privalau tuojau vykti... Vokiečiai pasmerkė mirti du lietuvius...

— Kada? Kodėl?..

Ne, jis nieko nežinojo. Pasiėmė truputį maisto ir išskubėjo ieškoti karinio kalėjimo. Žinojo, kad pasmerktiesiems reikės ne tik atjautimo, bet taip pat kiek įmanoma

— realios pagalbos.

Buvo naktis. Gatvės tuščios ir nykios, be jokio judėjimo, be gyvo žmogaus. Minskas miegojo. Sušalęs sniegas gailiai girgždėjo, skundėsi po kojomis... Sakytum, geduliną muzika akomponavo skubančio kunigo žingsnius.

Rūstaus kalėjimo prieangyje mirksėjo blanki šviesa.

Dvi budrios akys stebėjo aplinką pro siaurą langiuko skylę.

— Kas esate ir ko norite? — aštriai suriko

Ramiai jam paaiškino ir paklausė:

— Noriu juos aplankyti...

— Negalima!

— Kodėl? Esu...

— Ne! Jau vėlu. Atvykite rytoj.

— Esu šio miesto katalikų kunigas. Neturiu daug laisvo laiko. Norėčiau bent trumpam pamatyti pasmerktuosius. Leiskite, bent keletą minučių...

— Ne ir ne!

Nieko nepadarysi: drausmė virš visko. Paliko pakietėlį maisto, melsdamas jį perduoti lietuviams.

Sugrįžo rytojaus dieną. Atlikęs eilę formalumų, nugalėjęs visas kliūtis — buvo įleistas.

Aukštas, rūstus sargybinis, kurčiai žvangindamas raktų ryšuliu, nulydėjo kunigą į antrą kalėjimo aukštą. Žingsniai aidėjo niūriais geležies ir cemento koridoriais — bauginančiai kurtūs.

Abiem šonais begalinė eilė sunkių geležinių durų, ant kurių kabojo kalinių sąrašai. Prie kai kurių pavardžių buvo ženklas, reiškiantis: “pasmerktas mirti”.

Sargybinis atrakino kameros duris. Jos gilumoje išvelgė tris vyrus. Du dėvėjo lietuviškas uniformas. Vienas buvo vokiečių karys. Visi ant rankų turėjo metalinius pančius.

Spausdamas surakintas rankas, kunigas nepajėgė nugalėti skaudaus susijaudinimo ir pasibaisėjimo jų likimu.

Mirties sprendimas jiems buvo paskelbtas tik prieš dvi dienas — veiduose neišdildomai įrašęs skausmą, kančią ir pasibaisėjimą.

Kunigas pirmiausia panoro sužinoti jų pasmerkimo priežastį, tikėdamas, kad jeigu tai bus jo pajėgumui, dėti visas pastangas — išgelbėti.

Pirmasis — aukštas, malonios išvaizdos lietuvis Stanionis, pradėjo lėtai, su pertraukomis pasakoti pasmerkimo priežastį:

Vairavau karišką sunkvežimį iš vienos tolimos vietovės į kitą, buvo stiprus šaltis. Norėdamas truputį daugiau sušilti — patraukiau vodkos. Kelyje sutikau vokiečių kareivį, kuris pasiprašė pavėžėti ... Ta prakeikta vodka taip ir mušė man į galvą.

— Lipk, sakau jam.

Vokietis įsikraustė į sunkvežimį.

— Išlipk ... — vėl šaukiu.

Vos tik jis keikdamas išsikraustė, vėl liepiu jam įlipti. Tokią “gimnastiką” kartojau daugelį kartų. Man kvaila pramoga: kvatojau net susiriesdamas. Vokietis nedovanojo — padavė skundą. Buvau teisiamas karinio tribunolo ir pasmerkta mirti “už vokiečių kariuomenės įžeidimą”. Tai buvo kvailas, nevykęs pajuokavimas — daugiau nieko, patikėkite man, kunige ... —jo balse virpėjo ašaros.

Kitas lietuvis — Gaižauskas — ramių ramiausiu balsu nupasakojo, kad iš ginklų sandėlio pasisavino įvairių ginklų ir juos iškeitė į vodką. Teismas nusprendė, kad ginklai galėję patekti priešui ir nukreipti prieš vokiečius — antras pasmerkimas mirti. Nors šito nusikaltimas žymiai rimtesnis.

Jų mirties kameros draugas, vokiečių karys, mėgino dezertyruoti pas bolševikus — nepavyko. Buvo sugautas ir taip pat pasmerkta mirties bausme.

Visi trys padavė malonės prašymus vyriausiam kariuomenės vadui. Tikisi, kad bausmė būsianti sumažinta ir, gal būt, visi trys pasiūsti į fronto ugnį...

Kunigas buvo įsitikinęs bausmės žiaurumu. Tiesa, vokiečių kario padėtis buvo žymiai sunkesnė: dezertyravimas karo metu — didžiausias nusikaltimas. Jam pasigailėjimo buvo sunku besitikėti, bet kiti du...

Kunigas galvojo: kas gali tikėtis malonės ar pasigailėjimo iš tų žmonių, kurie jaučiasi absoliučiais kitų gyvybės viešpačiais? Taip, jų padėtis gal dar nėra visai beviltiška. Reikėjo visomis pastangomis gelbėti, bet — kokių būdu?

Kunigas kreipėsi į vokiečių karį:

— Kuo aš galėčiau tamstai padėti?

— Melskitės, kunige. Tik melskitės...

Suteikęs dvasinę pagalbą ir visus pavedęs Viešpaties Dievo malonei, su ašaromis atsisveikino, žadėdamas sugrįžti ir informuoti gelbėjimo pastangų sėkmę... Paliko žymiai ramesnius. Jų akyse spindėjo viltis, nors labai apgaulinga.

Pirmiausia kreipėsi į lietuvių karių komendantą, kuriam išdėstė padėties rimtumą ir būtinumą mėginti viską, kas žmogiškai įmanoma — jų gelbėjimui.

— Ką mes galime daryti, kunige? Tai jau ne mūsų galioje. Bus tuščios pastangos...

— Pulkininke, visais būdais, visomis pastangomis gelbėkime šias dvi jaunas lietuvių gyvybes.

— Pasigailėjimo prašymas paduotas. Reikia laukti atsa-

kymo. Pagaliau — kunige, mes esame kariai. Ir — esame kare. Neturėkime iliuzijų: pasigailėjimo nebus.

Komendantas pesimistiškai pakratė galvą.

Kunigas nuskubėjo į vokiečių karinį tribunolą, kur jį priėmė švelniai ir mandagiai.

— Tribunolas nepadarė klaidos. Sprendimas teisingas. Pasigailėjimo nebus. Ar mes galime jums, kunige, pasitarnauti kuriuo kitu klausimu?

Nieko. Tikrai — nieko nebeliko. Tik — melstis, ko ir buvo prašęs pasmerktas vokiečių karys.

Praslinko daug laiko. Kunigas juos lankydavo, guosdavo ir visais būdais stengėsi dvasiniai stiprinti, kad ramia sąžine sutiktų tai, ko negalės išvengti. Įtaigojo pasitikėti Viešpaties Dievo valia, kuri kartais panaudojanti kitų žmonių žiaurumą, neteisingumą, kad suteiktų vertesnę atpildą būsimame, pomirtiniame gyvenime. Gyvybės gija — vis tiek vieną dieną, anksčiau ar vėliau, turės nutrūkti ir, labai gali būti, kaip dažniausiai atsitinka: ji nutrūksta tada, kai nesame tinkamai pasirengę, gal būt, net mirtina nuodėme apsunkinti. O šitokia, priverstina mirtis turėtų reikšti tik neapsakomą Viešpaties malonę.

Visi gerai žinome: buvo, yra ir bus nesusekami Viešpaties keliai, Jo planai. Ribotas žmogaus protas kartais didžiąsias būties problemas sprendžia pagal nuotaiką ir patogumą. Esame prie gyvenimo prisirišę, kaip ir kiekvienas gyvas tvarinys. Poeto žodžiais tariant: „... nors iš bado graužt munduro guzikus, nors granatų ugnį, bet — gyventi...”

Gyvenimo ilgumas ar trumpumas ne nuo mūsų priklauso. Atsitinka, kad pačiame jaunystės žydėjime — kulka, ar žiaurus teisėjas, žvėris, ar piktadaris, liga ar kitokia nelaimė — pakerta gyvenimo giją. Mūsų silpnas žmogiškas protas suranda priežastį, bet nežinome ir niekada nesužinosime Didžiosios Priežasties, kuri yra ir visada liks — virš mūsų proto ribų.

Aišku, to nesuprasdamas žmogus bijo mirties. Ne mirtis, kaip neišvengiamas faktorius, turėtų mus bauginti, bet netinkamas jai prisirengimas. Rami sąžinė — neapsunkinta jokia didele nuodėme — pilnas pasitikėjimas Viešpaties Dievo valia, Jo maloningumu, mums suteikia tą nuostabią drąsą, kada prisitartina lemiantis momentas: atiduoti žemei, kas yra iš žemės kilęs — reddenda est terra terrae...

Tyli, maloni pavakarė. Kunigas Zenonas giliai susikaukęs meldėsi už trijų pasmerktų jaunuolių likimą. kažkas pa-

lietė jo petį:

— Kunige, pasmerktieji rytoj bus sušaudyti.

Ilgai nusitęsęs, blankiomis viltimis slopintas, prisiartino tragiškas momentas.

Jam pritrūko jėgų pakelti įvykio brutalumui. Jis negalėjo atsisakyti. Negalėjo pasakyti:

— Negaliu! Suraskite kitą mano vietoje, ne... Jis buvo vienintelis katalikų kunigas šimtų mylių aplinkoje.

Kalėjimo administracija, pripratusi prie jo nuolatinių vizitų, šį kartą jokių būdu nesutiko įleisti į kalėjimą. Viršininkas apgailestaudamas aiškino:

— Gailiuosi, tikrai gailiuosi, bet šiandien negalime jūsų įleisti. Jūs pasakysite kaliniams, kad rytoj bus įvykdyta egzekucija. To jie neprivalo žinoti. Priešingai — per visą naktį kankinsis verkdami ir šaukdami. Prie to negalime prileisti. Regulamentas reikalauja, kad pasmerktieji to nežinotų ir bent paskutinę savo gyvenimo naktį ramiai praleistų...

— Nesutinku, ne, gerbiamasis, — protestavo kunigas.

— Nešu jiems dvasinį suraminimą, religinę paguodą. Nešu kito, gražesnio ir laimesnio gyvenimo viltį — vienintelę viltį — kuri jiems beliko. Ji suramins, sustiprins, paguos; suteiks jėgų, kurių jiems rytoj labai bus reikalinga. Ar gi jūs nežinote: kunigas niekada neapsunkina mirštančio paskutines valandas! Kunigas negali sukelti baimės nei skausmo, o tiktai įkvėpti ano, busimojo laimesnio gyvenimo pasiilgimą ir Didžiąją Viltį, kuri paneigia žemės būties menkumą. Aš tik tai turiu jiems pasakyti. Viešpaties Dievo vardu maldauju tuojau mane įleisti. Aš privalau jiems padėti...

Pagaliau atvėrė baisias duris.

Rado juos ramius, dar nieko nežinančius, tik nusiskundė, kad sargybiniai sumažinę duonos davinį, kurį visada išduodavę dėl dviejų dienų, o dabar tegavę tik pusę ... —

Giliai sukrėstas kunigas galvojo, kokių būdu juos paveikti, kad privalo atlikti paskutinę jų gyvenimo išpažintį? Kaip juos tinkamai prirengti prie Švenčiausio Sakramento?

— Mano broliai, — sako jiems. — Galimas daiktas, turėsiu ilgesniam laikui išvykti iš Minsko. Kaip visada — mano pareigos šaukia visur, kur tik yra tikinčių, reikalingų dvasinio patarnavimo. Aš norėčiau, kad rytoj rytą anksti būtumėt tinkamai prisirengę atlikti pilną viso gyvenimo iš-

pažintį ir priimtumėt Švenčiausią Sakramentą. Gerai žinote, nuolatiniai bombardavimai dažnėja, tampa vis pavojingesni. Galiu žūti aš, o gali ta nelaimė atsitikti ir jums. Laimingas tas žmogus, kuris sutinka mirtį, sutvarkęs sąžinės reikalus ir pavedęs Kūrėjui švarią nesuteptą sielą. Mus labai stiprina žinojimas, kad paskutinį kartą užmerkiame akis, esi ramus — iškeliuosi sutikti būsimą likimą — su Amžinojo Gyvenimo viltimi. Laikini žemės vargai ir džiaugsmas, laimė ir rūpesčiai — vieną kartą visiems nutrūksta. O kada tai atsitiks? Gal šiandien? Gal rytoj? Gal vos po keletos valandų stovėsime prieš Kūrėjo Sostą? Todėl, mano brangieji, giliai ir rūpestingai peržvelkite visą savo praeitį. Karštai melsiu Viešpatį, kad jums padėtų, būtų atlaidus ir tėviškai malonus...

Pasmerktieji entuziastingai sutiko.

Mintis, kad gali žūti bombardavimo metu — buvo didelis suraminimas. Pavojus — tolygus visiems kitiems. Kartais, nors sunkiai, atsiranda galimybių išsigelbėti. Iš prityrimo tą gerai žinojo. Tik — mirtis egzekucijos aikštėje — neduoda jokios išsigelbėjimo vilties.

Neįmanoma užmigti, jaučiant artėjančią gyvenimo ir amžinybės slenkstį. Sunkios ligos iškankintas, agonizuojantis žmogus — neįunta to šiurpus, sukrečiančio, sąnarius šaldančio mirties artumo. Bet gyvenimo ir jaunystės jėgų pilnumoje sutikti mirtį — reikia didvyrio drąsos ir valios...

Kunigo misija — tinkamai prirengti, išlydėti iš šito vargų pasaulio, kur — pagal nuopelnus — atrasime nemirtingą gyvenimą, į kurį paskirtu laiku visi iškeliuojame.

Penktą valandą ryto kunigas nuvyko į kalėjimą, po savo kariška miline glausdamas Švenčiausią Sakramentą. Kalėjimas miegojo ir susnūdę sargai jo neįleido. Atsisėdo kalėjimo pasienyje ant sušalusios žemės ir per dvi valandas karštai meldėsi. Laikydamas rankose Švenčiausią Sakramentą, visa širdimi maldavo Viešpaties pasigailėjimo tiems, kurie neužilgo turės stoti Jo akivaizdoje. Maldavo, kad jiems būtų Maloningas Tėvas, ne Rūstus Teisėjas...

Septintą valandą atvyko ginkluotų kareivių grupė. Jų žingsniai gedulingai niauriai aidėjo metalo čerškėjimu. Sunkiai žvangėjo varstomos geležinės durys. Viduryje kareivių žingsniavo pasmerktieji.

Kunigui pranešė, kad jis, kaip karinis kapelionas, turi teisę kalbėtis su pasmerktaisiais atskiroje kameroje, kitame kalėjime, šalia bausmės įvykdymo vietos.

Kalinius susodino į dengtą sunkvežimį ir išvežė į kitą kalėjimą. Kunigas, lipdamas ir griuvinėdamas per sniego krūvas ir buvusių pastatų apsnigtus griuvėsius, nuskubėjo pėsčias, tiesesniu keliu. Kitas kalėjimas buvo arti...

Sargybų kareiviai, trumpai pasitarę, praleido į specialų — egzekucijoms skirtą kiemą, tirštai prisnigtą, šaltą — dvelkiantį mirtimi.

Atvažiavo sunkvežimis su kaliniais. Vienas lietuviukas visą laiką verkė. Kunigas šluostė jo ašaras, o gomurus buvo sausas — nepajėgė ištarti nei vieno raminančio žodžio.

Vokietis karininkas sausu balsu pareiškė, kad kunigas kapelionas su kaliniais gali kalbėtis tik čia, kieme — bausmės įvykdymo vietoje.

— Kieme — jokių būdu ne! — griežtai užprotestavo kunigas. — Jie turi teisę į paskutinį religinį patarnavimą. Jie nori atlikti išpažintį...

Po trumpo, bet kieto ginčo visus įvedė į vieną tuščią patalpą. Karininkas tuojau perskaitė jų malonės prašymo atmetimą ir įsakymą tuojau sušaudyti.

Kaliniai buvo taip sujaudinti, kad nieko negalėjo suprasti. Jie nujautė savo likimą:

— Kunige, ką šis vokietis čia perskaitė? Nieko nesupratome. Paaiškinkite...

Jaudindamasis paaiškino ir pridūrė:

— Jau niekas negali išgelbėti jūsų žemiško gyvenimo, bet Jėzaus Kristaus vardu jums pažadu Amžiną ir tikrai laimesnę gyvenimą.

— Kunige, norime dar kartą atlikti išpažintį.

Kapelionas kreipėsi į karininką, kad nuimtų jiems pančius. Šis tik patraukė pečiaus ir paliko juos vienus.

Užpakalyje surakintomis rankomis abudu atliko išpažintį. Karininkas, vis įkišdamas galvą, nekantravo.

Kieme nuaidėjo šūvių salvė. Buvo sušaudytas jų kameiros draugas, vokietis...

Atlikę išpažintį, priėmė šventą Komuniją ir maldavo parašyti jų tėvams. Prašė pranešti, kad abu mirė krikščioniškai ir kad dėkoja tėvams už išauklėjimą ir viską, ką iš jų buvo patyrę. Prašė pasakyti lietuvių karių komendantui, kad labai apgailestauja jo neklausę ir per vodką praradę gyvybę. Abudu maldavo kunigą palydėti juos į bausmės vykdymo vietą.

Jie buvo pastatyti prie mūro, padengto metalinėmis

plokštėmis — mirties baismės vykdymo kiemas — pavel-dėtas iš sovietų. Rusai čia šaudydavę politinius kalinius. Už keletos žingsnių, ant snieguotos sušalusios žemės, gu-lėjo prieš keletą minučių sušaudyto vokiečių kario kūnas. Karininkas paklausė pasmerktuosius, ar jie nori, kad būtų užrištos akys? Abudu prašė, kad šitą patarnavimą atliktų kunigas.

Kunigas buvo taip susijaudinęs ir nusilpęs, kad jo pirštai neklausė — pats karininkas turėjo pagelbėti...

“Tėve, į Tavo rankas atiduodu mano sielą” ... — Tai buvo žodžiai, kuriuos kunigas jiems patarė kalbėti. Jie tai daugelį sykių kartojo.

Kareivių grupė išsirikiavo priekyje.

Karininkas garsiai pareikalavo, kad kunigas pasitrauktų į šalį.

— Dėkojame, kunige ... Už viską dėkojame...

— Dėkojame ir... iki pasimatymo ... —

— ... danguje, — atsakė kunigas, virpėdamas visa būty-be ir rankove braukdamas trykštančias ašaras ... Jo akys pradėjo temti.

Karininkas skardžiai suriko:

— Feuer!

Kunigas užmerkė akis, karštai melddamasis ir stengdama-sis neapalpti.

Kada vėl atsimerkė — jiedu gulėjo snieguotoje žemėje, nejudantys, ramūs...

Pasilenkęs gydytojas pakėlė galvą. Dusliai ir tyliai pa-sakė:

— Mirę ...

Kunigas verkdamas suklupo prie nejudančių kūnų. Nieko negalėjo įžvelgti pro gausiai srūvančias ašaras. Tokio šiur-paus gaudumo dar niekada nebuvo patyręs. Vokiečių kariai, lyg šaltos ledinės statulos, tylėdami stebėjo purviname snie-gė klūpančią ir gaudžiai verkiančią kunigą, šalia trijų neju-dančių buvusių karių kūnų. Spengianti metalinė tylą grasiai užgulė mirties kiemą...

Truputį atsipeikėjęs kunigas popierio skiautelėje įrašė var-dus ir pavardes ir įdėjo į jų kišenes, kad mirusių kamero-je nebūtų sukeisti su kitais...

Neilgai trukus, bažnyčioje atnašavo gedulines šventas Mišias už į Amžinybę išskridusias sielas.

Nedelsdamas rūpinosi išgauti kūnus, kad būtų krikščio-niškai palaidoti. Vokiečiai sutiko. Mirusieji jiems nereikalin-

gi ir nepavojinti. Reikėjo tik nuvykti juos patiems pasiimti. Atrado vokiečių ligoninės kieme, griozdiškai sukaltuose karstuose...

... ir amžiną ramybę suteik jiems Viešpatie!

Palaidojo miesto kapinėse, pastatydami po nedidelį medinį kryžių, su jų pavardėmis ir mirimo data:

1944 metų sausio 15 dieną, 9:30 — Minske, Gudijoje.

Viešpatie, pasigailėk!

Per ilgą metų eilę — liejasi lietuviškas kraujas visur: enkavedistų rūsiuose, Sibiro taigose, nacių krematoriumuose, tėvynės miškų glūdumose...

Nesuskaitomų priežasčių, aplinkybių, atsitiktinumų išprovokuota — jaunų ir senų gyvybių šienautoja-Giltinė, šiurpiai kvatodama renkasi aukas! Ji nepasotinama, raji ir alkdama vis naujų gyvybių ...

Viešpatie, pasigailėk! Kodėl, Viešpatie, tik mūsų tauta turi sotinti nenumaldomų molochų godumą? . .

Viešpatie, ar gi permaža Tave mylėjome ir mylime? Mes nuo seniausių amžių savo vargu ir prakaitu duoną valgome. Niekam, o niekam skriaudos nenorėdami, statėme ir puošėme Tavo šventnamius. Iš nuvargusių, bet labai jautrių lietuviškų krūtinių Tau siuntėme mūsų karštas maldas; Tau reiškėme meilę ir atvirų širdžių prierašumą. Net ir

pagonybės amžiais mes stengėmės nenuskriausti mūsų nugalėtų priešų. Mes visada mylėjome visus Tavo tvarinius, nors menkiausi vabalėliai būtų buvę ...

Ne! tai netiesa: ilgos vergijos amžiai, begalinės skriaudos mus pakeitė. Žinau: tapome nemieli Tavo tėviškai širdžiai. Gerai žinau: skaudžiai nusikaltome. Tapome erzlūs ir pikti. Neteisūs ir pasipūtę. Kerštas ir pagieža, neapykanta ir godumas — užvaldė mūsų širdis. Tuščia puikybė ir ambicija — mus pakeitė. Esame kalti! Esame neverti Tavo, o Viešpatie, malonių ir pasigailėjimo. Taip! Esame neverti, bet gerai žinome Tavo gerumą ir atlaidumą. Gerai žinome, kad baisioje kančioje, būdamas prikaltas prie kryžiaus — Tu meldeisi už savo kankintojus. Tu atleidai ir Rojumi apdovanojai piktadarį, kuris nuoširdžiai gailėjosi už nuodėmes ir tikėjo Tavimi. Ir mes, o Viešpatie, būdami persunkti nuodėme, klumpame ant kelių, maldaujame Tavo gerumo, Tavo pasigailėjimo mums ir visiems, kurie ateina po mūsų ...

Pasigailėk tautos kančių, skriaudų ir ašarų! Leisk, o Viešpatie, laisvės, taikos, ramybės ir teisingumo saulei sušvisti viršum tėvynės lygumų. Bausdamas kaltuosius, pasigailėk nekaltųjų — tremtyje ir kalėjimuose. Pasigailėk mūsų brolių ir seserų, kurie per ilgus dešimtmečius neša baisųjį bedieviškos vergijos jungą. Paskleisk maloningus Tavo palaimos spindulius ant kankinamos ir skriaudžiamos tėvynės laukų. Pasigailėk mūsų tautos, o Viešpatie...

Neleisk, Viešpatie, kad mūsų ainiai — tremtyje ir išeivijoje prarastų iš tėvynės atsineštąjį gilų tikėjimą. Neleisk jiems prarasti lietuvišką kalbą ir meilę tėvų žemei. Pasiųsk mums taikos angelą, kad visi, visų kraštų lietuviai, jaustųsi vienos gražios lietuviškos šeimos nariais. Kaip žydus Tu parvedei iš Egipto po 40 metų klajonių svetimose tyrumose, taip parvesk mus ir mūsų ainius po ilgų klajonių svetimose šalyse — atgal, į laisvą Lietuvą!

Būk, o Viešpatie, malonus ir gailestingas ir tiems, kurie jau nubyrėjo nuo lietuviškos šeimos; kurie jau paklydo svetimose tautų bendruomenėse. Neteisk juos skaudžiai, o Viešpatie, būk gailestingas ir paklydėliams, kurie silpni Tavo ir tėvynės meilėje...

Visiems, o visiems skleisk savo maloningumo spindulius, Tavo Dievišką palaimą...

TREČIOJI DALIS

P A S A U L Y J E

ATGAL Į TĖVYNĘ

*Dar ilgas Tavo vargo kelias,
Svetimais toliais širdį gelia...*

Ir — pagaliau sulaukė ...

Sunkiai įtikima žinia pasiekė kunigą Zenoną, kad 1944 metų gegužės mėnesį į Minską atvyksta jį pakeisti ir darbuotis gudų katalikų tarpe kunigas V. Szutovič, kilme gudas ir gerai pažįstas savo tautiečius.

Persitempimas, nuolatiniai rūpesčiai, vargai ir pavojai buvo gerokai nualinę sveikatą, daugiausia jo labai jautrią širdį...

Sėdėdamas traukinyje, kuris greitai nešė Kauno kryptimi — mintyse rezgė trumpą atliktų darbų balansą. Tai buvo darbai — atlikti vieno žmogaus jėgomis, žodžiais tik blankiai nusakomose sąlygose:

— Daugiau negu 4.000 asmenų prirengtų prie Pirmosios Šventos Komunijos, tarp 7-40 metų amžiaus;

— Daugelis tūkstančių išpažinčių;

— Tūkstančiai vedybų ir krikštų ...

— Daugybė aplankytų ligonių, nunešant jiems Švenčiausią Sakramentą ir visus tinkamai prirengiant kelionei į Amžinybę ...

— Religiškai aptarnauti lietuvių karių batalionai Gudijoje ...

— Sutvarkyta ir atnaujinta visa eilė bažnyčių.

Neįmanoma apskaičiuoti visų jo atliktų darbų, po sunkiai apkeltus Gudijos miestus ir miestelius.

Dabar — visa širdimi jis vėl dėkojo Viešpačiui Dievui už Jo begalinę globą ir pagalbą, nugalint tūkstančius sunkumų ir pavojų; dėkojo už daugelį pasišventusių darbo talkininkų, kurie su gilia krikščioniška meile neatsisakydavę jam talkinti.

Minsko katalikai dažnai sakydavo:

— Kunige, jūs niekada mus nepalikssite. Jeigu sovietai grįžtų — mes jus apginsime ir išsaugosime.

— O, taip: aš sugrįšiu. Bent melsiu Dievo, kad leistų sugrįžti...

Tuos žodžius jis su ašaromis kartojo ir po 25 metų

laiKo Rio de Janeire, Brazilijoje.

Gudijoje jis pažino gilų, besąlyginį, ne dekoratyvinį žmonių tikėjimą; jų ištikimybę, jautrumą dvasinei-religinei praktikai; pažino tikrą krikščionišką meilę artimui, ko net komunistinis režimas negalėjęs išrauti nei nuslopinti.

Jautriai susigyveno su gudų tauta, visada pabrėždamas: gyvenu Gudijoje, o Lietuvą nešiojuosi širdyje. Dabar — atsisveikindamas pajuto, kad vyksta į Lietuvą, o Gudiją nešasi širdyje. Gudija šiais sunkių apaštališkų darbų metais įaugo į jo asmenybę. Gudija keliauja kartu su juo. Atsisveikindamas girdi jos balsą:

“Ar tu pajėgsi pamiršti tą neapbrėpiamą kalną išgyvenimų? Tuos nesuskaitomus pavojus, per kuriuos Viešpaties maloningos rankos globojamas saugiai perkopei? Ar kada nors pamirši nors ir šį — paskutinių dienų — baisų Minsko bombardavimą, iš kurio išėjai sveikas ir nepaliestas?..”

O taip: tos nakties jis niekada negalės pamiršti. Parapijos namai buvo visai arti milžiniško pastato, vadinamo Leninhaus, su 3.000 butų. Rusai jį pastatė miesto administracijos įstaigoms, o vokiečiai pavertė kariuomenės štabo būstine. Rusai tą žinojo ir bombardavimo metu stengėsi jį sugriauti ...

Tą baisiąją naktį sovietai nušvietė miestą tūkstančiais bengalinių šviesų. Bombardavimų metu — atrodė — prasi-dėjęs pasaulio galas.

Kunigas ir parapijos apylinkių gyventojai subėgo į bažnyčią. Kalbėdami rožančių visi jautėsi ramesni, regimoje Švenčiausio Sakramento artumoje. Karštai meldamiesi visi jautė globojantį Apvaizdos žvilgsnį — jautė sielose nenusakomą ramybę. Aplinkui šėlo ir kvatojo besotė mirtis, kuri rinkosi aukas iš visokio amžiaus ir visokių luomų žmonių ...

Tai buvo nuolatinis reiškiny per visus sovietų bombardavimus. Bet — šį kartą užgriuvęs labai netikėtai, staigiai, kad daugelis žmonių vos suspėjo susigrūsti siaurame koridoriuje, kurio labai storo mūro sienos turėjusios atlaikyti bombų smūgius.

— Šį kartą jie tikrai užbaigs su mumis ... — kuždėjosi išsigandę žmoneliai.

— Nesibijokime! Dievas yra su mumis! Jis tikrai mus neapleis, — ramiu ir stipriu balsu kalbėjo kunigas. Ir pats pagalvojo:

“Stiprus tik mano balsas, bet kojos virpa nuo drebančios žemės vaitojimo — aplinkui sprogstančių bombų smū-

gių.. pats sau nusišypsojo. Buvo nepalaužiamas dvasiniai, įsakinėjo protui, bet kojos virpėjo nuo nuolatinio žemės šiurpulio ...

Tik rytui beuštant raudonieji vanagai pasitraukė. Tuoju po šventų Mišių išskubėjo į miestą žiūrėti, gal kur bus reikalinga kunigo pagalba?

Minskas tebeliepsnojo. Šen ir ten matėsi sužaloti žuvusių kūnai. Matė tebedegančias menkas lūšneles ir didžiulius rūmus. Aitrūs ir kartūs dūmai graužė ašarojančias kunigo akis ...

Pamatęs raukšlėtą pražilusią moterį suklupusią prie nepažįstamo sužeistojo, sustojęs paklausė:

— Ar jis labai kenčia? Tuoju prisišauksime žmonių ir jį nunešime į ligoninę...

Moteris pakėlė galvą:

— O... kunige! Mes tiek daug meldėmės per visą šią baisią naktį... Meldėmės už tamstą ...

— Už mane? Kodėl?

— Taip, už tamstą, kunige. Mūsų daugelis gali mirti

— kiti išlieka. Gi tamsta esate vienintelis kunigas, kurį čia turime. Mes labiau negu mirties bijojome prarasti tamstą, kunige...

Nutrūko marga prisiminimų pynė.

Dabar — iškeliauja.

Važiuoja atgal — į tėvynę. Gudijoje išgyveno nesuskaitomus pavojus, bet geri šio krašto katalikai meldavosi už savo vienintelį kunigą. Jie siūlė Viešpačiui savo gyvybes, kad Jis išsaugotų gyvą ir sveiką pasišventėlį Dievo tarną ...

Tik apleisdamas šį kraštą pajuto, koks gilus skausmas apima religingą tautą, kada iš jos atimtas dvasinis aptarnavimas. To nesupras, nemokės tinkamai įvertinti laisvų pasaulio kraštų tikintieji, kurie nevaržomi, nepersekiojami, beveik indiferentiškai abejingai atlieka religinę pareigą.

— o —

Lietuvoje rado didžiausią nerimą ir baimę.

Atrodo, kad iki šiol lietuvis gyvena nerealių vilčių sapne, iš kurio staiga atsibudo. Labai maža dalis tikėjo vokiečių pergale. Dauguma galvojo:

Svarbiausia — išsilaikyti nors trumpą laiką, kol amerikiečiai ir anglai pareikalaus rusus pasitraukti iš Pabaltijo kraštų. Atrodė — niekas neabejojo, kad Vakarai kovoja dėl demokratių laisvių.

Keistas ir liūdnas faktas — visa lietuvių pagrindžio spauda, tarsi bolševikiniai ruporai — visi vieningai šaukė:

— Nė vienas lietuvis neturi teisės pasitraukti iš savo krašto! Tik tautos išdavikai, bailiai ir šiukšlės tebėga iš Lietuvos! Skubėkime organizuotis. Skubėkime grupuotis miškuose į partizaninius būrius. Pasiruoškime kovai, kol Vakariai pareikalaus, kad rusai išeitų iš mūsų krašto.

Nežinojome ir nenujautėme, kad Ruzveltas su Čiurčiliu ne tik mus Jaltoje pardavė Stalinui...

Su įkarščiu, su užsidegimu ir patriotine meile skubėjome organizuoti gimtojo krašto gynybą, bet susidūrėme su griežtu nacių reikalavimu, kad visus Lietuvos kariuomenės dalinius įjungtume į vokiečių karinę tarnybą ir siųstume į sulūžusį Rytų frontą...

Lietuvos pagrindžio vadų ir kariuomenės organizatorių tikslas — ginti Lietuvos ribas. Kovoti tik už savo kraštą, bet jokiū būdu ne už nacių interesus Rytuose. Vadai ir tauta vieningai pasišiausė prieš vokiečių užmačias. Stai ga visi organizuojamos kariuomenės vadai — karininkija — buvo suimti. Berlyno įsakymu — pakviesti kiti vadai, vokiečiams palankūs, kurie — be tautos pasitikėjimo — noriai sutiko formuoti lietuvių kariuomenės vienetus. Sutiko be jokių sąlygų, be Nepriklausomybės garantijų...

Tauta pasijuto dezorientuota, nusivylusi. Pradėti formuoti batalionai — išsklido po miškus. Kuriuos sugaudė — vieni buvo sušaudyti, kitus išvežė į Vokietiją — prievartos darbams.

Ketvirtaisiais karo metais visa lietuvių tauta galutinai nusigrėžė nuo nacių Vokietijos. Neskaitlingi, jų propagandos paveikti, ar grasinimais suterorizuoti "garmanofilai" pranyko: pasitraukė iš viešo ir pagrindinio lietuviško veikimo.

Karo pradžioje buvome juos pasitikę su gėlėmis, o paskutiniaisiais jų okupacijos metais — išlydėjome kaip neapkenčiamus priešus, daug skriaudų ir ašarų Lietuvai suteikusius.

Ir jie patys tą gerai suprato: imperialistinis nacių godumas, neteisybės ir kruvinas žiaurumas vokiečiams sukūrė dar vieną aršų priešą — lietuvius. Mūsų kantrybės riba buvo perviršyta. Ateinančius — sutikome kaip išvaduotojus nuo bolševizmo, o pasitraukiančius išlydėjome su partizanų šūviais.

Jeigu naxis lietuviui tapo rudo šuns sinonimu, tai likimo ironija skyrė, kad jo būdoje laikinai prisiglaustų daugelis tūkstančių lietuvių, bėgant nuo artejančio Rytų van-

dalo.

Tragiškai šiurpūs tos praeities prisiminimai. Apie juos labai daug prikalbėta, prirašyta, ginčytasi ir diskutuota (nes po laiko esam visi išmintingi su pavėluotais patarimais). Čia tik paskubomis pro šitas balas praeinu, šen ar ten stabteldamas, dėl neišvengiamos laiko iliustracijos. Tai — laikotarpis, apie kurį net per daug prirašėme sava ir svetimomis kalbomis...

Kunigo Zenono tiek metų lauktos atostogos baigėsi. Rytų frontas vėl pradėjo rimti. Stabilizavosi, kaip skelbė vokiečių karo korespondentai. Jis ramiai ruošėsi grįžimui atgal į Gudiją.

Prieš išvykdamas aplankė kariuomenės kapelioną kanauninką J. Meškauską, kuris labai apsidžiaugė pamatęs svečią.

— Malonus kanauninke, atvykau atsisveikinti. Grįžtu vėl į Gudiją. Tenai tūkstančiai katalikų manęs laukia, negaliu juos apvilti...

Kanauninkas išplėtė akis:

— Ar aš teisingai supratau? Ar būsiu neišgirdęs? Grįžti į Gudiją? Bet... kunige Zenonai, ar negirdėjote, kad Gudijoje bolševikai pradėjo savo didžiąją ofenzyvą? Vokiečiai visais frontais ne traukiasi, bet tiesiog paniškai bėga. Šiandien, manau, jau visa Gudija yra bolševikų rankose. Vokiečiai nepajėgia kovoti. Apatiški ir demoralizuoti. Karas eina prie galo. Vokiečių militarinė jėga galutinai sulaužyta. Nekalbėkim, kas bus su Gudija, ar Lietuva. Jie net Vokietijos nepajėgs apginti. Po keleto mėnesių — gal dar greičiau — rusai bus Berlyne. Naciai tą gerai žino. Taip, jie žino savo neišvengiamą likimą, nors patys yra kalti...

Kunigas Zenonas susirūpino. Ar vėl reikės verstis vaitininko profesija? Žinoma, kol bus išaiškintas ir sulikviduotas. Mirties nebijojo, jeigu tokia bus Viešpaties Dievo valia. Neabejotinai — norėjo būti naudingas, darbuotis tikinčiųjų laimei, bet tikrai dangus žinojo ateities kelius...

Dienos, viena už kitą neramesnės, skubėdamos ritosi į nežinią. Lietuva vėl tapo vokiečių-rusų kovų arena.

Lietuviai, patikėję svajotojų propagandai, nuoširdžiai laukę anglų-amerikiečių kariuomenės krašto Nepriklausomybės užtikrinimui; lietuviai, šventai pasitikėję Ruzvelto-Čiurčilio "garantijomis" — sulaukė ... rusų sugrįžimo.

Priespaula ir smurtas. Ašaros ir kraujas. Tūkstančiai iškeliauja exilėn. Šimtai tūkstančių — miškuose. Kiti šimtai tūkstančių "savanoriškai" iškeliaus į klaikiausias Rusijos to-

lumas. Tauta užguita, suterorizuota, turės “prisitaikyti”. Turės garsiai prieš visą pasaulį “pagarbinti” pavergėją ir viešai vadinti jį išlaisvintoju. Taip, ateitis kelia pasibaisėjimą.

— Kunige Zenonai, esate laukiamas Kurijoje. Arkivyskupas pageidauja tamstą matyti.

— Dėkoju, mielas prelate... Bet — ar tai jau ir vėl būsiu nuskirtas į Kaišiadorių vaistinę? Pageidaučiau kur nors arčiau Kauno. Senelė motina nesveikuoja. Paskutinėse dienosėse neprisitaikys kunigo...

— Nieko nežinau. Arkivyskupo sprendimui — turime paklusti. Tavo likimą tik Ganytojas nuspręs...

Giliai susirūpinusiu veidu kunigas Zenonas įžengė į seno ir mielo Ganytojo darbo kambarį.

— Garbė Jėzui Kristui...

— Per amžių amžius...

— Ekscelencija, pageidavote mane matyti?

— Sėskis, mielas kunige Zenonai. Tikiuosi, kad jau atsipieikėjai nuo begaliniai ilgų Gudijos vargų? Tavo darbavimosi tenai niekada nepamirš vietos katalikai. Esi jaunas, ryžtingas, drąsus ir veiklus ...

— Dėkoju, Ekscelencija, bet... nesijaučiu vertas pagyrimų. Gal kitas mano vietoje būtų daugiau pasidarbavęs, daugiau nuveikęs...

— Kuklumas viena didžiųjų kunigo dorybių. Kokius planus turi ateičiai? Supranti, kad Lietuvos dangus niaukiasi ir labai ilgiems metams. Ar turi pašaukimą tapti kankiniu?

— Jeigu tokia būtų Viešpaties Dievo valia ir Jūsų Ekscelencijos liepimas...

— O, taip... Mūsų liepimas taip toli nesiekia. Reikalauji, kad mirtume už Kristų — brangus kankinio vainikas. Bet, tavo amžiuje ir tavo ryžto kunigas dar neturi teisės siekti kankinio garbės. Turi dar ilgai darbuotis Viešpaties vynuogyne. Tau dar perdaug anksti prašyti Dievą atpildo. Daug darbų tebelaukia tavęs, kunige Zenonai. Ką galėtum mums į tai atsakyti?

— Mano atsakymą žinote, Ekscelencija. Nebijau kankinio mirties. O jeigu ir bijočiau — niekada nuo jos nebėgsiu.

— Nenori pasirinkimo?

— Noriu įsakymo — Jūsų Ekscelencijos liepimo!

— Gerai, kunige Zenonai. Tokio atsakymo iš tavęs lau-

kėme. Todėl mes nusprendėme, kad turi išvykti į Vakarų. Turi stengtis pasiekti Romą. Dar pagilinti studijas. Ir darbuotis tenai, kur Šventasis Sostas lieps. Gal misijose, gal tarp svetimų tautų... Savo darbais Gudijoje įrodei, kad labai gerai sugebi darbuotis svetimųjų tarpe ir įgyti vietos krikščionių pagarbą bei pasitikėjimą. Būtų didelė skriauda Bažnyčiai, jeigu tavo gyvenimo kelias čia ir pasibaigtų. Lengva skaityti iš tavo veido, kad jokių pavojų, jokių sunkumų nebijai ir nevengi. Ne pagyrimas, tai — nuopelnai. Iš to matau, kad Bažnyčios ir tikėjimo priešų būsi labai neapkenčiamas, šmeižiamas ir niekinamas... Tau priskirs begales baisių nusikaltimų, jeigu jų rankos bus per trumpos tavo fiziniai sunaikinti. Būsi šmeižiamas ir kaltinamas visais būdais ir visomis priemonėmis. Savo širdyje labai daug kentėsi. Bet... tavo siela džiaugsis, nes visa tai patirsi dėl Kristaus meilės. Gerai žinai, kas bus niekinamas žemėje, tas bus išaukštintas danguje. Tavo širdis jautri, bus labai skaudu ir kentėsi iki savo gyvenimo dienų galo. Nebijok, ir maldoje ieškok jėgų visa tai pakelti...

Arkivyskupas susijaudino ir patylėjęs tęsė:

— Ilgai nedelsdamas keliauk į Vakarų. Paimk šį laišką NN vyskupui, kuris padarys viską, kas tik bus įmanoma, kad gyvas ir sveikas pasiektum Romą. Mes manome trauktis į Austriją. Norėtusi ramiai, vienuolyno tyloje užbaigti Šventojo Rašto vertimą, jeigu Viešpats Dievas dar kuriam laikui palaikytų gyvybę... Keliauk, kunige Zenonai, ir tegul Visagalis laimina tavo gyvenimą ir tavo kaip ištikimo Kristaus tarno darbus.

Arkivyskupas giliai susijaudino ir iškėlė virpančias rankas jį laimindamas.

Matydami, kad Gudija slysta jiems iš rankų, vokiečiai "teikėsi" suteikti gudams pilną nepriklausomybę. Kunigas Zenonas — išgirdęs naujieną — tik liūdnei palingavo galva:

— Pavėluota! Labai pavėluota ... Po tiek ilgų persekiojimų, kankinimų ir žudymų tauriausių Gudijos patriotų ...

Vistiek, tas buvo bent simbolinis aktas. Lietuvai net šitokio nepriklausomybės atstatymo jie nesiteikė pripažinti!

Graudžiai atsisveikindamas, išbučiavo mylimos motinos rankas, ligonę guosdamas ir ramindamas:

— Mama, brangioji mama... Po mėnesio - kito mes vėl pasimatysime... Karas greit baigsis — aš vėl sugrį-

šių. Išvykstu, nes esu siunčiamas...

Motina atsiduso — sieloje jausdama, kad ateitis bus daug skaudesnė, negu jos mylimas sūnus yra įsitikinęs. Ji nujautė, žinojo, kad sovietai Lietuvą atitvers nuo pasaulio baisia neperžengiama geležine siena ir sovietijos nedraugai jos niekada negalės peržengti. Ji matė ateitį ir labai liūdnai pasakė:

— Ne, sūnau! Niekada, o niekada daugiau tavęs šiame pasaulyje nebematysiu...

Vėliau...

Jis iki gyvenimo dienų vakaro negalėjo pamiršti nuostabaus sapno-regėjimo:

“... turiu sūnų kunigą, kurio nėra prie manęs, net paskutinėje mano gyvenimo valandoje ... Jis — labai toli nuo manęs...”

Tik eilei metų praslinkus sužinojo, kad to nuostabaus regėjimo metu ji paliko žemės vargų ir karčių išsiskyrimo ašarų pasaulį...

I VAKARUS

*... Kuprinėn mantą susidėjęs,
per pasaulį keliauja DP.*

Graudulio kupina širdimi, dar prieš masinį lietuvių traukimąsi į Vakarus, vykdydamas Arkivyskupo liepimą, peržengė Vokietijos sieną.

Jautė didelį norą patikėti naivia viltimi, kad bolševikinės hordos bus sulaikytos ir labai greitai galės sugrįžti į laisvą Nepriklausomą Lietuvą...

Viltys sklaidėsi, o sunkūs švininiai debesys gaubė ateitį. Raudonasis tvanas, užliejęs Lietuvą, veržėsi į Rytų Prūsiją, tvindamas vis tolyn į Vakarus...

Kunigas Zenonas, gyvendamas laikinai Breslavo mieste, kas dieną sulaukdavo naujus būrius bėglių iš Lietuvos. Pradėjo galutinai įsitikinti, kad raudonųjų antplūdis liesis vis tolyn, kol atsirems į Vakarų sąjungininkus. Anksčiau jis niekur nebus užtvenktas...

Fronto kanonadoms artėjant, išvyko į Pietų Vokietiją. Laikiniai apsistojo Kemptene. Darbavosi lietuvių karo tremtinių stovyklose.

Buvo skaudžiai susikrimtęs, kad, išvykdamas iš Lietuvos, mėgino abejoti pranašišku arkivyskupo Juozapo Skvirecko pramatymu. Suprato, kad senelis Ganytojas turėjo gilų ir teisingą žvilgsnį — pramatė labai ilgiems metams sunkią ir skausmingą ateitį tėvynei Lietuvai. Išvykdamas netikėjo, kad jau niekada nepamatys savo gimtojo krašto. Svetimose, nepažintose šalyse tęs apaštališkąją misiją, atstovaus katalikiškąją Lietuvą už plačiųjų okeanų, ir amžinajam poilsiui — pasiliks Krikščionybės Sostinėje Romoje — Campo Verano kapinyne, Šventojo Kazimiero Kolegijos koplyčioje.

Liūdna ir skaudi laukimo monotonija. Laukimas, užtrunkantis ne valandomis, dienomis ar mėnesiais. Tremtinių laukimas trunka jau ketvirtas dešimtmetis! Išrauti lietuviški ąžuolai ir liepos, toli nuo savosios šilainės, vysta ir nyksta. Tūkstančiai lietuvių, išblaškytų Vokietijos miestuose, laukimo monotonijos subraižytais veidais. Dabar — niekas netiki karštais vadų įtikinėjimais, kad “už vieno kito mėnesio”

sugrįšime atgal, į mūsų paliktąsias gimtinės sodybas...

DP — Displaced Persons, personnes déplacées — išviettinti asmenys. Tas vardas 1945 metais Sąjungininkų kariuomenės sugalvotas daugiau negu septyniems milijonam žmonių, dėl karo priežasčių atsidūrusiems Vokietijoje. Jų dauguma — atgabenti prievartos darbams — išėję gyvi iš baisių koncentracijos stovyklų — nacių pragaro. Kiti — baimės ir siaubo atvyti nuo bolševikinio pragaro, atvyti raudonojo teroro.

Trys DP piliečių grupės:

Gausiausia pirmoji grupė — atvežtieji prievartos darbams: italai, jugoslaviai, prancūzai, lenkai, rusai, pabaltiečiai ir daugelio kitų kraštų. Pirmaisiais pokario metais į savo kilmės kraštus sugrįžo virš šeši milijonai. Daug buvo brutaliai žiauria prievarta sugrąžintų, bet vistiek virš milijono DP pasiliko. Jie atsisakė savo kilmės kraštų, kuriuose jau viešpatavo “raudonojo rojaus” kūrėjai. Gausiausios tautinės grupės buvo lenkų ir Lenkijos žydų — per 800.000. Pabaltiečių — per 200.000. Ukrainiečių, jugoslavų ir kitokių — 200.000.

Trečiaisiais pokario metais prasidėjo DP įkurdinimas. Pirmiausia buvo renkami sveiki, stiprių raumenų ir praktiškų profesijų asmenys. Ligoniai, invalidai, seneliai, moterys su mažamečiais vaikais — turėjo likti ...

Lietuvių daugumą sudarė išvežti prievartos darbams; priešnaciniai kovotojai į koncentracijos stovyklas ir — sugaudyti bei kitokia prievarta įjungti į pagalbinės vokiečių kariuomenės dalinius.

Aišku, kad nei vienu atveju jie negalėjo sugrįžti į savo gimtąją šalį dėl bolševikinio teroro baimės.

DP — benamiai, beteisiai, globojami, giriami, užjaučiami... — tai vėl — keikiami, smerkiami, niekinami ir visų ujami žmonės. Milijoninė masė — daugelio tautų mišri ir marga mozaika.

Dėl jų likimo buvo labai daug ginčytasi ir diskutuota suktose diplomatų konferencijose, prirašyti tomai visoje pasaulinėje spaudoje. Tai buvo tautinių skeveldrų masė, pusbadžiu maitinama, nebyli, kantri, kietai dantis sukandusi — moderniųjų žmonijos neronų nuolatos sodinama į kaltinamųjų suolą, kryžiuojama ir plėšoma į gabalus...

Dėl jų Jungtinėse Tautose ginčijamasi ir nesutariama. Popiežius pakartotinai šaukiasi į laisvąsias tautas: — širdies ir humaniškumo nelaimingiesiems DP. Višinskis JT Forume

juos išvadina žmonijos atmatomis, o jo pagalbininkas Manuilski ("Tarybinės" Ukrainos užs. reik. ministras) kategoriškai viešai pareiškia:

"DP tai šimtaburniai niekšeliai, degeneratai, tautų atskalūnai ir plutelės duonos neverti svoločiai..."

Gi tuo pačiu metu Tarptautinis Socialistų Kongresas Belgijoje pasauliui skelbia rezoliuciją:

"DP — akivaizdus ir skaudus priekaištas žmonijai. Kodėl totalitarizmo aukos vis tebevarginami be pastogės, be tėvynės ir pusalkaniai? Demokratinės valstybės turėtų kuo greičiau susirūpinti šiais vargų išbandytais, bet nepalaužtais žmonėmis..."

O kantrios benamių išblyškusių žmonių minios metais vegetuoja, rūdija ir tirpsta laukime...

Taip prisiartina Vėlinės. Pirmosios Vėlinės rudenėjančiame tremtinių gedule.

— Kas uždegs žvakelę ant tavo artimųjų kapo? — sako kunigas Zenonas ašarojantiems lietuviams Vėlinių proga.

— Kas atvers vartus jų vėlėms į Amžinos Rimties pasaulį? Kai šitą Vėlinių vakarą, didžiausios tylos sudvasintą — apgaubia šventoji mistika, ar tu nepaklausai savęs:

— Kas uždegs žvakelę ant brangaus tavo širdžiai kapo tenai, kur Dievas ir žmogus iš namų išvyti? Gal slapta sušvis viena kita mirkčiojanti švieselė, tenai, kur dienos kaip juodi debesys slenka į nežinią. Grėsmingas "memento" plačiai išsiskleidė viršum Nemuno klonių. Daugelis prisimename Čiurlionio paveikslą, kur mažas besišypsantis vaikutis, žaisdamas pievoje, tiesia rankutę į viliojantį žolyną, o viršum jo plazda juodojo mirties paukščio sparnai. Mes prisimename, kad daugelį tūkstančių pasiryžėlių, besišypsančių, kaip tas nekaltas kūdikis, jau parbloškė juodas mirties paukštis ir Tėvynės Gėlės žiedo neišsaugojo jų sustingusios rankos.

— Visos mūsų nedraugų meteorologijos stotys užkimdamos šaukia, kad Lietuvoje saulėtas gražus pavasaris, kad ten šviečia ir šildo pavergėjo saulė, o mes gerai žinome, kad tenai nesibaigiantis rūškanas ir niūrus lapkritis. Tenai mirties paukštis nepasigaili mažo kūdikio, nei baltaplaukio senelio...

— Tenai su šiaurės vėjais krinta į purvą medžių lapai, krinta nekalto kraujo lašai... Tenai gęsta gyvybių liepsnelės... Tenai Rytų vėjas nurauja lino žiedo lapelius ir

išbarsto purviname lapkrityje. Lediniais pirštais parbloškia nekaltą kūdiki, gesina Vėlinių žvakeles...

— Lietuviškos žvakelės gėsta Turkestano smiltynuose, Užbaikalio dykumose ir Jenisiejaus taigose...

— Mes buvome nuoširdūs — išplėšė širdis iš krūtinių ir sutrypė purvuose. Išrovė jausmus ir tėvynės meilę suprofanavo. Sugriovė mūsų tautos pirmūnų paminklus ir didvyrių kapus išniekino. Uždarinėja šventoves ir neronų įtūžimu persekioja tikinčius. Suklastojo istoriją ir užrišo burnas. Mirties paukščių sparnai baugiai šiurena viršum išgriautų ir apiplėštų sodybų ...

— Iškyla klausimas: ar mes dar tikime tėvynės prisikėlimu? O taip! — Kas teisinga, nemirs, nors vandenim, nors kalnais apklotum ... — yra pasakęs Vaižgantas. O ar gali kas nors būti teisingesnio, kaip mūsų krašto laisvės prisikėlimas?

— Atsimenu, „Šimto pavasarių“ dainius Kazys Binkis prieš mirtį savo prieteliams kalbėjo:

— Tik aplankymas Mirusių Miesto mus pažadina didelems gyvenimo uždaviniams. Nevėluokime. Paskubėkime. Jeigu apsileisi, jeigu pelėsi ir trūnysi — atsidursi kapinių kampe niekinamas ir užmirštas. Stiprios asmenybės tingi tik mirti. Gyvenimui skonį duoda ir mirtį nugali tiktai gyvųjų širdžių liepsnelės. Jos per labai ilgus šimtmečius švietė tėvynės kloniuose, sodybose ir miestuose. Praeityje jos kilo iš piliakalnių ir apsamanojusių kapinynų ...

— Sit tibi terra levis... skaitėme senuose paminkluose, protėvių antkapiuose, kuriems gal ir tiko šis linkėjimas. Bet šiandien — labai sunki ir šalta Sibiro taigų žemė mūsų kartos broliams. Sunki ir šalta senelei motinai, prie gimtinės slenksčio mongolo durtuvu pervertai. Sunki ir šalta Lietuvos girių partizanui — tėviškės beržynėlyje kritusiam...

— Gėsta liepsnelės... Gėsta, kaip žvaigždės niūriam debesui užslinkus. Siaubingas voras rezgia savo tinklą ir tėvynės veidas grimasomis pražydo ... Ak, mano sesės ir broliai, ateis diena, kada ieškosime žmogaus ir jo nerasime gimtinės sodybos degėsiuose. Nerasime dilgėmis apaugusio brolio-partizano kapo. Nuvys tulpė, išaugusi motinos ašarų ir kraujo klane. Net paukštelio maldoje neišgirsime sesutės sielvartingos raudos. Nenunešime žvakelės ant artimųjų kapo

— tylų ir liūdną Vėlinių vakarą, nes mūsų visa šalis virsta kapinynu...

— Tėvynė neturi vieno Vėlinių vakaro — tenai visos metų

dienos — Vėlinės!

— Šiandien mes dar jaučiame tas mirkčiojančias liepsnelės iš tolimųjų tėviškės kapinynų... Bet ateis diena, daugelis iš mūsų, kurie skausmo suspausti, su sielvartu ir nostalgija širdyse, atsiliepiame į mirusiųjų ir nukankintų testamentą — visa tai pamiršime.

— Taip, mano tautiečiai: paprasčiausiai — pamiršime viską, kas dar šiandien brangu ir šventa... Netikėkite mano kartiems ir skaudiems žodžiams, bet aš nematau sugrįžimo kelio! Mes nepamatysime Tėvynės pavasario! Mus priglaus svetimų kraštų kapinynai! Tūkstančiai mūsų, šiandien narsiai kovojančių dėl sotesnio duonos trupinio ir ateities dienomis, metais, dešimtmečiais tebekovosime dėl riebesnio užsitikrinimo, išblaškyti plačiuose tolimuose kontinentuose...

— Netikėkite man ... bet mūsų daugelio ir daugelio jaunoji karta, gražiausias lietuviškas žiedas, ne tik nesupras švento lietuviško žodžio — gėdinsis jį suprasti! Sugrįžimas į tėvynę, ar kova dėl jos išlaisvinimo, jiems taps — per senusių tėvų naivi utopija! Jie pasirinks naujas tėvynes, palankesnes karjeros siekiams.

— Retas, tik labai retas išsiners iš dienų pilkumos kiauto, širdimi ir darbais atsiliepdamas į tėvynėje žūstančių testamentą, šventai tikėdamas Lietuvos laisvės pavasariu. Bet... kada vėl mūsų krašto kapinyuose laisvai mirgės žvakelės... Kada pavasariais pražys laisvės žibuoklės — daugelio mūsų tenai nebebus...

— Pažįstu žmogiškos širdies silpnumą. Nekaltinu jūsų, nes nieko tas nepadėtų. Nereikalauju priesaikos — ištikimybės ir meilės Lietuvai — ją vistiek sulaužytume! Esame išgelbėję tik mūsų varganą egzistenciją. Dar šiandien mūsų krūtinės kupinos sielvarto ir meilės Lietuvai, bet ateis diena, kada suprasite — laikas ištrina sielvartus, užgesina patriotinius jausmus, viskam abejingumas užvaldo žmogišką asmenybę. Nekaltinu ir nepriekaištauju už ateitį, kuri nepaiečiama ir neišvengiama. Visada taip yra buvę: kas išeina iš gimtojo kaimo — retas į jį besugrįžta. Kas vieną kartą apleidžia gimtąjį kraštą — beveik niekada atgal nesugrįžta. Mes nesame paukščiai, kurie rudens metu išskrenda į svetimą šalį, o pavasariais sugrįžta atgal, ne! Mes nesugrįšime todėl, kad savo atžalomis mes įaugame į svetimą žemę ...

Monotoniškai sunkiai rieda dienos ir metai tremtinių

stovyklose. Tie laikai dar tebėra gyvi daugelio prisiminimuose, todėl juos paliečiu tik prabėgomis.

Kunigas Zenonas sulaukė netikėto svečio — buvusio labai linksmo mokslo dienų draugo. Jis ilgokai buvo “išašlęs” Berlyne, kur ilgus mėnesius dirbo vienoje spaustuviėje.

— Koks malonus susitikimas šiame ašarų klonyje, kunige Zenonai. Esu girdėjęs, kad šventais darbais vertėsi Gudiyoje, tuos kietus “burlokus” beversdamas į šventą katalikų tikėjimą. Ar vertėjo dėl jų tiek vargti? — juokavo seniai matytas moksladraugis.

— Nei burlokus, nei ką... — atlaidžiai šypsosi kunigas. — Jie toki pat katalikai, kaip ir mudu, tik jų daugelis yra stipresni tikėjime, negu galėjau laukti.

— Tikiu, jeigu pats taip karštai tvirtini. Žinai, kunige, man linksma susitikti gimnazijos suolo draugą. Pats visada buvai didelis rimtuolis, nors mes visi mėgome tavo draugystę. Pats to nežinodamas — buvai visos klasės pasididžiavimas. Apsileidėliams talkinai, išdykėlius tik žvilgsniu sudraudavai. Jau tada turėjom suprasti, kad būsi kunigas. Aha, tiesa, baigė universiteto studijas?

— Ką tenai... — šypsosi kunigas. — Tik licenciato laipsniu, karo audros sutrukdė.

— Manai siekti doktorato?

— Gali būti, bet ne dėl titulo ... — Geriau tu papasakok, kaip pasisekė išsprūsti iš Berlyno? Tenai, rodos, paskutinėmis dienomis buvo karštoka?

— Berlynas... manęs vos nepalaidojo. Manau, kad ir lietuvių tenai ne vienas iškepė. Tegul gerasis Dievas priima jų sielas, perėjusias per žemės pragarą... — surimtėjo buvęs berlynietis ir užsigalvojo.

Kunigas tylėjo.

Prietelius nugrimzdo prisiminimuose. Po valandėlės, lyg pats sau, pradėjo pasakoti:

— Vollalarm... pasigirdo, kaip vakar, kaip užvakar, kaip prieš savaitę ... — šimtus kartų įgrišęs nemalonus garsas. Negalima prie jo priprasti. Jeigu tu išgirsti laidotuvių varpus — žinai, kad tik vienas pilietis jau atsisakė nuo badmirio normos, gi — sirenos staugimas — laidotuvių varpai šimtams, gal tūkstančiams! Gal tau, gal man, kas gali žinoti? Tai kompaktinės laidotuvės po didmiesčio griuvėsiais. Tai baisios Hundemaechte, sakydavo vokiečiai.

— Vakara šituo metu... kaip kortų namelis subiro keilių šimtmečių senumo išdidi gotikos bažnyčia. Ir tik už

kelių žingsnių nuo mano palėpės. O, kiek įvairių tautų piliečių daugiau nesugrįžo į gyvenimą. Pasiliko tarp rūkstančių griuvėsių? Kiek jų vėl nebesugrįš šiandien?i. .

— Taigi, prieteliau, aš visai ir viskam abejingas, neskubėdamas leidžiuosi suktais laiptais į taip vadinamą bunkerį ir vis mintyje matau masyvinius portalus ir įmantriai išrantuotus bokštus, ištašytus erdvioje bažnyčioje. Galvoju, kad tie rūstūs didingi bokštai per ilgus šimtmečius žvalgėsi į pasaulį, skelbdami germanų galybės kilimą ir klestėjimą. Gal jie po savo tamsiais portalais ne kartą slėpdavo kruvinų sukilimų aukas, revoliucijų pionierius? Gal ne kartą jie priglausdavo išsigandusias moteris, klykiančius kūdikius? O štai — subiro, kaip kasdien byra pasipūtusi germanų didybė. Nekaltų Europos tautų lavonų kalnais jie kopė į pasaulio užvaldymą, germaniškos rasės dominavimą. Per pasibaisėtinus gaisrus, per kraują ir ašaras naujųjų amžių teutonai išėjo pasivergti Europą, parklupdyti visą pasaulį... ir beveik pavyko. Europa sudrebėjo, konvulsyviai virpėdama susmuko. Teutonizmas džiūgavo. Išsigimėliai “rasės grynintojai” jau skelbė pergalės šventę. Europa jau pavergta: ateina eilė ir tolimesniems kraštams. Ir — štai Fridricho Didžiojo pasididžiavimas — kaip ši katedra — subyrėjo, sakytum, niekada nebuvusi. Tas vyksta jau ne pirmi metai, nes tik retą naktį Berlyno neapliko “svečiai”. Tik retą naktį nestaugia išalkusios aliarmo sirenos. Rasistai smunka į vis gilesnį pesimizmą ir atkaklesnį šėlimą, persekiodami nieku nekaltus milijonus vergų... Jaučia savo artėjančią pražūtį, todėl skuba pasmaguriauti nekaltu krauju, kol žmonių teisingumas jų nepasiekia — Dangaus teisingumo jie, žinoma, neboja...

— Taip... Europa pavergta ir nusiaubta, bet jų priešai — visas pasaulis. Nekenčiamiausi priešai — kraujo giminės Britų salose. Taip pat arijai. Tik už tai ir nekenčiami. Arijas prieš ariją. Naikinimas ir išsinaikinimas. Totalinis karas, totalinis vargas, totalinis žiaurumas, priespauda ir totalinė vergija. Pagaliau, mielas kunige Zenonai, totalinis fanatizmas ir... totalinė mirtis...

— Licht aus! — sustaugė tvarkos dabotojas ir paleido šūvį į langą. Taigi matote — totalinis aptemdymas, nieko nepadarysi. Tas žodis skamba visur, seniai pakeitęs kitus besilių individų kalbos žodžius.

— Žemė vėl rauda ir virpa nuo krentančių bombų. Nenoromis ir aš atsidūriau bunkeryje. Mirtis viešpatauja viršum visos kabliakryžiaus šalies, lyg baisioji pasakos furija.

Jau trys valandos be poilsio kriokia alkani grifai ir gausiai barsto, sėja mirtį į tamsų, klaikiai unksčiantį, aimanuojantį ir raudantį didmiestį. Moterys alpsta, vaikai klykia, tvarkos dabotojai užstojo visus išėjimus, kad pakvaišanti minia nebeišsiveržtų į gatvę. Jeigu jau skirta palaidoti išsekusius griaučius — tik čia, bunkeryje — pagal ordnūną.

Įspraustas giliai bunkerio kampe aš tyliai stebėjau paniškon baimėn pasinešusią minią. Galvojau:

— Kodėl gi jie vis nepripranta?

Dvi moterys įpuolė histerijon, o gal tiktai netekusios proto, klaikiai kvatodamos ėmė grumtis su tvarkos dabotojais. Tuo metu šalia bunkerio stovėjęs didžiulis namas — ištiško į visas puses ir užgriovė bunkerio išėjimus. Ne, ne visus! Vienas dar liko — tiesiog į degantį kiemą, bet liepsna jau laižė bunkerio duris. Ir sieros dūmų kvapas, sumišęs su tirštomis mūro dulkėmis, užgniauzė alsavimą. Keletas vyrų su kirkomis rankose gana sunkiai darbavosi prie vieno atsarginio išėjimo. Dirbo lėtai, apatiškai, o gal tik man taip atrodė. Jie gerai suprato savo tuščias pastangas — prakirsti gal dviejų metrų storumo mūrą...

— Vanduo! vanduo! . . . — lyg elektros srovė visus perskrodė siaubingas klyksmas.

Pro prakirstą vamzdį fontanu tryško stipri vandens srovė ir kėlė pasibaisėjimą daugiau negu šimtui žmonių, uždarytų šitame betono kape.

Uniformuotas rudis, su kabliakryžium ant rankovės, pametęs visokią nuovoką, švaistėsi su revolveriu, keikėsi ir ragino greičiau prakirsti angą.

— Genossen, draugai... — verkšleno pilno nutukusio veido rudis, ragindamas paskubėti. Prisigrūdau ir aš prie atsarginio išėjimo. Nutvėriau vieną laisvą kirką ir įnirtusiai pradėjau kirsti. Po keletos smūgių supratau, kad tikrai čia teks beprasmiškai pasilaidoti. Vanduo jau siekė iki kelių. Po kelių minučių jo bus iki pažastų, paskui iki kaklo ir... brrr... pasipurčiau. Ir koks nelabasis mane čia įnešė?

Paleidau kirką iš rankų, per mirkstančius, išprotėjančius žmones nuklampoju prie liepsnojančių durų. Ugnis ir vanduo: jeigu nenori iškepti — esi priverstas prilakti. Ne, man nepatiko nei vienas iš tų dviejų pasirinkimų. Nusprendžiau, kad vistiek reikia ką nors daryti. Trys ar keturi vyrai, lyg susitarę, įrėmėm pečius į liepsnojančias duris, kurios nesunkiai išvirto. Į bunkerį veržėsi aitrūs dūmai ir šnypštė besiliejantis vanduo. Laipteliai užsikimšo stipresniais,

nekreipiančiais dėmesio į vandenyje mirkstančias moteris ir mažus vaikus. Greitai nusivilkau palatą, pamerčiau į vandenį ir, ištraukęs visą varvantį, greitai juo apsukau galvą ir nėriau į liepsnojančią užgriautą kiemą. Lipau per įkaitusius raudonus griuvėsius, slydau, klupau, bet per keletą minučių — buvau gatvėje. Batai (dar lietuviški) sudegė ant kojų. Gerokai apsvilęs, lyg apstulbęs, stebėjau, kad toks baisus mirties pavojus — liko užnugaryje. Paskui mane išsikapstė dar trys ar keturi, o kiti nepajėgė ar neišdriso mestis į liepsnojančią kiemą. Jie pasiliko ... Staiga nuvirto dar viena vos besilaikiusi siena ir šitas likęs paskutinis išsigelbėjimo kelias — nebuvo daugiau įmanomas ...

— Kas beprisišauks gelbėjimo komandas? Kas pajėgs surasti ugniagesius? Miestas liepsnojo tūkstantyje vietų tuo pačiu metu. Tūkstančiuose didmiesčio pastatų spirgėjo teutonų didybė ...

— Aliarmas buvo atšauktas, ir tamsūs šešėliai slankiojo buvusio aptemdyto, dabar gaisrų nušviesto miesto gatvėmis, ieškodami savo buvusių pastogių. Bet... daugelis jų šią atmintiną 1945 metų kovo 11 dienos naktį — nebesugrįžo į namus.

— Taip, kunige, aš taip pat nebesuradau mano palėpės kampelio ir visas apsvilęs ankstyvą rytą palikau Berlyną. Aš nusprendžiau, kad man bent kol kas didmiesčio oras labai nesveikas ...

— Esu tikras, kad daugelis išlikusių gyvų lietuvių panašią istoriją galėtų jums nupasakoti. Gal kitų istorijos būtų su įdomesniais variantais. Daugelio panaši dalia, o dar sunkesnė savos tėvynės netekusio žmogaus, kurio pasą ir visą biografiją nusako dvi nuskurdusios raidės — DP.

Kunigo liūdno, į tolumą įsižiūrėjusios akys buvo pasrucusios ašaromis. Jo lūpos judėjo. Nieko nekomentavo, neatsakinėjo į klausimus — veidas buvo skausmo ir sielvarto kaukė...

MIRTIS VEJASI

*Ir tik sielvartų verdenėm
Mūsų širdys virs - - -
Pasiilgtos laisvės gamom
Lūpos neprabils...*

Mirtis — raji, alkana, niekada nepasotinama — išvijo tave iš gimtosios sodybos, iš savo krašto ir nepaliaujamai seka, kaip milijonus kitų nelaimingųjų — palikusių mylimas tėviškes. Ji vejasi, lyg pasakų slibinas, per kalnus, upes ir ežerus... per svetimas šalis, rūsčių sargybų saugomas sienas, nepažintus tolimus kraštus.

Žiauri, išalkusi per 20 tylos, ramybės metų, sukėlė ant kojų visus savo ištikimuosius tarnus: badą, skurdą, ligas, epidemijas. Ištikimi jos valios vykdytojai — galingi pamišėliai diktatoriai — užtvindė tautas kraujo marėmis. Išskynė milijonus nekaltųjų, lyg lankos piovejus žolynus. Ji trynė savo kaulėtas rankas ir kvatojosi žmonių beprotybės šėlime, mirti skubančių milijonų karių lūpomis, mirtingame patrankų gaudime ir bombonešių dusliame requiem. Zvimbė kulkosvaidžių kleketavime, kulkų muzikoje, liepsnosvaidžių šniokštyme. Ji laikėsi įsikibusi į karių durtuvus ir šėlo kartu su bombomis be poilsio, be atsikvėpimo...

Sparnuota ir galinga buvo visur — neaplenkdama nepaliaujamai rūkstančių krematoriumų, kur dienomis, mėnesiais ir metais buvo deginami nieku nenusikaltę nelaimingieji. Galingais sparnais ji skraidė po tolimiausias Sibiro taigas, po Katynus ir baisiąsias koncentracijos stovyklas — visur nešdama baisųjį išnykimą nesuskaitomiems milijonams nekaltųjų...

Mirtis — išalkusio drakono rajumu sotinosi per šešis kruvinus metus ir vis dar alkana. Ji kužda į diktatorių ausis: aukų! aukų! aukų! . .

Virpa iš baimės tūkstančiai ir milijonai jos dar neprarytų žmonelių, jausdami, kad ji vėl artinasi ir tarškina savo fosforuojančiais griaučiais...

Nelaimingieji tiesia rankas į dangų. Jie šaukiasi laisvųjų demokratijų:

— Gelbėkit... paskubėkit!
— Mirtis vejasi! Ji vėl artėja...

Jos artėjimą jaučia milijonai išbadėjusių tremtinių baisesiose DP stovyklose.

1945 metų ruduo.

Antrasis pasaulinis karas — praeitis istorijos lapuose. “Taikos ir ramybės” pokario laikotarpis.

Gražus ir tylus sekmadienis Pietų Vokietijoje, Kemptene. Sovietijos karo pabėgėliai ir prievartos darbams išvežtieji meldėsi kartu su savo dvasininkais jų improvizuotoje ortodoksų bažnytelėje...

Staiga už durų išsirikiavo visa kolona sunkvežimių su būriais ginkluotų karių. Jie turėjo įsakymą smurtu ir jėga išvežti visus į geležinkelio stotį — p r i e v a r t o s repatriavimui atgal, į sovietinių tautų kalėjimus!

Nelaimingieji visais būdais stengėsi išvengti “repatriacijos” į bolševikinę vergiją, kurią jie labai gerai buvo pažinę. Niekas gera valia nesutiko lipti į kelionei parengtus sunkvežimius.

Ir tada —

Laisvos demokratinės šalies kariai, daužydami šautuvų buožėmis senus ir jaunos, moteris ir mažus vaikus, kungius ir maldininkus — sukruvintus, pusgyvius grūdo į sunkvežimius.

Už šitokią laisvę ir žmonių teises buvo kovojusios demokratinės šalys? Kas dar tai prisimena — buvo pasibaisėtinas vaizdas! Atrodė — įniršimo, pykčio, pagiežos demonstracija stipriųjų prieš silpnuosius, gerai ginkluotų prieš ramius ir beginklius.

Kunigas Zenonas tai savo akimis stebėjo kaip ir daugelis, baisėjosi demokratijų įžanga į “taikos” ir ramybės laikotarpį. Istorija to negalės pamiršti taikos ir karo “diesiems”: Ruzveltui, Čiurčiliui ir Trumanui ir jų “nuopelnus” žmonijai.

Šitokios “repatriacijos” buvo vykdomos ne tik Kemptene, Bremene, Hamburge, Stadėje, bet ir tūkstančiuose kitų karo tremtinių subūrimuose...

Laisvų demokratijų kariai to nedarė savo noru — vykdė įsakymą! Be jokio nusikaltimo, be teismo sprendimo pasmerkė mirti ne paskirus asmenis, bet milijonus nekalėtųjų! Pasmerkė juos ramia širdimi neįsivaizduojamoms kančioms! Kas patikės, kad šitos laisvos demokratinės ša-

lies kariai — vykdydami įsakymą — nežinojo, ką daro?! Jie krovė į traukinius — smurtu ir jėga — gyvas žmogiškas prekes, demokratijos vadų parduotas ir išduotas...

Tie kariai dėvėjo laisvosios Amerikos karių uniformas! Jie nebuvo sovietiniai barbarai, nei naciniai fanatikai, bet elgėsi blogiau, negu laukiniai miškų kanibalai.

Stalinas su Ruzveltu Jaltoje (vėliau Teherane) pasirašė žmonių ir tautų “prekybos” sutartį, kurios slaptų klausulių nei po keliasdešimt metų niekas neatidengė ir gal niekada neatidengs. Jie, ramiausiai gurkšnodami vorką ir užsikąsdami ikrą, prekiaavo žmonėmis ir tautomis! Vienu plunksnos pabraukimu demokratinės Amerikos prezidentas pasirašė rusų suredaguotą “sutartį”, kurios vienu punktu buvo — išdavimas milijonų nekaltų žmonių kančioms ir mirčiai! Sekančiu punktu buvo išduota visa Rytinė Europa raudonojo vandalo vergijai — truncančiai dešimtmečius! Net ir šiandien Amerikos politikai didžiuojasi *savo įnašu* — gelbstint Europos demokratijas!

Kokias? Gal Vengrijos, Čekoslovakijos, Lietuvos ir kitų daugelio buvusių laisvųjų tautų? Amerika galėjo jas išgelbėti be vieno kraujo lašo — visus sugrąžinant į prieškarines sienas. Toji “prekyba” jau pareikalavo per šiuos pokario dešimtmečius milijonus beprasmių prarastų gyvybių ir neapskaičiuojamus nuostolius tautų socialiniame ir ekonominiame balanse...

Gėdingos atminties politika tęsiama. Žodžiai gražūs — nešildo! Pigu deklaruoti “detente teisių gynimą” — rinkiminei propagandai — praktikoje keliaklupstaujama prieš žiauriausius žmonių ir tautų pavergėjus. Sovietija tyčiojasi iš šitokių “gynėjų” ir dar daugiau sunkina šimtų milijonų vergų stovyklos gyvenimą.

Jau tada — skaudamomis širdimis bejėgiai stebėjome pokario nelaimingųjų “repatriaciją”; vadinome išdavimu — demokratijų indiferentiškumą nekaltoms karo aukoms.

Liūdnei apmastydamas gėdingą buvusių Sovietijos piliečių išdavimą, kunigas Zenonas vaikščiojo toli nuo stovyklos triukšmo ir karštai meldėsi už nelaimingus išvežtuosius. Niekas daugiau negalėjo jiems padėti, tik iš širdies gelmių plaukiančia malda prašyti, kad Visagalis būtų jiems atlaidus ir gailestingas.

— Kunige... leiskite valandėlei sutrukdyti... Esu tikintis, kunige. Dabar — paklydęs košmarinės būklės sap-

ne. Bijau nubusti ir išsikraustyti iš proto. Pasimečiau gyvenime. Nepajėgiu, nemoku savęs surasti.

— Netrukдай, prieteliau, netrukдай, — mėgino šypsotis kunigas, atjaučiamai apžvelgdamas nepažįstamą žmogų. — Mano pareiga ne tik gydyti sielos žaizdas, bet ir padėti kitiems kuo tik galint. Prašau, kalbėkite nesivaržydamas...

Taip kalbėdamas kunigas pakėlė galvą, giliai atsiduso ir ištiesė ranką.

Neatrodė daugiau 30 metų amžiaus, bet jau žilstančiais plaukais, suvytusių veidu, giliai įkritisimomis akimis, kreivas ir liesas žmogelis. Sužalotu žandikauliu, amputuota kaire ranka. Buvo apsilvilkęs geraširdžių Amerikos lietuvių dovano tu jam perlaisvu švarku, nuzulintomis, prakiurusiomis kelnėmis ir batų išvaizdos netekusiu apavu.

Jis vadinosi Jurgis Mankus.

— Matau, kad karas tave gerokai aplamdė, pergyvenai sunkių valandų, prieteliau...

— Aplamdė? Ne, kunige! Karas mane sumalė į miltus! Čia matote tik mano liekanas.

— Visa širdimi užjaučiu...

Jis abejingai patraukė pečiais ir neklausiamas, lėtai, vis užsikirsdamas pasakojo:

— Buvau gydytojas — kitiems, savęs nemoku gydyti... patikėkite: — įvykių, epizodų, įrėžiančių sieloje neužgydomas žaizdas, veide paliekančių randus, va, šitokius, kaip mano blogai užgydytas žandas ... — jis užsikosėjo sausu pavojingu kosuliu. Užsidegė cigaretę ir, pūsdamas dvokiančius dūmus, vis pertraukdamas tęsė:

— Norėjau daug pasakyti, kunige. Nežinau, net kaip pradėti. Gerai matote: esu niekas. Atvirai sakant — menkutė šiukšlė...

— Turi nemirtingą sielą.

— Žinau... teisingiau tariant — žinojau. Dabar net ir tuo abejoju. Nutrukau nuo gyvenimo. Mėginu neigti visus jo dėsnius. Man gyvenimas — parodija. Jeigu yra Dievas, kuriuo kadaise visa širdimi tikėjau, tai tikrai ne miegas geraširdis senelis, visada besirūpinąs savo kūriniais, ne! Tikėti Dievo gerumu, atleiskit, negaliu, nemoku. Tai virš mano jėgų ...

— Desperacija kalba tavo lūpomis.

— Teisingai sakote: desperacija. Manau, kad nepajėgiu kontroliuoti mintis. Žinau, sakysite — gyvenimas —

Dievo dovana. Tokios “dovanos” aš neprašiau. Ką gavau neprašęs, turiu teisę atmesti. Sakysim — Gerasis Dievas suteikia žmogui gyvybę; sakysim, prievarta ir džiaukis, dėkok, melskis, garbink Jo gerumą ir tada, kai Jis tave apdovanos nepakeliamais kankinimais ... O, žinau, žinau — sakysite Jobas! Tai tik teorija. Gyvenime tokio Jobo gal ir nebuvo. Viskas — parodija! Kartais žmogus nežinai: juoktis ar verkti. Gal benamiu šunimi staugti? Taip, kunige...

— Gyvenimas įvairus...

— Įvairus? Ne! Jis — pasibaisėtinas. Niekada jo neperprasi ir niekada iš žmogaus žvėries nesukursime žmogų — brolių.

— Žmogaus broliškumu reikia tikėti.

— O kas gi mes dabar esame? Gal žmonės? Tik sau, ne pasauliui. Visiems kitiems mes tik dvi purvinos, niekiningos raidės — DP.

— Ir DP yra žmonės.

— Buvusieji! Tik paklauskite, ką “draugas” Višinskis skelbia Jungtinių Tautų Asemblejoje? Arba ta nevykėlė, tuščia Ruzveltienė garsiai pletkavoja? Kokiais vardais mus “krikštija” Šveicarijos Humanitarų Konferencija? Neabejoju, kad visa tai žinote. Mūsų nėra žiupsnis. Saujelė? Trupiniai? Ne! Mūsų — šimtai tūkstančių. Mums net ir patiems gėda už tuos, kurie mus niekina, purvais apdrabsto, pasibaisėtiniais nusikaltimais apklosto...

— Vėl nuklydome. Norėjai ką tai apie save papasakoti? Savo asmeniškus išgyvenimus...

— Nuklydau? Gali būti... Supraskite: žmogus vis vingiuoja aplinkiniais keliais, naiviai stengiesi aplenkti neišvengiamą liūną, į kurį vistiek įsiklampoji.

Valandėlei nutilo. Truputį aprimo. Gražių mėlynų akių žvilgsnis prigeso. Veidas pasidarė pilkas.

— Nepatikėsite, bet ir man neatrodo realu, kad dar taip neseniai ir aš nebuvau toks sukiužęs DP...

— Kodėl nepatikėsiu?

— Buvau gydytojas. Ponas daktaras ... et, koks ten ponas ... — paniekinamai numojo ranka, užsideddamas kitą dvokiančią cigaretę.

— Daktaras, tai ne esminis klausimas: buvau žmogus. Turėjau darbą. Malonų, mėgstamą darbą: kitiems mažinau skausmus, padėjau, gelbėjau žmogų-brolį. Turėjau pasaulišką gydytojo profesiją. Dirbau su pasišventimu, su entuziazmu. Turėjau žmoną, mažą sūnelį ... net uošvę turė-

jau...

— Buvote laimingas.

— Taip, kunige. Dabar jau viskas praeityje... Buvo miela dirbti savo krašte, savų žmonių tarpe, ir jausti, kad esi reikalingas, kad palengvini kitiems kančias ir skausmus, nušluostai ašaras...

— Karas viską atėmė?

— Atėmė... Žinote, keitėsi politinės situacijos. Keitėsi vyriausybės. Vieni po kitų keitėsi okupantai, bet gydytojas visiems reikalingas. Buvau pasinėręs savo specialybės darbe... Toliau man sunku pasakoti... Darbo kabinete, ar prie operacinio stalo praleidau raudonųjų okupaciją. Pats nežinau, kokių būdu išvengiau ištremimo, gal todėl, kad labai rūpestingai gydžiau raudonuosius komisarų. Baigiau praleisti ir rudųjų siautėjimą. Visiems pavergėjams buvau naudingas, nei vieni manęs nelietė. Frontas iš Rytų stepių atbildėjo į lietuviškas lygumas. Ligonį turėjau daug, dirbau be poilsio. Neturėjau laiko laikraščius pavartyti, radijo pasiklausyti. Tik žmona, ar uošvė kartais aimanuodavo, kad frontas atsirita. Apramindavau ir vėl skubėdavau prie ligonių...

— Vieną neramią naktį mus pažadino šautuvų buožių trenksmas į duris. Pašokau iš lovos — maniau, kad esu reikalingas, kaip gydytojas. Kol apsirengiau, durys pabiro į šipulius. Prieš mano akis išniro vyrai su kaukolėmis ant kepurų...

— SS-manai?

— Na, taip, SS-manai, kurių dar nebuvo matęs. Nesu prietaringas, bet atrodė — šitie baisūs vyrai atnešė mirtį į mano namus. SS karininkas parodė komendantūros įsakymą: visas medicinos personalas privalo tuojau evakuotis...

— Evakuacija? Rusai tą patį vadino "savanorišku perkeldinimu". Man tas žodis skambėjo kaip ištremimas. Tremtis... klajonė — kaip senovės žydų po tyrumas, nenoromis pagalvojau.

Per pusę valandos turėjom susiruošti, sėsti į sunkvežimį ir esesininkų priežiūroje vykti į geležinkelio stotį. Prikelčiau šeimą. Uošvė skubomis rengė verkiantį Algiuką, kuris tik prieš tris dienas buvo atšventęs dviejų metų amžiaus sukaktuves. Sugriebėm tik truputį drabužių ir išbildejom į nežinią...

— Nei slėptis, nei pabėgti — neįmanoma. Tų vyrų veidai nepranašavo nieko gero, kaip ir jų uniformos...

“Sakytum, laukiniai plėšikai . . žmona, atsidusus nu-
žvelgė paliekamus namus. Sunkvežimyje sėdėjo uošvė, rū-
pestingai dangstydamą Algiuką.

— Nusiraminkite, — tyliai pasakiau, — pasitaikius pro-
gai — pabėgsime. Jie lengvai mus neišgabens iš gimto-
sios šalies ... — pats abejoju savo žodžiais.

Ilgai tylėjo, sakytum, svarstė — ar tikrai nebuvo gali-
mybės pasprukti, ir tik pakratęs galvą, tęsė:

— Pasprukti mano šeimai pavyko, išskyrus mane. Ry-
tui auštant, rudiesiems “globojant”, pasiekėm Kretingą, kur
mūsų traukinys stovėjo ant atsarginio kelio. Į Vokietijos
pusę slinko traukiniai su sužeistaisiais, karine medžiaga ir
kitokiu balastu.

— Čia aš galvojau atsipalaiduoti nuo “SS globos”, ku-
rie dabar mus menkai saugojo. Galvojau trauktis į kaimą
netoli Palangos, kur turėjau gerų pažįstamų, ir tikejausi, pra-
leidęs fronto ugnį, vėl grįžti prie mėgiamo darbo savo tė-
vynėje.

Aušo drėgnas, miglotas spalio aštuntos dienos rytas
1944 metais. Buvo dar anksti, bet Kretingoje kilo nepa-
prastas triukšmas. Bolševikų bombonešiai ir naikintojai, pir-
miausia “pasveikinę” dar apsnūdusį miestą, užpuolė geležin-
kelio stotį. Šokome laukan iš vagonų, nors visuose griove-
liuose telkšojo vanduo. Nors nešvarus ir labai šaltas ru-
dens vanduo baugino, bet griovyje buvo kiek saugiau, negu
po vagono ratais, kur būrėsi beveik visi keleiviai, ieškodami
šiokio tokio saugumo.

— Į vandens pilną ravą aš tikrai nelipsiu. Dar su sir-
guliuojančiu vaiku ... — supyko žmona ir, nutvėrusi Algiu-
ką, sykiu su uošve pasikraustė po traukinio ratais, prisi-
glaudė prie geležinkelio bėgio, savo kūnu uždengdama vai-
ką. Mėginau perkalbėti, kad griovyje mažiau pavojaus, bet
tuo metu sudrebėjo žemė — išsprogdintas garvežys gaba-
lais išlakstė į šalis.

— Dabar jau tikrai neišveš ... — sukuždėjau dreban-
čiai žmonai, nors mūsų vagonas išliko nepaliestas. Algiukas
visas virpėjo nuo šalčio. Iš traukinio buvom išsiritę be
daiktų. Menkutė manta liko vagone.

— Jurgeli, tu išnešk mūsų apsiaustus ir tą mažą laga-
minėlį su vaiko drabuželiais. Matai, kad vaikas baigia su-
šalti ... — paprašė žmona, tarškindama dantimis ir spaus-
dama mano ranką. Tame rankos suspaudime pajutau jos
paskutinį atsisveikinimą. Pajutau taip šiurpiai, kad nenorė-

jau paleisti rankos, tik jos balsas mane vėl paragino. Akimirkiniu „išbudau“ iš baisaus nujautimo:

— Jurgeli, paskubėk ...

— Pala... aš pati... — sumurmėjo uošvė, matyt, nenorėdama, kad pasitraukčiau nuo drebančios žmonos ir kūdikio.

Uošvės balsas mane išblaškė.

— Tuojau grįšiu, — šuktelėjau išsikapstydamas iš po vagono. Lėktuvai burzgė viršum Kretingos vienuolyno. Skubėdamas išokau į vidų, nutvėriau apsiaustus, du lagaminus ir skubėdamas grūdausi laukan. Staiga bailsus trenksmas mane nusviedė toli nuo traukinio. Pajutau skausmą kairėje rankoje, — jis kreivai pažvelgė į savo tuščią rankovę ir lėtai tęsė pasakojimą:

— Sukandęs dantis, bet su pilna sąmone pašokau ant kojų ir puoliau ieškoti šeimos. Visas vagono priekis buvo bombos suskaldytas. Pirmiausia pamačiau uošvę, kuri gulėjo išsitiesusi kruvinu veidu ir nuplėštu pakaušiu. Ji nekrutėjo, bet kai paliečiau, dar suvirpėjo paskutinėse konvulsijose. Nuropojau tenai, kur buvau palikęs žmoną su kūdikiu. Skubėjau. Įvirtau į granatos išverstą duobę. Užsigavau sužeistą ranką ir beveik alpau iš skausmo. Baimė ir rūpestis suteikė jėgų. Išsikapsčiau iš duobės ir atsistodamas paslydau ant kruvino mėsos gabalo. Paėmiau jį ir tuojau pažinau nuo peties nuplėštą ranką. Nupurčiau nuo jos pirštų kraują ir purvą — mano akyse sužibo Aldutės sutuoktuvinis žiedas... Prispaudžiau prie krūtinės tą mirusią ranką, kuri tik prieš minutę meiliai glostė mielo sūnelio galvutę ... Keliai pradėjo linkti, akis apgaubė rūkas. Bijojau netekti sąmonės. Išplėtęs pilnas siaubo akis žvalgiausi sūnaus lavono, gal bent jis išliko? Gal dar galėsiu jį išgelbėti? Gal ir žmona tik rankos neteko, o jos gyvybė dar gydytojo galioje? .. Gal...

— Viešpatie... neapleisk mūsų! Viešpatie, pasigailėk! . .

— šaukiausi visa mano būtybe. Bet vėl pradėjo kristi bombos drebindamos žemę. Pajutau, kaip viskas aptemo akyse. Aplinka prisipildė ugnies. Pradėjau kristi... kristi... kristi...

Jo akys buvo išplėstos. Veidas išblyškęs iki mėlynumo. Ilgai ir sunkiai kosėjo. Paskui virpančiais pirštais užsidegė kitą cigaretę. Patraukęs keletą dūmų, kreiva grimasa nusišypsojo. Sujaudintas kunigas tyliu balsu paklausė:

— O apie kūdikio likimą nesužinojai nieko?

— Algiukas?.. — jis pakėlė galvą. Veidas sušvelnėjo, akyse sužibo ašaros, kurias greitai nubraukė rankove ir prislėgtu balsu pasakė:

— Ak, mano sūnelis... Veltui ieškojau žinių apie jo likimą. Tik po daug laiko, atsitiktinai, iš kretingiškio daktaro Vainoro sužinojau, kad mano sūnus, mano šviesiaplaukis Algiukas, net nesužeistas, sveikutėlis buvo ištrauktas iš po sužaloto mirusios motinos lavono. Jį paėmė globoti į Vokietiją važiuojanti šeima. Ne, jūs neįsivaizduojate, kunige, kiek aš privargau, kiek apkeliavau tos šeimos ieškodamas. Apvažiavau tūkstantines stovyklas, mažiausius lietuvių sambūrius ir apgriuvusius lagerius. Dėjau visas žmogaus pajėgumui įmanomas pastangas. Stengiausi surasti tą kilnią, žmonišką lietuvių šeimą — priglaudusią mano sūnelį... Mano trumpos dienos jau suskaitytos. Jos sugrauztos — turbūt pastebėjote iš mano kosulio — nereikia būti gydytoju, kad suprastumėt...

— Turėtum susirūpinti sveikata, ar bent tais jos likučiais, kaip ką tik išsireiškėi. O ... ir šitie rūkalai...

— Taip, suprantu. Tas dvokiantis šlamštas ... paskubins mano kančios sutrumpinimą. Nežiūrėkite su pasigailėjimu. Žinau — sakysite, kad brangus žmogaus gyvenimas, nors didelėje kančioje, jeigu esi užtikrintas amžina nesi-
baigiančia laime ... O kas užtikrino? Ramiam gyvenime, be vargų, be pavojų — lengva tikėtis Amžinosios laimės. Užtenka būti geru, atlikinėti gerus darbus, tikėti Viešpaties maloningumu, nedaryti bloga artimui, gelbėti vargšus, nuskriaustuosius, melstis, neapsileisti religinėje praktikoje ir — dangus bus užtikrintas, ar ne?

— Prieteliau ...

— Ne... nepertraukite manęs, kunige! Žinau, ką jūs pasakysite. Aš čia daug esu apie jus girdėjęs iš vieno Gudijoje buvusio kareivėlio, kaip jis tvirtina — stebuklu gyvu išlikusio. Žinau, kad per eilę metų jūs dieną ir naktį rizikavote gyvybe. Nešėte tikėjimo šviesą, spinduliavote misijonierišku pasiaukojimu... kovojote su visais žemiškais pavojais, vargais. Tas viskas — tiesa. Bet... jūs tai darėte savanoriškai, nepriverstas. Tikėjotės dangiško atpildo. Jūsų vargai buvo tik fiziniai. Jūs nepraradote savo brangiausių artimųjų ... Jūs neišėjote iš savo vargų, kaip Jobas, padengtas dvokiančiomis žaizdomis. Net fiziniai jūsų vargai buvo pakeliami žmogiška prasme. Moraliai jūs nieko nenukentėjote, gal dar jausdavote dvasinį pasitenkinimą, kada

kitiems gera darydavote. Aš... esu skirtingų aplinkybių auka. Atrodo, kartais, aš ir tikėjime jau svyruoju. Gyvenimas sudužo, ir giliausiai jį persvarstęs — nerandu menkiausio trupinėlio mano kaltės. Praradau brangiausias asmenis. Likau fiziniai ir moraliai sužalotas...

— Už ką, Viešpatie? Jūs skelbiate Dievo valią, Jo neribotą gerumą. Be Jo valios nieko neįvyksta mūsų gyvenime. Tas rodo, kad visas nelaimės, visas ir visas skriaudas Jis leidžia. Kodėl nesulaiko žmogžudžio rankos? Kodėl?

— Viešpats suteikė žmogui laisvą valią...

— Žinau, kunige, bet Jis turi galią neprileisti prie žmogiško šėlimo poraiškų, kodėl visa tai Jis leidžia? Atsakykite! Išraukite iš mano širdies abejonę: ar viskas yra gera, ką Dievas mums skiria?

— Atsakau: taip! Viskas yra gera, ką Dievas mums skiria. Tuo neturi teisės abejoti nei vienas krikščionis. Tai yra kiekvienam tikinčiam aišku. Nereikia būti teologu, kad šito nesuprastum. Mes neatėjome į šį vargų pasaulį su tikslu įsakinėti Viešpačiui, kad Jis pakeistų savo planus. Aš neabejoju, kad Jam žinoma, kaip mes pasielgsime, bet mums yra Jo suteikta laisva valia. Jis nesulaikė Kaino rankos. Abelis buvo labai geras ir teisingas, tai kodėl leido jam žūti nuo pavydaus brolio nesuvaldomo pykčio? Gal Abeliui jau turėjo paruoštą geresnę vietą danguje? Mes žinome, kad Abelis galėjo gintis. Galėjo kovoti su broliu. Galėjo šauktis Viešpaties pagalbos. Bet ne: jis palenkė galvą po brolio smūgiais ir mirė garbindamas Viešpatį. Kristus vienu mirksniu galėjo atsipalaiduoti nuo kančių ir baisios mirties. Ne... Jis meldėsi už savo budelius, už savo kinkintojus. Jis prašė Tėvą, kad jiems atleistų, nes jie nežinojo, ką darė. Kristus atmetė keršto sąvoką...

— Visa tai žinau, kunige, bet ar tai yra teisinga? Ar visada nekalti privalo kentėti?

— Iš kur mes žinome, kad esame nekalti? Mes garbiname Kūrėją, kol Jis mums geras, lyg būtume su Juo sutartį sudarę. Sakytum, reikalaujame atlyginimo dar čia, žemėje. Taip, Jis teikia prašomas malones, jeigu tas neprieštaruoja Jo Valiai. Mūsų žmogiškas protas yra menkas ir iki pasaulių pabaigos nepajėgs aprėpti Viešpaties planų. Gera, laimingame gyvenime — garbiname Dievą, dėkojame už teikiamas malones, pasikeitus sąlygoms — netekę artimų asmenų, ligoje, nelaimėje — kaltiname Jį, kad nesulaikė Kaino rankos, kad leido įvykti skriaudai, nelaimei, kan-

čiai, kurios kartais nepajėgiamė pakelti. Didžiausia nelaimė yra ta, kad nusilpstame tikėjime, o Dievas nėra atsakingas už žmonių darbus, žmonių veiksmus žemėje. Jis tikrai gali sulaikyti piktadario ranką. Gali nukreipti mūsų nelaimės, vargus, skriaudas ir kančias. Jeigu nedaro — Jo planai mums nėra suprantami daugiau, negu jie yra apreiškėti. Mes kas dieną maldoje tariame: — teesie Tavo šventa valia...

— Su visu tuo sutinku, kunige, bet nors daug aš pats panašiai galvojau — širdis kupina abejonės...

— Todėl, kad esi netekęs pusiausvyros, esi desperacijoje, kuri aptemdo gerą ir kilnią prigimtį. Pirmiausia, turime pagalvoti: iš kur mes žinome, kad mūsų brangūs artimieji, jeigu išliktų nepalieti tragedijos, turėtų ilgą ir gražų gyvenimą — būtų tikrai išsigelbėję nuo mirtinos nuodėmės savo labai gražių dienų pabaigoje? Iš kur pats žinai, kad gelbėdamas kitų gyvybes — staigaus pykčio ar keršto antplūdyje — nebūtum tapęs žmogžudžiu, pražudęs savo nemirtingą sielą? Mes galime daryti tūkstančius prileidimų — visi jie žmogiškai galimi. Gera žinai, kad Viešpaties akyse neturi jokios vertės, jeigu mes ir visą pasaulį laimėsime, bet prarasime savo sielai Amžinybės laimę. Esi nelaimės sukrėstas, kančia tave apakino, jeigu ne tai, pats lengvai nuglėtum visas abejones ... —

Kunigas kalbėjo ramiai, švelniu ir įtikinamu balsu. Nelaimingojo veidas keitėsi. Jis visa esybe gėrė kunigo žodžius ir budo iš baisaus sapno...

— Mes labai daug kalbėjome, bet dar liko svarbiausia: Viešpaties Dievo vardu užtikrinu, kad Jis, savo begalinėje malonėje, supranta ir žino mūsų pajėgumo ribą. Žino, kad fizinėms jėgoms lūžtant — dažnai lūžta ir dvasinės. Ir Jis — savo gerume — visa tai atleidžia. Tu sakei — svyruoji tikėjime. Viešpačiui tai nieko naujo. Prieš daugelį metų net priesaikaudamas Jo išsižadėjo ne koks fariziejus, bet

— mylimiausias mokinyš — šventasis Petras. Viešpats ne tik atleido jo silpnumą, Bažnyčios uola-akmeniu jį pasirinko. Kodėl nepasirinko stipriausios valios, stipriausio tikėjimo apaštalo? Jis pasirinko silpniausią, tokį, kuris pats nežinojo, kad ištikus nelaimei Jo išsižadės net tris kartus per vieną naktį ... kad mirties baimės apimtas bėgs iš Romos, palikęs Apaštalų Sostą... nors vėliau — drąsaus kankinio mirtimi mirė. Mums nieko naujo, kad Dievas žino ir atleidžia žmogiškas silpnybes. Todėl Jis nepasmerkė nei tavęs, nes kan-

čia perviršijo pajėgumo ribas. Gali, kaip šventasis Petras, garsiai šaukti savo abejojimą — esi Jo palaimintas. Žinoma, jeigu anksčiau, prieš tą baisų bandymą, savo sąžinės nesi apsunkinęs mirtina nuodėme. Tikėk man, broli: esi laimingas savo nelaimėje! Esi išgelbėtas nuo nepalyginamai baisesnės nelaimės, kuri tave ar tavo artimuosius būtų ištikusi, jeigu Viešpats nebūtų palietęs skaudžiu pirštu. Tai nėra bausmė. Tai — išsigelbėjimas baudime. Šitokiu būdu Viešpats užtikrina — esi nuskirtas Amžinai laimei.

Kunigas stipriai suspaudė jo ranką ir švelniai ištraukė cigaretę, kuri jau svilino pirštus.

Abudu ilgai tylėjo.

Staiga, nelaimingojo veidas nušvito. Suklupo ant kelių ir pasikeitusiu balsu paprašė:

— Kunigel! . maldauju... Išklauskite mane išpažinties! Dabar! čia pat... Išklauskite šią akimirką. Esu didelis nusidėjėlis... Svyravau tikėjime... Dievas mane supras ir atleis... Išklauskite, nors ir ne bažnyčioje, be apeiginių drabužių... Esu didelis nusidėjėlis ir tokiu nenoriu mirti...

Jis įkišo ranką kišenėn ir dviem pirštais suėmęs rūkalų pokelį numetė žemėn, užmindamas koja. Jo sužalotas veidas švitėjo vidine šiluma ir stipriu pasitikėjimu.

— Visa širdimi dėkoju jums, kunige. Dabar eikime į bažnyčią. Tenai aš dar kartą stengsiuosi atpalaiduoti mano sielą. Ji buvo skaudžiai apsunkinta. Tiktai begalinis Viešpaties gerumas gali visa tai atleisti... Ne jūsų žodžiai mane įtikino, bet tas nepaprastas tikėjimo gilumas, spinduliuojantis iš jūsų veido, nutraukė uždangą, kuri buvo apakiusi kančioje.

Kunigas neatsakė. Jo lūpos virpėjo maldoje, už suteiktą malonę — sugrąžinimą klystančios sielos.

Po tylos valandėlės paklausė:

— Suradote šeimą, priglaudusią berniuką?

— Suradau... jie nenorėjo kelionėje apsisunkinti svertimu vaiku. Rytprūsiuose atidavė sutiktiems žmonėms, kurie nesirengė bėgti. Tai buvę ūkio darbams likę rusų karo belaisviai. Apie jų likimą niekas negali žinoti. To niekada ir niekas nesužinos...

— Esi tikras, kad tenai buvo tavo sūnus?

— Taip! — jis palingavo galva, — ir šviesūs plaukeliai ir mėlynos akys ... ir drabužėliai... Nėra abejonės,

kunige. Tai mano Algiukas, kurį žmonės pametė nežinomam likimui, baisioje frontų ugnyje. Ak, ilgai jo ieškojau po visą Vokietiją... po visas pamestų vaikų kolonijas, prieglaudą, ligonines, per spaudą ...

— Visa širdimi atjaučiu ...

— Netekau vilties, palūžau ...

Nuleido galvą ir ilgai tylėjo. Kunigas, lyg svarstydamas, garsiai pasakė:

— O gal jis tebėra tenai?

— Sugrįžčiau, jeigu turėčiau bent trupinėlių vilties, kad jį surasiu. Bet gerai žinote, kad jie neleis pasilikti Lietuvoje ir ieškoti mano kūdikio. Gerai pažįstame sistemą, kuri pavergia žmogų politikai, kuri atmeta humanistinius principus. Ne, kunige, jie neleis pasiekti tėvynės, nors ir ne savo valia atsidūriau tremtyje. Aš gi — niekada nepajėgsiu tapti jų propagandos įrankiu. Aš jau nepamatysiu mano sūnelio, jei išliko gyvas. Ir, patikėkite: mane daugiausia kankina žinojimas, kad išaugins jį savo tėvynės priešu! Išaugins bedieviškos sistemos įrankiu, nusikaltėliu prieš Dievą ir savo tautą! Žinote, kad visos totalitarinės sistemos — gal Viešpaties bausmė už mūsų paklaidas. Aš ne kartą galvoju, kad komunizmas yra bausmės priemonė nusikaltusiai žmonijai. Nacizmas — trumpalaikis: atėjo, kaip maras, siaubingai naikinantis asmenybę, žmoniškumo pradus. Jis uraganu praūžė ir — nebeliko. Gi jo brolis — komunizmas — ilgalaikis siaubas, žmonijos kultūros naikintojas. Jis — nusiris per visą pasaulį. Jis palies visas tautas. Komunizmas rauja piktžoles, naikina kapitalistinius tranus-parazitų, kurių joks nacionalizmas nepaliečia, naikina žmonijos vargšų kankintojus-išnaudotojus, bet... komunizmo dalgis nukerta kartu ir gražiausius žmonijos kultūros žiedus! Komunizmas sunaikina žmogaus meilę žmogui! Sunaikina meilės ir humanizmo ugdytoją Kristaus religiją. Nužudo jaunose sielose slypinčius kilniausius jausmus. Surobotina, sufanatina žmogaus asmenybę. Atima žmogui prigimtą net ribotos nuosavybės teisę ... Viso šito aš bijau, kunige. Ką jie padarys iš mano sūnelio ir milijonų kitų, kurie tik pereis per jų auklėjimo, jų „politinės išminties“ malūną ...

— Prieteliau, visa tai yra Viešpaties valioje. To nepakeisime: Jis duoda, Jis — atima. Jis glosto, laimina, Jis — baudžia. Tik kilnaus gyvenimo pavyzdžiu — nukreipsime Viešpaties rūstybę. Tik per pasiaukojimą ir meilę visiems, meilę ir didžiausiems priešams, mes pasieksime, kad jeigu

ne mes, tai būsimos žmonių kartos bus palaimintos! Kristus nemokė už vargus ir skriaudas mokėti kerštu. Reikia kovoti, kovoti iki mirties — meilės ir aukos ginklais! Besąlygine meile Kristus išgelbėjo žmoniją nuo amžinos nelaimės. Iš mūsų taip pat reikalauja besąlyginės meilės, pasiaukojimo, savęs išsižadėjimo. Žinau, tas paradoksiškai nuskamba dabar, vos nutilus ginklų žvangėjimui, vos nurimus kančioms ir neteisybėms. Dar daugeliui milijonų nesupylėme kapus... daugelio gyvenimai skeveldromis sudužo... sveikata sugriauta... moraliai sunaikinti... Tas viskas — žiauru ir pakeliama tik plieninės valios žmogui. Tau atrodo, kad gyvenimas jau baigtas, o aš — nežinau, kodėl — jaučiu, kad tik čia pasideda prasmingas, gilus ir tikrai vertingas gyvenimo kelias. Kritimas į apatiją, savo sveikatos likučių „sondermischung“ dvokalų nuodais naikinimas — nieko nepadės! Daug iškentėjusi siela tampa atspari, kaip užgrūdin-tas plienas. Pirmiausia reikia gydyti kūną. Turi nugalėti tai, kas tave viduje graužia — jeigu dar nevēlu. Mirtis ne vieną kartą plazdeno viršum tavo galvos. Ji tave nelietė savo kaulėtais pirštais — paliko gyvenimui, nes tavo misija žemėje nebuvo užbaigta. Viešpaties malonė tave paliko ne per klaidą, ar apsirikimą (Dievas klaidų nedaro), ne! Esi reikalingas. Todėl ir šis mudviejų susitikimas nėra atsitiktinis — abu esame Viešpaties planų valioje. Aš matau tave įžengiantį į naujo gyvenimo kelią. Šiomis dienomis vykstu į Romą. Ne mano tai valia, kaip ne savo valia pasitraukiau iš tėvynės. Gal Romoje neužsibūsiu ilgai. Vykstu tenai, kur būsiu siunčiamas, kur būsiu reikalingas...

— Išvykstate į Romą, kunige?

— Taip. Bet aš jaučiu, kad mes dar pasimatysime, gal tada, kai paties pesimizmo dūmai išsisklaidys.

— Nežinau, kunige, ar aš pagysiu? Taip pat nežinau, ar neapsispręsiu sugrįžti tenai?

— Už valandos tavęs lauksiu bažnyčioje.

— Neužmiršiu, ne! Širdingai jums dėkoju.

— Iki pasimatymo ...

ROMOJE

Labor improbus omnia vincit.

Kada nors aplankyti Romą — Katalikybės Centrą ir širdį — jo sena svajonė. Bet... nėra džiaugsmo jo širdyje, tik skausmas ir gedulas: dėl tėvynės vergijos, dėl nežinioje ir pavojuose paliktų brangių artimųjų, sergančios senelės motinos, prie kurios jo nebus paskutinį kartą užmerkiant akis, kuriai tegali padėti tik jautria, širdį deginančia malda...

Vyksta į Romą ne kaip laisvas lietuvis, bet kaip benamis - tremtinys - piligrimas, svetimomis DP raidėmis atžymėtas, kaip sudužusio laivo skeveldra...

Tokia žmogiška dalia, sakytume — likimas... Vienaip galvoji, stengiesi — priešingai įvyksta. Kartais atrodo, eini sienų prisilaikydamas, lyg neregys — bijodamas nusprūsti ir sprandą nasisukti. Eini metais, dešimtmečiais. Stengiesi ir mokaisi — sieki, veiki, kovoji — iki kapo. Gal kartais praregi: pamatai, kad vis tebeklaidžioji, ieškai, sieki, bet ne gyveni. Kartais savo veiksmus laikai labai išmintingais, o kartais pamatai, kad jau vėlu, nebelieka nei kelio, nei laiko apsigrižti, pradėti kelionę iš naujo. Nელიka laiko už ko benusitverti, pasilaikyti, net — sustoti. Jėgos būna išsekusios, dienų kryžkelėse išbarstytos. Nebesurenkamos. Dideli planai — atliksimų darbų — neįvykdomi. Pajunti, kad gyvenimas dūžta skeveldromis. Nesurankiojamos gyvenimo šukės — aštriai žeidžia piligrimo kojas. Žeidžia pavargusią ilstančią širdį...

Kas dar belieka? Palenki pavargusią galvą, įskaudusias kojas ir parklupęs šaukiesi Viešpaties malonės, pasigailėjimo. Praeitį nebesugrąžinama, ateities nėra. Gyvenimo saulė jau slenka už nebūties kalnų. Neapsakomu greitumu artėja Amžinoji žemiškos būties naktis, kurios niekas nenutolins, niekas nepakeis. Maldoje šaukiesi Viešpaties pasigailėjimo, kad tiek maža nuveikta, tiek nedaug darbų įrašyta į būties knygą, nors labai daug buvo žadėta...

— Viešpatie, Tu matai, koks esu silpnas ir menkas! Labai maža tesu atlikęs Tavo garbei, o gyvenimas pasku-

bomis krypsta į Vakarus. Sustiprink ir palaimink, Viešpatie, kad šiuos dienų trupinius galėčiau geriau ir tinkamiau panaudoti mano paskirties darbui. Matau iki šiol atliktų darbų menkumą. Matau, kad esu vienas iš menkiausių Tavo tarnų. Gal perdaug laiko aš skyriau poilsiui. Gal perdaug rūpinasi žemiška būtimi, kada reikėjo visas pajėgas skirti Tavo garbės didinimui ir kitiems teisingo kelio nurodymui. Uždėk, Viešpatie, man sunkiausią našą, ją kantriai nešiu, žinodamas, kad dėl Tavo meilės man visa tai liepi pakelti...

Malda jį stiprindavo. Malda gydė sielos žaizdas ir visada teikdavo švelnaus spinduliavimo jo žvilgsniui. Jis sakydavo: malda — amžinasis stebuklas! Malda — nuostabiausias vaistas sužeistai, nostalgijos kankinamai sielai. Nėra tokio skausmo — dvasinio ar fizinio — kurio negydytų malda. Tikintis, giliai tikintis žmogus maldoje pasisemia jėgų ir dvasinių galių, kokių niekada joki vaistai nesuteiks. Maldos galia jau buvo žinoma ir pirmiesiems krikščionims, žvėrių draskomiems, ar gyvaisiais fakelais žmonijai šviečiantiems. Maldos galia visada stiprino ir dabar tebestiprina sovietinių kalėjų kankinius ir Sibiro tremtinius...

Kunigas Zenonas, giliai dvasioje slopindamas nostalgiją — tėvynės ir artimųjų ilgesį, daug meldamasis, visomis jėgomis kibo į mokslo studijas ir darbą. Laikas bėgo, o kiekviena minutė buvo nesusigražinama — brangi.

Mons. Ladas Tulaba ir kun. Zenonas — Šv. Kazimiero Lietuvių Kolegijos kūrėjai Romoje, 1948 metais

Organizavo Lietuvių Šventojo Kazimiero kolegiją, kurioje ėjo prefekto, o vėliau — vicerektoriaus pareigas. Skubomis tęsė (Vytauto Didžiojo Universitete nebaigtas) studijas — popiežiškame “Angelicum” Institute. Užbaigė aukštąsias Bažnytinės teisės studijas ir atitrūkstamu laiku rašė disertaciją — “Katalikų mokyklos Lietuvoje”. Mokslinis darbas buvo įvertintas labai gerai ir jam suteiktas Kanonų teisės daktaro laipsnis.

Niekada nesigyrė, nesididžiavo įgytu laipsniu. Negalvojo ilsėtis. Įstojo į Rytų Katalikų Bažnyčios institutą ir toliau tęsė mokslą, jį derindamas su tiesioginėmis pareigomis. Visur reiškėsi nepalyginamu darbštumu ir pareigingumu.

Užbaigęs papildomas studijas Orientaliniame institute, pasišventė Lietuvių Šventojo Kazimiero Kolegijos darbui, netaupydamas jėgų ir neieškodamas poilsio. Sužinojęs, kad buvo pakeltas į Kauno kapitulos kanauninkus, ne tik nesidžiaugė, bet mėgino tos garbės atsisakyti — tai įrodo jo susirašinėjimas su Kauno kapitulos dekanu prelatu Šauliu. Vėliau taip pat liko abejingas pakėlimui į monsinjorus. Mano žinioje yra didelis glėbis jo laiškų, kuriuose niekada nepasirašinėjo nei mokslo laipsniu, nei garbės titulu. Visur ir visada, iki savo švento gyvenimo dienų pabaigos, kukliai vartojo tik — “kun. Zenonas”. Kunigo titulą, lygiai kaip ir kunigo pareigas vertino su tokiu giliu ir šventu rimtumu, tuo dažnai sukrėsdavo kartais labai apkerpėjusias širdis.

Kiekvienas, kuriam teko dalyvauti kunigo Zenono atnaujamose šventose Mišiose, negreitai tai galės pamiršti. Jau vien tas paaiškina, kodėl turėjo nepalyginamą pasisekimą Gudijos katalikų tarpe, kurių daugelį benutolstančių nuo tikėjimo vėl susigrąžino į katalikišką šeimą.

Nepalyginamai gilaus tikėjimo, šventame susikaupime jis tapdavo nežemiška būtybe, tuo priversdamas nužemintai sulenkti kelius “žydą ir pagonį”. Jo žodžiai, rodos, sruveno kaip gaivi rasa į dulkėtą, sukietėjusią žmogaus širdį.

Taip pat ir Romoje kiekvienas, kuriam teko ilgiau su juo išsikalbėti — tapdavo jo prietelius. Buvo labai gerbiamas savo konfratrų ir Kolegijos studentų dėl neužmirštamai mielos šypsenos, švelnaus ir giliai teisingo žodžio, kartu nepalaužiamai kietos valios, kas liedsdavo tikėjimo klausimus.

Pažinęs Romą, apie kurią buvo labai daug nuo jaunystės dienų svajojęs, labai sunkiai surasdavo laiko pasigėrėti meno muziejais, ar pasidžiaugti švelnia Italijos gamta. Mokslas -

darbas - pareigos atimdavo visą jo laiką. Atitrukdamas, dažnai naktimis, vedavo savo užrašus — daugiausia iš Gudijos laikų — iš kurių gerą pluoštą paskelbė italų spaudoje ...

J.E. arkivyskupas J. Skvireckas, vysk. V. Padolskis, kun. Zenonas, kun. dr. V. Balčiūnas, kun. dr. M. Čyvas ir mons. Kl. Razminas — 1948 metais Romoje

Jautriai ir skaudžiai kentėjo dėl nuolatinių bolševikinės spaudos puolimų, kada niekingi šmeižtai ir neteisingi prasimanymai mirgėte mirgėjo ir vis nuolatos buvo kartojami okupuotos Lietuvos spaudoje ... Jis, kaip tiesos ir tikėjimo apaštalas, buvo labiausiai bolševikų neapkenčiamas katalikų kunigas. Net ir po jo mirties metams slenkant į to-

lius — bolševikai jo neužmiršta: pasaulinėje spaudoje vis pasipila purvini, Maskvos įsakymu sufabrikuoti šmeižtai, jį foto nuotraukose parodant nacinėje uniformoje, nors jis tėra dėvėjęs tik l i e t u v i š k ą kariuomenės kapeliono drabužį. Labai intensyviai bolševikinius melus ir jų šmeižtus nuolat pasaulinėje spaudoje skelbia Jeruzalėje esantis Institutas Yad Vashen — sovietinių melų išgarsintojas. Sovietų atžvilgiu — suprantama: jis yra daugiausia tiesos paskelbęs apie bolševikų darbus, jų antihumanišką sistemą, žmogaus fizinį ir dvasinį pavergimą, religijos persekiojimą, dvasininkų niekinimą ir naikinimą. Visa tai tiesa: jis italų ir ispanų kalbose turėjo drąsos ir jautė pareigą skelbti nuogus realius faktus apie “bolševikinį rojų”. Todėl ir bolševikų pagieža ir šmeižtai pilnai suprantami. Bet Lietuvos žydams jis ne tik nenusikalto, o juos gynė, užtarė - ir jų visa širdimi gailėjosi, kada naciai juos pradėjo persekioti. Gailėjosi ir tų, kurie tarnavo komunizmui, nes laikė juos suklaidintus, bolševikų suviliotus ir kaltino žiaurią sistemą, bet ne pačius asmenis — sistemos aklius neprotaujančius tarnus. Todėl keista ir nesuprantama buvusių Lietuvos piliečių-žydų neapykanta ir jungimasis prie bolševikinių šmeižtų “katarinkos”.

Skelbdamas bolševikines skriaudas Lietuvai ir tikėjimui, jis nurodydavo vietas ir įvykius, tiksliai nusakydavo išgyventus, patirtus faktus, nurodydamas datas ir vietas. Suprantama, kad Lietuvos ir tikėjimo priešai to nepraleisdavo tylomis. Jie pildavo dvokiančių šmeižtų srautus per spaudą, radiją...

Tas truko dešimtmečiais. Labai kentėjo jo silpna ir jautri širdis. Monsinjoras L. Tulaba savo rašytame nekrologe tą aptaria tokiais žodžiais:

“... kunigas Zenonas visus užpuldinėjimus ėmė giliai į širdį: kentėjo ir jaudinosi. Stengėsi protestuoti ir įrodinėjo, kad prieš jį yra skelbiamas melas. Nėra jokios abejonės, kad anie puolimai suteikė jam neužmirštamų, neišdildomų kentėjimų ir sutrumpino jo gyvenimą. Jis juk mirė nuo širdies pervargimo...”

Tuos labai skaudžius išgyvenimus jis dažnai paliečia ir savo laiškuose. Iš kuklių užuominų nesunku suprasti, kiek daug jo iškentėta ir pergyventa dėl tų nuolatinių bolševikinių prasimanymų. Tokiais atvejais tik malda jį ramindavo ir guosdavo. Jis turėjo neabejotinus įrodymus, kad jo darbai

tiko Viešpaties garbei, nes tikėjimo priešų buvo neapkenčiamas ir niekinamas.

1950 metais dar Vokietijoje tebesantiems Lietuvos vyskupams V. Padolskiui ir V. Brizgiui buvo pasiūlyta vykti į Braziliją ir prisiimti profesorių pareigas Belo Horizonte kunigų seminarijoje. Kunigas Zenonas pats pasisiūlė jų vietoje vykti į Braziliją ir profesoriauti Belo Horizonte.

Jo prašymas buvo greitai patenkintas ir 1951 pradėjo rengtis išvykti į niekada nematytą šalį...

Tik dabar — prieš apleisdamas Romą, jis pagalvojo, kad gal niekada daugiau neteks atgal sugrįžti, o per darbų gausumą tiek mažai tepažino Krikščionybės Centrą — dabarties ir praeities laikų Katalikybės širdį. Panoro giliau pažinti kultūros ir meno paminklus, kurių Romoje neapsakomai gausu. Per eilę metų — visa būtybe atsidėdamas mokslui ir darbui — daug ko buvo nepastebėjęs. Vis skubėdamas, vis atrasdamas ką svarbesnio atlikti, atrato domėtis tuo, kas tikrai buvo nekasdieniška, reta ir svarbu gilesniam praeitų laikų pažinimui. Dar tebestudijuodamas — aplankė vieną kitą muziejų, archeologijos ir meno istorijos bibliotekas. Aplankė daugiau negu 500 metų senumo Palazzo di Venezia — archeologinį muziejų ir garsiuosius Quirinalo rūmus. Daugelį ir daugelį išpudingiausių istorinių bažnyčių, nuostabiai išpuostų liturginio meno kūrinių.

Jį žavėto žavėjo didingos istorinės bazilikos — žerindžios architektūros meno ir nuostabios mozaikos genijų darbai. Išpuodingą rimtį ir susimąstymą teikianti gotika, renesansas, nepaprastos baroko freskos ... — reikėjo skubėti, kad bent paviršutiniai galėtų daug ką apžvelgti. O dar panoro aplankyti etnologijos muziejus, pinakotekas, paminklus, statulas, fontanus... Gražiausius ir seniausius tiltus per Tiberio upę, kurie išpuosti amžiais kantriai budinčių angelų statulomis...

Nepaprastas ir Citta Universitaria — universitetinis miestas, turintis virš 40.000 studentų. Daugelis kitų universitetų, kurių žymiausias — Pontificia Universita Grigoriana — popiežiškieji universitetai, institutai. Daugelis įvairių tautų Kolegijų, kurių tarpe jo paties padėtas įkurti Collegio Lituaniano S. Casimiro...

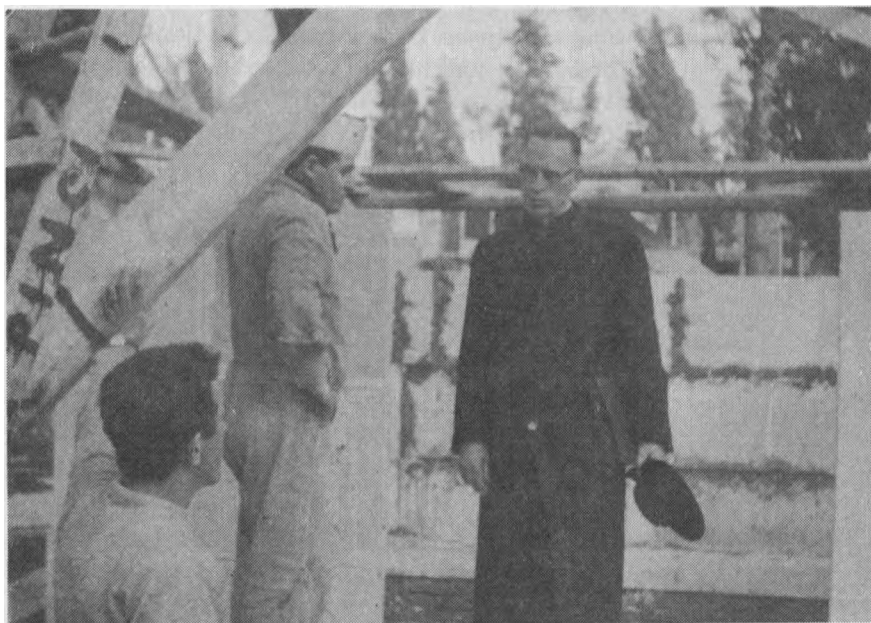
Norint geriau pažinti Romą, reikia ne tik ilgai tenai pagyventi, bet ir turėti pakankamai laiko, kad suspėtų aplankyti, pažinti visa, kas stebina žmogaus akį ir širdį. Reikia suprasti Bažnyčios istoriją, nuo jos pirminių laikų,

kad įsigyventum, įsijaustum į Krikščionybės pražengtus amžius ir kūrusio žmogaus-genijaus didybę, kuri niekada nėra ta pati, bet laiko sąvartose iškylanti vis nauju, vis nepakartojamu nuostabumu ir didžiausiam paprastume giliausiu nepaprastumu.

Kunigas Zenonas apsikrovęs ir kitų apkrautas darbų našta niekada neturėjo laiko visu tuo grožėtis — neleido nuolatiniai rūpesčiai. Studijos, Lietuvių Kolegijos (kartu su prel. L. Tulaba) organizavimas ir tūkstančiai kitų darbų...

Turėti Romoje grynai lietuvišką mokslo instituciją — sena arkivyskupo Juozapo Skvirecko svajonė, kurią pavyko realizuoti tik 1945 metais.

Iš šviesios atminties arkivyskupo laiškų, rašytų kunigui Zenonui, matome jo didelį rūpestį, kad įsteigtoji Lietuvių Kolegija galimai greičiau įsikurtų savo namuose — nebūtų kampininkė kitų pastogėje. Iš susirašinėjimo matome, kad didelės sielos Ganytojas atidavė visus jo dispozicijoje Romoje esančius pinigus Kolegijos namų ir ūkio pirkimui. Su stipria kunigo Briškos iš Amerikos gauta parama ir lietuvių vyskupų bei prelato L. Tulabos surinktomis aukomis pavyko įsigyti gražius Lietuvių Švento Kazimiero Kolegijos na-

Monsinjas Zenonas su darbininkais

mus ir ūkelį netoli Romos, kuris bent dalinai galėjo ap-
rūpinti Kolegiją šviežiomis daržovėmis ir kitu maistu. Ten-
ka pabrėžti, kad prie visų šitų darbų ir rūpesčių kunigas
Zenonas pridėjo labai didelę savo širdies dalį. Tęsdamas
mokslą visą atitrūkstamą laiką skyrė Kolegijai, o vos užbai-
gęs mokslus visa savo būtybe įsijungė į Kolegijos darbą
vicerektoriaus pareigose iki pat išvykimo Brazilijon...

Po daugelio metų sugrįžęs, su stipriai palūžusia svei-
kata — iki savo mirties gyveno Lietuvių Kolegijos rūpes-
čiais — tą bent trumpai savo laiškuose paminėdamas. Ko-
legija buvo jo sielos dalis. Jai stengėsi pasitarnauti visa
savo šviesia ir kilnia asmenybe. Su lūžtančia sveikata ne-
mėgo skųstis, nei ilsėtis. Nevertino užpelnytų laurų, bet
su nenusakomu kuklumu skverbėsi į Vatikano bibliotekos
paslaptis, rausdamasis po istorinį archyvą, kruopščiausiai rink-
damas duomenis, liečiančius anų senųjų laikų istorinę Lie-
tuvą ...

Istorija buvo jo silpnybė, jo “hobby”. Bet būdamas re-
to taurumo patriotas, domėjosi tik ta istorija, kuri lietė Lie-
tuvą ir lietuvius. Gera pažinti Lietuvos Bažnyčios praeitį,
jos istoriją, jis laikė tiesiogine pareiga, o rinkti visur ir vi-
sokiais būdais istorinius duomenis apie lietuvius ir Lietuvą
— laikė savo prigimtine tautine pareiga.

Vatikanas — jam, kaip ir kiekvienam krikščioniui, buvo
mielas ir brangintinas — amžinasis Katalikybės Centras. Ar
ne Vatikano kalvose kaligulos ir neronai kankino ir žudė
pirmuosius krikščionis? Tenai buvo kankintas ir nukryžiuo-
tas Pirmasis Kristaus įpėdinis žemėje — šventasis Petras...

Vatikano biblioteka įsteigta prieš daugiau 500 metų.
Jos archyvas — neišsemiami šaltiniai renkančiam istorinę
medžiagą apie tolimų amžių miglomis apkritusius Istorinės
Lietuvos laikus ir vėlesnius. Man jis ne kartą džiugiai mi-
nėjo — atradęs senų ir svarbių istorinių duomenų, liečian-
čių anų laikų Lietuvą. Atrado daug tokių dokumentų, ku-
rie nebuvo žinomi ir tenai ilgai besirausisiam istorikui prof.
Zenonui Ivinskiui. Gaila, kad surinktoji medžiaga su Velio-
nio užrašais ir pastabomis yra dalinai dingusi...

Jis rašė, kad Vatikano bibliotekoje per ilgus šimtmečius
yra sutelkta daugybė vertingų knygų ir rankraščių įvairiau-
siomis kalbomis — jų tenai esama virš trijų milijonų...
kurių tarpe esama niekur nežinomų lietuviškų knygų ir
rankraščių. Apie Lietuvą plačiai rašyta lenkų ir rusų kalbo-

mis — veikalai mažai ištirti, o dauguma dar niekada netyrinėti ...

Būtų gera, kad tenai mėgintų pasidaruoti mūsų jaunieji istorikai, kurių taip negausiai turime laisvame pasaulyje. Labai liūdna, kad mes visada labai menkai domėjomės savo tautos praeitimi, jos istorine būtimi. Dažniausiai tą už mus atlikdavo svetimieji, o mums to ir pakakdavo ...

Šios kartos lietuvių istorikų laisvame pasaulyje teturime menką žiupsnelį, kurių tik vienas kitas domisi savo tautinės kilmės istorija. Dauguma lietuviško išeivijos jaunimo krypsta į griežtuosius (pelningesnius) mokslus. Aišku, lietuvis istorikas neturi jokios perspektyvos ir skursta laisvame pasaulyje. Sunkiai kovodamas dėl egzistencinio rūpesčio, nei vienas negali atsidėti Lietuvos praeities tyrinėjimo darbui. Istorikas dažniausiai priverstas mokytojauti ar imtis kitų profesijų, kad nemirtų badu. Mūsų fondai nemėgsta remti būsimų istorikų, nes tai būtų tikrai nuostolinga ir į stipendijas ar paramą sudėti pinigai būtų neišvengiamai pamesti. Todėl mūsų fondai tuo atžvilgiu yra teisūs ir tokiais, tur būt, liks...

Mons. K. Šaulio 80 m. amžiaus sukaktį minint, Lugane, Šveicarijoje, 1962 m. — mons. Zenonas, mons. Kl. Razminas, jubilatas ir Seserų vienuolyno vyresnioji

Kam domėtis laikais, kurie praėjo, kurie jau niekada nebegrįš? Kokias materialines vertybes įgysime, geriau žinodami savo tautos praeitį? Mes nesame dar tiek turtingi — paremti tą mokslo šaką, kuri dabarčiai nėra naudinga. Kam to reikia? Ar ne vistiek, kad palengva ištrypstame svetimųjų miglyne... —

Kunigas Zenonas taip negalvojo. Tik perdaug anksti nutrukusi jo gyvenimo gija neleido įvykdyti užsimotų darbų. Kas juos tęs?

Daug labai gražių užsimojimų ir pastangų nutrūko su prof. Zenono Ivinskio mirtimi, kurią labai apgailestavo jo vienvardis kunigas Zenonas. Ir jo gyvenimo gija nutrūko nelaukta ir nelaiku...

Daugelis žinomų istorikų, istorijos mylėtojų ir praeities tyrinėtojų jau žengia į gyvenimo vakarą — sunkių darbų naštos jie nebekels, o jaunosios kartos istorikai — labai nesuklysiu teigdamas — domisi tik savo gyvenamo-gimtojo krašto istorija. Visa kita palikime atlikti svetimiesiems, arba — niekam ... —

Skubėdamas ruoštis tolimojon kelionėn, kupinas ateities rūpesčių — patyrė didelę staigmeną:

Jį aplankė svečias.

Visai nepažįstamas kunigas, švelniai ir meiliai šypsodamasis, stipriai suspaudė kunigo Zenono rankas, pagarbiai jį nuglostydamas žvilgsniu.

— Atleisi man, prieteliau, atminties silpnumą — neprisimenu mūsų pažinties... Tamstos veidas man lyg ir nesvetimas, bet — neprisimenu, nei kur, nei kada mes esame susitikę, — truputį sumišęs teisinosi.

— Pilnai tikiu, kad jau būsite pamiršęs... Tada jūs buvote tik “didžiai gerbiamas kunigas Zenonas”. Dabar esate kanauninkas, daktaras, vicerektorius, profesorius... praeitis jau už tolimų kalnų ...

— Palikite ironiją, mielasis konfratre. Tikrai aš netikiu, kad norėsite mane užgaulioti titulais.

— Užgaulioti? Aš? O, tikrai ne! Aš turėčiau jums kojas bučiuoti. Tik jums turiu būti dėkingas, kad išgelbėjote mane nuo baisaus desperacinio žingsnio... Tas buvo gana seniai; jau septyneri metai nusirito į nesugrįžtančią praeitį...

— Bet... kas gi jūs tikrai esate? Mano atmintis nesiekia ... — susirūpinęs apžvelgė svečią.

Kunigas pakėlė akis į dangų ir lyg užsigalvojęs kalbėjo:

— Prisiminkime tą medžiais nusodintą plentą anų laikų sugriautoje Vokietijoje... Kartą jūs sutikote vieną apatišką ignorantą... fiziniai ir dvasiniai palaužtą menką žmogelį...

— Jūs? ..

— Aš pats, mielas kanauninke. Tikrai — tas pats...

— Bet... tai neįtikima...

Svečias plačiai šypsojosi.

— Neabejokite. Tik vakar sužinojau, kad savanoriškai rengiatės išvykti į Pietinę Ameriką ir tenai profesoriauti dvasinio švietimo institucijose. Trumpai sakant — savanoriškai puolate į tolimo nežinomo kontinento vargus. Tas tinka jūsų būdai. Gerai žinau, kad tik jūs vienas išdrįsote sustikti visus pavojus anų laikų Gudijoje. Dabar ir vėl ryžtatės apaštalauti dar tolimesnėse, egzotinėse šalyse...

— Bet... jūsų veidas?

— Moderni medicina aptvarkė. Ir gerai pasisekė...

— Džiova? ..

— Taip... buvo labai įsigalėjusi, bet, Dievo malonė, dar suspėjau laiku gydytis. Iš senų laikų pažinau vieną mano buvusios profesijos kolegą, kuris mane išsigabeno į savo gimtąją šalį — Šveicariją. Dar laiku liga buvo nugailėta. Daug lėmė mano stiprus organizmas ir dar stipresnis noras pagyti...

— Jūsų ranka? ..

— Šita tai jau netikra. Bet... galiu ja naudotis ir nelabai atrodau vienerankis...

— Viešpaties Dievo malonė ... — susijaudinęs kunigas Zenonas jį stipriai apglėbė.

— O, taip, brangus ir mielas kanauninke: Dievas man buvo net per daug malonus. Gal ir netikėsite, bet to vakaro mudviejų ilgas ir labai nuoširdus pasikalbėjimas mane neįtikimai paveikė. Neabejokite, aš pats taip pat daug prie to prisidėjau, gal mane reikėjo tik pastūmėti ir jūs tai padarėte...

Kunigui Zenonui trūko žodžių išreikšti savo nustebimui ir džiaugsmui.

— Taip, kanauninke, patikėkite — jūs ištiesėt šiaudą skęstančiam. Kadangi aš ir pats — manau — dar nenorėjau paskęsti... tai, kaip matote. Aš palengva vėl išmokau šypsotis...

— Esate laimingas?

— Gal ir nesu labai laimingas, bet visame aš jaučiu

Viešpaties valią ir Jo malonę. Taip... neužgydomai skaudu: paradau šeimą ir tokiose baisiose aplinkybėse. To niekada ir niekas neužgydys. Skendau desperacijos miglose. Save laikiau jau žuvusiu gyvenimui. Bet atradau gyvenimo tikslą ir pačią giliausią prasmę. Dabar ir liūsdamas džiaugiuosi — esu Viešpaties tarnyboje. Jam pašvenčiau mano likusio gyvenimo dalį.

— Ilgai būsite Romoje?

— Ne, ne... Aš esu nuskirtas į tolimą šalį. Į misijas, kur tikiuosi būti naudingas: kaip sielų gelbėtojas ir, kiek pajėgsiu, kiek sugebėsiu — raminsiu ir kūno skausmus.

— Derinsite pašaukimą su profesija...

— Tenai, kur aš vykstu — viena ir kita yra labai reikalinga.

Kunigas Zenonas jį dar kartą stipriai ir su ašaromis akyse apglėbė.

— Nelaukėte tokios staigmenos, ar ne? — mėgino juokauti svečias, kuris taip pat jaudinosi. — Užsukau labai trumpam. Bet visą laiką jaučiau didelį norą paspausti jūsų ranką ir stipriai broliškai apkabinti...

— Bet dar užtruksite?

— Gaila, jau rytoj apleidžiu Romą. Vykstu į labai atsilikusį kraštą Afrikoje. Nežinau net kaip jis dabar vadinasi... Tai viena iš tų naujų valstybių, kurių tenai vis daugiau dygsta. Teks dirbti tikrai tarp spalvotų žmonių. Teks priprasti — visi esame to paties Viešpaties Dievo vaikai. Kristus aukojosi už visas rases ir visas tautas...

— Prisipažinsiu, kunige, kad jūs man esate didžiausia staigmena gyvenime. Neatsisakykite nors šį vakarą su manim pavakarieniauti. Pasikalbėsime plačiau, nes jūs man esate beveik gyvas stebuklas.

— Su viskuo sutinku, tik... nekalbėkite man apie stebuklus, nes Dievas iš mūsų reikalauja, kad ir be jokių stebuklų būtume verti Jo valios vykdytojais.

Kunigas Mankus šypsojosi plačiai ir gera šypsena, nuskaidrinusia jo veidą.

BRAZILJOJE

Brasil —

Aqui eu me ancoro

E finco com raizes meus pés andarilhos

Nas praças, nas ruas, nos caminhos —

Nas longas vias siderais - - -

Brasil —

Cidades frias, cidades delirantes,

As serras, os pampas, as caatingas,

Os rios, as baías, o Cristo Redentor...

E na frieza da face perigosa

A tradição da alma generosa

E um incomensurável coração...

Skaitytojui kils klausimas: kodėl kunigas Zenonas panoro palikti Romą, kurioje per ilgą eilę metų buvo priverstas priprasti? Iškeičia turimas aukštas pareigas ir vyksta į nežinią, kur neabejotinai teks gana daug vargti, o lūžtant sveikatai, vėl atgal sugrįžti.

Iš jo užuominų laiškuose ir pokalbiuose, aiškėja, kad norėjęs pakeisti lietuvius vyskopus, kad jiems prie didelio vargo nepratusiems gali tekti pakelti ne mažus sunkumus tolimuose tropikuose. Antroji, labai svarbi priežastis — nenugalimas noras pabėgti nuo administracinių pareigų Kolegijoje. Brazilijoje jis tikėjosi turėsias galimybės dirbti su jaunimu, pasišvęsti dvasininko-kunigo darbui — apaštaliavimui. Jo įgimtas būdo bruožas — nevertinti medžiaginių turtų. Visur, kur tik pajėgdamas, mėgino kratytis nuo medžiaginių rūpesčių, nepaisydamas ir nebijodamas vargo.

— Medžiaga apsunkina, nuvargina sielą... — sakydavęs, atlaidžiai šypsodamasis, kada iškildavęs žemiškas materialinis klausimas.

— Gerai, kanauninke. Jūs niekinate pinigų, tai pasakykite: kaip jūs būtumėte atvykęs į Braziliją, jeigu nebūtumėt turėjęs pinigų laivakortei nusipirkti?

— Taip, kaip ir atvykau, — jis vėl šypsosi. — Sulaukiau laivo, kuriam buvo reikalingas laivo kapelionas. Gavau

nemokamą kelionę. Jeigu tokio laivo nebūčiau sulaukęs, būčiau parsisamdęs paprastu laivo darbininku ir atkeliavęs. Gi nuo Rio de Janeiro, iki Belo Horizonte mano kelionę lėktuvu apmokėjo Diecezinė Seminarija, kuriai tą bilietą atidirbau. Matote... Tai labai paprasta.

Dar daugiau dvasinės-religinės ramybės ieškodamas, susirašinėjo su vyskupu P. Būčiu, rimtai galvodamas įstoti į Tėvų Marijonų vienuolyną.

Dievas jam skyrė kitokį kelią — visada sunkesnį ir daugiau dygliuotą. Jis, kaip nužemintai kantrus Viešpaties valios vykdytojas, su švelnia šypsena ir kupina meilės širdimi, kantriai keliavo skirtuoju, kartais aštriai spygliuotu, takeliu.

Labai daug neigiamo buvo girdėjęs apie Braziliją, nes ir tais laikais Europoje buvo skleidžiamos išpūstos žinios apie begalinį šio krašto skurdą, vargus ir klimato kietumą.

Gal dalimi ir šie bauginimai padėjo apsispręsti už išvykimą — noras asmeniškai visa tai išmėginti. Brolio kviečiamas vykti į Kanadą, savo viename laiške jam taip rašė (1951.2.21):

“...nenoriu vaidinti didvyrio, bet vykstu į Braziliją pirmiausia todėl, kad ten labai trūksta kunigų ir tikiuosi naudingai pasitarnauti didesnei Viešpaties garbei. Man būtų labai nesmagu girdėti, kada kiti sakytų, kad vykau į Kanadą patogumų ieškodamas. Nebijau apkalbų, kada jos neteisingos, kada mano sąžinė rami ir galiu drąsiai atsakyti: jūs skelbiate netiesą. O šituo atveju turėčiau tylėti ir kentėti, nes kaltinimas būtų su pagrindu. Ne ir ne. Nei laimės, nei patogumų niekur neieškau žemės kelionėje. Mano vienintelė laimė — tinkamiau tarnauti Viešpačiui Dievui ir mūsų tėvynei — Lietuvai. Nesirūstink, broli, ir nelauk manęs Kanadoje — mano tokia, kaip kunigo, paskirtis...”

Iš Neapolio išplaukė 1951 metų kovo 23 dieną Castel Verde laivu. Kelionė šiuo metu pasitaikė varginanti ir ilga. Okeanas buvo neramus. Senas ir silpnas laivas plaukė palengva. Kada pasiekė karštąją Ekvatoriaus zoną, keleiviai šuste šuto, kaip garo katilė. Be to, dar gerokai turėjo sugaišti, kai teko pasukti gana toli į šoną ir skubėti į pagalbą SOS besišaukiančiam norvegų laivui. Įgulą rado beplūdurijuojančią mažuose laiveluose, atokiau nuo laivo, kuriame buvo įvykęs nepataisomas sprogimas mašinų skyriuje. Van-

denyno paviršių aštriai ir vikriai raižė rykliai, nekantriai laukdami, gal būt, jiems teksiančio skanaus grobio...

Mėgino sužalotą laivą nuvilkti iki Brazilijos krantų, bet po kelių valandų tokio tempimo norvegų laive įvyko antras sprogimas. Jis staiga sutraukė visas grandines ir iškilo smailiu į viršų. Per kelias minutes pastovėjęs stačias, pasinėrė okeano gelmėse. Jo paviršiuje dar ilgai plūduriavo atplyšusios paskendusio laivo dalys, apšviestos raudonomis raketomis. Viena raketa nukrito ant paskendusio laivo vietos ir ilgai, lyg gedulinė žvakė, sukosi ir mirkčiojo okeano bangose...

Pagaliau kovo 10 dieną pasiekė Rio de Janeiro, tuometinę Brazilijos sostinę.

Čia teko užtrukti net keletą dienų. Miestas ir jo aplinkos gamtos grožis žavėjo kiekvieną švelnumui linkusią sielą. Aprašinėdamas savo pirmuosius išpūdžius Brazilijoje, kunigas Zenonas taip išsireiškia:

“... toks nuostabus Brazilijos sostinės grožis mane stipriai paveikė. Esu matęs daug gamtos grožio stebuklų, bet Rio miesto nepaprastas gražumas yra nepalyginamas ir jokiais žodžiais nenusakomas. Jį reikia pamatyti, kad tikrai suprastum, koks puikus šis Viešpaties Dievo kūrinys. Tai visame pasaulyje gražiausias gamtos savitumu didmiestis, kuriam niekur nėra lygaus. Nuostabi ir Guanabaros įlanka, pasakytum — miesto išpuošimui sustatyti didingi kalnai, aukštai iškilusių salų gaušumas. Ir viskas išdailinta turtingai vešlia tropikų augmenija...

Staiga suklupau prieš išpūdingąjį Korkovado

Kristų... pasijutau — menkas, mažytis vabalėlis... pasijutau neįžiūrimai menka dulkelė Jo kūrinyje...”

Rio šiuo metu turi arti dešimties milijonų gyventojų. Atrodo, stengiasi labai toli neatsilikti nuo didžiausio Pietinės Amerikos didmiesčio São Paulo, kuris savo gyventojais jau perviršijo vienuolika milijonų. Kunigo Zenono atvykimo metu Rio buvo nepalyginamai mažesnis. Bet miestui grožį ir didingumą suteikia ne gyventojų skaičius, bet aplinkos gamta, kurios panoramoje miestas kūrėsi, augo ir išsiplėtė visu tūkstančių dangoraižių didingumu. Atsimenu Rio, kada jis turėjo tik truputį daugiau vieno milijono gyventojų — ir tada jis buvo vienodai žavus ir įdomus. Gamtos kūrybos, jos nuostabumo nenustelbė dangoraižiai, milžiniškų fabrių rajonai, nei vadinamos favelos (varguolių lūšnos) akmeni-

nių kalnų pakriūtėse. Pão de Açucar, Corcovado, Terezo-polio Dedo de Deus ir kiti kalnai pirmiausia sužavi atvykėlio akį ir širdį...

Jau virš 40 metų mėgstu lankyti linksmus ir nuotaikingus Rio lietuvius, bet — žinoma — tik trumpam laikui. Ilgiau pagyventi šitame nuostabaus grožio mieste manęs niekas neprikalbėjo. Nemėgstu 3-4 kartus per dieną keisti prakaitu sumirkusius marškinius. Labai malonu lankyti Rio tik kaip svečiui. Nuolatiniais gyventojais, lietuvių, tenai liko nedidelis žiupsnis užsispyrėlių, kurie kas metai, bent trumpalaikėms atostogoms, pasirenka vėsesnį klimatą.

Kunigas Zenonas nuoširdžiai pamėgo Rio, susigyveno su jo karštu drėgnumu, giliai pamilo prieteliškus šio miesto lietuvius, bet... tenai jo sveikata per greitai tirpo. Nedrįstu teigti, kad visus vienodai neigiamai veikia drėgnai karštas klimatas. Kunigas Juozas Janilionis šitame mieste išgyveno eilę dešimtmečių ir pasiekė arti 90 metų amžiaus, o prof. dr. Kazys Audenis jau 50 metų darbuojasi vietos Politechnikume ir vis dar šviesiai nuotaikingas. Advokatas E. Petraitis artėja prie 80 metų amžiaus — toks pat jaunai optimistiškas.

Keletą dienų pasisvečiavęs sostinėje, lėktuvu išvyko į Belo Horizonte (Gražaus Akiračio) miestą, kuris yra Minas Gerães valstybės sostinė ir turi per du milijonus gyventojų. Tenai klimatas yra žymiai vėsesnis, nes miestas išsistatęs virš 900 metrų aukštumo plokštikalnėje.

Kelionė iš Rio de Janeiro į Belo Horizonte buvo tikrai maloni per gražų kraštą, gerokai primenantį Šveicariją. Kalnai, kaip aukšti didingi sargybiniai, rimtai susisvajoję, apsupti gausybės kalnelių, amžinai žaliuojančių tropikų augmenija. Nedidelės lygumos su akinančiai baltais ūkininkų pastatais, tiršta augmenija apsuptos sodybos. Laukai išraižyti mažų upelių, didelių upių ir mėlynuojančių ežerėlių...

Besigėrėdamas žavinčiais gamtos vaizdais pasiekė Belo Horizonte, kuris dar tais laikais buvo nedidelis provincijos miestas, į didmiestį išaugęs tik pastaraisiais dešimtmečiais. Oras čia ir "žiemos" metu yra šiltas, bet ne karštas ir labai sausas. Klimatas kur kas geresnis už São Paulo, kuris garsus klimato nepastovumu — keičiasi 3-4 kartus per dieną ...

Kunigas Zenonas atvyko į Belo Horizonte ne poilsiau-

ti, ne gėrėtis gamtos ir klimato skirtingumu. Šventų Studijų Kongregacija jį skyrė diecezinėje seminarijoje dėstyti Bažnytinę teisę ir Moralinę teologiją. Turės gerokai pasitempti, kol dar nepripratęs prie braziliškos aplinkos ir nepramokęs kalbos. Seminarijos rūmai — kolonialinio stiliaus — turi daugybę labai gražių pastatų, kur gyvena per 300 klierikų. Jeigu sveikata leis, čia teks darbuotis mažiausiai vienerius metus — anksčiau negali kur nors kitur išsikelti.

Neteko ilgai dairytis aplinkoje, jo įpratimu, greitai visa siela ir visa būtybė įsitraukė į seminarijos darbą.

Lietuvių tenai tuo metu gyveno vos kelios šeimos. Iš jų sutiko tik muziką Joną Kaseliūną, kuris greitai išsikėlė į São Paulo (dabar gyvena Kolumbijoje). Savo užrašuose mini dar vieną kitą tenai sutiktą lietuvių, bet... jie esą aiškūs Lietuvos pavergėjo garbintojai, su kuriais buvę tikrai sunku surasti lietuviško nuoširdumo šilumą ir palaikyti ryšį...

Gera žinome, kad profesoriaus darbas jam ne svetimas — per daugelį metų pamėgtas ir įprastas. Atrodo, turėjo būti bent pakenčiamai laimingas ir patenkintas. Taip tik atrodė. Nebuvo patenkintas ir turėjo visą eilę priežasčių, kurių bene svarbiausia — ilgėjosi lietuviško žodžio, savų tautiečių, lietuviškų širdžių šilumos — savų žmonių...

Svetimiausia aplinka, lietuvio prigimčiai svetimas klimatas, neįprastas maistas pirmiausia visu aštrumu atsiliepė į jautrų organizmą.

Maitinimasi čia jis taip aptaria: rytą balta duona ir kava. Pietums — ryžiai, pupelės, kepta mėsa, bananai ir kava. Vakare — pietų valgio pakartojimas. Klimatas ir maisto vienodumas jaučiamai laužė organizmą. Anksčiau atvykęs italas kunigas-profesorius, kiek vyresnio amžiaus, turėjo kreiptis į gydytoją, kuris paskyrė 42 injekcijas kraujo išvalymui ir liepė vartoti kas dieną keleriopus vaistus. Gydytojas perspėjo, kad jeigu sveikata nepagerėsianti — teks grįžti atgal, į Italiją. Italas žymiai sustiprėjo, bet kunigui Zenonui nei injekcijos nei vaistai nieko nepadėjo. Antraisiais darbo metais sveikata kas dieną daugiau silpo...

Atsitiktinai seminariją aplankė Rio de Janeiro arkivyskupas Dom Jaime Cãmara, kuriam seminarijos rektorius nupasakojo kunigo Zenono sveikatos blogėjimą. Ilgai nesvyravęs kardinolas, po trumpo pasikalbėjimo, pakvietė jį nedelsiant vykti į Rio ir profesoriauti Arkidiecezinėje sostinės seminarijoje, užtikrindamas, kad klimato pakeitimas tikrai tei-

giamai atsiliępsias į jo tirpstančią sveikatą. Paprašė leisti pagalvoti, nes gerokai nepasitikėjo karštu ir drėgnu Rio klimatu.

Nedaug bodamas silpstančių jėgų, kas dieną vis daugiau fiziniai lūždamas, laikėsi valios jėga ir giliu tikėjimu. Per visą laiką stengėsi išgyventi, suprasti ir visais būdais padėti seminaristams, besiruošiantiems šventam ir atsakomینگam apaštalavimo darbui. Įsijautė į jų dvasinę būseną ir kiek bepajėgdamas talkino jų dvasiniam formavimui. Dėjo pastangas, kad studijuojantieji Moralinę teologiją — priimtų mokslo žinias ne kaip šaltą būtiną formalumą, bet giliausiai persiimtų tos moralės šventumu, įsijaustų visa asmenybe, visa siela taip, kad būsimame apaštalavimo darbe ne tik žodžiais, bet ir gyvenimo šventumu taptų aukščiausios moralės dėsnių vykdytojais ir skleidėjais.

Jo kiti kolegos profesorai — daugumoje italai — buvo kitos nuomonės. Žymiai jaunesni — liberalesnės mokyklos auklėtiniai — vis daugiau ėmė šnairuoti į kunigą Zenoną, klaidingai galvodami, kad jis stengiasi keleriopai daugiau, negu reikalaujama — karjeros ar paaukštinimo siekdamas. Italai, Mussolinio mokyklos auklėjimo įtakoje, visada stengėsi dominuoti, vadovauti kitiems, kas galėjo neigiamai paveikti profesūros solidarumui. Taip pat buvo ir vienas latvis, kuris, kaip ir dauguma jo tautiečių, visur stengėsi savo valią primesti kitiems (net švento gyvenimo ir labai švelnaus būdo lietuviui — latvio pastangos “dominuoti” tikrai neteikė didelio džiaugsmo...).

Šimtais atvejų pastebėjau, kad lietuviui yra daug kartų lengviau sugyventi su bet kuria kita tauta, bet tik ne su mūsų “braliais-latviais”. Nelinksma tikrovė, kurią mes visur mėginame “užglostyti”, bet ji tikra, kaip gyvenimas. Kas tuo abejotų — paskaitykite ir išsigilinkite į latvių tautos istoriją, kokia didelė, galinga jų tauta buvusi praeityje. Mus valdė tik kunigaikščiai, gi latviai turėję garsiausius pasauly karalius, nesuskaitomus tautinius didvyrius...

Visa tai garsiai skleidžiama kitose kalbose jų tautos istorijoje. Lietuva tėra buvusi menka ir silpna kunigaikštija, kai tuo tarpu Latvija buvo didelė ir galinga karalystė, kurios valdovai dažnai talkinę lietuviams apsiginti nuo priešų. Atidžiai skaitant jų tautos istoriją, nenoromis peršasi mintis, kodėl gi jie savo karinio apogiejiaus laikais neužkariavo visas pasaulio šalis? . .

Būdamas iš prigimties labai jautrus, greitai pastebėjo savo kolegų nenuoširdumą, nors jo gilus pasišventimas pareigoms buvo labai neteisingai interpretuojamas, o sveikata vis daugiau braškėjo...

Buvo labai pamilęs savo darbą ir būsimuosius kunigus, kuriuos tinkamai prirengti būsimai šventai misijai — negailėjo sveikatos nei pastangų.

Po vienerių metų įtempto darbo buvo bemanęs išsikelti kitur, į tinkamesnio klimato sąlygas, bet labai prašomas seminarijos vadovybės, sutiko pratęsti sutartį dar vieniems metams.

Su čikagiškiais giminaičiais — Paškevičių šeimoje

Budrus Apvaizdos žvilgsnis sekė pasišventėlį kunigą. Antraisiais metais sveikata dar daugiau nusilpo. Amebos, virškinimo sutrikimai ir bendras organizmo nusilpimas labai sunkino gyvenimą ir darbą. Tik nepalaužiama kantrybe ir didele valia kentėjo visiems šypsodamasis ir savo skausmus ramindamas maldoje.

Neabejotinai čia klimatas buvo geras, bet maistas ir jo pagaminimas — sunkiai priimtinas. Apie tai jis viename laiške taip išsitaria:

. . . ir pavojingas amebas benaikindamas, turėjau gerti visokias „tručyznas“, prie to dar prisidėjo trombozės operacija, kuri pasisekė, bet kova su amebomis ne tik ilgai užtruko, bet ir gerokai privargino . .

Gydymosi metu gavo pakvietimą, labai geromis sąlygomis profesorianti Katalikų universitete (Universidade Católica de São Paulo) Teologijos fakultete. Jam besvarstant, atėjo pakartotinas Rio de Janeiro kardinolo kvietimas, kuris nulėmė pasirinkimą.

Seminarijos vadovybė labai apgailestavo jo išvykimą, bet sutiko su kardinolo pageidavimu.

Nebojo nusilpusios sveikatos, tikėdamas, kad gal nauja klimato permaina bus palankesnė organizmui. Labai širdingai atsisveikino su kolegomis profesoriais, kurių gal ir nebuvo suprastas, bet visus nuoširdžiai mylėjo ir gerbė, nors kai kur jiems širdyje nepritardamas. Jo didelis taktas ir švelnumas paveikdavo net didelius užsispyrėlius. Ilgainiui jį visi suprasdavo ir pamildavo. Buvo jau labai prisirišęs prie savo auklėtinių-seminaristų, kuriems visa širdimi buvo stengęsis padėti moksle ir gyvenime.

Truputį baugindamasis vyksta į Rio de Janeiro, kurio karščių buvo anksčiau taip labai bijojęs. Savo laiškuose, aprašinėdamas Rio, jis yra minėjęs, kad ten karščiai tokie dideli, jog saulėkaitoje net kiaušinis iškepa...

Bet Rio jam vis tiek geriau tiko, negu sausa Belo Horizonte plokštikalnė.

RIO DE JANEIRO

*Pakils mėnuo ir Kristus Corcovado didybėj
Žvelgs atlaidžiai į margas gatves;
Nakties apsiaustu uždengto miesto ramybėj —
Nebėra, nebėra jau tavęs...*

Iš Belo Horizonte neišsivežė linksmų prisiminimų, todėl kurdamasis Rio didmiestyje, jautėsi nedrąsus ir rezervuotas. Atrodė — geriau būti daugiau uždaru, daugiau gyventi vidaus susikoncentravimu, malda ir apmąstymais. Bet čia stebėtinai greitai sveikata sustiprėjo ir palengva visa būtybė įsijungė į judrų didmiesčio gyvenimą. Čia dar mažiau turėjo laiko rūpintis savimi, nes rado nepalyginamai didesnę darbo dirvą, kurią reikėjo purenti su karštesnių už kaitrą užsidegimu.

Rezervuotumas ir uždarumas visada buvo svetimas jo atvirai sielai, todėl pradėjęs darbuotis arkidiecezinėje Rio seminarijoje, gavęs mažą kambarėlį — vienuolišką celę prie senosios Rio katedros — neišvengiamai turėjo susidurti su aplinkoje išsibarsčiusiais lietuviais. Jį giliai jaudino lietuvių “kariokiškai” nuoširdus atvirumas ir jautrus palankumas kiekvienam naujai atvykstančiam tautiečiui.

Tenka pastebėti, kad niekur pasaulyje nerasime kitos tolygios lietuvių kolonijos, kur keletas šimtų tautiečių išsi-skklaidžiusių didmiesčio plotuose sugyventų tokioje gilioje vieningumo dvasioje, tarytum visi būtų iš vienos šeimos kilę. Ir savoje šeimoje kartais pasitaiko vienokio ar kitokio trynimosi, ko niekada per eilę dešimtmečių nesu pastebėjęs Rio lietuvių tarpe. Iki šiandien jie tokiais išliko, nors dauguma senųjų iškeliavo į Amžinybę. Nemaža jų išsikėlė į Šiaurinę Ameriką, kiti į Kanadą, dar kiti — savo jaunąją kartą — smarkiai nutautėjo, tik lietuviškas sugyvenimas ir lietuviškumo meilė jungia tampriais ryšiais. Jų jaunimas (jau nekalbantis lietuviškai) noriai dalyvauja lietuviškose pamaldose ir didžiuojasi savo tėvų kilme. Rio lietuviai, kartais aptardami net liūdnius ar tikrai nemalonių įvykių, atsitinkančius jų tarpe (kaip visur), juos nusako tokiu linksmu nuotaikingumu, kaip jų šeimos. Kartais atrodo, kad jie nei

supykti ar užsigauti nemoka. Juos lankydamas visada gėrėjais jų retai sutinkamu solidarumu.

Per savaitę laiko jau visi Rio lietuviai žinojo, kad jų tarpe apsigyvenęs iš Romos atvykęs lietuvis kanauninkas-profesorius, kuris dvejetą metų darbavosi Belo Horizonte kunigų seminarijoje, o dabar yra atkeltas į Rio profesoriauti įžymiausioje Brazilijos kunigų seminarijoje. Jie negalvojo svečio palikti ramybėje... Privalėjo jungtis į "jų šeimą". Kunigui Zenonui buvo labai džiugi staigmena, nes jis per visą Brazilijoje buvimo laiką ilgėjosi savųjų tautiečių. Buvo girdėjęs, kad Brazilijos sostinėje nuo senų laikų esama bent kiek lietuvių, be jokių organizacijų, be išvystytos lietuviškos veiklos dėl didelio išsiblaškymo didmiesčio plotuose. Kunigo džiaugsmas buvo kur kas didesnis, kada patyrė jų gilų religingumą, nuoširdumą ir pavyzdingai taikų sugyvenimą.

Daug džiaugsmo patyrė vietos lietuviai, kada pažino svečio kuklumą, paprastumą, įgimtą norą kitiems tik gera daryti su krikščioniška meile ir savęs išsižadėjimu...

Iki jo atvykimo į Rio buvęs gerokai apsnūdęs lietuviškas veikimas pradėjo greitai plėstis, šakotis ir reikštis, kaip niekada anksčiau.

Per eilę metų turėdamas didelį vietos kardinolo palankumą, jį naudojo įvairaus lietuviško pasireiškingumo ir visuomeninio darbo prasme. Viso to rezultatai buvo stebėtinai puikūs, kurių tik vieną kitą čia paminėsiu:

Jo rūpesčiu ir pastangomis buvo gautas lietuviškas radijo pusvalandis per vieną katalikišką radijo stotį. 1955 metais birželio 19 dieną — visoje arkivyskupijoje paskelbta Maldos Diena už Lietuvos išlaisvinimą ir kenčiančius lietuvius Sibiro tremtyje. Pats Rio kardinolas paskelbė kalbą į Lietuvą, kuri su vertimu buvo persiųsta Madrido ir Voice of America radijo stotims, kad būtų pertransliuota į Lietuvą... Atlikta daugelis kitų smulkesnių, bet lygiai svarbių lietuviškos veiklos darbų.

Nebodamas, kad pirmaisiais seminarijoje darbo metais per šešis mėnesius negavo nei cento algos, o vėliau teigėdavosi tik pusę darbininko uždarbio minimumo (apie 400 kruzėirų), savo asmeniškais sutaupytais centais atspausdino 50.000 paveikslėlių, kurių pirmoje pusėje buvo Aušros Vartų Dievo Motina — Lietuvos Globėja, kitoje — trumpa Lietuvos istorijos apžvalga portugališkai; trečiame puslapyje — malda su atlaisdais už Lietuvą ir ketvirtame — kankinys

vyskupas T. Matulionis. Visi šitie darbai jam teikė didelio dvasinio džiaugsmo. Ir fiziniai jautėsi gerokai sustiprėjęs po visų pergyventų vargų ir operacijų ...

Atostogaudamas neilsėjosi vietoje, bet keliavo po visą plačiąją Braziliją. Kuriam laikui buvo apsistojęs Serra de Piedade vienuolyne, eidamas vienuolyno išlaikomos senelių prieglaudos kapeliono pareigas. 1957 metais buvo nuvykęs į Argentina ir Urugvajų. Kelionėse daug privargo, bet į Rio sugrįžo su dar daugiau pagyvėjusia nuotaika jungtis į lietuvišką darbą. Tuo metu Pavergtų Tautų Seimas New Yorke (net neatsiklausęs) jį paskyrė delegatu Brazilijai. Padėkojo už suteiktą garbę ir... atsisakė, motyvuodamas, kad dirba lietuvišką darbą visa širdimi, bet ne oficialumo ar kokio nors pagerbimo siekdamas...

Nemaža laiko pareikalaudavo lietuviškos radijo programos paruošimas ir jos pravedimas. Kartais ir šių žodžių autorių šaukdavosi į talką. Nepalikdavo ramybėje ir kitus São Paulo lietuvius — Haliną Mošinskienę prisiprašė parašyti vaidinimą-inscenizaciją iš švento Kazimiero gyvenimo, Magdaleną Vinkšnaitienę — pamokinti Rio lietuvių jaunimą tautinių šokių ir kitus „apkraudavo“ vienokiais ar kitokiais darbais, talkinant Rio lietuviams. Jo išrūpinta lietuviška radijo programa vadinosi Voz da Litu&nia — Lietuvos Balsas, turėjusi nelaukto pasisekimo. Joje nuoširdžiai talkino jaunimas, jo suorganizuotas į Rio Lietuvių Ateities Jaunimo Būrelį. Vėliau įsteigė Rio Lietuvių Katalikių Moterų Draugiją, ilgai ir nuoširdžiai dirbusią katalikiškai lietuvišką kultūrinį darbą. Radijo programos paruošimas ir jos pravedimas buvo išimtinioje kunigo Zenono atsakomybėje prieš vietojį įstatymus.

Šalia visų tų darbų ir pareigų — mėgina užmegzti pažintis (jam tas stebėtinai sekasi) su asmenimis įtakingais ir vadovaujančiais krašto politikai. Jis visais būdais siekia Brazilijos politikų palankumo kenčiančiai pavergtai Lietuvai. Tikrai stebėtis reikia, kad visur jo pastangos vainikuojamos dideliu pasisekimu.

Tenka labai apgailestauti, kad būdamas nepalyginamai didelis veiklos ir darbo entuziastas — pamiršdavo save, savo kas metai daugiau ilstančias jėgas. Vėl palengva pradeda lūžti. Apie tai labai nenoromis užsimena savo užrašuose:

“... po visų vargų ir operacijų jaučiausi gerokai sustiprėjęs ir net primiršęs savo bėdas... Dabar matau, kad nuvargus širdis vėl pradėjo šlubuoti. Dar prisidėjo

dantų gėlimas ... ir visa bėda — patekau į mažai prityrusio dantisto rankas (tegu Viešpats jį laimina): išrovė vieną, antrą, trečią raudamas sužeidė žandikaulį... Bet ar kas nors supras, kaip žmogus jautiesi, po šitokių “malonumų”? O tų darbų — begalės. Jie degamai verčia skubėti. Mano pareigos neleisdžia prisiminti ligas ar fizinį nuovargį. Nėra laiko galvoti apie poilsį. Ir... atvirai šnekant, senatvė beldžiasi į duris...

Aišku, tas buvo tik skaudamų dantų nusiskundimas. Pasikalbėjimuose ir laiškuose vengė kalbėti apie save, savo vargus, skausmus ar ligas. Jis gyveno tik kitų vargais, kitų rūpesčiais ir bėdomis. Meldėsi ir kentėjo už kitus. Su pagalbos reikalingais dalinosi savo menku centu, o kuriems negalėjo materialiai pagelbėti — pats nieko neturėdamas — surasdavo pagalbą iš tokių, kurie galėjo ir, jo prašomi, neatsisakydavo.

Jo didžiausias rūpestis buvo padėti tiems, kurie siekė mokslo šviesos. Surasdavo pagalbą moksleivijai per organizacijas, per geriau pasiturinčius asmenis. Visa, ką jis darydavo gero kitų labui — nemėgo apie tai kalbėti, nei skelbtis. Tai darė griežtai remdamasis Kristaus mokslu:

“Tenežino tavo kairė, ką gero yra padariusi tavo dešinė...”

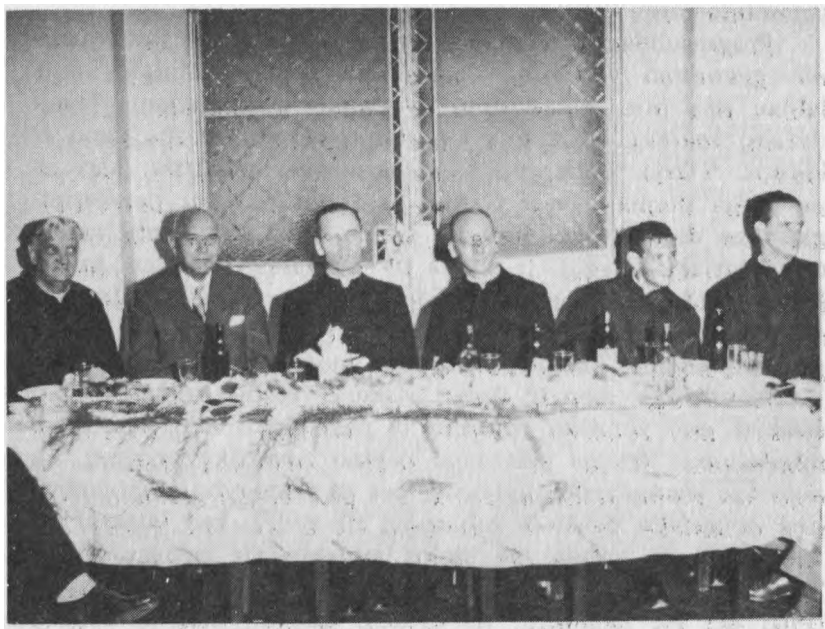
Dabar — berašant jo gyvenimo knygą — yra sunku, beveik neįmanoma surankioti tikslūs duomenis jo atliktų kilnių darbų, kurių tik vos vieną kitą nežymiai užsimena savo užrašuose. Kai ką pavyko “atidengti” iš atsitiktinų pasikalbėjimų su ką nors gero iš jo patyrusiais asmenimis. Be to, daugelio faktorių, aukštai iškeliančių jo šviesią ir taurią asmenybę — jaučiu neturįs teisės net ir paminėti — kadangi jis pats to neužsiminė savo laiškuose ar užrašuose. Knygoje liečiu duomenis plačiai viešumoje žinomus.

Pažymėtinas jo būdo bruožas — niekas nematė supykusio ar priekaištaujančio. Atrodė — niekada nemokėjo kietesnio žodžio ištarti. Jo pamokslai sidabriniai skaidrūs ir spinduliuojančiai šviesūs. Jeigu knygoje kuriuos iš prisiminimų atpasakiju, tai vistiek nėra jo pamokslo žodžiai, o tik šešelis, tik nesklaidus atpasakojimas to, kas yra smigte susmigę į klausytojo sielą, kaip stebuklingai gydantis balzamas. Jo žodžiai atgaivindavo, švelniai ir kilniai nuteikdavo. Išklauses pamokslo, pasijusdavai tikrai geresniu, kupinu kil-

nesnių polėkių, — sakytum — dvasingesnių, ko anksčiau nebūdavai pastebėjęs, nei jautęs.

Jeigu jam tekdavo ką nors subarti, ar netinkamą elgesį sudrausti, tai darydavo su tokiu atsargumu ir jo veido išraiška pabrėždavo, koks skaudus nemalonumas jį ištikęs ir kaip jam sunku apie tai užsiminti. Tuo nepaprastai paveikdavo jo subarimo klausantį, tiesiog atrodydavo, jog pats nukentėjo ir liko išbartas. Todėl ir žmonių palankumas ir meilė tokiam sielų ganytojui buvo neriboti. Visi stengdavosi geriau elgtis, kad kuo nors neužgautų jo jautrią ir gerą širdį ...

Šventų Velykų proga, atsimenu, švelniai apžvelgdamas šventiškai nusiteikusių minią jis kalba:

1959 metais Rio de Janeiro: kun. J. Janilionis, ministras F. Meieris, mons. Zenonas ir kiti...

“Su dvasios pakilimu, su linksma nuotaika, tyros širdies žmonės, pasitinkame Didžiąsias šventes. Ir kada nuolatiniai gyvenimo rūpesčiai dėl egzistencijos, duonos kšnio, murris taip retai leidžia pakilti viršum kasdienybės — šiandien susimąstome ir dėl dvasinių dalykų, dėl nemirtingos žmogaus sielos. Didžiosios šventės pakelia viršum pilkosios būties dienų, primena pačius reikšmingiausius ir svarbiausius

Kristaus gyvenimo įvykius. Pasijuntame nariais didžiulės tikinčiųjų šeimos. Tos šeimos, kurioje nyksta tautų, rasių ir luomų skirtumai. Krikščioniškojo humanizmo angelas vėl suplazdena viršum mūsų, atneša palaimą ir dvasinį tikėjimo džiaugsmą ...

Velykos — prisikėlimo šventė. Visos tikinčios žmonijos dvasinio džiaugsmo šventė. Mes giedame Alleliuja, pagarbindami Amžinąjį nemirtingumą. Kristus kėlėsi! Mirtis nugalėta! Mūsų gyvenimas įgavo Amžinąją prasmę. Žmoguje prabyla jo nemirtingoji siela. Mirties nugalėjimas įprasmino mūsų vargus, praskaidrino viltis, pakėlė mūsų mintis į Visatos Kūrėją. Džiaugsmo ir mirties nugalėjimo šventė mūsų krūtinėse tvinsta tikėjimo šiluma, kuris mus jau šildė vaikystės dienose, kurios ir dabar dažnai pasiilgstame brisdami gyvenimo vargų keliu...

Progresuodamas technikoje — žmogus nutolo nuo dvasinio gyvenimo vertybių. Gamtos paslapčių pažinimas mus labiau riša prie materialinio gyvenimo ir pradedame jausti dvasinį regresą. Išsikeroja smurtas, apgaulė, baisūs karai ir klastos. Tikrai, dabartinis žmogus dažnai pamiršta, kad jis ne viena duona gyvas. Garbės ir žemiškų turtų pervertinimas kas dieną auga. Religija tampa labai neparanki sumaterialėjusiam žmogui. Ji tampa tik prietaras, nors tam mokslinio pateisinimo neturi. XX-jo amžiaus pabaigos žmogus riedėte rieda į pagonybę, dvasios elgetystę tuščiais lozungais ramindamas, sąžinę fariziejiškai guosdamas...

Neteisinga manyti, kad Kristaus religija reikalauja atsisakyti nuo žemiško pasaulio ir pasiaukoti vien dvasiniam tobulėjimui. Kristus geriausiai pažino žmogišką prigimtį, žinojo kas mums reikalingiausia, bet per daugybę amžių žmonija nepasiekė dvasinio tobulumo tik todėl, kad laimės ieškom ne savo viduje, ne sielos ramybėje ir tarpusavio taikoje. Kristus mokėjo ne tik pasmerkti žmonijos klaidas ir liūsti dėl jos nelaimių. Jis mokėjo atleisti, mokėjo džiaugtis žmonių linksmumu. Tai mini Jo stebuklas Galilėjos Kanoje. Būdamas dieviško tobulumo Jis rodė meilę net nusikaltėliams ir niekada neklydo savo sprendimuose. Jo mokslas mus stebina net ir po dviejų tūkstančių metų savo paprastumu ir neišmatuojamu gilumu. Ir visada stebins tiesą mylinčius žmones. Tokie paprasti Evangelijų žodžiai — suprantami visiems ir, kartu, prieš jų gilumą temsta išminčių protai. Išminties gilumas dažnai tik širdimi pasiekiamas, nes Tikroji Tiesa ne visur sutinka su žmogiško pro-

tavimo logika...

Mes, lietuviai, išsklaidyti įvairiose pasaulio šalyse, esame laikinai praradę kankinamą ir kryžiuojamą tėvynę, giliai tikėdami Kristaus prisikėlimu — tikime ir mūsų tėvynės prisikėlimu iš vergijos kančių... Šiandien mes lūpomis tariame: Linksmų Velykų Švenčių! — o mūsų širdys tvyro sielvarte, kad šventasis mirties nugalėjimo rytas — skaudus ir gedulingas mūsų broliams Lietuvoje ir ištėrime ...

Kristus prisikėlė! Mirtis nugalėta! Gamta keliai iš žiemos letargo. Kelsis ir mūsų tėvynė. Tikėkime, ir tenai suskambės prisikėlimo varpai, o tikėjimas — stebuklus daro. Todėl —

Priimk Velykų maldą, o Kūrėjau,
Ir dieną šią palaimink mus,
Apsaugok nuo skaudžiausių vėjų —
Tenai — mūsų paliktus namus...”

Atsimenu vienam Rio lietuviui kartą pasiūliau užsiprenumeruoti lietuvišką laikraštį. Pataikiau ant surasto telefonų knygoje — nežinojau jo įsitikinimų. Už klaidą turėjau išklausti visos tirados karčių pasipiktinimo žodžių ir skaudžių priekaištų, kad išdrįsau jam “klierikališką” laikraštį piršti, kadangi jo idėjos buvo daugiau negu “ružavos”. Ką beveiksi — susigėdęs turėjau ilgai atsiprašinėti, širdyje pasižadėdamas vengti kada nors tokį tautietį susitikti gyvenime...

Mano nustebimui nebuvo ribų, kada ši rausvų idėjų lietuvi, pamaldų metu, pamačiau katedroje. Pasibaigus pamokslui ir man bešnekučiuojant su kitais tautiečiais prie bažnyčios durų, jis kartu su kapelionu priėjo ir nedrąsiai pasisveikino. Kunigas Zenonas šypsodamasis pastebėjo:

— Būkite malonus ir šitam mūsų tautiečiui užsakyti tą savaitraštį. Jis prašo jums tai priminti.

— Taip, taip... labai prašau. Nors laiko turiu nedaug, bet bus gera bent sekmadieniais pavartyti ir pasiskaityti. Prenumeratą dabar pat sumoku...

— Še, tau, Jurgi, sekminės ... — pagalvojau. Tik vakar mane šis lietuvis išplūdo ir įtikinėjo, kad nenori žinoti katalikiškos spaudos. Dabar jį sutinku lietuviškose pamaldose ir pats prašo laikraščio...

Dažnai nemokėjau suprasti, koku būdu kapelionas sugebėdavo sušvelninti ir į teisingą kelią patraukti rausvame kairume surambėjusius tautiečius. Tokių daugelį matydavau bažnyčioje lietuviškose pamaldose.

Jis veikdavo žmones iš visos būtybės sklindančiu gerumu ir krikščioniška meile.

— Nesmerkime nuklydusių tautiečių, — jis sakydavo.

— Nesvarbu, kaip jie šiandien save bevedintų — ar krikštyti bažnyčioje, ar ne. Jie ne tik kaip lietuviai, bet ir kaip krikščionys — mūsų broliai ir sesės. Palikime jiems jų idėjas ir mylėkime juos taip, kaip Kristus yra liepęs mylėti...

Gerai žinau, koks neatlaidus ir kietas jis buvo antikomunistas. Kiek valios ir širdies reikėjo — ištiesiant ranką tikėjimo ir tėvynės priešams. Jo meilė buvo stipresnė už plieną. Su meile, gerumu, švelnumu, su dvasine galia ir didele kantrybe — susigrąžino iš klaidų kelio ne vieną nuslydėlį...

Niekada to nekommentavo. Mėgo kitus pagirti, jais pasididžiuoti, tik į tą skaičių neįjungdavo save.

Niekada nevartojo svaiginančių gėrimų, bet mačiau kartą vaišėse mielai priėmė pasiūlytą stiklą alaus. Šypsodamasis padėjo, pakėlė prie lūpų ir vėl tęsė pasikalbėjimą, laikydamas stiklą rankose ir retkarčiais jį pakeldamas. Mačiau, kad atsisveikinant ir skirstantis — jo stiklas taip ir liko nepradėtas gerti. Rūkančiam jis mielai atnešdavo peleninę, pats lyg atsiprašydamas, pastebėdavo, kad dar neišmokęs rūkyti. Nuolatos bendraudamas su jaunimu labai stengėsi nuteikti taip, kad net didelius užsispyrėlius paveikdavo. Parinktais gražiais pavyzdžiais, jautriu švelnumu — sakytum

— įtaigodavo atsisakyti blogų papročių. Dažnas jaunuolis giliai sukrėstas nuoširdžiai pasižadėdavo vengti svaiginančių gėralų ir niekada nerūkyti.

Praslinkus jau eilei metų — Rio lietuviai — vos užsiminus mielojo Monsinjoro vardą, staiga nuliūsta ir tyliai pasako:

— Jis buvo šventas žmogus! Kito į jį panašaus tur būt niekada nematysime...

Virš dešimties metų įtempto darbo tropikuose labai skaudžiai fiziniai jį sudilino. Užtęsti dar ilgiau ir tapti ne-naudingu paliegėliu, našta kitiems — bijojo.

Jausdamas, kad greitai teks atsisveikinti su pamilta Rio lietuvių kolonija, jis rašė:

“... dabar Rio lietuvių gyvenimas, ačiū Viešpačiui Dievui, jau įsisiūbavo. Net — labai gražiai: geriau negu tikėjaisi. Būtų tikrai skaudu, kad man išvykus —

lietuviška veikla nusilptų. Jaučiu, kad ne veltui mano darbas ir pastangos. Visi čia gimę jaunuoliai ir jaunosios — nuostabiai reiškiasi lietuviybėje ir Viešpaties garbinime. Būtų labai skaudu, jeigu man išvykus — vėl sugrįžtų į senąją pasyvumą . .

Lietuviškos kilmės jaunimo išlikimas ateičiai gerais katalikais ir sąmoningais lietuviais jam teikė didelio rūpesčio, gal net daugiau negu jo paties kas dieną silpstanti sveikata.

Kita proga jis pastebi:

“... ir praeitą savaitę Rio de Janeiro mieste, kartu su kitais rusais, lankėsi Justas Paleckis — tariamas Lietuvos prezidentas-iškamša. Atleisk jam Viešpatie, kiek daug blogo Lietuvai ir lietuviams yra padaręs... Žmonės kalbėjo, kad čia buvo susitikęs su nekuriomis lietuviomis, bet niekam nepataręs grįžti į Lietuvą. Negyręs ir pokarinio Lietuvos gyvenimo ... Nesinori tikėti, bet gal atbunda ir jo sąžinė po tokios daugybės skriaudų tėvynei . .

Labai atidžiai stebėjo politinį Brazilijos gyvenimą ir į chaosą palengva kryptančią krašto demokratiją. Bauginosi, kad ši, Viešpaties palaiminta, katalikiška šalis nebūtų užlieta ateizmo drumzlių. Vos pasibaigus prezidentiniams rinkimams, komentavo:

“... ir kiekvienam lietuviui skaudžiai suspaudė širdį, kad vos perėmęs pareigas naujasis krašto prezidentas — panaikino Pabaltijo kraštų diplomatinės atstovybes. Toks Lietuvos okupanto pripažinimas mums labai skaudus smūgis. Nors jis pats Rio kardinolui užtikrinęs, kad esąs praktikuojantis katalikas ir tikrai nepasuksiąs krašto į komunizmą, bet didžioji spauda spėlioja, kad iš jo galime visko tikėtis ...”

Sveikatai pastebimai silpnėjant, noroms nenoroms teko susirūpinti klimato pakeitimu. Apsisprendė už sugrįžimą atgal į Romą, kur buvo jau seniai nuoširdžiausiai laukiamas Lietuvių Švento Kazimiero Kolegijoje. Tik ne ilsėtis, ne! Jo laukė ir Romoje dar kalnai darbų, nuo kurių iki dienų pabaigos nemokėjo atsisakyti.

Brazilijoje palieka ne tikrai daug atliktų darbų, bet ir labai didelę dalį savęs ...

ATGAL Į ROMA

*Širdimi toliuose giliai įaugęs —
Matau senelio Nemuno dainuojančius krantus,
O, Viešpatie! Nejau — nejaugi — ne —
Nebeišvysiu — klajūno širdyje šventus? . .*

Ne poilsiauti, ne atostogauti grįžta į Romą. Tuojau jungiasi į Lietuvių Kolegijos darbą. Klimato pakeitimas šį kartą buvo tinkamu laiku. Fiziniai sustiprėjo, atgavo savo neišsekantį optimizmą, nors nostalgijos — tėvynės pasiilgimo jau niekur nepajėgė nuslopinti.

Darbe ir maldoje mėgino nejausti, negirdėti Nemuno šnarėjimo, ūbaujančių rudens vėjų kvapo — tai neįmanoma: nostalgija jį lydėjo iki dienų pabaigos...

Nebojant, kad Brazilijoje patyrė nemaža vargo, neteko daug sveikatos — išgyveno tropines ligas ir operacijas — pradėjo vėl ilgtis šito krašto. Atrodė neįtikima, bet spaudoje gaudė žinias apie Braziliją ir gerai sustiprėjęs, galvojo vėl sugrįžti po Pietų Kryžiumi...

Į Romą nuolatos atvykstantieji Brazilijos vyskupai labai nuoširdžiai jį kvietė sugrįžti atgal apaštalauti tenai, kur jis pats pasirinkęs ir pareigose, kurių jis panorės imtis. Jis vėl pradeda galvoti, ar tikrai nebūtų vertingesnis darbas Viešpaties akyse, jeigu iki savo amžiaus galo būtų pasiilkęs dirbti Brazilijoje?

Tuo klausimu jis užsimena:

“... ir Ribeirao Preto arkivyskupas, ką tik atvykęs į Romą, susiieškojo mane ir labai prašė sugrįžti Brazilijon ir darbuotis tenai, kur klimatas tikrai nekenksiąs sveikatai. Kol kas galvoju ir svarstau, bet jaučiu, kad dar kada nors teks sugrįžti tenai. Ne tik Brazilijos, bet ir mielųjų Rio lietuvių vis daugiau pasiilgstu. Jei-gu tik sveikata geriau sustiprėtų — būtinai grįšiu...”

Nors jau daugybė metų praslinko — negalėjo pamiršti Gudijos katalikų, apie kurių likimą nuolatos teiraudavosi kunigų, kurie atvykdavo į Romą iš pavergtų kraštų. Daug sielvarto jam suteikė pasitvirtinusios žinios, kad Gudijos katalikai yra labiau persekiojami net negu Lietuvoje ir kad

tenai visoje plačioje šalyje nėra nei vieno katalikų kunigo. Visos katalikų bažnyčios Gudijoje uždarytos. Vienos jų nugriautos, kitos paverstos tarnauti ne religiniams tikslams. Minsko ir jo apylinkių katalikai slaptai atvyksta į Lietuvą atlikti savo religines pareigas. Tarp tokių esama labai daug jaunimo, kurį jis kadaise buvo prirengęs prie šventos Komunijos. Visos tokios žinios paveikdavo jo jautrą širdį ir beštiprėjanti sveikata vėl susilpdavo...

Pirmaisiais mėnesiais galvojo, kad jau esąs pakankamai sustiprėjęs ir greit galės sugrįžti į Braziliją, bet — laikui bėgant — įsitikino, nenoromis teks ilgiau užtrukti Romoje. Jis pats sako:

“... galvoju, kad su mano sveikata jau viskas gerai. Tik artritis dar smarkiai vargina. Dariau bent 30 kartų šildymus įvairiais spinduliais. Mažai tepadėjo. Manau, kad reikės dar daugiau kaitinti. Tik nepagalvok, kad tapau invalidas. Romos oras ir maistas mane labai sustiprino. Daugiausia mane skaudina — žinios iš pavergtos Lietuvos: nors tai gimtojo krašto naujienos, bet dažnai labai liūdnos. Dabar vėl pranešė, kad bolševikai Kaune teisė karininką Kemzūrą ir kitus buvusius Lietuvos karius, kurie “jų teisme” laikėsi labai drąsiai ir teisėjams-budeliams taip pasakę:

— Mes kovojome už Lietuvą, už mūsų tėvynės laisvę. O, jūs, rusai, esate Lietuvos pavergėjai. Jūs kančino ir žudėte lietuvius Pravieniškėse, Rainiuose ir šimtuose kitų vietovių... Mūsų kova yra šventa, nes gintis nuo pavergėjo — kiekvieno lietuvio pareiga...

Taip, jie buvo drąsūs ir neprašė jokio pasigailėjimo. Visus bolševikai sušaudė. Bet “jų teismas” ir nužudymas nuskambėjo per visą kraštą. Kantrus lietuvis kentėjo ir tylioje maldoje šaukėsi Kūrėjo malonės ir pasigailėjimo mūsų nelaimingai tėvynei...”

Bet iš daugelio jo užrašytų minčių jau netrykšta įpras-tas optimizmas. Tėvynė kančiose, o jam tenka rūdyti Romoje, tenka rūpintis (jo nemėgiama) materialiniais Kolegijos reikalais. Gyvenimo vargų nusilpnintą širdį labai vargino dienos rūpesčiai ir nuolatinis lipinėjimas į IV aukštą Kolegijos namuose. Administracinis darbas, Kolegijos reikalų tvarkymas, artėjanti senatvė šaldė jo ankstesnį entuziazmą. Klusniausiai vykdė prisiimtas pareigas; labai daug meldėsi, prašydamas Viešpaties Dievo pagalbos ir ištvermės darbuose, tik jaunatviško užsidegimo nebejautė. Net kartais pasvajodavo apie tylų ir ramų užkampį, toliau nuo triukšmo, toliau nuo minios klegesio... Svajotojo pats vienas, beveik niekam

apie tai nesakydamas ir užrašuose vos teužsimindamas. Kietas ir neatlaidus gyvenimas jam leido tenkintis tik svajonėmis. Skaudžiai išgyveno Vatikano sluoksnių suartėjimą su Maskva. Apie tai ir užrašuose užsimena:

“... Bažnyčios suartėjimas su bolševikais turi aiškų tikslą — palengvinti katalikų būklę sovietinėse šalyse. Duok Viešpatie, kad šituo būdu pavyktų tenai sumažinti tikinčiųjų kančias, bet... aš labai bijau, kad Vatikanas bus gražiai ramintas, o katalikų persekiojimas nesusšvelnės. Jie, tenai, yra melo ir apgaulės specialistai. Labai norėčiau suklysti, bet...”

1963 metų pradžioje per Vatikaną buvo kviečiamas vykti į Vokietiją liudyti teisme dėl Gudijos kunigo Godlewskio žuvimo (jis minimas II dalyje). Teismas jam rodė, atpažinimui, keletą anų laikų Minsko gestapininkų. Negalėjo prisiminti ir atpažinti žmonių, kuriuos buvo matęs vos vieną kartą prieš 20 metų.

“... nepažinau jų. Negalėjau įsidėmėti veidų bruožus, kad juos prisiminčiau po 20 metų, kurie per tokį ilgą laiką galėjo pasikeisti. Aną baisų vakarą aš pats taip pat buvau labai išsigandęs... Prokuroras kalbėjo, kad nežiūrint, koks būsiąs jo liudijimas — kaltinamieji bus sunkiai nubausti. Ar tuo sugrąžinsi nužudytam kunigui gyvybę? Tegul juos teisia pats Viešpats. Komunistai nukankino ir išžudė daugelį tūkstančių kunigų ir milijonus nekaltų žmonių, o niekas negalvoja juos traukti teismo atsakomybėn, nes toks menkas yra žemiškas teisingumas...”

Jam nebuvo maloni staigmena — pakėlimas į monsinjoro laipsnį. Net buvo mėginęs protestuoti, kad šis garbės titulas geriau pritiktų kitiems, kurie gal daugiau verti ir daugiau nusipelnę Bažnyčiai. Savo konfratrų perkalbėtas, nusileido, tik niekur ta garbe nemėgo naudotis gyvenime, tai laikydamas tiktai oficialiu formalumu. Visur naudojo tik kunigo titulą, be kitų garbės priedų. Laiškus pasirašinėdavo: “kun. Zenonas”. Kada jį kartą pavadinau monsinjoru — išplėtė akis, patylėjęs, švelniai pasakė:

— Vadinkite kunigu, tai man daugiau pritinka... Tas paaukštinimas buvo tikrai bereikalingas. Mėginau atsakyti, bet nedrįsau suteikti nemalonumo arkivyskupui... Visi šitie titulai tai žmonių išgalvojimas — amžinybėje neturės nei reikšmės, nei prasmės. Visa, ką nuveikiau — dirbau Viešpačiui Dievui, bet ne tikėdamasis pagerbimo čia,

žemėje. Tiktai iš Viešpaties aš gausiu teisingą atlyginimą, tokį kokio būsiu nusipelnęs... Todėl nemėgstu žemiškų priedų.

Švento Kazimiero minėjime Romoje 1964 m. — Gudų vysk. Č. Sipovič, mons. Zenonas, kard. Pizzardo ir kiti...

Kolegijoje dirbo rūpestingai, su miela šypsena, nenu-siskųsdamas, su šventojo kantrybe ir savęs išsižadėjimu. Tik vis ilgėjosi Brazilijos, kurioje galėjo pasitarnauti saviems tautiečiams. Ilgėjosi religiniai tautinio darbo lietuviško jau-nimo tarpe ... —

“... tenai nelabai tinkamas klimatas man stipriai suar-dė ir nualino sveikatą, bet jeigu tokia būtų Dievo va-lia — mėginčiau sugrįžti, dar pasidarbuoti tarp Rio lietuvių”.

Kita proga, rašydamas apie Vatikano santykius su ru-sais, liūdnei pastebi:

“... vėl atvažiavo į Romą iš Lietuvos, vadinama “ka-talikų delegacija” su Rumšiškių klebonu Žemaičiu. Jų tarpe yra ir rusų... Nesuprantu, koku tikslu bolševi-kai juos atsiuntė? Gerai suprantu, kad Šventasis Tėvas nori visais būdais padėti Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, bet... ar galime pasitikėti rusais? Iš komunistų širdi-mi ir pataikavimu niekada nieko nelaimėsime. Rusai

yra gudrūs: išnaudoja visas progas nuteikti pasaulį savo politikos naudai. Vatikanas dar tiki, kad santykių gerinimu — palengvins pavergtiems katalikams. Atleisk, Viešpatie, šituo atveju labai abejoju, nes tą sistemą labai gerai pažįstu. Esu įsitikinęs, kad nieko gero iš tų santykių neišeis ...”

Tai buvo 1963 metais. Dabar, jau praslinkus 15 metų, visi įsitikinome, kad religinio gyvenimo persekiojimas visoje komunistinėse šalyse nėra sušvelnėjęs, bet daugeliu atvejų dar paastrėjęs.

Į Romą atvykstantieji lietuviai atvežė Lietuvoje išleistą žurnalą “Švyturys”, kuriame paskleista daug ir piktų šmeižtų apie kunigą Zenoną. Tenai rašoma, kad esą jis glaudžiai bendradarbiavęs su Lietuvos aktyvistais ir vokiečiais. Vienu laikotarpiu esą buvęs net... vokiečių kalbos vertėju ...

Gerai žinome, kad Lietuvos tikintieji tokiais šmeižtais nepatiki. Atvirkščiai — tenai nepasitikima tuo kunigu, kurio bolševikai nešmeižia. Katalikams toks kunigas sukelia įtarimo, kad jau pradėjęs “talkininkauti” komunistams ir tikintieji nuo tokio kunigo šalinasi ir visais būdais jo vengia...

1964 metais pavergtos Lietuvos spaudoje pasipylė ištisa šmeižtų serija, liečianti kunigą Zenoną, kas stipriai paveikė jo silpstančią širdį. Mėgino šmeižikams atsakyti italų spaudoje, tiksliai nurodydamas faktus, vietas ir įvykius. Tas dar daugiau kurstė bolševikų užsipuldinėjimus, nes jų baisūs darbai visu nuogumu buvo atidengiami plačiai skaitomoje pasaulio spaudoje.

Nuo to laiko kunigas Zenonas tampa daugiausia bolševikų neapkenčiamu lietuvių kunigu užsienyje. Jo veiklos ir vardo apjuodinimui negaili išgalvotų “faktų”, bolševikiškai “patikimų” liudininkų. Tada kunigas Zenonas ryžtasi italų ir ispanų kalbose paskelbti visus baisumus, kuriuos ne tik jam, bet ir tūkstančiams kitų teko pažinti ir patirti bolševikų valdymo metu. Visa tai turėjo paskelbti atsargiai, aplenkdamas daugelio dar gyvųjų pavardes, kad tuo nepakenktų vergijoje pasilikusiems. Dvidešimt metų praslinko nuo tų faktų paskelbimo ir beveik 40 metų nuo aprašomųjų įvykių, bet dar ir šiandien tie įvykiai kartais nuskamba rimtoje pasaulio spaudoje ir sukelia audrą bolševikiniuose sluoksniuose.

Pagaliau kunigas Zenonas vis šalčiau reaguoja į bolševikinius užsipuldinėjimus:

. . ir visas jėgas atidaviau Dievo garbei ir sielų gelbėjimui. Tai aišku, kad už gerus darbus blogis turėjo atitinkamai reaguoti. Jeigu būčiau blogai atlikęs mano krikščioniškas pareigas — ji e tylėtų ar net girtų . .

Nors gyvendamas labai toli nuo Brazilijos ir persikroves įvairiais darbais bei rūpesčiais — domėdamasis stebėjo Brazilijos politinio gyvenimo kreives ir vingius.

“Man atrodo, kad Brazilija gražiai valosi nuo raudonojo amaro. Daug meldžiuosi, kad Viešpats jiems padėtų išbris# iš politinių painiavų ir kreivų posūkių klampynės. Jaučiu didelį norą sugrįžti Brazilijon ir dar daugiau pasidaruoti šitos kilnios tautos sielų gerovei. Kad tiktai sveikata dar tebetarnautų (1964.IV.24)”.

Gegužės pradžioje buvo nuvykęs į Šveicariją (Lugane), dalyvauti šviesios atminties prelado Kazimiero Šaulio laidotuvėse. K. Šaulys buvo bene paskutinis Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Kunigui Zenonui teko atsisveikinti Kauno Kapitululos vardu. Labai mylėjo šį kilnų senelį (mirė eidamas 93 metus), per visą laiką su juo susirašinėjo. Gyvendamas Brazilijoje palaikė nuolatinį su juo kontaktą laiškais ir labai dažnai rėmėsi jo padaršinimais. Dabar giliai ir skaudžiai išgyveno didingai šviesaus ir tauraus

Kūčios Šv. Kazimiero Lietuvių Kolegijoje, Romoje, 1965 m. — mons. Zenonas, kun. prof. St. Yla ir mons. Kl. Razminas

lietuvio pasitraukimą į amžinybę. Grįžo į Romą susikrimtęs ir apgailestaudamas, kad šviesiausios lietuvių tautos asmenybės tampa išbarstytos pasaulio kapinynuose, dar gi tie, kurie savo tėvynę daugiausiai mylėjo ir visas gyvenimo pajėgas skyrė Lietuvos prisikėlimui iš rusų vergijos.

Atvykėliai iš Lietuvos pranešė, kad kunigo Zenono asmeniškai pažintas poetas Juozas Mikuckis apsisprendęs sugrįžti į Lietuvą (gyvenęs Amerikoje). Esą jo pirmoji žmona ir vaikai jam išrūpinę grįžimą.

“... ir esu tikras, kad bolševikai šį pasenusį žmogų panaudos jų komunistinės propagandos dūdai pūsti...”

Neapsiriko. J. Mikuckis labai greitai buvo įjungtas į bolševikinės propagandos mašiną, nors savo jaunystėje — partizanas - savanoris - karys, buvo narsiai kovojęs prieš bolševikus; už nuopelnus tėvynei — dar nesenas būdamas — buvo gavęs specialią Lietuvos valstybės pensiją...

Kita, žymiai skaudesnė žinutė jį pasiekė iš Lietuvos — Kauno Įgulos bažnyčios uždarymas:

“Buvo lygiai septinta valanda vakaro. Kunigas-klebonas, baigęs atnašauti šventas Mišias, peržegnojęs žmones, pranešė, kad šiandien čia buvo aukojamos p a s k u t i n ė s šventos Mišios. Bažnyčia būianti uždaryta ir panaudota kitiems tikslams. Kunigo balsas virpėjo susijaudinimu, kada jis maldavo žmones apleisti šventovę ir ramiai išsiskirstyti.

Žmonės nesutiko išeiti iš bažnyčios. Visi pradėjo garsiai melstis, giedoti šventas giesmes. Ir taip slinko valandos. Priartinus vidurnakčiui ir niekam nesiskirstant, kunigas su ašaromis maldavo:

— Žmonės, išeikite... išsiskirstykite... jeigu to nepadarysite — jie mane užmuš...

Tada maldininkai verkdami bučiavo altorius, paveikslus, grindis... pagaliau, bijodami, kad bolševikai nekeršytų kunigui — palengva visi išėjo iš bažnyčios... Tuojau prišoko komunistų valdininkai, užrakino ir užantspaudavo duris. Sakytum — sargai prie Kristaus Grabo. Kauno Įgulos Bažnyčia — Laisvės alėjoje — Vienybės aikštėje — tapo visagalės kompartijos nuosavybė.

Tai šitokią “tikėjimo laisvę” turi mūsų broliai Lietuvoje ... Ar ilgam, o Viešpatie? ..”

Panašios “žinutės” nuolatos įvairiais keliais pasiekdavusios Romą ir aštrių spygliu susmigdavusios į jo skaudamą

širdį. Po to per ilgas dienas vaikščiodavo tylus, susikaupęs, palenkta galva, nuolatos paskendęs maldoje ir susimąstyme.

Pakartotinai brolio kviečiamas atvykti į Kanadą, kur galėtų tinkamai sustiprėti po ilgų dygliuoto gyvenimo vargų, nenorėdamas jo užgauti labai švelniai atsisakinėja:

“Mano norą sugrįžti į Braziliją tu neimk labai tragiškai į širdį, nes nėra ko jaudintis. Mane pakartotinai nuoširdžiai kviečia Rio de Janeiro kardinolas. Kviečia ir keletas kitų arkivyskupų, vadovauti seminarijai, ar pasirinkti kitas pareigas. Galvoju, kad tenai aš būčiau naudingesnis Dievui ir Bažnyčiai ir mano likusios gyvenimo dienos būtų daugiau įprasminotos, negu vykstant pas tave. Aš tikiu, kad vykdamas Kanadon, galėčiau žymiai ilgiau pratęsti gyvenimą, bet... žinai, broli, kad vistiek vieną kartą reikės atsistoti prieš Viešpatį Dievą ir atiduoti Jam darbų apyskaitą. Visai nesvarbu ilgai gyventi, bet labai svarbu — kilniai, našiai ir nesavanaudiškai... Turėkime ramią sąžinę, sutikime su Viešpaties valia ir ko daugiau bereikia? Visa širdimi Dievą mylintiems visada ir viskas išeina tik į gera...”

Ką tektų pridurti prie šių žodžių? Atrodo, jis gerai žinojo: dar vienas sugrįžimas į Braziliją — tikrai sutrumpins dienas, nors to visai nesibaugino.

... aplankė Šventąją Žemę, 1966 metais

Be einamų pareigų Kolegijoje, papildomai pradėjo dirbti Šventų Sakramentų Kongregacijoje. Taip apsikrovė darbais, jog neturėjo poilsio net namuose. Vis skubėdamas, vis bėgčiomis, lyg nujausdamas, kad jo gyvenimo žvakelė pastebimai trumpėja ...

Per visą gyvenimą buvo rankiojęs archyvinę medžiagą. Susidaręs visą kalną užrašų, iš kurių norėjęs rašyti arkivyskupo Juozapo Skvirecko monografiją. Bet pirmiausia norėjo surinkti pakankamai medžiagos ir parašyti Katalikiškos Lietuvos istoriją portugalų kalboje. Todėl labai rimtai nusprendė galimai greičiau sugrįžti į Braziliją ir surankioti medžiagą apie lietuvius čia imigravusius nuo seniausių laikų. Tokių duomenų dar niekas neturi, o jam nesunkiai pavyks prieiti prie valdžios archyvų, rankioti davinius apie lietuvius, ar iš Lietuvos atvykusius asmenis ir čia įsikūrusius. Būsiąs sunkus, įkyrus ir ilgas darbas, bet jis niekada nemėgo imtis lengvų darbų.

1968.6.9 dieną savo užrašuose vėl užsimena Lietuvon sugrįžusį poetą J. Mikuckį, baimindamasis, kad bolševikai jo nepriverstų šmeižti ir niekinti užsieny dėl Lietuvos laisvės kovojančių lietuvių ... (gerai žinome, kad šis jo baiminimasis pasitvirtino).

1968 metų pabaigoje turėjo rūpesčių dėl a.a. prelato K. Šaulio palaikų perkėlimo iš Lugano kapinių Šveicarijoje (kurios turėjo būti panaikintos).

— Būtų labai skaudu ir liūdna, kad šito kilnaus kovotojo dėl Viešpaties garbės ir Lietuvos laisvės palaikai atsidurtų niekam nežinomoje vietoje ...

Jis buvo įsitikinęs, jog mūsų krikščioniška ir lietuviška pareiga pasirūpinti, kad to neatsitiktų. Turėjo nemaža asmeniškų išlaidų, bet kartu su prelatu Dobrovolskiu nuskubėjo į Šveicariją ir brangaus velionio palaikus pervežė į Romos Campo Verano kapines. Tokiu būdu lietuvių tautos veterano palaikai ramiai ilsėsis didingų Italijos kiparisų pavėsyje, kol kada nors bus sugrąžinti atgal, į jo taip labai visa širdimi mylėtą tėvynę Lietuvą ...

IR VĚL BRAZILJOJE

*Tik palmės išdidžios ramiai kuždės
Ir krunkės urubu ant kopų svetimų...*

Pagaliau 1969 metų gale pasitraukia iš Lietuvos Švento Kazimiero Kolegijos vicerektoriaus pareigų, dar laikinai pasilikdamas Šventų Sakramentų Kongregacijoje teisėju. Tikisi truputį daugiau atsikvėpti nuo darbų gausybės, kadangi ir senatvė vis įkyriau beldžiasi į duris. Tuo metu vėl į Romą atvyko Rio de Janeiro kardinolas, kurį jam teko lydėti pas Šventąjį Tėvą. Kardinolas vėl primygtinai pageidavo kunigo Zenono grįžimo į Braziliją. Tam ir pats popiežius nuoširdžiai pritaręs.

Po šios audiencijos liko abejonėje. Vykti į Rio turint kardinolo prietelišką globą neabejotinai verta — būtų galima nemaža pasidaruoti lietuvybei ir saviems Rio lietuviams. Bet... kardinolas jau senelis, ar ilgai jis bus Rio arkivyskupu? O kas gali žinoti, koks bus naujasis ir kiek palankus lietuviškam darbui? Ir, be to, Šventų Sakramentų Kongregacija jokių būdu jo nenorėjo atleisti nuo prisiimtų pareigų. Viso to išvadoje paprašė leisti pagalvoti ir apsispręsti. Tai darė jau žinodamas, kad anksčiau ar vėliau teks grįžti į Braziliją.

Pagaliau apsisprendžia vykti tik dvejiems metams ir per tą laiką baigti tvarkyti Seserų Kotryniečių įsteigtos Motinos Reginos beatifikacijos bylą ir, jeigu jėgos ir laikas leis, mėginti įsteigti kunigų seminariją lietuvių kilmės jaunimui. Dar — jeigu Viešpats norės ir sveikata leis — mėgins pasirinkti medžiagos iš lietuvių imigracijos ir šikūrimo...

Sunkiausia buvo atsisveikinti su lietuvišku Vatikano radiju, kuriame per visą laiką nuoširdžiausiai talkino, laikydamas tai šventa lietuvio pareiga. Radijas gerokai užtęsė jo išvykimą iš Romos. Vienas lietuviškos programos pareigūnas sunkiai susirgo, kitas išvyko į Vokietiją ir visa programos našta prislėgė jo vieno pečius. Apie tai jis taip užsimena:

“... taip ir niekada žmogus neturi laisvės, kadangi
ją reikia jungti su įsipareigojimais ir atsakomybe kitų

atžvilgiu. Mes visada turime ne tik teisių, bet ir pareigų, kurias reikia derinti krikščioniškoje meilėje. Tik tada jaučiamės laimingi ir pilnai laisvi...”

Tikrai nenumatyta metų eilė susiklostė jam besidarbuojant Europoje. Į Braziliją sugrįžta jau amžiaus ir vargų lenkiamas. Jaučiasi linksmas ir laimingas — matydamas išsilgusių tautiečių akyse džiaugsmo ašaras. Tik dabar galutinai apsisprendžia neprisiimti jokių “braziliškų” pareigų. Nori ištisai pasišvęsti tik lietuviškam darbui. Iki šiol Rio lietuvius šiaip bei taip aptarnavęs senelis kunigas Juozas Janilionis, amžiaus naštos (per 90 metų) slegiamas, išsekęs žmogaus šešelis, daugiau laiko praleidžia ligoninėse, o religinins Rio lietuvių aptarnavimas galutinai apleistas...

Širdyje apgailestaudamas jaučia, kad ir jis tarp mielų Rio lietuvių negalės ilgam pasilikti, nes po keletos mėnesių pradeda iš naujo jausti tropinio klimato neigiamą įtaką organizmui. Pats apie tai užsimena:

“... ir nepriimsiu kardinolo siūlomos Rio Katedros klebono vietos — jau ne jaunatvė, o svarbiausia, tos vietos siekiančių yra ir kitų. Aš niekada ir niekam nemėginau užstoti kelio. Yra man rašančių, kad Rio Katedros klebonu būdamas — galėčiau dar daugiau pasitarnauti vietos lietuviams. Galvoju, kad tai netiesa: lietuvybei dirbau visur, kur tik galėdamas per visą gyvenimą. Mano sąžinė rami. Visas mano dienas skyriau Dievui ir tėvynei, Bažnyčiai ir savo tautai. O ir dabar — kur aš bebusiu, kiek tik jėgos leis, dirbsiu Viešpaties garbei ir savo tautiečiams. Tik ... tos mano jėgos, atrodo, vis menkėja. Rio klimatas man perdaug sunkus...”

Vėliau, lyg ir juokaudamas, pažymi, kad laikinai persikėlė gyventi į šalia Katedros esančius rūmus, kuriuose esama labai daug kambarių. Juose gyvena Katedros kanauninkai, o apačioje ilsisi buvusios Brazilijos valdovės princesės Izabelės ir jos vyro kūnai. Esą gegužės mėnesyje jie būsią iškelti į Petropolį, tai pasiliks dviem gyventojais mažiau. Rūmų apačioje yra labai graži buvusio Brazilijos imperatoriaus koplyčia, kuri dabar paversta lietuvių parapijine bažnyčia. Šalia yra nemaža salė — kunigo Zenono raštinė, su kėdėmis ir sofomis, kurioje, pamaldoms pasibaigus, yra kur lietuviams pabuvoti ir pasišnekučiuoti.

Po išsikėlimo iš Seminarijos — turėjęs nemaža vargo su maistu, bet dabar, sako, gaunąs visai pakenčiamą maistą

iš seserų vedamos valgyklos. Pusryčius ir vakarienes pasigamina pats ir verčiasi visai neblogai. Valgo tik tokį maistą, kuris mažiau kenkia organizmui. Įprato gerti cukrinių nendrių sunką, kuri labai vėsina baisiųjų karščių metu. Ji skani ir labai pigi. Rūpinasi Tėvų Saleziečių įsikūrimu São Paulo ir Rio de Janeiro miestuose, tas jį atpalaiduotų nuo daugelio rūpesčių ir galėtų atsidėti lietuvių istorinės medžiagos rinkimui. Iš karo ministerijos išsirūpino laivą Rio lietuvių parapijai gražiai pasivažinėti per visą dieną po tolimą jūrą ir didžiulę Guanabaros įlanką...

Prieškariniais laikais jis buvo surinkęs daug istorinės medžiagos Vilniaus katalikų monografijai. Tikėjosi kada nors grįžęs visa tai paskelbti viešumai. Būta didelio ir kruopš-

1970 m. Rio de Janeiro Katedroje kard. Dom Jaimes de Barros Cāmara iškilmingų pamaldų metu skiria mons. Zenoną Generalvikaru Brazilijos lietuviams

taus darbo, bet visi rankraščiai pasiliko Lietuvoje...

Paskyrimą Lietuvų Katalikų Generaliniu Vikaru visai Brazilijai — prisiėmė be didelio entuziazmo, nes reikėjo pirmiausia apraminti artritį ir labai varginantį reumatizmą. Keletą savaitių ilsėjosi Araxa vietovėje, kurioje gydomieji mineraliniai vandenys jį žymiai sustiprino. Sugrįžęs vėl darbavosi tarp Rio lietuvių, vis nenustodamas vilties, kad atsiiras pasišventėlių iš jaunesnių kunigų tarpo, kurie sutiks jį pavaduoti pareigose. Visus surandamus laisvalaikius pašventė raustis Catete (prezidentūros) archyvuose, ieškodamas žinių, ir bent kokių duomenų, liečiančių į šį kraštą imigravusius lietuvius nuo XVIII a. pradžios. Kiekviena surasta žinutė apie anų laikų lietuvius jį labai džiugino ir skatino dar rūpestingiau raustis tenai, kur iki šiol nei vienam lietuviui nėra pavykę prieiti.

Per visą laiką nekantriai klabino ir Tėvų Saleziečių persikėlimo į Rio reikalingumą.

Lietuviškos kunigų seminarijos įsteigimo klausimu besirūpindamas, apkeliavo visas didesnes ir mažesnes Brazilijos lietuvių kolonijas. Labai daug privargo, bet... reikiamo skaičiaus busimųjų kandidatų nebepavyko surankioti. Tas jį stipriai nuliūdino ir dabar jau negalvojo ilgam pasilikti čia, kur klimato įtaka jį žiauriai alino. Galutinai įsitikino, kad norint sėkmingai darbuotis Brazilijoje — reikia būti fiziniai atspariu kietam šio krašto klimatui. Italija jį taip pat mažai viliojo. Jo žodžiais tariant — Italija yra didysis Europos ligonis. Ją pavojingai graužia sąmyšio vėžys ir daug nekalto kraujo tekės jos kloniuose. Ar bepasveiks kada, tai vienas Dievas težino...

“Nesurinkau žemiškų turtų — neturiu rūpesčių, kada tenka keliauti, kilnotis iš vieno krašto į kitą... Susirankioju užrašus, sukemšu į lagaminėlį ir haida... Jeigu lagaminėlis kelionėse pasimestų — pražūtų tik popieriai — juos nenusinešiu į amžinybę. Jei Viešpats dar leis užtęsti žemiškąją dieną — vėl susirankiosiu, vėl užsirašinėsiu ... be rūpesčio, be sielojimosi dėl prarasto darbo. Tik darbui ir maldai žmogus sutvertas, o nei vieno, nei kito niekas negali pavogti, nei atimti. Tai ko gi rūpintis? Viskas — gerai, kol dar šiaip taip braški, kol dar šiaip bei taip rėplioji žemės dulkėse ...”

— Kapelione, — sako jam tautiečiai. — Čia žmonės tiesiog serga karnavalo (užgavėnių) rūpesčiais. Karnavalui jie paskiria visas metų santaupas. Būna daugiau triukšmo,

negu linksminimosi. Dauguma karnavalą švenčia net per keletą dienų. Mes tenai, Lietuvoje, jokių karnavalų visai nežinojome...

— Karnavalas (carne valle) Brazilijoje įsigalėjo beveik prieš 340 metų. Reiškia kūno laisvę. Jis virto tautine links-mumo tradicija. Atimkite iš brazilo karnavalą ir futbolą — mirs sielvartu. Toks jų būdas... Tūkstančiai turistų suplaukia iš Šiaurinės Amerikos ir net iš Europos kraštų stebėti ir patys jame dalyvauti. Manau, kad niekur taip nuoširdžiai nemoka linksmintis, kaip Brazilijoje. Jiems didžiausias malonumas dalyvauti bendroje visų linksmybėje. Aišku, žmogus negali nesilinksinti, kada nori bent trumpam laikui pamiršti dienų vargus, rūpesčius ir bėdas. Brazilijoje, kiek žinau, karnavalai prasidėjo 1641 metais kovo 31 dieną. Tada 161 raitelis pradėjo karnavalo eiseną sostinės gatvėmis. Visi ką nors fantazuodami, su alegoriškomis kaukėmis, su karnavališka improvizuota muzika ir labai linksmomis dainomis. Paskui raitelius, išpuoštuose vežimuose, vyko visaip fantazuoti muzikai, kankindami didžiausią triukšmą keliančius instrumentus. Paskui visus veržėsi linksma, šokanti ir dainuojanti minia. Tik pradžioje minios dalyvavimas buvo neskaitlingas. Vėliau — karnavalas tapo tradicija ir greitai išsiplatino visuose Brazilijos miestuose. Bet niekur jis taip neišgarsėjo, kaip vadinamas “kariokų” karnavalas. “Kariokais” liaudis vadina Rio de Janeiro gyventojus. Karnavalo linksmumas tai tautos džiaugsmo eksplozija, kurioje žmogus pamiršta visų metų nepasisėkimus, nusivylimus, nelaimes ir vargus. Taip linksmintis, taip vaikiškai džiaugtis — į trijų dienų nuotaiką metant ištisų metų vargingai sudėtas santaupas — tegali tik lotynų kraujo žmogus. Mums, lietuviams, Europos šiauriečiams, šitoks linksmumo išsiveržimas sunkiai suprantamas, nors ir lietuvių jaunesnioji karta labai mėgsta dalyvauti brazilų karnavaluose...

Rio lietuvių klausiamas, kaip jis žiūri į karnavališką linksmybę, kunigas Zenonas, kaip visada, atsakė atlaidžia šypsena:

— O kur jūs girdėjote, kad Kristus būtų žmonėms uždraudęs linksmintis? Jis neliepė vaikščioti paniurusiais, surūgusiais veidais. Jis neliepė tiktai dirbti ir melstis, ne! Tikrai nuoširdus, saikingas linksminimasis, tyras žmonių džiaugsmas — taip pat yra malda Viešpačiui. Sakau ir pabrėžiu: s a i k i n g a s! Linksmintis, nekenkiant sveikatai ir neturint savyje ko nors nemoralaus. Žinau, kad lotynų tau-

tos truputį perdaug stipriai linksminasi — jų tokia prigimtis. Tame nėra nuodėmės. Mums tikrai nebūtina jais pasiekti, bet trumpai pasilinksinti — visiems naudinga. Visi turime kalnus rūpesčių ir vargų. Pravartu nors kai kada juos laikinai užmiršti, kad perdaug nesusiraukšlėtų kakta. Neužmirškite — Pelenų dieną vėl turime sugrįžti į seną realybę, kad kuo tinkamiau atliktume mūsų išipareigojimus. Tai tiesa, Lietuvoje mes neturėjome plačiai prigijusio užgavėnių linksmybės papročio, bet Pietinės Europos kraštuose tas paprotys gana senas. Kadaisė buvo mada stovėti namų balkonuose, ar prieangiuose ir mesti į praeivius vaškinius kiaušinius pripildytus perfumuoto vandens. Argentinoje dar ir dabar kibirais pila vandenį ant gatvės praeivių ir niekas dėl to nepyksta. Užgavėnių linksminimasis, išvirsdamas į tradiciją, kiekviename krašte reiškiasi skirtingai. Užgavėnėms skiriama muzika taip pat įgyja daugiau tautinį charakterį, tempą ir ritmą. Įžymūs kompozitoriai — Schumannas, Berliozas, Dvorakas, Saint Saens, Mozartas, Villa Lobos ir daugelis kitų kūrė karnavalo muziką, kuri plačiai prigijusi ir žmonių visada mėgiama. Bendrai sakant — karnavalo tradicijos labai tamptai surištos su krašto žmonių kultūros pasireiškimais.

Gerojo Rio de Janeiro kardinolo pasitraukimas į amžinybę buvo labai skaudus ne tik kunigui Zenonui, bet ir visiems Rio lietuviams, kuriems jis tiek daug meilės ir palankumo buvo parodęs. Dabar — prelatas L. Tulaba (Lietuvių Švento Kazimiero Kolegijos rektorius) savo laiškuose ragina sugrįžti į Romą, kur savo darbais turi užsitarnavęs ramią pastogę senatvės dienoms.

Sveikata šlubuoja. Vis didėja artrozės skausmai, kurie labai nuvargina. Nepadėjo elektriniai šildymai ir kitokios gydymo pastangos. Dabar tik nekantriai laukia Tėvų Saleziečių atvykimo, nes nenori palikti vietos lietuvių be nuolatinio dvasinio aptarnavimo... Tuo pačiu metu per gerus prietelius jam pavyksta išsiūbuoti Brazilijos parlamentą (1971. 7.22), kur buvo pasakytos gražios kalbos Lietuvos laisvinimo klausimais ir išspausdintos valdžios leidiniuose. Tas žymiai pakėlė nuotaiką. Dar vis nenutraukia rausęs Prezidentūros archyvuose ir kruopščiai užsirašinėja kiekvieną žinutę (nuo Brazilijos imperijos laikų), kuri liečia Lietuvą ar lietuvius.

Peržvelgęs kalnus dokumentų, surinkęs lietuvių imigra-

Mons. Zenonas su Rio lietuvių vaikučiais

cijos istorijai vertingų duomenų, persikėlė darbuotis Brazilijos Užsienio Reikalų Ministerijos istoriniame archyve, apie kurį jis užsimena:

. . ir šitame istoriniame archyve vis dar surandu vertingos medžiagos apie Lietuvą ir lietuvius. Tai labai įdomu būsimam istoriniam veikalui, kokio niekada neturėjome. Rio lietuviams aptarnauti pristačiau mons. P. Ražainką, kuris buvo paskirtas ir patvirtintas pareigose. Dabar esu kaip ir laisvas. Užbaigęs medžiagos rinkimą — grįšiu atgal į Europą. Sveikatą lopau, nors girgžda, bet dar šiaip bei taip tarnauja . .

Vėliau tuo pačiu klausimu užsimena:

“... lenkai rašo savo “istorijas”, savaip ir mums nepalankiai nušviesdami Lietuvą... Būtinai reikia sutelkti objektyviai teisingos informacijos apie mūsų tautą, praeitį ir žmones. Portugališkai Lietuvos istoriją rašysiu

tik sugrįžęs į Romą. Medžiagos jau, ačiū Dievui, esu pririnkęs pakankamai... Dabar baigiu tyrinėti Lietuvos-Brazilijos santykių dokumentus, kurie liečia 1922-1942 metus. Svarbesnių dokumentų darau santraukas ar ištraukas. Jeigu Dievas leis — rašysiu stambų istorinį veikalą...”

1972 metais dar kartą išsileido keliauti po plačiąją Braziliją, ieškodamas nuo seniausių laikų įsikūrusių lietuvių. Neskaitant neapsakomai didelio nuovargio — parsivežė liūdnu ir linksmų įspūdžių:

... ir apkeliavau didelius Brazilijos plotus. Parsivežiau medžiagos istoriniam svarstymui. Lietuvių ir lietuviškos kilmės žmonių atradau visur. Tik... jie tirpte tirpsta vietinių marše — ne tik tautiniu, bet ir religiniu atžvilgiu. Man skaudu visa tai užsirašinėti. Tik kaip pavyzdį prisimenu milijoninį Curitybos miestą (Parana valst. sostinė). Tenai aplankiau lenkų tautinį ir religinį centrą. Nenutautusių lenkų yra masės. Laisvai lenkiškai kalba net ketvirtos generacijos lenkiškas jaunimas. O, mes? Esu įsitikinęs, kad mums verkiant reikia savos kunigų seminarijos lietuvių kilmės vaikams. Turime iš Bažnytinės ierarchijos nuoširdų patarimą, tik reikėtų, kad lietuviai Tėvai Saleziečiai širdingai imtųsi to darbo ... Nepaisant visų kelionės vargų, esu patenkintas jeigu neminėsiu mažo incidento: griūdamas gerokai susižeidžiau ranką ir išsimušiau dar porą dantų. Dievas leido, kad už 12 km nuo susižeidimo vietos atradau labai paslaugų europietiškos išvaizdos dantistą. Pasirodė esąs lietuvių kilmės ir laisvai kalbantis lietuviškai. Jis man daug ir nuoširdžiai padėjo...”

Dar toliau savo pastabose vėl užsimena:

“Paskubomis perbėgu archyvų ir bibliotekų lentynas. Baigiu kondensuoti užrašus. Dievo malonė, kad Lietuvos istorijai portugalų kalboje išleisti turiu užtikrintą leidėją. Tas reiškia, kad mano atliktas darbas nedulės rankraščiuose. Bus greitai išleista ir platinama visoje Brazilijoje ir kitose portugalų kalbos šalyse. Labai daug impulso darbui suteikia žinojimas, kad kruopščiausiai surankiota medžiaga greitai pamatys dienos šviesą. Labai daug darbų dar privalau atlikti, kadangi šiais mūsų tautai sunkiausiais laikais ir kunigui neleistina išimtinai pasišvęsti vien tik religiniam darbui. Tenka rūpintis: religine, tautine, politine, istorine ir visokia kitokia sritimi, kad nebūtum siauras žmogus, o apimtum visas darbo šakas, kuriose lietuviui įmanoma reikštis...”

Atsiranda žmonių, kurie už tai ant tavęs piktus šunis

karia. Tegu. Visokių yra, visokių reikia. Visiems niekas negali įtikti. Tegul Gerasis Dievas ir juos laimina... Tolimuose Brazilijos Pietuose radau vietovę, kurioje gyvena daugiau 20 lietuvių šeimų. Jie visi ūkininkauja ir gerai įsikūrę. Žemė labai derlinga. Apylinkės gražios, supamos kalnų. Klonius raižo žalumynuose skęstančios upės... Dauguma ūkininkų naudojami traktoriais ir kitomis moderniškėmis ūkininkavimo priemonėmis. Savo tarpe visi kalbasi lietuviškai. Labai malonūs ir nuoširdūs. Sužinoję pavardę, labai atsargiai klausė, ar neturiu giminių Brazilijoje. Atsakiau, kad kiek žinau

— neturiu. Tada jie nupasakojo, kad jų miestelyje gyvenęs išmokslintas ir labai gabus Antanas Ignatavičius, kuris mėgdavęs išgerti. Ir taip kartą jį atrado mirusį senos apleistos cerkvės griuvėsiuose... Pasižadėjau pasimelsti už nežinomo vienpavardžio vėlę. Grįždamas užsukau į São Paulo, tenai jau kuriasi lietuviai Tėvai Saleziečiai. Darbuojasi lietuvių tarpe. Gal ir ne visiems patinka, nes niekada ir niekas negali visiems įtikti. Pažymėtinais reiškiasi energingas kunigas Šulcas, kuris labai sėkmingai darbuojasi su lietuvišku jaunimu. Tikrai gaila, kad tokio veiklaus kunigo neturėjome anksčiau. Būtų išgelbėta daug lietuviško žiedo. Pažymėtinais gražios pastangos sėkmingai vainikuojamos kunigo Antano Saulaičio veikla. Tai vis krikščioniškojo lietuviškumo apaštalai, kuriais vertai turime gėrėtis ir didžiuotis. Palaimink juos Viešpatie...

Labai baiminuosi, kad Rio lietuviai gali netekti savo koplyčios katedroje . . . ”

Atrodo, jautė, kad jau niekada neteks sugrįžti atgal į Braziliją — skubėjo rūpintis kuo tik galėdamas, kad su ramesne širdimi galutinai atsisveikintų tropikus. Tuo metu pasiekė žinios dėl Lietuvos jaunimo sukeltų riaušių Kaune:

“... negaliu nei vienos nakties ramiai miegoti dėl Lietuvos jaunimo persekiojimų. Jie, tenai, veda šventą kovą už nacionalinę ir religinę Lietuvos laisvę . . . ”

Suorganizavo iškilingas pamaldas Rio Katedroje už kovojančią ir kankinamą Lietuvą ...

Galingiausia Brazilijos televizijos stotis plačiai perdavė Lietuvos žmonių persekiojimus ir pakvietė visus kuo skaitlingiausiai melstis už kovojantį ir žūstantį Lietuvos jaunimą ...

Daugelis radijo ir televizijos stočių darė plačius ir jautresius pranešimus apie Lietuvos žmonių kančias. Pats kunigas Zenonas skaitė paskaitas Brazilijos inteligentijai ir kraš-

to politikams apie religinę ir politinę Lietuvos situaciją...

Suorganizavo delegacijas, su kuriomis lankėsi didžiųjų laikraščių redakcijose, prašydamas spausdinto žodžio pagalbos Lietuvos laisvės kovose...

Kreipėsi į visų Brazilijos vyskupų pirmininką, nušviesdamas katalikiškos Lietuvos kančias ir prašydamas, kad virose vyskupijose būtų įvesta maldos diena už Lietuvą...

Viešpats laimino jo gražias pastangas, nes visur sutiko palankumą ir nuoširdų pritirimą.

“... ir mes negalime būti bailiais zuikeliais ir ramiai snūduriuoti, kada tenai lietuviškas jaunimas aukoja savo vos pražydušias gyvybes už Lietuvos laisvę. Jie, tenai, aukoja viską: savo jaunystę, laisvę, ateitį, gyvybes... Jie yra šaukliai, kad atsibustume iš mūsų lėto nerangumo ir veiktume, kiek mūsų sąlygose įmanoma. Žinau, kad komunistai iš visų jėgų mane šmeižia ir, jeigu pasisektų, prarytų su visais kaulais. Aš nejaučiu jiems neapykantos. Jos aš niekada neturėjau. Aš tik iš visų širdies ir sielos gelmių smerkiu jų negerus darbus. Smerkiu ir visada smerksiu baisią Lietuvos okupaciją ... Religijos persekiojimą, nekaltų žmonių trėmimą ir kankinimą bei žudymą. Aš mielai atiduočiau savo gyvybę, jeigu tuo palengvinčiau tėvynės Lietuvos likimą. Esu giliausiai įsitikinęs, kad mūsų tauta vistiek išliks ištikima Kristui ir Katalikų Bažnyčiai...”

Su ašaromis akyse sklaidau pageltusius jo užrašų lapelius, iš kurių veržiasi, išauga didinga kilnaus kunigo, šviešaus ir tauraus lietuvio asmenybė. Analizuoju, nagrinėju ir sveriu jo darbus, žodžius, užrašus, kuriuos jis nesitikėjo, kad kas nors skaitys. Visur formuojasi jo asmenybės didingumas. Sušvinta kupinas tyro krikščioniško humaniško, meilės ir pagarbos žmogui — pirmoje eilėje lietuviui. Stebina jo tikėjimo gilumas, kada visas bėdas ir nelaimes priima su šypsena — visur pasitikėdamas beribiu Dievo gerumu ir mums nesuprantamais JO PLANAIS. Niekada nesmerkia nė didžiųjų religijos priešu, ne — “... ir jie yra Viešpaties Dievo vaikai...” Visu griežtumu smerkia blogus darbus ir savo švelniai trapia būtybe su jais kovoja.

Palengva siaurina darbo sritį. Ruošiasi paskutinei kelionei į Europą. Nusprendė plaukti laivu. Nori sustoti Lisabonoje. Gal dar užsukti į Ispaniją, kad galėtų daugiau papildyti renkamą istorinę medžiagą. Tikisi gauti leidimą ir tenai pasirausti po valstybinius archyvus. Kaip savo užrašuose mini — surinktos medžiagos jau turi pakankamai. Su-

grįžęs į Romą galvoja tuojau imtis darbo. Nori sumažinti rūpesčius, kurie labai silpnina ilstančią širdį. Nuo artričio ginasi nuolatiniu vaistų vartojimu. Tikisi dar kartą sustiprėti, apleisdamas jo sveikatai pavojingą tropinį klimatą. Jaučia, kad dienos jau suskaitytos, nors dar nepameta vilties, kad Viešpats leis užbaigti užsimotą darbą. Jo, prieš išvykstant, pasakojimu — norėtų į rašomą istoriją plačiai įjungti pilną lietuvių ir lietuviškos kilmės žmonių įnašą šito krašto kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

SIELA ILGĖJOSI POILSIO VIEŠPATYJE

*Tu esi ta Šviesa Amžinoji,
Kuri švies, kai užmerksiu akis...
TĖVE MŪSŲ... — širdimi kartoju —
Tu — vienintelė mano viltis.*

Portugalijoje užtruko beveik mėnesį laiko. Ir tenai rado daug įdomios medžiagos, liečiančios Lietuvą ir lietuvius.

Vos grįžęs į Romą ir šiaip taip įsikūręs, vėl pasiilgo Rio lietuvių, pasiilgo saulėtos Brazilijos.

Nepatikėsi, bet vėl pradėjau ilgėtis tropikuose šuntančių lietuvių. Pasiilgstu jų mielo nuoširdumo, jų talkos mano darbuose. Ne, tikrai niekada juos negalėsiu pamiršti. Man rodos, kad kur tik žmogus darbuojiesi, įdedi širdies ir sielos — palieki didelę dalį savęs. Vėliau, prisiminimuose, apima liūdesys ir pasiilgimas. Mieluosius Rio lietuvius, ypačiai jaunimą, aš nepamiršiu kasdieninėse mano maldose. Daug sveikatos tenai praradau, bet esu įsitikinęs, kad vaisingiausi darbai atlikti Rio lietuvių tarpe. Dabar mėginu įsikurti, apsitvarkyti ir imtis istorijos rašymo. Čia, mano kaimynystėje, gyvena 81 metų senelis mons. J. Končius. Man, jaunesniam, tektų pasimokinti iš jo veiklumo ir nuotaikos. Tai gyvas optimistas. Judrus ir pilnas įvairių sumanymų. Nepaisydamas amžiaus, jis rengiasi sugrįžti į Ameriką ir dar šį tą nuveikti lietuvybei ... Ką tik gavau nelinksmą žinią, kad mano mylimo brolelio sveikata Kanadoje stipriai sunegalavo (1973.1.9). Tai labai liūdna, bet jam tegaliu padėti maldomis ir brolišku atjautimu...”

Kodėl kunigas Zenonas paskubėjo palikti Braziliją? Dėl silpnėjančios sveikatos? Gali būti. Atrodo, daugiau patikėtina priežastis, kad buvo nuspręsta jį pakelti Pietinės Amerikos lietuvių vyskupu. Ta žinia mane pasiekė iš Arkivyskupijos Kurijos. Tik daug vėliau supratau, kad tas planas galėjo kokiais nors keliais pasiekti ir kunigą Zenoną. Išsigando! Ne būsimų pareigų. Nuo jokių pareigų jis niekada nebėgo ir nevengė. Sveikata, nors labai braškėjo, vis dar laikėsi. Turiu rimto pagrindo tvirtinti: bėgo nuo žemiškos garbės. Nuo vyskupo mitros. Nesijautė jos vertas. Bijojo

sužadinti kieno nors pavydo, nepasitenkinimo, ar blogų minčių. Vienintelės garbės siekė ir dėl jos visą gražų ir taurų gyvenimo vargo — dangiškos garbės. Jis tikėjosi atlyginimo ne šioje vargų ir ašarų pakalnėje. Tik Viešpačiu jis pasitikėjo ir tik Jo įvertinimo laukė — kitame pasaulyje...

Audienijoje pas Šventąjį Tėvą...

Niekada nebijojo mirties. Jai visada buvo tinkamai prisirengęs, kaip ištikimas Dievo karys. Bijojo tik vieno: kad nebūtų pašauktas labai staiga, be prisirengimo ją sutikti. Jis sekdamas šventuoju Pranciškum mirtį vadino seserimi, kuri pasiims brolių asilą — tai yra žemiškąjį kūną, kurį vertino tiek, kiek jis buvo reikalingas Viešpaties Dievo tarnyboje.

Viename savo laiškų užsimena apie savo sveikatą:

“Artrozė — manau, yra paveldėta mūsų šeimos liga. Mano negalavimai šiek tiek daugiau komplikuoti... Nuotrauka, daryta prieš keletą metų, parodė, kad penktasis nugarkaulio sąnarys yra stipriai sukalkėjęs ir iškrypęs. Iš to išplaukia įvairūs nemalonumai. Tačiau su liga galima susigyventi, tik nereikia jai pasiduoti. Prieš keletą metų vaikščiojau lazda ar lietsargiu pasiramsčiuodamas. Gerokai pakaitinau nugarą, ilgą laiką ėmiau injekcijas vitamino B12 — žymiai pagerėjo. Dabar irgi retkarčiais

imu vitaminus ir — viskas gerai. Labai naudinga rytinė bent 10 minučių gimnastika. Ir taip, kol Viešpats laiko — gyvenasi. Visų geriausias vaistas — nepasiduoti pesimizmui . .

Nesiliaujant šmeižtų kampanijai, nukreiptai prieš jį komunistinės Lietuvos spaudoje, jis mėgina raminti savo brolių:

“... tikrai nereikia jaudintis dėl žmonių niekingumo anoje pusėje. Gerai žinai, kad kiekvienas gausime atpildą, pagal savo darbus ir nuopelnus. Žemės gyvenimas — trumpas mirksnis: visus laukia amžinybė. Šmeižtų kompanija Lietuvoje jau daugelis metų vedama prieš mane visu aštrumu. Bet aš esu Kristaus, ne Markso mokinyš. Kristus įsakmiai liepė melstis už persekiotojus ir jiems atleisti. Taip ir darau: meldžiuosi už šmeižikus ir prašau jiems Dievo malonės...”

Nei Italijoje ši kartą sveikata nesitaisė. Sulaukęs pavarario jau vos galėjo pavaikščioti. Prikalbėtas išvyko į Albano Terme, prie Paduvos, mėgino gydytis nuo kamuojančio reumatizmo ir bendro nusilpimo.

Vėliau jo užrašuose randame:

“1963 metais iš Lietuvos atvyko jaunas žmogus Kacas.

Tai daugiau lietuvis negu žydas ir didelis Lietuvos patriotas. Buvo išleistas vykti į Izraelį, bet tenai nepasiliko. Kalbėjau su juo... Dabar jis dirba Laisvosios Europos radijo stotyje ir duok Dieve daugiau tokių patriotų žmonių Lietuvai. Kacas savo gerumu ir patriotizmu pralenkia daugelį tikrų lietuvių. Jo pasakojimu, Lietuvos žmonių skriaudos ir persekiojimai nenutrūksta. Aišku, komunizmas niekada nepasikeis . .

Toliau vėl užsimena apie sveikatą:

“... tos purvo vonios mažai ką padėjo. Nugarkaulis daugiau kalkėja. Sekančiais metais galvoju aplankyti brolių Kanadoje... Tada bent kokią porą mėnesių pailsėsiu nuo visų rūpesčių ir darbų gausybės ... O gal nebevažiuosiu, bet pasvajoti galima. Tiesa, norėjo mane prikaldinti daryti nugarkaulio operaciją, nes kai kam tas padeda. Aš negalvoju apie jokiais operacijas. Laikysiuosi, kol Dievas leis. Visuotinis Susirinkimas padarė labai gražių nutarimų, kas matosi iš išleistų dekretų, tačiau yra kunigų ir vienuolių, kurie tuos nutarimus verčia aukštyn kojomis. Žinau, kad italų tautos niekas nelaiko šventa, bet toji negerovė gali išplisti ir kituose kraštuose ... Moraliai serga jau daugelis tautų. Viešpatie, prasklaidyk šiųdienio gyvenimo miglas . .

Kitame laiške pastebi:

“Už 25 km nuo Komos yra senas vienuolių kamendulių vienuolynas. Retkarčiais pas juos nuvažiuoju. Tai labai griežtų regulų vienuoliai (toki yra buvę kadaise Lietuvoje, Pažaislyje). Šitame vienuolyne radau gana įdomių dokumentų apie Pažaislio ir Vygrių kamendulius iš XVI-to ir XVIII-to šimtmečio. Labai įdomūs dokumentai istorikui — daugiau dviejų ar trijų šimtų metų senumo. Juos kartu su mons. Jatuliu nusirašinėjame ... Stebėtina, kad Rio lietuviai mane nuolatiniais laiškais šaukiasi vėl grįžti į Braziliją... Galvoju, kad dabar jau tikrai bijau jų klimato, o žymiai jaunesnių kunigų jie tenai turi pakankamai. Aš, bent kol geriau aplopysiu sveikatą, nepajudėsiu iš Romos. Turiu čia pakankamai darbo, kad tik užtektų jėgų. Istorijai duomenis jau baigiu grupuoti. Sustiprėjęs kiek daugiau, sėsiu rašyti...

Romos lietuvių katalikų veikėjai smarkiai pradėjo senti. Jaučiamas gilus susirūpinimas, kas atsitiks su tiek vargo ir pastangų kaštavusiomis, gražiai sukurtomis lietuviškomis įstaigomis. Visi veikliausi ir energingi Lietuvos katalikų šviesuoliai — pastebimai sensta ... o nėra kas juos pakeistų ...”

Sekančiais metais rašo:

“... ir vėl mane bombarduoja laiškais lietuviai iš Rio de Janeiro. Maldauja sugrįžti, jie esą likę, kaip kūnas be dvasios. Nežinau, ką begalvoti. Vis dar tebegyvenu. Ne tik gyvenu — dirbu, kiek mano menkos jėgos leidžia. Naujuosius metus sutikau Tėvų Trapistų vienuolyne, tenai, kur buvęs nužudytas apaštalas šventasis Paulius ... Ta vieta vadinasi Tre Fontane. Vienuoliai trapistai laikosi nepaprastai griežto gyvenimo būdo. Jų regulamentas tikrai aštrus ir kietas... Dvasinė atmosfera man labai patiko: aukšta ir dvasiškai skaidri. Širdingai su jais pabendrauau. Kartu laikiau šventas Mišias ir dalyvavau kitose religinėse apeigose. Išgyvenau daug dvasiniai mielių valandų ir jaučiau Dievo artumą, kaip sako viena psalmė: “pamatai Viešpaties veidą”. Jeigu būčiau truputį stipresnės sveikatos, mielai stočiau pas trapistus... —”

Nauji metai — kunigo Zenono gimtadienis. Viešėjimo pas vienuolius trapistus metu jam suėjo 65 metai amžiaus. Sveikam ir stiprios sveikatos žmogui ir tai jau gerokai sveria ir lenkia prie žemės (tą jaučiau spręsdamas pagal save), o kunigui Zenonui tas svoris labai sunkiai pakeliamas. Nors jis kartą juokaudamas išsitarė: “Nėra ko norėti — metams ilgėjant, sveikata trumpėja...”

Su dideliu dėmesiu perskaitė buvusio Sibire kalinio Josif Berger knygą „Krušenje Pokolenija“, kurioje aprašoma virš tūkstančio lietuvių, latvių ir estų karininkų tragiškas likimas ir kančios Sibire. Tas jį labai sukrėtė. Kitų kančios jį visada daugiau jaudino, negu jis pats būtų kentėjęs...

„Vėl gavau žinią iš Lietuvos, kad tenai mirė kunigas Juozas Stasiulis — poetas Džiugas, kurio dainos yra plačiai išplitusios, o jo sukurtos giesmės giedamos bažnyčiose. Jis labai daug metų iškentėjo Sibire. Mirė 1974.8.12 kaip Mažeikių altarista. Laidotuvėse dalyvavę tūkstančiai žmonių, vyskupas ir per 70 kunigų. Kunigas Stasiulis švento gyvenimo ir šventai miręs ... ir aš atnašavau šventas Mišias už jo vėlę ...”

Rašė prieteliams į Braziliją, kad Rio kardinolo jam duotos „atostogos“ Lietuvos istorijos rašymui jau artėjo prie galo ir būtinai teks grįžti į Braziliją. Tas numatomas grįžimas, atrodo, jį džiugino ir stiprino dienomis silpstantį organizmą. Lapkričio pradžioje turėjo stiprų širdies smūgį, apie kurį savo užrašuose užsimena:

„... guliu ir galvoju, kad negaluoja kepenys, o gal ir širdis truputį šlubuoja. Vistiek aš manau, kad per nesusipratimą atsidūriau ligoninėje. Tik nežinau, kodėl esu silpnas? Dabar sėdžiu lovoje ir rašau. Jaučiuosi visai gerai. Gydytojai užtikrina, kad už poros mėnesių galėsiu normaliai tęsti darbus. Jokio pavojaus. Nelabai jiems tikiu. Daugiau pasitikiu Dievo gerumu, kad man leis dar kiek ilgiau pasidarbuoti...”

1974.XI.21 d., jau žymiai sustiprėjęs, apie savo susirgimą pažymėjo tokias pastabas:

„... ir taip prieš tris savaites, eidamas į bažnyčią atnašauti šventų Mišių, pajutau kvėpavimo sunkumą ir skausmą pečiuose. Pagalvojau, kad tai vėl gripas. Tos pačios nuomonės buvo gydytojas. Dėl visa ko nuvažiauvau į universiteto klinikas pasitikrinti. Liepė tuojau atsigulti į ligoninę ir čia jie mane globoja ir gydo labai gerai. Nemalonu būti nenaudingu ir dar kitus varginti. Gydytojai galvoja, kad širdies koronarijos yra paliestos arteriosklerozės. Nedaug išmanau, ką tas reiškia, bet šiaip savijauta nėra bloga. Jeigu Viešpats atsiuntė ligą, tebūnie Jo šventa valia. Mane jaudina lankytojų gausumas: aplankė beveik visi lietuviai, monsinjorai, kunigai, Tėvų Jėzuitų provincijolas kunigas Gediminas Kijauskas, vienuolynų atstovai ir gausus būrys kitų lie-

tuvių. Esu sujaudintas ir giliai visiems dėkingas. Turiu laiko pasimelsti už visus, kurie manęs neužmiršta ir dar daugiau už tuos, kurie užmiršta...”

Praslinkus dar savaitei laiko:

“... rašau dar vis gulėdamas lovoje, todėl mano rašysena tur būt sunkiai įskaitoma. Jaučiuosi gerai. Turiu labai daug laiko kalbėtis su Viešpačiu ir daug ką apmąstyti. Mane vėl aplankė mons. Mincevičius, vyskupas Deksnys, kard. Samore ir daugelis kitų. Aplanko lietuviai ir nelietuviai. Visiems esu giliai dėkingas. Visus prisimenu maldose — geradarius ir priešus. Dar daugiau meldžiuosi už pastaruosius, kad Viešpats juos apšviestų ir pasigailėtų...”

1975.1.4 — jau žymiai linksmesni užrašai:

“Džiaugiuosi, kad esu vėl namuose. Ligoninėje išbuvaui nuo praeitų metų lapkričio 11 dienos... Labai įkyrėjo kitus apsunkinti ir būti nenaudingu. Monsinjo-ro L. Tulabos patvarkymu, esu apgyvendintas žemai, šalia koplyčios, kad nereikėtų lipinėti laiptais ir nuvargti. Esu patogiai įkurdintas, be vargo galiu stiprinti sveikatą. Kardinolas Samore aplankė bent keletą kartų ir labai rūpinosi mano sveikata. Jokių skausmų nejaučiu, bet dar teks sugrįžti į ligoninę, pasitikrinimui. Profesorius užtikrino, kad šis mano “infarktas” neturės jokių pasekmių. Galėsiu vėl bėgioti, kaip jaunuolis. Gydytojas, pas kurį pradžioje tikrinau sveikatą, nepastebėjo, kad tai nebuvo gripas, bet širdies priepuolis. Gal būčiau greičiau ir lengviau pagijęs. Manau, kad taip reikėjo. Dėkoju Dievui už ligą ir sugrąžintą sveikatą. Nei akimirksniui nesuabejojau — jeigu bus Viešpaties skirta, kiekvienu metu galėju sustoti širdis plakusi. Tada atsistočiau prieš Tą, kurį per visą gyvenimą minėjau maldose. Aš prašiau Dievą sveikatos, kad dar galėčiau pasidarbuoti Jo garbei, pasitarnauti savo tautiečiams, ypačiai tiems, kurie su nekantrumu manęs laukia Brazilijoje. Iš Rio atskrido nelinksma žinia: 1974.12.28 — tenai prieš pat Naujus Metus pasimirė senelis kunigas Juozas Janilionis, kuris labai laukė mano sugrįžimo. Amžiaus našta jį nuslėgė. Man gi uždrausta jaudintis... Nežinau, kaip to išvengti. Gyvenimas kupinas spyglių, nuo kurių niekas negali pabėgti. Saugokis to, saugokis ano — tai lengva patarti. Šalia manęs už sienos gyvena ką tik iš Amerikos sugrįžęs mons. J. Končius. Jis gavo gripą ir labai kosi. Manau, turėtų vykti į ligoninę ... Jis puikus žmogus: geras Viešpaties Dievo tarnyboje ir labai veiklus lietuvis, kupinas įvairiausių planų — nors amžiaus našta sunkiai lenkia prie žemės

— kantriai ir stipriai laikosi. .

Vos vienai dienai praslinkus, skausmo suspausta širdimi ir virpančia ranka rašo:

“...jau nebeturime monsinjoro Končiaus. 1975 metų sausio 13 dieną ramiai ir tyliai iškeliavo pas Viešpatį. Manau, jis turėjo per 83 metus. Buvo kupinas neišsenkančios energijos, kupinas ryžto darbuotis, veikti, kol Viešpats palaikys žemėje ... Amžiną laimę suteik jam, o Viešpatie Dieve...

Ak, skaudu, kad vienas po kito iškeliauja senieji lietuvių veteranai ... Kas juos pakeis? Taip nedaug naujų pajėgų sulaukiame iš lietuviško jaunimo išbarstyto pasaulyje...”

Sveikata palengva grįžo. Stiprėdamas kas dieną daugiau jungėsi į darbą. Atvykus broliui, abudu planavo dar kartą važiuoti į Braziliją. Nors ir sustiprėjęs, vis jautė Viešpaties perspėjimą, kad paskubėtų žemiškų reikalų tvarkymą ir prisirengtų į Amžinąją kelionę. Vistiek viename savo paskutinių laiškų dar rašė: “Turiu vilties dar šiais metais su jumis pasimatyti Brazilijoje...” Atrodo, mėgino pamiršti, kad jo silpna gyvybė kybojo ant menko siūlelio.

Gyvenimo vakaras artėjo.

Mirties angelas švelniai šiureno sparnais, leisdamasis į kuklų darbštus MONSINJORO kambarėlį Romos Lietuvių Kolegijoje, kurią prieš daugelį metų jis taip nuoširdžiai ir su lietuviška meile padėjo organizuoti ir išugdyti, kad kuo daugiau pasitarnautų Viešpačiui ir tėvynei Lietuvai.

Priartėjo lemtinga 1975 metų gegužės 21 diena. Rytą atsibudo linksmas ir labai geroje nuotaikoje.

— Šiandie esu labai stiprus, — nusprendė melddamasis ir save pasivesdamas Viešpaties malonei. — Išeisiu truputį pakvėpuoti grynu pavasario oru ir imsiuosi darbo, nes laikas nepalaukia. Darbų daug, o tikrai nežinau, ar Malonin-gasis Dievas leis viską nudirbti, ką esu užsimojęs...

Išeidamas pasakė kunigui Vytautui Petkūnui (atvykusiam net iš Baltstogės), su kuriuo PASKUTINĮ sykį kartu atnašavo šventas Mišias, kad nori pasivaikščioti, pakvėpuoti grynu ryto oru, nusipirkti laikraštį ir apmąstyti daugelį dalykų ...

Manau, kad jautė noro dar kartą vienumoje apžvelgti gražųjį Viešpaties pasaulį, pasigėrėti Jo kūriniu; pasidairyti į žmones, kuriuos visus savo gera širdimi mylėjo. Nežino-

Roma,
1925. II. 6.

Brangieji,

Tik dabar galiausiai atraskite: jėgos man
mieleus laisvius.

mat laisvius man. pradėjo mirigau gipso
Per daktarus aprišdinti ir ignoruoti,
gavau, piceolo infarto (koronarių širdies prie-
moje). Tik mirkiau, po 54 dienas, grįžau ir
ligonines. Turu dar ilgus, kaip prie-
da Boti. Bet daktarus netikrinu, liga
neturis didesnis pasekmis. Tačiau jeigu
dievas, ir peraukštas greičiau, nei ko apotės-
juk eisiu me pas Tą, kurį vadiname "Tėve
mūsų".

Tačiau ~~da~~ turu vietis dar siemet
parimatyti sis pumis Brancijoje.

Si kant tiek.

De duvas laimiuose /us nus per
ateinančius 1945 metus!

Širdies jėgos

Ku. Z. Ignatavičius

Fac simile — Vienas iš paskutinių mons. Ze-
nono laiškų

jo, bet sieloje tikrai nujautė, kad šį rytą Viešpats Dievas
jį pasikvies pas save...

Nujautė, bet to susitikimo nebijojo. Jo tauri siela il-
gėjosi poilsio Viešpatyje. Išsisas gyvenimas — ilgas lauki-
mas Viešpaties pakvietimo. Pavojuose ir kitų rūpesčiuose
paskendęs — visur ir visada buvo pasirengęs didžiajai ke-
lionei...

Viešpats norėjo, kad jis neparašytų Lietuvos istorijos
portugališkai; kad neišversti} į lietuvių kalbą tų gražių kny-
gų, kurių kilnų turinį labai troško paskleisti savo tautiečių
tarpe, kad tobulėtų jas skaitydami...

— Užtenka, kunige Zenonai, tau žemės vargų ir rūpes-
čių. Esi nusipelnęs jau dangiško poilsio. Palik nebaigtus

darbus kitiems, kad ir jie sekdami tavo švento gyvenimo pavyzdžiu nusipelnytų pomirtinę laimę.

— Tu buvai drąsus, ištikimas Bažnyčios, tikėjimo, tėvynės karys žemėje. Mylėjai priešus, kurie tave šmeižė ir tavo vardą niekino...

— Tu buvai kantrus ir atlaidus — meldeisi už niekintojus, visiems stengeisi daryti tik gera.

— Tu mylėjai žemišką gyvenimą ne daugiau, negu buvo reikalinga, kad kitiems gera galėtum daryti...

— Teesie šventa Tavo valia, o Viešpatie ... — tyliai sukuždėjo ir užmerkė akis.

Amžinai žaliuojanti kiparisai Campo Verano kapinyne švelniai ir tyliai šnara amžių pasaką. Kada nors, jeigu Viešpats leis, švento gyvenimo MONSINJORO, kaip ir daugelio kitų, Viešpačiui ir tėvynei nusipelnusių lietuvių, pomirtiniai palaikai bus sugrąžinti į gimtąją žemę, kurią mylėjo ir pasaulio platumose jos ilgėjosi.

*Prie tavo karsto lenkiasi vyskupai ir kardinolai
Ir ašara dažnam suvilgo skruostą...
O tu šypsais: — Atleiskit, prieteliai ir broliai,
Kad mano laivas nuplaukė į dangiškąjį uostą.*

*Atleiskit, kad dar neužbaigiau darbų žadėtų,
Bet iš aukštybių, gal būt, aš jums padėsiu...
Kad meilės žiedas jautrioj širdy žydėtų —
Aš pamojuosiu šakelėm kiparisų.*

*Tėvynei Lietuvai — aš palaimos maldausiu,
Kad skausmo kelias lelijom pražydėtų...
Pavieškelės smūtkeliai kad šypsotųs...
Kančių grandinė sutrupėtų.*

*Neliūskit, sesės, broliai: mes vėl dar susitiksim —
Užmiršę rūpesčius, vargus pavojus...
Ir laimę amžiną aukštybėse atrasim,
Kai susirinksime visi į Pažadėtą Rojų.*

Brasil, 1978

T U R I N Y S

In Memoriam	7
Meteoru sušvitęs	11

PIRMOJI DALIS — LIETUVOJE

I	— Pirmuoju keliu	13
II	— Į stepes	23
III	— Lietuva kelias	37
IV	— Būti ar nebūti	53
V	— Kunigas — vaistininkas	71
VI	— Kančių keliais	83
VII	— Kovoianti tauta	93
VIII	— Svastika	111
IX	— Nepaprasti reiškiniai	127

ANTROJI DALIS — GUDIJOJE

X	— Iškeliauja	139
XI	— Lietuviai kariai Gudijoje	153
XII	— Nupučiant praeities dulkes	163
XIII	— Sugrižimas iš pragaro	173
XIV	— Vis tebekeliauja	195
XV	— Mohilevas	207
XVI	— Polockas	223
XVII	— Lietuvių kraujas	237
XVIII	— Gestapo naguose	243
XIX	— Viešpatie, pasigailėk	255

TREČIOJI DALIS — PASAULYJE

XX	— Atgal į tėvynę	267
XXI	— Į Vakarus	277
XXII	— Mirtis vejasi	289
XXIII	— Romoje	305
XXIV	— Brazilijoje	319
XXV	— Rio de Janeiro	329

XXVI	— Atgal į Romą	341
XXVII	— Ir vėl Brazilijoje	353
XXVIII	— Siela ilgėjosi poilsio Viešpatyje	367
Monsinjoro rašto darbai		381

MONSINJORO ZENONO RAŠTO DARBŲ (NEPILNA)
B I B L I O G R A F I J A

Lietuvoje ir užsienyje:

- a) bendradarbiavo katalikiškoje lietuvių periodikoje — straipsniais, vertiniais, korespondencijomis, etc. —
“Rytas”, “XX Amžius”, “Šaltinis”, “Ateitis”, “Pavasaris”, “Išievių Draugas”, “Darbininkas”, “Draugas”, “Mūsų Lietuva” ir kt.;
- b) Italijos katalikų periodikoje (1925-1975).

Atskiromis knygomis:

- 1. “Sabaot — Dio degli esercizi”, italų kalboje, 1967, Roma, atsiminimai;
- 2. “Yo vi” — ispanų kalboje, 1968, Buenos Aires.

Rankraščiuose:

- 1. Vilniaus lietuvių katalikų istorija;
- 2. Arkivyskupo Juozapo Skvirecko monografija;
(rankraščiai pasiliko Lietuvoje);
- 3. Katalikiškos mokyklos Lietuvoje (disertacija).

Surinkta istorinės reikšmės medžiaga, esanti Katalikų

Mokslo Akademijos Archyve, Romoje:

- 1. Apie Bažnyčios Tėvus (iš Patrologijos mokslo šaltinių) — dalis persiūsta prof. A. Maceinai;
- 2. du mikrofilmai iš “O Globo” (Portugalija) apie sovietinę okupaciją Lietuvoje (1939-1940);
- 3. Penki mikrofilmai iš labai senų Lenkijos istorijos knygų (prancūzų ir lotynų kalbomis);
- 4. Brazilijoje darytos fotografinės kopijos iš knygos Republica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae. Livoniae, etc. Diversorum autorum. Lugduni Batavorum, 1627 m. per 400 psl.;
- 5. Xeroxo lapai iš Dr. Richard Roepell knygos Geschichte der europaischen Staaten, I Theil, Hamburg, 1840;
- 6. Jo paties ranka rašytos ištraukos, citatos ir santraukos iš knygų Léon Thiessi — Résumé de l’histoire de Pologne, 2nd ed., Paris, 1824;
- 7. Citatos iš knygos De Hauteville — Relation historique de la Pologne, Paris, 1686;
- 8. Užrašai ir santraukos iš knygos Dr. Cellarii — Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae — novissima descriptio, — Amsterdami 1659;
- 9. Įvairūs užrašai apie Latviją — 1928-1942;
- 10. Užrašai, citatos ir pastabos apie Suomiją 1896-1899 ir suomių-rusų karą 1940;

11. Išrašai iš Brazilijos ambasadorių pranešimų: iš Paryžiaus, Kopenhagos, Varšuvos, Hamburgo — nuo 1930 — Acordo Economico tarp Brazilijos ir Lietuvos 1936;
12. Pranešimai iš St. Peterburgo 1868;
13. Apie Maskvos kunigaikščio pasiuntinio atvykimą pas Persijos karalių 1600 m.;
14. Santraukos apie carą Nikolajų ir atentatus prieš jį — 1833, 1843, 1850 ir apie sukilimą Lietuvoje 1831;
15. Santraukos iš 1851-1863;
16. Santraukos iš 1926 ir 1938-1942;
17. Apie choleros epidemiją Palangoje ir kitur — 1829-1832;
18. Apie lietuvių emigraciją 1903 ir 1926-1928;
19. Apie Lietuvos-Lenkijos ginčą: 1922, 1931, 1939;
20. Apie Klaipėdos kraštą 1922;
21. Medžiaga surankiota iš Brazilijos URM archyvų Rio de Janeiro, nuo 1830 iki 1933; įvairių laikraščių ištraukos prancūzų-portugalų kalbomis, citatos ir lietuviškos santraukos;
22. Įvairių dokumentų išrašai iš Centrinio Kamendulių (Camaldulensis) archyvo, apie Lietuvos kamendulių vienuolynus, prieš du šimtmečius, Pažaislyje ir Vygriuose ... —

PARENGTA SPAUDAI

PRAEITIS KALBA

Zenonas Ignonis

Gudija — dienoraštiniai užrašai
(1941-1944)

Klemensas Jura
MONSINJORAS